

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LXXIII   2022

СКОПЈЕ
2022

Македонски јазик	ГОДИНА LXXIII	стр. 1-255	Скопје 2022
------------------	---------------	------------	-------------

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

излегува еднаш годишно

Редакција:

Елена Јованова-Грујовска (одговорен уредник)
Еленка Стоевска-Денчова (зам. одговорен уредник)
Мери Јосифовска (секретар)
Весна Костовска
Катица Топлиска-Евроска
Елена Верижникова (Русија)
Милан Михаљевиќ (Хрватска)
Вера Смоле (Словенија)
Макеј Кавка (Полска)
Станислав Станковиќ (Србија)

Уредувачки одбор:

Кирил Конески
Виктор Фридман (САД)
Коста Пеев
Марија Коробар-Белчева
Снежана Велковска
Софија Милорадовиќ (Србија)
Ана Цихнерска (Полска)

Технички секретари:

Марија Антевска
Кристина Тодоровска

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, п. фах 434

www.imj.ukim.edu.mk

број на жиро-сметка

40100-788-1242

Република Северна Македонија
Министерство за култура

Финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Људмил Спасов

Белите мугри на македонскиот литературен јазик (за двете граматика
на литературниот македонски јазик од Лант и од Конески) 7

Олгица Додевска-Михајловска

На Тодор Димитровски со почит 15

Димитар Пандев

Облагородена естетика на лингвистичката прецизност
(по повод сто години од раѓањето на Оливера Јашар-Настева) 21

Искра Пановска-Димкова

По повод 70 години од раѓањето на проф. д-р Људмил Спасов 27

Лилјана Макаријоска

Научниот и колегијалниот профил на проф. д-р Мери Цубалевска
(по повод 60-годишнината од раѓањето) 35

Светлана Давкова-Ѓоргиева

По повод шеесет години од раѓањето на
проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова 41

СТАТИИ

Макеј Кавка

Форми за обраќање со емотивни компоненти
во македонскиот јазик 47

Људмил Спасов, Далибор Јовановски, Елена Јованова-Грујовска, Виктор Габер

Првата стандардизација на македонскиот јазик на
К. Мисирков наспроти конечната стандардизација
и улогата на Бл. Конески во неа 57

Васил Дрвошанов	
Дијалектолошки написи на академик Блаже Конески за фонетски прашања.....	75
Елени Бужаровска	
Кондиционалниот систем на македонскиот јазик: состојби и тенденции	87
Сунчица Трифуновска-Јаниќ	
Негацијата во романот „Последните селани“ од Петре М. Андреевски	101
Христина Андоновска	
Крипоетиката во творештвото на Иво Андриќ, на Борис Пастернак и на Симон Дракул (сличности и разлики)	109
Раду-Михаил Атанасов	
Прилог кон македонската етимологија	119
СТАТИИ ОД ПРОЕКТОТ „ЛЕКСИКАТА ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА“	
Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска	
Битовата лексика во народната проза од егејскиот дел на Македонија	125
Веселинка Лаброска, Катица Трајкова	
Називите за накит за раце во македонскиот јазик низ историјата.....	139
Фани Стефановска-Ристеска	
Лексиката на терзискиот еснаф.....	147
Симона Груевска-Маџоска	
Погрдните зборови во македонската народна проза.....	157
Марија Пандева	
Семантичкото поле „животни“ во македонските народни приказни	167
Македонка Додевска	
Именувањата на посатките и нивната семантика во говорот на с. Црнилиште и на с. Ѓуѓанце	175

ПРИКАЗИ

Светлана Давкова-Ѓоргиева

Најновите изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (*Македонски јазик*, год. LXXI, Винсент графика, Скопје, 2021; *Македонистика*, бр. 20, Винсент графика, Скопје, 2021; Владимир Цветковски, *Јазичије во конјакт во балканскиот ареал – исушта лексика во колоквијалниот македонски јазик во Биџола*, Винсент графика, Скопје, 2021; Лидија Тантуровска, *Јазичен бележник II*, Винсент графика, Скопје, 2021; Мери Јосифовска, *Антропонимскиот систем во Крушевско*, Скопје, 2021; *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, III, 14, КА ЕЛ ЕС-принт, Скопје, 2021).....183

Еленка Стоевска-Денчова

Зборник на трудови од научната конференција
„Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“
(20 – 21 октомври, 2021), Скопје, 2022 191

Васил Дрвошанов

Вреден антропомастички труд (Мери Јосифовска.
Антропонимскиот систем во Крушевско. Скопје:
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2021) 199

Марија Пандева

Кон „Јазичен бележник II“ од Лидија Тантуровска 209

Димитар Пандев

Промоција на книгата „Лексикологија на македонскиот јазик“ од
Симона Груевска-Маџоска, МИ-АН, Скопје 2022 213

Димитар Пандев

Промотивна реч за учебникот од Емилија Црвенковска
„Старословенска граматика“, Филолошки факултет „Блаже Конески“,
УКИМ, Скопје, 2021 (16 декември 2021г. на Филолошкиот факултет
„Блаже Конески“ во Скопје).....217

Лилјана Макаријоска

Двотомно издание за македонското ракописно наследство во странски
ракописни збирки (Ѓорѓи Поп-Атанасов „Словенски ракописи од
Македонија во странски ракописни збирки X – XIX век“ и
„Палеографски албум“, МАНУ, Скопје 2017, 2020) 221

Весна Костовска

Меморија за иднината (проф. д-р Васил Дрвошанов: Автори и дела VII,
Бата прес, Скопје, 2021) 229

Борче Арсов

Ј•А•С. години плодни (Људмил Спасов, Антолог, Скопје 2021) 233

Људмил Спасов

Виолета Јанушева, *Квалитативниџе истражувања во науката за јазикот*, Педагошки факултет, Универзитет „Св. Климент Охридски“ во Битола, Битола, 2022 235

ХРОНИКИ

Борче Арсов

Отворени денови на Институтот за македонски јазик
(17 – 21 октомври 2022 г.)
VII меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик
– извор на научни истражувања“ (19 – 20 октомври 2022 г.) 239

Филип Белчев

Денови на Благоја Корубин
„Лексиката во народните говори – состојби и перспективи“
(17 – 18 ноември, 2022, Струга) 245

Марија Антевска, Андријана Павлова

XLIX меѓународна научна конференција на Меѓународниот семинар
за македонски јазик, литература и култура.....249

Марија Пандева

LV летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура (17 август – 2 септември 2022 година).....253

БЕЛИТЕ МУГРИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК (ЗА ДВЕТЕ ГРАМАТИКИ НА ЛИТЕРАТУРНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ОД ЛАНТ И ОД КОНЕСКИ)

Оваа, 2022 година, за нас Македонците е значајна и во однос на излегувањето од печат, пред 70 години (1952 г.) на две граматики на македонскиот литературен јазик, првата на Блаже Конески, а втората на Хорас Г. Лант (Horace G. Lunt). Првата е напишана на современ македонски јазик (Конески, 1952; Конески, 1954), а втората на англиски јазик (Lunt, 1952). Што се однесува на Граматиката на Конески, мора да кажеме дека споменатата 1952 година, од печат е излезен нејзиниот прв дел со наслов и поднаслов: *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*, дел прв. *Увод. За гласовите. За акцентите*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1952. Вториот дел од Граматиката излегува од печат 1954 година со наслов и поднаслов: *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*, дел втор. *За формите и нивната употреба*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1954.

Значи, оваа 2022 година, ние чествуваме две годишнини од излегувањето од печат на две граматики од двајца научници: Блаже Конески и Хорас Лант. Но она што излегува на површината, а тоа е совпаѓање на годините, всушност има многу подлабока, не симболичка, туку вистинска мотивација. Оваа мотивација произлегува од врската меѓу Лант и Конески, поточно од фактот дека Конески е ментор на престојот и на работата на Лант кај нас.

Почетоците и историјата на својот интерес кон македонскиот јазик Лант детално ги опишува во предговорот (Preface) (Lunt, 1952: V-XII) на неговата граматика, *Grammar of the Macedonian Literary Language*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1952. Тој не известува (Lunt, 1952: XI-XII) дека веќе подолго време, некаде од 1944 г., почнал да се интересира за „новиот јазик“ кога налетал на некои билтени, весник и на една „тенка брошура“ која содржела преведен расказ од руски на македонски. Во таа 1945 г., тој истакнува дека не можел да најде некој друг материјал на македонски јазик, но во акад. година 1946/47 тој ислушал предавања за македонскиот јазик на професорот Антонин Фринта (Antonin Frinta) на Карловиот универзитет во Прага. Натаму вели дека тоа бил „првиот регуларен курс“ за македонскиот јазик

предложен од нејугословенска институција. Потоа, следните неколку години Лант наоѓа и проучува неколку книги на македонски јазик при што се запознава и со неговото дијалектно разнобразие. Пресвртот сепак се случува во 1950 г. кога на Блед се одржува серија конференции наменети за странски слависти (не од тогашната ФНРЈ) под спонзорство на Југословенското министерство за наука и култура. Таму Лант слушал низа предавања на лингвистички теми од професорот Конески и од професорот Тошев, а од професорот Поленаковиќ на литературни теми. Најпосле, во 1951 г. тој добива грант од Претседателот и од неговите колеги на Универзитетот во Харвард. Овој грант му овозможува да мине три месеци во Македонија, работејќи строго врз темата *македонски јазик*. Самиот вели дека „This book represents the fruits of that visit.“¹ (Lunt, 1952: XI)

Натаму следи едно, според наше мислење, клучно соопштение на Лант (Lunt, 1952: XI-XII) во врска со неговата соработка со Блаже Конески во изработката на Граматиката. Лант ги истакнува следниве точки на соработката: 1. оформување на машинописните материјали; 2. помош и контрола на македонските текстови и примери, но и особено, 3. „минати многу часови“ во *несебично* објаснување на граматичките проблеми, дефиниции на зборовите, дооформување на расположивите илустративни примери од различни гледни точки. Тој (Конески), вели Лант, даде иницијатива и овозможи да стане можно печатењето на оваа книга (Граматиката) за можне кусо време откако се комплетираше ракописот. Има една емотивна нотка во следнава реченица на Лант: „I can only hope that its appearance will serve in some way as an expression of my thanks to him“². Или, со други зборови, Конески мошне многу се има заложено Граматиката да ја види светлината на денот, така што нејзиното издавање претставува и благодарност на Лант кон Конески. 4. Лант им благодари на соработката на професорот К. Тошев, потоа на тогашните асистенти Рада Угринова и Божо Видоески. Тошев помагал на стручен план, додека Угринова и Видоески толкувале примери, оформувале картички од речничкиот материјал, коригирале текстови и сл.³ 5. Лант му благодари и на тогашниот асистент Павле Ивиќ (Павле Ивић) од Институтот за српски јазик од Белград за неговата помош во коректурите на текстовите.

Овде се отвора уште едно интересно прашање, досега речиси неразгледано во науката. А тоа е дека книгата е издадена од страна на Државното книгоиздателство на НР Македонија, но е печатена во 2000 примероци во печатницата „Југоштампа“ од Белград, додека картата во прилогот е нацртана и отпечатена во „Геокарта“ од Белград. Печатењето е

¹ Превод: Оваа книга ги претставува плодовите од оваа посета/овој престој.

² Превод: Можам само да се надевам дека нејзиното појавување на некој начин ќе послужи како израз на мојата благодарност до него.

³ Акад. Блаже Ристовски во рамките на дискусијата која се отвори 2012 г. кога се промовираше преиздавањето кај нас на Граматиката на Лант (Lunt, 2012) даде идеја, во Државниот архив да се изложи магнетофонот со кој Лант ги снимал своите фономатеријали. Токму од него Угринова и Видоески симнувале и создавале картички со примери. Ова е забележано на видеото од промоцијата. В. фуснота 5.

вршено во месец август 1952 година. Исто така на Предговорот на книгата потпишан од Лант стои датумот 21 јули 1952 г., Белград. Оттука произлегува дека во јули 1952 г., можеби и во август се престојувало во Белград. За Лант е сигурно, додека за другите споменати погоре не знаеме. Сега може да се постави и прашањето: зошто токму во Белград се одвивал дел од процесот за издавањето на Граматиката, а не во Скопје? За одговорот на ова прашање ќе се повикам на едно толкување на Виктор Фридман (Friedman 1998) по повод In Memoriam за акад. Божо (Божидар) Видоески каде истакнува, парафразирам, дека во она време (педесеттите години на 20 век) во соработката со западните научници треба да се гледа како на лична смелост за југословенските граѓани. Мислам дека Фридман е во право бидејќи во тоа време ФНРЈ била централизирана држава, идеолошки повеќе насочена кон Истокот отколку кон Западот, па токму затоа била мошне важна поддршката од Белград за целата планирана дејност. Треба да се одбележи дека уште тогаш Блаже Конески имал голем авторитет, та можел да стои зад целиот проект.

Како и да е, Граматиката на Лант изигрува несомнена значајна улога во афирмирањето на македонскиот стандарден (литературен) јазик во светски размери, а особено во западниот свет, Северна Америка, САД, Канада и Австралија. Таа има станато неопходна лектира во универзитетските центри низ светот, но таа е и непосредна инспирација за многу трудови посветени на македонскиот јазик воопшто, но и во однос на различните јазични рамништа: фонологија, морфологија, зборообразување, синтакса итн. Затоа таа има доживеано и повеќе исклучително позитивни рецензии во реномирани филолошки списанија⁴. Овде ќе споменам неколку имиња: Збигњев Голомб (Чикаго), Блаже Конески (Скопје), Тодор Маневиќ (Белград), Михаил Д. Петрушевски (Скопје), Лилјана Минова-Гуркова (Скопје), Виктор Фридман (Чикаго)...

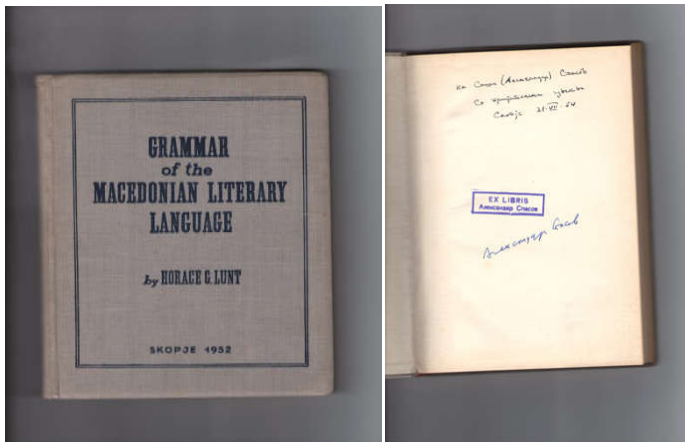
Што се однесува до методологијата што е применета во Граматиката, веднаш мора да се објасни дека професор на Хорас Г. Лант му бил еден од најпознатите светски слависти од тоа време, Роман Јакобсон. Сосема е разбирливо дека Лант во основа ја користи методологијата на својот професор. Особено во делот Фонологија се гледа методот на американската дистрибуционалистичка школа. Но она што мора особено да се истакне, а за што мислам дека досега не е пишувано доволно е следново: Во Главата II (Морфологија), Главата III (Глагол, А. Морфологија на глаголот и Б. Значењето и употребата на глаголските форми), се гледа основното влијание на *Грамајшика на македонскиот литературен јазик*, дел втор. *За формиите и нивната употреба*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1954. (Конески, 1954).

---

⁴ За сето ова имам пишувано на повеќе места, та љубопитниот читател може да се запознае со детална анализа на Граматиката во оваа препорачана статија: Спасов, 2006: 141-170.

Ова значи дека еден научник од висок ранг, ученик на Роман Јакобсон, Хорас Лант го прифаќа методот на Конески применет во неговата *Грамајшка, дел виџор*, натаму го прифаќа неговиот опис и го применува кај себе. Морам да истакнам со гордост дека и ова е еден доказ дека Блаже Конески направил извонредно дело што значи дека дал многу солиден опис на граматичката структура и на функција на македонскиот јазик и тоа во време, да не забораваме, кога стандардот на македонскиот јазик сè уште ниту оддалеку не е стабилизиран. Иако Лант (1918-2010) е само три години постар од Конески (1021-1993) тој, тогаш кога се виделе со Конески зад себе го има авторитетот на светски познатиот универзитет Харвард, додека Конески настапува од полите на „многу младиот“ Универзитет во Скопје. Но, овие две личности, овие двајца научници, не само дека се рамноправни, туку Конески му е и ментор на Лант!

И уште една работа за значењето на оваа Граматика за нас Македонците и за македонскиот јазик. Таа излегува од печат 1952 г., само четири години од лошото сеќавање на 1948 г. кога тогашниот СССР и неговите сателитски држави настапуваат со Резолуцијата на Информбирото, декларација против тогашната ФНРЈ, но при што македонскиот јазик и Македонците стануваат „монета за поткусурување“, односно кога повторно се разгорува великобугарскиот национализам и се негира сè македонско. Токму оваа граматика е еден од големите отпори на таквото негирање.

Сл. 1 и 2 Примерок на Граматиката на Лант од домашната библиотека на Спасови. Подврската на корицата е од платно, а самата корица е цврст картон. Се работи за стотина примероци подврзани на овој начин. Другите се со мека подврска. На внатрешниот лист се наоѓа посвета на Лант напишана на македонски со кирилица: „На Саша (Александар Спасов). Со пријателски чувства. Скопје, 21 VII 1954. Под тоа се наоѓа EX LIBRIS Александар Спасов, како и личен потпис на Александар Спасов.

За *Грамајшката на македонскиот литературен јазик, дел I и II* (в. претходно за библиографскиот податок) се има многу пишувано како од домашни така и од странски научници.

Сите домашни и странски автори, современици на Конески, но и подоцнежните, се согласуваат дека таа претставува врвно дело во македонската лингвистика и пошироко од тоа време, на почетокот од педесеттите години на дваесеттиот век. Овде нема да навлегувам во библиографијата на трудовите што се посветени на оваа Граматика бидејќи заинтересираниот читател може да ги најде на многу места.

Овде ќе се задржам за потсетување на основните признаци на оваа Граматика (Спасов, 2006: 139-141).

- Оваа Граматика е пишувана во време кога сè уште македонскиот стандарден јазик не беше стабилизан.
- Таа е изделена на основни делови кои токму една таква граматика треба да ги содржи: фонетика, акцент, форми на зборовите (зборообразување и морфологија) и морфосинтакса, кус историски преглед на писмениот јазик.
- Оваа книга е една од стожерните за македонската култура воопшто, бидејќи ние дотогаш немаме ваква целосна граматика на македонскиот јазик.
- *Граматиката на македонскиот литературен јазик, дел I и II* на Блаже Конески е нормативна граматика што значи дека таа ги препорачува правилностите на литературниот/стандардниот јазик, но воедно таа е и описна што значи дека таа ги опишува сите јазични рамништа: од фонетско до морфосинтаксичко.
- Описот тргнува од содржината на јазичната структура што значи дека е прифатен принципот дека формата ја отсликува содржината, но и дека формата соодветно влијае врз содржината.
- Конески како граматичар не им робува на тогашните научни стереотипи, значи не опишува според тогаш прифатените „модел на описот“, туку поаѓа од „јазичната стварност“. Така на пример, тој ја опишува вторичната преодност на првобитно непреодните глаголи што претставува една од посебностите на македонскиот јазик што во тоа време во граматиките на јужнословенските и балканските несловенски јазици, не се објаснува одделно⁵.
- Во делот посветен на акцентот, Конески дава севкупен опис на акцентските целисти и на клитичките изрази од типот *кисел'а вода* и *н'а маса* зашто тие се појава за македонската прозодија и зашто тие се едни од основните дистинктивни признаци на македонскиот јазик.
- Фасцинира умешноста и издржаноста на описот на глаголските времиња. Конески дава и за денешни времиња најсовремен и издржан опис на синтаксата на глаголот и неговата функција во македонскиот текст.

⁵ Многу подоцна, во 1978 г. Конески ми предложи ова да биде и тема на мојата докторска дисертација, а тој, покрај проф. д-р Ружа Паноска, да биде коментор. Оваа дисертација е одбранета на Филолошкиот факултет, Универзитет во Скопје на 9.3.1981 г. В. Спасов 1981).

- Истиот принцип е применет и во описот на именските форми. Да го издвојам во оваа насока описот на глаголската придавка и толкувањето на нејзината функција во македонскиот јазик од типот *јаген, шейан, ѝренесен, изработен* и сл.
- Во заклучок, морам да назначам дека Блаже Конески во раните педесетти години на дваесеттиот век му подари на македонскиот народ дело од трајна вредност. *Како шѝо минува времето, сѝанува јасно дека вредноста на ова дело ѝосѝојано се зголемува.*

Сл. 3. Примерок од Граматиката на Конески, Дел II, од домашната библиотека на Спасови.

Cum Magna Gratia!

Људмил Спасов⁶

---

⁶ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

Литература

- Конески, Бл. 1952: *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, дел прв, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје.
- Конески, Бл. 1954: *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, дел втор, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје.
- Спасов, Љ. 1981: *Преодносџа на глаголите во македонскиот јазик*, Филолошки факултет на Универзитетот во Скопје, Скопје.
- Спасов, Љ. 2006: *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик (бојата на јазикот)*, Култура, Скопје.
- Спасов, Љ. 2006: „Значењето на Граматиката на Хорас Г. Лант за афирмацијата на македонскиот јазик“, *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик (бојата на јазикот)*, Култура, Скопје, 141–170.
- Спасов, Љ. 2012: „Значењето на Граматиката на Хорас Г. Лант за афирмацијата на македонскиот јазик“, *Grammar of the Macedonian literary language* (фототипно издание од 1952 г.), Фондација Отворено општество – Македонија, Скопје, 1–25.
- Friedman, Victor A. 1998: „In Memoriam Bozho Vidoeski“, *Linguist Archives*, May 1998, Week 3, 1998.
- Lunt, H. G. 2012: *Grammar of the Macedonian literary language* (фототипно издание од 1952 г.), Фондација Отворено општество – Македонија, Скопје, 2012.⁷

---

⁷ Промоцијата, како и моето предавање за Граматиката на Хорас Лант се достапни на мрежата на следнава адреса:
<https://www.google.com/search?q=%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%81+%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82&oq=%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%81+%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82&aqs=chrome..69i57j69i65.6568j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8#fpstate=ive&vld=cid:d6> (пристапено на 25.11.2022)

УДК 811.163.3:929Димитровски, Т.

НА ТОДОР ДИМИТРОВСКИ СО ПОЧИТ

Во оваа 2022 година одбележуваме повеќе значајни јубилеи, меѓу нив и стогодишнината од раѓањето на Тодор Димитровски, истакнат македонски лингвист, знаменит лексикограф, стрплив и пасиониран истражувач на македонскиот деветнаесетти век и преведувач кој неуморно работеше и докрај отворено и искрено се предаде на борбата за македонскиот јазик, на неговото проучување и афирмирање.

Благородни се и потребни ваквите одбележувања зашто ни овозможуваат да ја одржуваме врската меѓу минатото и времето што го живееме, а истовремено ни даваат повод да мислиме и за времето што настапува.

Јас бев најмладиот соработник до неговото пензионирање, и по овој повод, со израз на длабока почит, одлучив да го посветам овој текст на мојот прв раководител. Често се присетувам на средбите со него: ме воодушевуваше неговото лингвистичко знаење и широката информираност од ред сродни дисциплини за што беше наречен *жива енциклопедија* од моите постари колеги, негови соработници. Ме воодушевуваше ретката трудољубивост. Тој го прелистуваше дневниот весник *Нова Македонија* доаѓајќи на работа, пешки, со ситни чекори, по патеката до Институтот, за да не го наруши дневниот план за работа. Толку многу го ценеше времето за исполнување на предвидените работни задачи. Ме воодушевуваше и неговиот искрен пристап. Поминаа четири работни децении во Институтот за македонски јазик, а јас сè уште ги паметам зборовите со кои заврши нашиот разговор во врска со темата на мојот магистерски труд. Тој се искажа прецизно, духовито и привлечно: *Нејливац фрлен в море*. Длабоко му благодарам, беше сосема искрен и беше во право: Искуството е најдобар учител.

Да се зборува по повод стогодишнината од раѓањето на Тодор Димитровски, значи да се одбележи и неговото научно дело – импозантно, разнострано и полетно. А тоа не е едноставна задача. Проучувајќи ги развојните тенденции во лексиката на македонскиот јазик од 1945 до 1970 година, заклучив дека историјата и природата на тоа дело е по многу нешта, истовремено, и своевидна историја на македонската наука за јазикот. При секое навраќање на делото на Тодор Димитровски, при секое ново научно

истражување, се потврдува фактот на нешто вредно, успешно и трајно, на неговиот влог во македонското културно наследство.

Тоа дело многукратно ја збогати и македонската наука и македонската култура. Затоа, овој преглед на неговата дејност ќе биде само избор, кој воопшто не претендира на исцрпност.

Тодор Димитровски е роден во селото Подлес, Велешко, на 19 февруари 1922 година. На десетгодишна возраст доаѓа во Скопје, каде што завршува гимназија во 1940 година и Филозофски факултет во 1954 година, а во 1970 година хабилитира со трудот *Интернационалниот слој во јазикот на Крсте Мисирков*. Работниот век го почнал како преведувач во македонската редакција на *Танјуз*, а потоа во весникот *Трубеник* работи од 1945 до 1949 година. Бил и лектор на книгоиздателствата *Ново поколение* и *Кочо Рацин* од 1950 до 1954 година. Потоа се вработил во Институтот за македонски јазик, најпрвин како асистент, па сè до највисокото звање, научен советник. Тој бил главен и одговорен уредник на списанието *Литературен збор* и член на редакцијата на списанието *Македонски јазик*, орган на Институтот за македонски јазик. Има објавено над четиристотини поголеми и помали научни трудови.

Од прегледот на библиографските трудови на нашиот познат лингвист Тодор Димитровски, заслужува да се истакне фактот дека тој покажува интерес кон македонскиот јазик, особено кон лексичката проблематика, уште на самиот почеток од студиите по македонски јазик. Обработувајќи поситни проблеми од лексиката на македонскиот јазик, Димитровски се пројавува со свои прилози уште во 1950 година, во првите броеви на списанието *Македонски јазик*, кое, во тоа време ги прибира околу себе сите заинтересирани луѓе што имаат можност да го проучуваат македонскиот јазик.

Иако веќе беа поставени принципите врз кои требаше да се создава речничкиот фонд на македонскиот литературен јазик, нашите културни дејци од тој период имале многу сложена и одговорна задача: од еден народен јазик да се создаде литературен јазик што ќе може да одговори на сите општествени потреби. Тие, пак, диктирале да се дејствува во јазичната практика бидејќи, природно, постоеле празнини и неотпорности. Тодор Димитровски се јавува како автор на голем број прилози во врска со установувањето на стандардната лексика во македонскиот јазик, објавени во стручни списанија (*Културен живот*, *Современост* и *Литературен збор*) и во весникот *Нова Македонија*, особено во рубриката *Поуки за јазикот*.

Во првата деценија по кодификацијата на македонскиот литературен јазик отсутствувале јасно осознаени и утврдени принципи врз основа на кои треба да се гради термилошката материја на литературниот јазик, а таа се наложила како актуелна задача. Отсуството на такви принципи го засилил стремежот кон совладување на извесни неотпорности кон една или друга термилошка единица или група единици на луѓето кои имаа развиено јазикотворечко чувство и јазична свест. Внимателниот истражувач на научната дејност на Тодор Димитровски ќе забележи дека секој од неговите капитални трудови е најавен претходно со некои помали или поголеми прилози. Од самиот почеток на лингвистичката ориентираност, тој се вклучи во пристапот на

создавањето на соодветна терминологија на македонскиот литературен јазик. Во оваа насока тој дејствуваше повеќе децении. Во статијата *Поглед на усвојувањето на основната граматичка терминологија* Благоја Корубин ќе истакне дека Тодор Димитровски е нашиот лингвист кој прв даде посебен осврт на оваа проблематика во прилозите *За македонската лингвистичка терминологија* и *Карактеристиките на нашата граматичка терминологија*. Оттогаш, тој непрекинато работеше и врз оваа проблематика, а резултатите од тој интерес ги заложил во приредувањето над стотина свески од *Македонската терминологија*, проект на Македонската академија на науките и уметностите.

Голем број прилози на Тодор Димитровски третираат прашања од интернационалната лексика. Тие, главно, се однесуваат на застапеноста на интернационалната лексика во македонскиот јазик и на односот кон неа и нејзината употреба. Во нив се укажува на фактот дека интернационалниот слој на лексиката на стандардниот јазик претставува општо благо кон кое треба да се однесуваме со почит, но истовремено и да дадеме сериозен отпор кон безразборното внесување и користење на туѓи зборови од развиените европски јазици за поими за кои нашиот јазик има добри еквиваленти.

И творештвото на македонските дејци претставуваше континуиран предизвик за Тодор Димитровски. Меѓу другото, предмет на негов интерес беше и литературната лексика од Мисирков до Пејчиновиќ. На научниот собир по повод 40-годишнината од смртта на Мисирков, по анализата на лексичките особености во јазикот на Мисирков, Тодор Димитровски ќе заклучи: *Мисирков знаел дека нашиот литературен јазик не може да биде, во областа на лексиката, само собраније од сите македонски наречја*. Напротив, тој ќе вклучи во себе огромен број лексички елементи што ги нема во народниот јазик, а се создавани, во текот на вековите, во писмената активност на словенските народи со кои нашиот народ имал најнепосредни врски. Но, вклучувајќи ги во себе, ќе заврши Димитровски, македонскиот литературен јазик не треба да биде *брканица* (зборот е преземен од родниот говор на Мисирков) од свои и туѓи елементи, туку сето она од нашата писменост од 19 век, што станало дел од речта на македонската интелигенција да се усогласи со народната лексика, со народното зборообразување, со народната морфологија и синтакса.

Тодор Димитровски помина три децении работа во Институтот за македонски јазик, што се сметаат за *златни децении* на Институтот. Тој дејствуваше заедно со Трајко Стаматоски и Благоја Корубин. Тие се составувачи на познатиот *Речник на македонскиот јазик* со српскохрватски толкувања. Речникот излезе во три тома во периодот 1961–1965 /1966. На повеќе од 1.700 страници се дадени околу 65.000 зборовни единици. Овој речник имаше големо значење во стабилизацијата на лексиката на стандардниот јазик и послужи како основа на поголем број двојазични речници. Тој е влезен во основата на *Образниот речник на македонскиот јазик* и на *Правовисниот речник*. Заедно со група автори Тодор Димитровски го даде својот влог и во *Правовисниот на македонскиот јазик*, а се пројавил и со плодотворно искуство во преведувачката и учебникарската дејност.

Како раководител на Одделението за лексикологија и лексикографија Тодор Димитровски има исклучителен придонес во оформувањето на повеќе картотеки.

Под негово раководство, членовите на Одделението за лексикологија и лексикографија на Институтот за македонски јазик собраа и картотекираа речничка граѓа од повеќе милиони ливчиња, распределени во три картотеки:

- Лексички фонд на современиот македонски јазик. Тој фонд, во најголем дел е ексцерпиран материјал од уметничката литература, и во многу помал дел од стручни и научни трудови, учебници и сл.;
- Лексички фонд од народниот јазик претставен во приказните и пословиците, во обрасци на народна реч, во дијалектолошки и етнографски трудови и др. и
- Лексички фонд на македонската народна поезија.

Од триве картотеки, некаде околу 70-тите години, најпотполна била картотеката на народна поезија. Во тоа време, поточно во 1971 година, излегува книгата *Јазикот на народната поезија* од Блаже Конески, издание на МАНУ. Проф. Конески својот интерес за овој вид народно творештво го најавил уште со своите први чекори во науката за јазикот, во 1945, со изборот насловен *Збирка на македонски народни песни*. Тој бил свесен дека во народната поезија е заложен богат лексички фонд во кој се присутни и други карактеристични морфолошки и синтаксички црти.

Тогаш, под раководство на научниот советник Тодор Димитровски, започнала обработката на лексички материјал од македонската народна поезија. Досега излегоа од печат четири книги од проектот *Речник на македонската народна поезија* (од буквата А до буквата М). Тодор Димитровски е автор и редактор на *Речникот на македонската народна поезија* (4 тома). Во обраќањето по повод неговото пензионирање тој ја искажа својата силна желба – *Речникот на народната поезија* да го види како оформена целост до крајот на животниот век. Но, за жал, тоа не се случи. Овој Речник чека подобри времиња, во смисла на поголема кадровска екипираност за доработка и објавување на другите томови. Пристапувањето кон изработка на овој речник, што претставува толковен, опишен речник на македонската народна поезија имало за цел, покрај другото, да послужи и како готова граѓа за идниот толковен речник на македонскиот јазик. Тука ќе истакнам дека паралелно со работата на овој проект, под раководство на Тодор Димитровски се работеше и врз ексцерпција на материјал за толковен речник сè до 2000 година кога се пристапи кон обработка на речнички материјал за проектот *Толковен речник на македонскиот јазик*. Д-р Снежана Велковска, како главен истражувач на овој проект, формира работна група за организирање на целокупната работа. Во тимот за лексикографска обработка се вклучија, главно, соработниците од Одделението за лексикологија и лексикографија и од Одделението за современ македонски јазик. Беше избрана и редакција во состав: Кирил Конески, главен редактор и

Снежана Велковска и Живко Цветковски членови. Проф. К. Конески подготви упатство за изработка на лексикографската граѓа во кое беа поставени основните методолошки принципи за изработка на овој речник. Овој проект својот завршен лик го доживеа со изданието на VI том од Толковниот речник на македонскиот јазик и истата година ја доби државната награда *Гоце Делчев*. Оваа награда не е награда само на учесниците, обработувачи на речничките статии. Тоа е награда и на генерацијата наши претходници кои ја осмислуваа работата, кои даваа упатства и кои макотрпно работеа во собирањето и средувањето на речничката граѓа. Сречна благодарност за нивниот влог.

Овие речнички картотеки се користеа и се користат и за други лексиколошки трудови, како од наши така и од странски слависти. Годинава, на наше големо задоволство, со финансиска поддршка на Владата на Република Северна Македонија, ова лексичко богатство доби дигитална форма што треба да биде предизвик за засилена научна работа.

Интересот кон лексичката проблематика Тодор Димитровски го преточи во лексикографијата: *Речникот на Бели Муѓри од Кочо Рацин* (1990 година), *Речникот на литературните изрази* (1995 година), *Конфронтативниот македонско-руски речник* (1996 година) и *Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик*, негова долгогодишна преокупација, труд кој не дочека да го види објавен. Во Месечникот на книжевните преведувачи *Огледало*, во меморијалниот број - ноември 2000 година, посмртно е објавен еден критички осврт во кој се открива скромната природа на Тодор Димитровски:

Во изминативе две децении, работейќи на Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик ги прочитав, речиси, сите позначајни прозни дела од македонските автори, иако што имам, ако ништо друго, барем скромн увид во штоа што се пишувало и што се пишува кај нас.

Должни сме да ја проучиме таа природа за да ја разбереме.

Скромноста на Тодор Димитровски доаѓа до израз и на Научниот собир *Педесет години од македонската наука за јазикот*, одржан во МАНУ, 1995 година. Тој настапи со приказ за постигањата, резултатите, успехите и проблемите во проучувањето и претставувањето на лексиката на нашиот народен и стандарден јазик. Таму го обзема мислата: *Споривме ли во илдековниот слободен развој на нашиот јазичен стандард доволно? Можевме ли повеќе?* И, на крајот, се откажа од одговорот.

Одговорот за реална и објективна оценка на постигањата им го остави на своите следбеници и на оние што ќе им се придружат за да го дочекаат стогодишниот јубилеј на македонскиот јазичен стандард.

Неговиот вид знаење и неговата природа по однос на лексикографската дејност не задолжува сите. Тој однос е наша должност, наша одговорна задача, наша голема обврска. По повод ова одбележување силно ме обзема мислата: Ако наследството не е само великодушен дар, туку и дар што треба да се заслужи: Го заслуживме ли?

Најдобар одговор на ова прашање ќе бидат новите лексикографски и друг вид трудови од областа на македонскиот јазик што ќе го продолжат и продлабочат делото на Тодор Димитровски.

Олгица Додевска-Михајловска¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, olgicadodo@yahoo.com

УДК 811.163.3:929 Јашар-Настева, О.

**ОБЛАГОРОДЕНА ЕСТЕТИКА НА
ЛИНГВИСТИЧКАТА ЕГЗАКТНОСТ
(ПО ПОВОД СТО ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА
ОЛИВЕРА ЈАШАР-НАСТЕВА)**

Во лингвистичката профилација на Оливера Јашар-Настева, истакнат македонист, славист и балканолог, се сосредоточиле во префинета синтеза романистиката и славистиката, структурно-функционалната и социјалната лингвистиката, како и генетските и типолошките проучувања на јазиците во медитеранската и евроазиската сфера; при сè што, во средиштето на нејзиниот интерес е токму македонскиот јазик– историскиот развој на современиот македонски литературен јазик, без притоа да се запостават неговите промени и пројави на различни општественојазични рамништа, уловени во дадениот миг од јазичната стварност или херменевтички откриени низ македонските текстови, изострено набљудувани низ дијалектната и, особено, низ социолектната разновидност, и да се идентификуваат и класифицираат вжештено-горливите јазични отстапувања и подновувања на општествено-политичко рамниште и, особено, во јазикот на литературата, како во народната, исто така и во уметничката литература, на еден широк дијапазон, од јазикот на средновековната книжевност до јазикот на современите македонски писатели.

И сето тоа е прецизно евидентирано и илустрирано во научниот опус на Јашар-Настева со бројни примери од мошне сложената историскојазична стварност на македонската етнографска територија и од богатата книжевна традиција, поставени на пресекот меѓу словенската филологија и балканската лингвистика. Зашто, Оливера Јашар-Настева како филолог и лингвист ја имаше акумулирано онаа лингвистичка прецизност, што се беше зацврстила во етимолошките проучувања на медитеранските јазици, во енциклопедиската потрага по потеклото и значењата на зборовите што циркулирале на една поширока евроазиска јазична реалност во минатото, која никако не можела да се осветли и да се објасни без длабоко да се сондираат и да се осознаат односите и врските меѓу старите народи. Имено, јазичните контакти остварувани низ различните патишта на зборот, од оние најскритите до маестралните и магистралните, што ќе рече, од малкуразбирливите зборови во тајните јазици на одделни меѓусебно тесно поврзани социјални групи до зборовите што ќе се трасираат во јазиците низ светските процеси на универзализација и глобализација.

А за сето тоа неопходно било не само теориско знаење, кое во она време кога Јашар-Настева навлегува во областите на филологијата и лингвистиката (а тоа е средината на минатиот век) бргу-бргу се заменуvalo со сè понови и понови теории (кога историскоетнографскиот пристап отворено се заменува со

социолингвистички и се надополнува со когнитивно-културолошки) или пак се продлабочувало, во сè подлабоки, супстратни, сфери туку и – практично! што се состоело не само во пасивно познавање туку и во активно владеење на не така мал број јазици неопходни за етимолошки и лексиколошки проучувања и на историски и на современ план.

Јашар-Настева им припаѓа на оние македонски генерации интелектуалци кои своето филолошко образование го започнале уште пред да се оформи високото македонско образование, имено во Белград, но го завршиле во Македонија. Тоа ѝ овозможило своето романистичко образование, со кое се здобила на Универзитетот во Белград, да го надополни со македонистичко во Скопје. Имено, неспорно е дека меѓу другите авторитетни учења на белградската романистика во тоа време заземале и погледите на Петар Скок за балканистиката, па, во тој контекст и на македонската јазична проблематика воопшто. Со таков претходен теорисколингвистички багаж во скопската лингвистичка средина, Јашар-Настева можела да најде доволно јазичен материјал за свое поле на истражување. Несомнено, своевиден поттик нашла на страниците на билтенот на Катедрата за македонски јазик и литература „Македонски јазик“ во статијата на Харалампие Поленаковиќ „Нов прилог кон тајните македонски говори“ (Македонски јазик, 1952, бр. 3, с. 57-58), и веднаш се јавила со статија-реплика, всушност, со обработка на едно суштествено прашање од ова мошне суптилно прашање од социјалната лингвистика; коешто, имено, е од областа на социјалната стратификација на јазикот и од употребата на јазикот во специфични социјални сфери, и тоа во три продолженија во текот на 1953 година: „Албански зборови во македонските тајни говори“.

Да појасниме, билтенот „Македонски јазик“ бил отворен за соработка, па во првите броеви се јавувале како надворешни соработници искусни автори со прекалено перо, кои својата македонистичка дејност во областа на јазикот ја започнале уште пред Втората светска војна, но се јавувале или со прашања од областа на јазичната норма или со ситни прилози во кои изложувале собран јазичен материјал. Јашар-Настева се јавува со обемна и продлабочена студијакоја, бездруго, е високо оценета, па не можела да остане незабележена, особено не од Блаже Конески. И таа продолжува стамено да се движи по врвиците на современата лингвистика, со тема од областа на јазичната интерференција („Влијанието на македонскиот јазик врз албанските и турските говори во Македонија“), за да го насочи подетално своето внимание кон заемките и калките во македонскиот јазик, пред сè, од турскиот јазик.

Јашар-Настева е полиглот во вистинска смисла на зборот. Нејзиното романистичко образование ѝ овозможува одлично да ги знае францускиот и италијанскиот јазик, но и да ја знае и да ја чувствува француската и италијанската лингвистика, како и импулсите што произлегуваат од нив особено во сферите на структурно-функционалната лингвистика, а потоа и во социолингвистиката, како и во теоријата за јазичните сојузи. Таа одлично го владее турскиот јазик, како и балканските јазици, пред сè, албанскиот и влашкиот. Македонскиот јазик, особено историјата на македонскиот јазик, станува нејзина основна преокупација, пред сè од позициите на дијакрониската

лингвистика, којашто ги опфаќа и современите процеси во развојот на македонскиот литературен јазик.

Со тие предуслови станува асистент на Катедрата за македонски јазик во 1959 година, а по докторирањето на тема „Турските лексички елементи во македонскиот јазик (1962), е избрана за доцент по предметот Историја на македонскиот јазик, со што се зголемил обемот на програмата по овој предмет од делот за историска лексикологија, што го оформила токму Јашар-Настева. (Оливера Јашар-Настева беше една од најдобрите придружнички на професорот Блаже Конески, кој во тоа време веќе го предаваше овој предмет и продолжи да го предава заедно со неа, сè до нивното заедничко пензионирање, надополнувајќи го со местото на македонскиот јазик меѓу балканските јазици и отворајќи простор за засилени балканистички проучувања. Имено, Оливера Јашар-Настева му овозможи, со своето активно полиглотско знаење на балканските јазици, на професорот Конески во својата историја на македонскиот јазик да ѝ даде и една проверена балканистичка проекција, која нема да се базира на преповторени примери од постојната литература, туку на живи примери од јазичната стварност. И секогаш, каде и да се присутни, на кој било собир, да можат да одговорат суверено на секо прашање од оваа област.

Набргу, својот ангажман таа ќе го прошири и со постепено воведување на албанскиот јазик на Катедрата за јужнословенски и балкански јазици, но и со издигнување на студиите по албански јазик и литература и по турски јазик и литература на ранг на одделни катедри. Не е за пренебрегнување фактот дека како професор предавала подрачја од три истории на јазици: на македонскиот, на албанскиот и на турскиот: што, секако, ѝ овозможило длабоко и суштински да навлезе во историските односи и врски меѓу овие јазици и литератури, но и во современите промени во развојот на овие јазици настанати како резултат на меѓусебните влијанија. Не смееме да испуштиме од вид, дека токму тие теми во тоа време се особено актуелни во светската лингвистика, но пред сè како дел од некоја егзотична и јазикоостровска панорама, во којашто современите погледи кон билингвизмот и диглосијата не е лесно да се одделат во јазичната стварност, особено ако се работат врз јазици во кои истражувачот не е доволно упатен, освен што ја насетува нивната ексклузивна и/или специфична употреба во говорот кај одделни зборувачи или групи зборувачи на одделно (најчесто) изолирано подрачје, далеку од метежот на цивилизацијата.

На овие теми, билингвизмот и диглосијата, Јашар-Настева им пристапува откако ќе елаборира обемен јазичен материјал од македонскиот и од другите балкански јазици и откако ќе ги синтетизира своите анализи на сите рамништа на јазичната анализа од фонетско-морфолошка преку синтаксичка до лексичко-семантичка и зборообразувачка, навлегувајќи во маѓепсаниот круг на лексичките вкрстувања и мешања, кои се причина за појави на невообичаени образувања, кои токму во својата тавтолошка хибридноста обезбедуваат меѓујазична и меѓукултурна комуникација и ја збогатуваат лексиката на македонскиот јазик, ја разигруваат неговата морфологија и ја онеобичајуваат неговата зборообразувачка моќ. Да не заборавиме, во тоа време, потем Втората светска војна, особено во првите две децении, Македонија е земја на интензивен културно-просветен, општествено-политички и индустриски развој и сето тоа

остава белег врз развојот на современиот македонски литературен јазик, особено на планот на лексиката, којашто интензивно се збогатува со голем број неологизми, а истовремено активира и мошне разновиден и широк спектар на зборообразувачки модели. Тие модели се од особен интерес на лексикологијата од различни аспекти, а особено низ призмата на контактната лингвистика, ако се има предвид и националната политика во Македонија и развојот на образованието, не само на македонски туку и на другите јазици во Република Македонија. Меѓусебниот позитивен однос на јазичните зборуваачи во Македонија, кој обусловува широк обем јазични ситуации на билингвизам и диглосија, што не се ексклузивитет туку вообичаена практика меѓу населението, е уште еден пример за социолингвистичко обединување. Јашар-Настева детално образложува голем број јазични ситуации, коишто социологијата можела само да ги насети и по пат на лексикографска експедитивност ги забележува сите новонастанати промени во македонскиот јазик.

Упатеноста во современата лингвистика, суптилно чувствување на македонскиот историскојазичен материјал, на македонските текстови од најстаро време, па низ сите периоди на неговиот развој, како и сувереното владеење на другите балкански јазици, вклучително и на турскиот, но и лингвистичкиот багаж од претходните проучувања во областа на историската лингвистика, која ги отворила прашањата од областа на јазичната миксоглоотија, но како ги отворила, така и ги ставила „под тепих“, ќе ѝ овозможи на Јашар-Настева да заокружи не така мал број акутно-актуелни теми од областа на контактната лингвистика. И со нив ќе настапува на бројни научни симпозиуми, особено на славистички и балканистички конгреси, или со одделни реферати или пак во соработка со Блаже Конески, Божо Видоески и Божидар Настев, со кои постојано ќе се надополнува во своите истражувања, трасирајќи ја македонистиката на сигурни основи. Во тој поглед, балканистичката проекција на обработуваните теми на Настева ќе се надоврзува на славистичката и поетичката на Конески и на ареалната на Видоески.

Оливера Јашар-Настева е пример дека македонската лингвистика не заостанувала зад светската, што се однесува до теориите за билингвизмот и диглосијата, но и на теориите за идиолектот и супстратот, во онаа смисла во која биле предмет на општата лингвистика, особено на социолингвистиката во шеесеттите години на минатиот век.

Оливера Јашар-Настева е препознатлива, пред сè, како професор по општа лингвистика, област во која на извесен начин самостојно се вклучила следејќи ги современиите лингвистички теории, особено оние за кои самата била повика да одговори во согласност со нејзините компетенции.

Нејзиниот ангажман, пак, во областа на историјата на македонскиот јазик и, попрецизно, на историската лексикологија, особено доаѓа до израз при проучувањето на лексиката, пред сè, во дамаскинарската литература и посебно во делата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ. Имено, по опсежното проучувања на лексиката во делата на Крчовски и Пејчиновиќ, во кои од лексиколошки аспект, ги нотира, меѓу другото, и турските лексички елементи, а

од општолингвистички аспект – синонимијата, Настева го разгледува ова прашање и врз корпусот од дамаскинарската литература, не изолирано туку да ги посретне движечките струења во развојот на македонскиот јазик од времето на свети Климент Охридски до времето на македонската преродба, од чиешто што текстови го издвојува лексичките наслојки и стилските подновувања кои ја обезбедуваат литературноста на македонската поезика и нарација.

Во оваа своја творечка постапка, Настева од една страна се сообразува со поетолошките проучувања на Блаже Конески на фонот на стилистиката и семиологијата и отвора значајни теми од областа на наратологијата и реториката. Имено, надоврзувајќи се врз студијата за јазикот на македонската народна поезија, таа студиозно ја обработува темата за турскиите елементи во јазикот на македонската поезија, не само со строга научна акрибичност, изделујќи ги супстратните слоеви во заемките од турскиот јазик, туку и со стилистичка верзираност и душевност која обично им недостасува на лингвистите при обработка на чисто филолошки, писмено одамна засведочен, материјал. Едно такво лингвистичко прашање засновано врз постар филолошки засведочен материјал е темата за народниот хумор, имено за хуморот кај Цепенков. А како да препознаеме што им било хумористично на нашите предци во тоа нивно време, кога само смеата била излез од навидниот безизлез.

Во тој контекст, Настева објавува обемни студии за јазикот на македонските преродбеници, пред сè, за галичките преродбеници и, особено, за Григор Прличев. А студиите за Прличев на Настева по својот обем се доближуваат и до оние на најревносниите проучувачи на неговото дело, како што се Харалампие Поленаковиќ, Блаже Конески, Гане Тодоровски и други.

Се разбира, Настева се надоврзува на нивните проучувања, како и на почетните проучувања на Божидар Настев во македонската прличевистика, и доаѓа до оригинални забелешки без кои проучувањата на македонскиот 19 век не би ја добиле онаа своја широчина што им е пресудба за кристализацијата на македонскиот литературен јазик, ако им се пренебрегне полиглотскиот карактер на македонските просветители (од рангот на Крчовски и Пејчиновиќ) и преродбеници (од когот на Прличев и Жинзифов), сè до логистичкиот норматив на Цепенков и социолошката литературнојазична промисла на Мисирков. И речиси во повеќето своии студии како мото издвојува клучни мисли од нивните статии. Со други зборови, знае и умее студиозно да им пристапи на егзалтираните нафрлоци на претходните проучувачи и да ја надополни нивната мисла со сериозен влог од областа на нејзината профилација.

Овие теми со кои Настева настапува на бројни научни собири, независно од нивниот карактер, од локален до светски, од бигорски научни средби до славистички конгреси во Прага, од историјата на македонскиот јазик постапка преминуваат во македонска лингвокултурна историја токму со опфатот на отворените прашања. И, секако, претставуваат предизвик за понатамошни проучувања.

Димитар Пандев¹

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ – Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

УДК 811.163.3:929Спасов, Љ.

ПО ПОВОД 70 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ПРОФ. Д-Р ЉУДМИЛ СПАСОВ

Професорот Људмил Спасов го запознав во 1989 г. како професор по предметот Фонологија на современиот македонски јазик, а две-три години подоцна и како професор по предметот Историја на македонскиот јазик. Ми остави впечаток најинтересен, духовит и пријателски настроен професор, па во 1994 г. го побарав за ментор на магистерскиот труд, а неколку години подоцна и за ментор на мојот докторски труд. Оттогаш почна и нашата професионална соработка, која прерасна во колегијална и на крајот и во пријателска, и која активно трае и ден-денес. Затоа, со големо задоволство сакам да кажам неколку зборови по повод одбележувањето на 70 години од раѓањето на мојот професор, ментор, колега и семеен пријател – Људмил Спасов.

Проф. д-р Људмил Спасов е роден на 31октомври 1952 година во Скопје. Потекнува од градско, интелектуално семејство, па уште како дете се движи во уметничко-писателските кругови, што секако извршува големо влијание во неговото созревање и во изборот на понатамошната професионална определба. Во Скопје го има поминато целото свое школување. На Филолошкиот факултет се запишува во 1971 г. на Групата за македонски јазик, а само три години подоцна, во 1974 г., дипломира со награда за највисок просек на генерацијата. Во 1977 година ја одбранува магистерската тема „Лексиката на македонската народна поезија“, под менторствона Блаже Конески, со кого понатаму развива блиски професионални односи. Докторира на 9.3.1981 г. и на 28 години станува најмладиот доктор на филолошки науки. Темата на неговата докторска дисертација, која се протега на импресивни 550 страници, е „Преодноста на глаголите во македонскиот јазик“, изработена под менторство на проф. д-р Ружа Паноска, а коментор и на докторската дисертација му е Блаже Конески. На Филолошкиот факултет во Скопје, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици се вработува на 16 декември 1976 година каде што ги стекнува сите звања, од помлад асистент (1976) до редовен професор (1993). Се пензионира како редовен професор на 30.9.2020 г. По пензионирањето, проф. Спасов продолжува активно да работи: држи настава на третиот циклус студии на Студиската програма Македонистика на УКИМ, претседател е на Советот за македонски јазик, почесен претседател на

Аспектолошката комисија при Меѓународниот славистички комитет и неуморно твори и натаму објавува вредни научни дела.

Да се опфати целокупниот досегашен научен и наставен опус на професорот Спасов е доста обемна работа. Впрочем, тој најдобро самиот го има сторено тоа во книгата „ЈАС – години плодни“. Во оваа пригода, за да ги одбележиме 70-те години од неговото раѓање и речиси половина век научно творење, ќе се задржиме на поважните сегменти од неговиот работен век.

1. Настава

На првиот циклус студии, проф. д-р Људмил Спасов има предавано повеќе предмети од областа на современиот македонски јазик, Фонологија на македонскиот јазик (сегментална и супрасегментална), потоа од областа на историјата на македонскиот јазик (Историска фонологија, Историска граматика и лексикологија, Историја на писмениот јазик), Општа и теориска лингвистика, Прагматика. Како основач на кroatистиката на Филолошкиот факултет, проф. Спасов предаваше и група предмети од областа на хрватскиот јазик.

На вториот циклус студии има предавано, исто така, повеќе предмети од областа на македонскиот јазик, хрватскиот и другите јужнословенски јазици, од областа на теориската лингвистика, дијахрониската и синхрониската социолингвистика итн.

И на студиите од третиот циклус држи низа предавања од областа на фонологијата на македонскиот јазик, македонската граматика, теоријата на македонскиот текст, како и од општолингвистичка тематика: когнитивна лингвистика, текст-лингвистика, примена на принципите на логиката во проучувањето на македонскиот јазик, теоријата на метафората итн.

Во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, надвор од матичниот факултет, проф. Спасов има предавано предмети од областа на современиот македонски јазик и на Филозофскиот факултет (1990 – 2003), на Факултетот за музичка уметност (1986 – 1990), на Медицинскиот факултет, на Студиската програма Логопеди, ги постави основите на предметот Фонетика и лингвистика (2008 – 2015). На Правниот факултет „Јустинијан I“ ги има предавано предметите: Современ македонски јазик 1, 2, 3; Македонски јазик и новинарска стилистика и Македонски јазик и стилистика на групите по новинарство и по односи со јавноста (2002 – 2020).

Проф. д-р Људмил Спасов име предавано и на други универзитети надвор од нашата држава. Тој речиси 14 години беше надворешен соработник (гостин професор) на Одделот за јужна славистика, Катедра за македонски јазик и книжевност на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Загреб (2003 – 2017), а претходно три академски години има предавано на Универзитетот во Ниш (1985 – 1988) и две години на Универзитетот во Приштина (1990 – 1992).

Неговиот однос со студентите најдобро се гледа од бројот на неговите менторства – професорот Спасов им беше и сè уште им е омилен ментор на голем број студенти од сите три циклуси на образование и ментор е на 45 дипломски, 25 магистерски и на 15 докторски трудови.

2. Наука

Научните интереси на проф. д-р Људмил Спасов се многу широки. Она што го карактеризира како научник е големото интелектуално љубопитство и храброста со која ги испробува и ги применува сите теоретски и методолошки новитети во областа на својата струка. Меѓу првите домашни научници тој навлезе во повеќе полиња на научното истражување, користејќи теоретски приоди кои дотогаш им беа „привилегија” на странските научници. Неговите широки познанства и соработката со меѓународно признати лингвистички имиња му овозможуваат постојано да е во тек со најновите текови во развитокот на лингвистичката теорија.

Автор е на повеќе од 250 научни трудови и 20-ина книги, а неговиот научен интерес може да се определи во следниве рамки:

- лингвистичка семантика, семантиката на глаголот и неговите аргументи, глаголската рекција и структурализацијата на овие односи во рамките на простата реченица,
- начини на градењето на јазичниот текст и тоа на парадигматско и синтагматско рамниште во неговата синхронија и дијахронија,
- македонскиот јазичен дијасистем и неговите интерференции со други дијасистеми од соседството и пошироко,
- јазичната употреба: основната комуникација (функција на првостепениот систем) и надградениот врз него второстепен моделативен систем, односно употребата на јазикот во уметничкиот текст,
- сегменталната структура на функционалните и нефункционалните јазични единици и супрасегменталната структура (кулминативните и делимитативните средства, акцентот, клитизација на македонскиот јазичен текст и др.),
- јазикот во социјалната и дијалектната средина во историјата и сегашноста.

Но, кога од сите наведени области, би требало да издвоиме научни теми за кои проф. д-р Људмил Спасов покажува особен интерес, тоа би биле: историјата на македонскиот писмен јазик, семантичкиот приод кон македонскиот глагол и фонологијата на современиот македонски стандарден јазик.

Уште на почетоците од својот професионален пат, поттикнат од Блаже Конески, Спасов се зафаќа со два важни проекти: лексиката на македонската народна поезија и анализа на речникот од 1848 г. и ономастичките материјали на Константин М. Петкович. Неговиот интерес за историјата на македонскиот писмен јазик и во текот на годините продолжува и се продлабочува, со особен осврт на македонскиот 19 век, што кулминира со објавувањето на книгата *Бојата на јазикот*, чијшто прв дел излезе од печат во 2005 г., а вториот дел во 2006 г. во издание на „Култура“, Скопје. Со научната анализа на настаните и

дејците што придонесле денес македонскиот јазик да има своја препознатлива боја, Спасов докажува дека токму во 19 век се судираат сите претходни тенденции во развитокот на македонскиот писмен јазик, како и тенденцијата што подоцна наполно ќе се афирмира – дијалектната база на современиот македонски стандарден јазик да бидат централните говори на западното наречје, неговата азбука да биде приспособена според гласовните можности на овие дијалекти и неговиот правопис да биде фонетски во основата.

Втората широка тема на научен интерес на проф. Спасов е македонскиот глагол проучуван од семантичка гледна точка. Тој подробно ја проучува категоријата преодност кај глаголите во македонскиот јазик и потврдува дека границата меѓу првобитно непреодните и преодните глаголи во македонскиот јазик е затемнета што претставува специфика на македонскиот јазик во однос на другите словенски јазици. Понатаму, проф. Спасов навлегува во проучување и на глаголскиот вид во македонскиот јазик. Тргувајќи од семантичката теорија за глаголскиот вид на Станислав Каролак и во соработка со него, Спасов раководи со тим научници во проектот *Глаголскиот вид во македонскиот јазик* и ги дава дефинициите на видските (аспектните конфигурации во македонскиот јазик, а особено ја проучува резултативната видска конфигурација.

Неговиот научен интерес од областа на фонологијата на македонскиот стандарден јазик е засведочен во монографијата *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик* (во коавторство со Ирена Савицка). Оваа монографија ги опиша гласовните (фонетските, фонолошките, акцентските интонациските) основи на македонскиот стандарден јазик и се вклучи меѓу основните книги што го опишуваат современиот македонски стандарден јазик придонесувајќи за негова широка научна афирмација во земјата и во светот. Доброто познавање на фонологијата на Спасов се одразува и во критичкото издание на *Историската фонологија на македонскиот јазик* од Блаже Конески – со објавувањето на ова дело во редакција на Људмил Спасов (соработници во редакцијата: Искра Пановска-Димкова и Љупчо Митревски) може да се каже дека Блаже Конески конечно стана целосно објавен на македонски јазик.

3. Меѓународни контакти и соработка

Првите меѓународни контакти, професорот Спасов ги прави уште во текот на студиите, кога во 1973 година оди на двомесечна специјализација на Семинарот за полски јазик, литература и култура во Варшава и во Краков. Во 1985 г. учествува на Полонистичкиот семинар во Варшава каде што го завршува курсот за напреднати. Во 1978 г. во Љубљана го завршува средниот курс на Семинарот за словенечки јазик, литература и култура, а во 1995 г. – курсот за напреднати.

Во академската 1993/1994 година е гостин професор и лектор на Институтот по словенска филологија на Јагјелоњскиот универзитет во Краков, Полска, а во академската 2003/2004 година, проф. Спасов престојува и на Институтот за словенска филологија на Универзитетот Хумболт во Берлин,

каде што специјализира на одделни теми посветени на проблематиката на глаголскиот вид и истовремено држи серија предавања посветени на македонистичката и на јужнословенската проблематика. На истиот Институт се враќа како поканет предавач и во 2007 година.

Во текот на едно дваесетлетие (1984 – 2002), Спасов секоја година престојува во Полска и тоа во славистичките центри во Варшава, Краков, Сосновјец – Катовице и во Вроцлав, каде што, покрај работата врз научни проекти и држењето настава, посетува разни семинари, учествува на повеќе научни конференции и активно учествува на различни работилници водени од еминентни полски научници. Со некои од нив го поврзува и соработка од која произлегле научни трудови и монографии, а со други го поврзува школување преку постојани консултации или преку посетување на различните курсеви одржувани од нивна страна. Сето тоа му има овозможено да се запознае со современата лингвистичка семантика, теоријата на литературата, социолингвистиката, когнитивната лингвистика, како и со конкретната проблематика во изучувањето на полскиот јазик, другите словенски јазици, јазичната типологија и јазичните контакти. Престоите во Полска му овозможуваат да учествува и во интелектуалниот живот и во протестите на интелектуалците против тоталитарниот режим во таа земја, особено во периодот по т.н. воена состојба (1983 г.), кога постепено доаѓаат до израз процесите на демократизацијата во сите области на животот, а со тоа доаѓа и до афирмација на интелектуалните слободи.

Проф. Спасов соработува и со колеги и од други средини. Тој има воспоставено и одржува контакти со колеги од Словенија, Хрватска, Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Русија, Украина, Белорусија, Австрија, Германија, САД, Канада, Италија, Финска, Шведска, Азербејџан, Јапонија и др. Со некои од нив го поврзува и постојано пријателство и соработка.

Познанствата и соработката со широкиот круг колеги лингвисти, придонесоа професорот Спасов да се јави како иницијатор и организатор на повеќе меѓународни научни конференции од областа на лингвистиката како во РС Македонија така и во странство.

4. Проектна активност

Во рамките на проектната активност, проф. Спасов има раководено и учествувано во повеќе меѓународни и национални проекти. Беше раководител и учесник од македонската страна, на меѓународниот проект *Фонологија на современиот македонски стандарден јазик (сегментална и супрасегментална)*. Учесник од полската страна во овој проект беше Ирена Савицка од Институтот за славистика при Полската академија на науките. Како резултат на овој проект во 1997 г. од печат излезе монографијата „Фонологија на современиот македонски стандарден јазик“ во издание на „Детска радост“, Скопје, за која проф. Спасов го доби највисокото признание за наука, државната награда „Гоце Делчев“.

Проф. д-р Људмил Спасов беше раководител и главен истражувач од македонската страна и на националниот проект со меѓународно учество *Глаголскиот вид во македонскиот јазик (прв и втор дел)*. Меѓународниотучесник/странски експерт во проектот беше проф. д-р хаб. Станислав Каролак од Педагошкиот универзитет во Краков. Овој проект резултираше со издавање на повеќе монографии од сите учесници во проектот, меѓу кои и монографијата на проф. Спасов: „Резултативната видска (аспектна) конфигурација на глаголите во македонскиот јазик“, која излезе од печат во 2011 г. во издание на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Проф. Спасов беше раководител и на меѓународниот проект *Кониковско евангелие (КЕ)* произлезен од соработката меѓу Универзитетот во Хелсинки и Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Работата се одвиваше преку соработка на два тима: финскиот, раководен од проф. д-р Јоуко Линдстет, и македонскиот, раководен од Људмил Спасов, што резултираше со објавување на монографијата *Кониковско евангелие* во редакција на проф. Спасов во коавторство со професорите Јоуко Линдстет и Јуси Нуорлуото: *The Konikovo Gospel – Кониковско евангелие, Bibl. Patr. Alex. 268, Commentationes Humanarum Litterarum, 125, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.*

Проф. д-р Људмил Спасов беше раководител и на меѓународниот проект *Јазици и идентитетите на југозападниот дел на Вија Езнаија*. Самото истражување се одвиваше во 2015 г. во рамките на програмата ХАЈС. Од овој проект излезе Зборник, каде што се забележани и објаснети резултатите од истражувањето.

5. Службени функции

Проф. Спасов има извршувано голем број службени функции на Факултетот, на Универзитетот и надвор од него: продекан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ (1989 – 1991), шеф на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици (2003 – 2005 година), член на Универзитетскиот совет на УКИМ (1989 – 1991), член на Универзитетскиот сенат на УКИМ (2009 – 2013), член на Советот на Институтот за македонска литература во Скопје (2001 – 2002), претседател на Советот за развој и финансирање на високото образование на РМ (2002 – 2006), претседател на Советот за македонски јазик при Владата на РСМ (2017–), претседател на Комисијата за аспектологија на Меѓународниот славистички комитет (2008 – 2018), почесен претседател и заменик-претседател на Комисијата за аспектологија на Меѓународниот славистички комитет (2018–), член на Заедничкиот интердисциплинарен комитет на експерти (ЗИКЕ) за историски, археолошки и образовни прашања меѓу Република Северна Македонија и Република Грција (2018–), член на Советот и на Организацискиот одбор на Рациновите средби во Велес во два мандати: (2017–).

Сè на сè, за професорот Људмил Спасов може слободно да се каже дека за својот 70-ти роденден веќе има оставено зад себе импресивни достигнуања и во наставата и во науката и во општествениот живот воопшто. Но, она што го прави Људмил Спасов комплетна личност е што тој жива во живототи секогаш наоѓа време за хумор, за џез-музика, за пловење со кајче по езерото, за дружба со семејството и со пријателите, за неуморни патувања и за инспиративни разговори со добро кафе и до доцна во ноќта. Му посакувам и понатаму да продолжи да живее со полна пара зашто ако нешто не му недостасува на професорот Спасов, тоа се енергијата и непресушниот извор на идеи.

Искра Пановска-Димкова¹

---

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ – Скопје, ipdimkova@gmail.com

УДК 811.163.3:929Цубалевска, М.

НАУЧНИОТ И КОЛЕГИЈАЛНИОТ ПРОФИЛ НА ПРОФ. Д-Р МЕРИ ЦУБАЛЕВСКА (ПО ПОВОД 60-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО)

Јубилеите се прекрасна можност за патување низ времето, со мислите, со убавите спомени. Одбележувањето на 60-годишнината од раѓањето на проф. д-р Мери Цубалевска, ме навраќа во годините кога, речиси истовремено, ги правевме првите чекори во научната работа, во одделни фази од работата на проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, кога ги посетувавме предавањата на вториот циклус студии, учевме старогрчки јазик како предуслов за работата на Речникот и сето тоа под будното око на нашата менторка и раководителка на Проектот, Зденка Рибарова, која бараше од нас максимална посветеност во работата, почитување на предвидените проектни задачи, на подготвителните работи непосредно пред пријавувањето на магистерските (подоцна и докторските) дисертации, но по сето тоа заедно се радувавме на јавните одбрани, па и на печатењето на нашите трудови.

За нас како млади истражувачи, тоа беа времиња и на тешкотии, многу проблеми и неуморна работа, потрага по научна литература, со оглед на сложеноста на истражувањето на јазичните особености на црковнословенското ракописно наследство. Долго ќе се сеќаваме и ќе ги раскажуваме нашите први учества на научни конференции, читањето и препрочитувањето на првите објавени работи. Но, тоа се толку пријатни спомени на искуствата од кои низ годините стигнавме во фаза кога им ги пренесуваме своите знаења на помладите генерации, не заборавајќи ги почетоците ниту патот по кој стигнавме до она што сме денес.

Д-р Мери Цубалевска е родена на 11 март 1962 год. во Скопје, каде што го стекнува основното и средното, а во 1980 год. се запишува на Филолошкиот факултет во Скопје, група македонски јазик – еднопредметна. Дипломира во 1984 год., а во учебната 1987/88 година се запишува на постдипломски студии по македонски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје, па во 1993 год. го брани магистерскиот труд под наслов *Лексикаџа на коменијаројт кон Поџодиновиот и Боловскиот џсалџир*. Во 1997 год. Цубалевска пријавува тема за докторска дисертација: *Вайџашкиот минеј (со џосебен акцент врз лексикаџа)* која успешно ја брани во 2007 год.

Од 1985 год. е вработена во Одделението за историја на македонскиот јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Од своето вработување во Институтот Цубалевска е ангажирана на проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*, учествувајќи во сите фази од работата врз проектот: подредување на научната документација, расчитување на оригинални текстови, ексерпција на контексти и нивна компарација, определување на грчки еквиваленти, индексирање на материјалот, усвојување на основните принципи на лексикографска обработка и др. Во рамки на работата на Проектот има расчитано во дигитална форма дел од текстот на: коментарот кон Погодиновиот и кон Болоњскиот псалтир, Ваташкиот минеј, Крнинскиот дамаскин, Хлудовиот триод, Шафариковиот триод, Кратовското евангелие и др.

Освен тоа, Цубалевска учествува и во работата на проектот *Лексикаџа на љоејскиите љворби на Клименџ Охридски*, на билатералниот проект *Визанџискиите кулџурни и јазични модели кај јужниите Словени: реџеџиџа и џтрансформациџа* (со Р. Бугариџа, под раководство на д-р Емилиџа Црвенковска), *Диџитализациџа на џексџиот на Охридскиот аџостџол од карџиџекаџа на Речниџиот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* во рамки на проектите од национален интерес во културата за 2013 год., на значајниот проект *Правџис на македонскиот јазик*, а во моментџв и на проектот *Лексикаџа во македонскаџа народна џроза*. Посветеноста на работата на овие проекти џ овозможува на Цубалевска продлабочување на теоретските знаења и практичните искуства во научноистражувачката работа.

Цубалевска е автор на монографскиот труд *Ваџаашкиџиот минеџ (со џосебен акџенџи врз лексикаџа)* во кој ги презентира своите сознаниџа од лексичко-семантичката и зборообразувачката анализа на овој средновековен раџопис од македонска редакција. Во посебни глави се обработени: правописните и фонолошките особености, морфосинтаксичките особености, зборообразувачките особености, лексичките особености и јазикот на записите. Во прилог се дадени два индекса: индекс на заглавни зборови и обратен индекс. Со оглед на времето во кое е пишуван раџописот анализата е значајна и за хронологиџата и за припадноста кон определен скрипторски центар. Се следат и карактеристичните промени во деклинаџиџата, а на синтаксичко ниво нарушувањеџето на меџусебните односи на падежните наставки и нивните синтаксички функции, а анализата на лексикаџата и зборообразувањеџето придонесува за утврдување на општите структурни и семантички особености во рамки на лексичкиот систем на македонските црковнословенски текстови.

Коавторското издание за *Лексикаџа на коменџарџиот кон Пџгодиновиџиот џсалџиџир* е предмет на неџзиниот долгогодишен научен интерес и ги дополнува сознаниџата за семантичката структура на одделни лексеми од коментарот кон Погодиновиот псалтир, којшто е споредуван со коментарот на Болоњскиот псалтир. Присутноста на архаичната лексика, употребата на стари грџизми, како и застапеноста на моравскиот лексички слоџ, сведочи за поврзаноста на коментарот со најстариот период од историџата на Охридската книжевна школа.

Коментарот дава можност за речиси целосна компарација на двата текста. Основата на лексиката на коментарот е архаична со честа употреба на старите лексички варијанти, типични за текстовите на Охридската книжевна школа. Се јавуваат различни решенија за преводот со избор на една од лексичките варијанти, како и различен избор на префиксите и суфиксите. Се заклучува дека е изразена богатата синонимија, а доаѓа и до проширување или поретко до стеснување на семантиката на називите, односно има поголема разновидност и пројавена тенденција за проширување на значењето. Подробната лексиколошка анализа и приложените индекси на збороформите, споредбено со оние на коментарот кон Болоњскиот псалтир го привлекуваат вниманието на палеославистите при споредбените истражувања на црковнословенската лексика.

Своите трудови Цубалевска ги објавува во македонскиот научен печат, главно во списанијата: *Литературен збор, Македонски јазик, Кирилотеодиевистиќа, Македонистиќа* и др., а резултати од своите истражувања има презентирани и на голем број научни собири.

Интересот за историската лексикологија и зборообразувањето во македонските црковнословенски ракописи доаѓа до израз во речиси сите објавени трудови. На пр. трудот *За Вайашиќиот (ѝразничен) минеј од 1453 го.* претставува комплексна анализа на основните јазични, пред сè лексички особености на овој минеј и придонесува за сите следни проучувања на текстот на минејот и на химнографските текстови. Во статијата *Зайисѝе во Вайашиќиот минеј* се презентира анализа на правописно-фонолошките, морфолошките и лексичките особености застапени во нив и посебно се укажува на влијанието на народниот јазик. Јазичните особености, а особено изборот на лексиката што е резултат на жанровската припадност на текстот е предмет на интерес во трудот *Пролошкиѝе чѝјања во Вайашиќиот минеј*. Интересот на Цубалевска за проучување на лексиката на минеите од македонско потекло се потврдува и со трудовите: *Лексичкиѝе и зборообразувачкиѝе особеносѝи во Вайашиќиот минеј, Бележи за лексичкиѝе слоеви во Вайашиќиот минеј, Зборообразувачкиѝе особеносѝи на Вайашиќиот минеј, Вайашиќиот минеј во македонската ракописна ѝтрадиција* и др. Проследувајќи го глаголскиот систем во трудот *За глаголскиот сѝтем во Вайашиќиот минеј* Цубалевска бележи промени кај глаголите што ја одразуваат состојбата во времето во кое е пишуван ракописот – добро се сочувани личните глаголски форми, а кај неличните глаголски форми се бележат извесни промени предизвикани од распаѓањето на синтетичкиот именски систем.

Со лексиката на коментарот кон псалтирот е поврзан и трудот *Лексичкиот фонд на коментарот кон Погодиновиот ѝсалѝир* во кој се укажува дека зборовниот фонд на коментарот кон Погодиновиот и Болоњскиот псалтир се карактеризира со повеќе лексички наслојки, што е резултат на писмената традиција на текстовите и нивната употреба во различни средини. Се укажува на ретките зборови во коментарот кон Погодиновиот псалтир, установени преку споредбената анализа на формалните лексички и зборообразувачки особености на оние лексеми кои не се среќаваат во

текстовите што досега биле предмет на лексички проучувања како извори за Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција. Зборовите со ретка или единична употреба се индивидуални особености или варијанти и подновувања од областа на лексиката и зборообразувањето.

Од областа на зборообразувањето во македонските текстови, поконкретно во врска со коментарот кон псалтирниот текст е трудот *Зборообразувачкиџе џенденциџ во коменџароџ кон Поџоџиновиоџ и Болоџскиоџ џсалџир*. Може да се истакне разновидноста во употребата на глаголските префикси, а во врска со суфиксацијата се следат некои типични и често застапени зборообразувачки разлики меѓу двата текста.

Богатиот лексички фонд на коментарот кон псалтирниот текст несомнено е значаен извор и за проучувањето на именувањето на растителниот и на животинскиот свет. Називите од областа на растителниот и животинскиот свет во коментарот кон Поџоџиновиоџ псалтир анализирани во трудот *Називџиџе оџ областџа на расџџџелниоџ и живоџџинскиоџ светџ во коменџароџ кон Поџоџиновиоџ џсалџир* ги потврдуваат и описите на својствата на растенијата и животните кои се јавуваат во функција на симболи. Коментарот содржи интересно лексичко богатство од различни семантички сфери, па и во врска со именувањето на атмосферските и природните појави што е предмет на интерес во трудот *Кон именуваџеџо на аџџмосферскиџе и џрприродниџе џојави во коменџароџ кон Поџоџиновиоџ и Болоџскиоџ џсалџир*.

Интересот кон проучувањето на псалтирите од македонско потекло се потврдува и со трудот *Јазичниџе особености на Гриџоровичевиоџ џсалџир*.

Посебно би сакале да го истакнеме и интересот на Цубалеvsка за јазикот на современата македонска литература, пред сѐ од лексички аспект, односно за архаизмите, црковнословенизмите, турцизмите, дијалектизмите во современата македонска литература, на пр.: *За џџоџребаџџа на џџурцизмџиџе во современаџџа македонска лиџџераџџура*, *Архаизирање на јазикоџ во џџвореџџџвоџџо на Михаил Ренџов*, *Турцизмџиџе во џџвореџџџвоџџо на Пеџџре М. Анрееvски*, *Дијалекџџнаџџа лексика во делаџџа на џџсаџџелџиџе кои џџџекнувааџ оџ Еџејска Македониџа*, *Дијалекџџизмџиџе во циклусоџ „Црно семе“ оџ Таџшко Георџџевски*, *Лексикаџџа во џџрозаџџа на Каџџа Мисиркова-Руменова*, *Лексикаџџа во џџвореџџџвоџџо на Иван Чаџџовски*, *Лексичкиџе особености во романиџџе на Киџца Колбе* итн.

Мошне голем е влогот на Цубалеvsка и во наставната дејност. Во рамките на вториот циклус студии *Македонистџџика со комуникологиџа* на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (едногодишни студии) е вклучена со предметите: *Меџџоџолоџџа на линџџвистџџичкиџе и аџџџроџџолоџџкиџе џџроучувања*, *Зборообразување*, *Исџџориско зборообразување и Сџџоредбено зборообразување на словенскиџе јазџџици*. Во рамките на вториот циклус студии *Македонистџџика со комуникологиџа* (двегодишни) е вклучена во наставата со предметите: *Исџџориџа на македонскиоџ јазџџик*, *Асџџекџџи и меџџоџџи во џџроучуваџеџо на сџџџарословенскаџџа лексика*, *Јазикоџ и лексикаџџа на македонскиџе црковнословенски ракоџџџиси*. Во рамките на третиот циклус студии по *Македонистџџика* е вклучена во наставата со предметот *Меџџоџолоџџа на семаниџџикаџџа и исџџорискаџџа лексикологиџа*.

Како долгогодишен професор на Државниот универзитет во Тетово – Тетово е Цубалеvsка е вклучена во наставата како предметен професор по предметите: *Лингвостилистика на македонскиот јазик*, *Зборообразувањето во македонскиот јазик*, *Споредбена грамастика на словенските јазици*, *Психолингвистика*, *Социолингвистика*, *Методика на наставањата по македонски јазик*, *Практика на наставањата по македонски јазик*, а во рамките на вториот циклус студии Македонски јазик на Филолошкиот факултет при Државниот универзитет во Тетово е вклучена со предметите: *Македонскиот јазик меѓу балканските јазици*, *Социолингвистика* и *Проучување на македонското ракописно наследство*.

Цубалеvsка е рецензент на неколку монографски трудови, член на редакцијата на списанието *Македонистика*, член на комисија за одбрана на магистерски тези на студиите по Македонистика со комуникологија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, член на рецензентски комисија за избор на наставно-научни звања, а исто така и член на голем број комисија за одбрана на дипломски трудови на Државниот универзитет во Тетово.

Член е на неколку организациски одбори на меѓународни научни конференции, член на Комисијата за акредитација на вториот циклус студии Македонистика со комуникологија итн.

Таа пројавува и богата општествена активност, како член и заменик-претседател на Советот на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, а актуелен член е на Универзитетскиот сенат при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“.

Научниот профил на Цубалеvsка останува обележан со трудовите за јазикот на македонските средновековни ракописи поткрепени со соодветни примери што придонесуваат за расветлување на одделни прашања поврзани со историската лексикологија и зборообразувањето, но и со современиот македонски јазик и јазикот на современата македонска литература, а колегијалниот профил го заокружуваат нејзината искреност, добродушност, несебичност, духовитост со која, на за неа својствен начин, знаеше да ги обои со позитивна енергија нашите средби, празнувања, патувања.

Лилјана Макаријоска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
makarijoska@yahoo.com

УДК 811.163.3:929Стоевска-Денчова, Е.

ПО ПОВОД ШЕЕСЕТ ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА ПРОФ. Д-Р ЕЛЕНКА СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

Оваа година д-р Еленка Стоевска-Денчова, научен советник и професор во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, наполни 60 години. Ова беше повод да се одбележи нејзината работа и нејзиниот влог во македонската наука за јазикот, особено во работата на Одделението за дијалектологија на македонскиот јазик, односно на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас* што се работи во Институтот.

Д-р Еленка Стоевска-Денчова е родена на 29.9.1962 година во с. Добровница, Кривопаланечко. Основно училиште и гимназија завршила во Крива Паланка. Во учебната 1981/82 година се запишала на Филолошкиот факултет во Скопје, на групата македонски јазик и јужнословенски книжевности, а дипломирала во 1986 година. Во учебната 1987/88 година се запишала на постдипломски студии при Катедрата за македонски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје, а магистерската теза на тема *Кривоѝаланечкиоѝ ѓовор* ја одбрала во 1996 година. Докторската дисертација *Именување на роднинскиѝе односи во македонскиѝе дијалектѝи оѝ словенски и балканисѝички асѝектѝ* ја одбрала во 2008 година.

Еленка Стоевска-Денчова работи во Институтот за македонски јазик од 1.6.1987 година. Од вработувањето, таа е вклучена во работата на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас*. По изработката на приправничкиот труд под наслов *Називниѝе на ѝрофесија во селоѝио*, во 1988 година била избрана во звањето помлад асистент, а во 1997 година била избрана во звањето асистент-истражувач. Во звањето научен соработник е избрана во 2008 година, а во 2011 година избрана е во звањето виш научен соработник. Со звање научен советник се стекнува во 2013 година. Таа е вклучена во сите планирани фази од работата на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас* – теренски истражувања, ексцерпција на дијалектниот материјал, изработка на индекси, легенди и карти.

На Проектот учествува и во дигитализацијата на дијалектниот материјал од областа на животинскиот свет (домашни и диви животни), финансирано од Министерството за култура со Програмата за 2020 година (прикачено на ВЕБ-страницата на ИМЈ). Ваквите активности на Проектот се во насока на подготовка за изработка на лексички карти за првиот том од МДА.

Својот интерес за работата на полето на лексикологијата и лексикографијата, Стоевска-Денчова го покажува и со вклучување (како надворешен соработник) во работата на проектот *Толковен речник на македонскиоѝ јазик*. Го има изработено материјалот од буквата *М* (*мома* –

мушиџулија), кој е дел од третиот том од Речникот (ИМЈ, Скопје 2006). За овој колективен труд таа е добитник на наградата „Гоце Делчев“ како општествено признание за особено значајни остварувања од интерес на Република Македонија од областа на науката.

Д-р Еленка Стоевска-Денчова има учествувано и во соработката меѓу Одделението за дијалектологија на македонскиот јазик и Управата за заштита на културното наследство на Македонија, подготвувајќи елаборати за валоризација на македонските дијалекти, како дел од македонското духовно културно наследство.

Во два наврата, таа учествувала на *Работното заседание на меѓународната комисија и Меѓународната работна група на ОЛА при Меѓународниот комитет на славистите* (Охрид 1995 и Струга 2006).

Свој придонес има вложено во подготвувањето за печатење на изданијата: *Морфолошката структура на издавките во македонскиот литературен и дијалектен јазик* од Маријана Киш (ИМЈ, Скопје 2005) и *Лексички, зборообразувачки и морфолошки особености на македонските дијалекти* од Маријана Киш (ИМЈ, Скопје 2010). Учествува во редактирањето на дел од преведеното издание *Голо Брдо Од материјалите на балканската експедиција на РАН и СПбДУ во 2008–2010 година под редакција на Андреј Н. Соболев и Александар А. Новик*. гл. ред. Васил Дрвошанов (Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Санкт Петербург: „Наука“ 2018).

Се јавува како член на редакцискиот одбор на трудот „Лингвистички атлас на македонските дијалекти (според материјалите на Општословенскиот лингвистички атлас - ОЛА“, МАНУ, Скопје 2020).

Од 2009 година, д-р Еленка Стоевска-Денчова е соработник и на проектот *Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија*, чија појдовна цел е истражување на македонските дијалекти во Пиринска Македонија. Од ова истражување излезе од печат *Банскиот говор* (монографски труд во коавторство, гл. редактор Гоце Цветановски, ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје 2014).

Од 2012 година е раководител на проектот *Дијалектизација на дијалектен материјал од Карпошеката на одделението за дијалектологија на македонскиот јазик*, односно на *Дијалектизација на дијалектен материјал од тематските области: Приготвување храна и Обработка на земјата*, одобрен од Министерството за култура на Р Македонија во рамки на проекти што се од национален интерес во културата за 2011 година.

Стоевска-Денчова беше член на тимот за проширување и дополнување на Правописот на македонскиот стандарден јазик (Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ – Скопје, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје, 2015).

Таа е автор и на монографијата *Кривоаланечкиот говор*, објавена во 2004 година во издание на Институтот за македонски јазик. Со оваа монографија авторката се претставува како одличен познавач на кривоаланечкиот говор, а според научната интерпретација, како сериозен и совесен дијалектолог, кој точно знае да ги определи карактеристичните црти на

истражуваниот говор, на секое јазично ниво, како и да ги посочи диференцијалните карактеристики на овој говор во однос на соседните македонски говори, но и на поширок план, во однос на говорите на соседните словенски јазици, српскиот и бугарскиот.

Во годините што следат, д-р Стоевска-Денчова својата работа ја насочува кон истражување на дијалектната лексика, што е и тема на нејзината докторска дисертација *Именување на роднинскиите односи во македонскиите дијалекти од словенски и балканистички аспекти*. Овој труд на Стоевска-Денчова е еден од малубројните трудови од областа на македонската дијалектна лексика, но и пошироко во лексикографската продукција на македонскиот јазик. Тој нуди комплетна обработка на лексичкиот материјал од глава V од *Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас* (Б. Видоески, ИМЈ, Скопје 2000) и претставува значаен придонес во работата на проектот *Македонски дијалектен атлас*; истовремено, тој е успешно продолжение на една серија слични трудови, обработени од соработниците на Проектот. Монографијата *Именување на роднинскиите односи во македонскиите дијалекти од словенски и балканистички аспекти* зафаќа повеќе аспекти од сферата на обработката на лексичкиот материјал, како: номинациски, етимолошки, лингвогеографски, семантички и меѓујазични контакти. Тоа значи дека овој труд не е само важен прилог кон расветлувањето на прашањата од македонската дијалектна лексика туку носи и повеќе значајни сознанија од областа на славистиката и балканистиката.

Автор е и член на редакцијата на првото издание *Македонски дијалектен атлас – Пролегомена* (ИМЈ, Скопје 2008, група автори), во кое таа дава свој придонес во лингвогеографското претставување на дел од лексиката со која се именуваат одделни сродници во македонскиот дијалектен јазик. Опфатени се и лексеми од други семантички подрачја, што значи проширување на полето на научниот интерес на Стоевска-Денчова и збогатување со нови сознанија на македонската лингвогеографија и на македонската лексикологија. Од особено значење е направената етимолошка анализа на македонската дијалектна лексика, која станува подготвена за идно оформување на етимолошки речник на македонскиот јазик.

Д-р Стоевска-Денчова е еден од авторите на текстот *Населението во Македонија (Осврт на демографската состојба од XV до XX век)*, кој носи голем број информации за составот на населението во истражуваните пунктови со *Македонскиот дијалектен атлас* и кој има за цел да даде основна слика во врска со демографската состојба, според расположливите историски податоци. Ваквите информации се значајни не само за претставувањето на дијалектната територија на македонскиот јазик, но и за согледување на специфичниот развој на македонскиот јазик во зависност од средината.

Д-р Еленка Стоевска-Денчова учествувала со реферати на научни конференции и собири, домашни и меѓународни. Автор е на научни статии објавени во реномирани научни домашни и странски лингвистички списанија и зборници. Ќе се осврнеме на дел од нив.

Статијата *Традицијата во именувањето на роднинскиите односи* д-р Стоевска-Денчова ја изложила на пленарната седница со тема „Македонскиот јазик на иселениците од Македонија од европските и прекуокеанските земји“, на XVII меѓународен симпозиум за балкански фолклор, одржан на 6-9 октомври 2008 година во Охрид, во организација на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“. Задржувајќи се на еден сегмент од дијалектната лексика, на роднинската терминологија, целта на авторката е да согледа дали, како и во колкава мера опстојуваат називите за сродство во јазикот на иселениците. Општата констатација е дека термините за сродство, особено кај постарата генерација иселеници, прилично се зачувани, што не може со сигурност да се тврди за втората, односно третата генерација иселеници, кои сè почесто малку го зборуваат македонскиот јазик.

Синонимијата во лексичко-семантичкото поле роднински односи (Зборник на трудови од XXXVI научна конференција при XLII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 2010) е статија во која авторката ги разгледува синонимните врски во рамките на лексичко-семантичкото поле роднински односи, наведувајќи значителен број на синонимни парови. Направената анализа посочува некои одговори во врска со процесите на создавање синоними во македонскиот јазик и може да помогне при определувањето на синонимни врски на лексичко ниво во македонскиот јазик.

Во статијата *Македонската роднинска терминологија во балкански контекст* (ЛЗБ, LX, Скопје 2010), д-р Стоевска-Денчова ја разгледува македонската роднинска терминологија од аспект на контактот на македонскиот јазик со соседните јазици, низ призмата на етнолингвистичката симбиоза на народите на Балканот. Иако системот на роднинската терминологија е доста затворен, за разлика од некои други термилошки групи, сепак, во одредени ситуации и системот на роднински називи се отвора кон туѓи влијанија. Разгледувајќи ред лексеми, заемки од турскиот, од грчкиот и од албанскиот јазик, авторката констатира дека во македонските говори, во системот на роднинската терминологија, заемките не се бројни, а заемањето е покарактеристично за оние семантички единици што не упатуваат на директно крвно сродство. При тоа термините за сродство од турско потекло, во споредба со заемките од грчкиот и од албанскиот јазик, се карактеризираат не само со поголема бројност, туку и со поширок ареал на нивна употреба.

Предмет на истражување во статијата *За именувањето на 'млад, неженет маж' во македонскиот јазик* (Зборник на трудови од научниот собир Стандарднојазичната норма на македонскиот јазик; Јазикот и идентитетот, Скопје 2011) се лексемите *момче, младич, дечко, ерџен, бекар* и *јунак* нивниот статус и употреба во стандардниот јазик, но и нивната употреба во македонските дијалекти. Авторката се осврнува на лексемите *момче, младич, дечко, ерџен, бекар* и *јунак* на нивниот статус и употреба во стандардниот јазик, но ги разгледува и на дијалектен план. Проследувајќи ја нивната етимологија,

Стоевска-Денчова констатира дека во македонскиот јазик за именување на 'млад, неженет маж' се употребуваат лексеми од словенско потекло (*момче, младич, гечко*), кои доминираат и во дијалектите, додека заемките (*ерџен, беќар*) веќе се архаизирани и нивната употреба е сè поограничена.

Трудот *Термините за сродство во македонскиот и во хрватскиот јазик* Стоевска-Денчова го изложила на Третиот хрватско-македонски симпозиум *Хрватско-македонски книжевни, јазични и културни врски*, одржан во Риека 2011 година. Во него таа се осврнува на називите за именување на роднинските односи во македонскиот и во хрватскиот јазик. Од направената анализа и споредба произлегува заклучокот дека основните облици на сродство кај Македонците и кај Хрватите се одржуваат до денес, иако не се секогаш цврсти како некогаш, што се должи на променетите општествени услови. Во денешни услови, особено во градските средини, доаѓа до слабеење на роднинските врски и до губење на чувството за роднинска поврзаност, а тоа се одразува и во јазикот, на системот на роднинските називи. Сепак, авторката констатира дека нема поизразена тенденција за упростување и аналитичко изразување на роднинските врски, што значи дека системот на термините за сродство не е сериозно нарушен.

Основната цел на авторката Стоевска-Денчова во трудот *Кон етнолингвистичките исцржувања во Македонија* (Зборник на трудови од Научниот собир *Современиите лингвистички исцржувања во македонистиката; Придонесот на македонските лингвисти во стабилизацијата и во стандардизацијата на јазичната норма на македонскиот јазик*, Скопје 2012) е да укаже на потребата за иницирање на едно посериозно и поинтензивно етнолингвистичко истражување, кое би се засновало врз автентичен теренски материјал, но како извори би се користеле и некои етнoлошки и дијалектолошки материјали, како и објавени научни трудови од овие области. Резултатите од ваквите истражувања би овозможиле согледување на културните и јазичните традиции кои доаѓаат од различни македонски подрачја, а кои се значаен дел од македонското културно наследство и сведоштво за културното единство на Македонците. Етнолингвистичките истражувања, истакнува авторката, би отвориле широки перспективи за научни анализи од различни аспекти во македонската наука за јазикот.

Во статијата *Кон некои називи од областа на македонските и српските свадбени обичаи* (Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир *Биџола – тема за културно и уметничко творештво на автори од Р. Македонија и Р. Србија*, Битола 2012, 281-286), предмет на интерес на д-р Стоевска-Денчова е свадбата како најважен и содржински најбогат ритуал од животниот циклус и како значаен дел од културата на еден народ, која, всушност, претставува огледало на длабоките културни процеси во дадено општество. Споредбата на македонските и на српските свадбени обичаи укажува на голема сличност, многупати и идентичност; многу елементи од обредната структура на свадбата се заеднички за двете култури; заеднички за двата јазика се и голем дел од

термините со кои се означуваат учесниците во свадбата, што е одраз на интензивните и блиски македонско-српски врски низ вековите.

За називите слава и именден во македонскиот јазик (Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција *Минајќиот на јазичниот свеќ* – денес и утре, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 2018) е уште една статија од редот на етнолингвистичките истражувања на авторката. Предмет на интерес е *славата* како народно-црковен празник на нашиот народ која била и останува свеченост поврзана за култот кон еден светец. Оние кои држат до овој обичај имаат еден светец, свој домашен заштитник, чиј ден 'го слават' или 'служат', го прославуваат денот на специјален начин и со специјални обреди пропратени со гозба и веселба. Авторката констатира дека на територијата на Македонија овој обичај има различни именувања. Најраспространети се: *слава*, *служба* и *именден*. Доста се раширени и називите *слуга* и *свеќи*, во Повардарието е познат називот *ден*, па и *голем ден* во Дебарско, *свеѓен/свеќец* во Скопската Котлина. Кај Албанците се бележи називот *фестивал* со значење 'празник', кај Власите и Романците називот *празник*. На крајот, таа заклучува дека етнолошките истражувања се јасни во тоа дека славата спаѓа во трајно и наследно духовно и социјално добро.

Со право ќе истакнеме дека во своите трудови д-р Стоевска-Денчова познавајќи ја предметната литература успешно ги имплементира прифатените научни толкувања при анализата на обработуваниот материјал. Нејзините трудови се одликуваат со суптилен и оригинален приод во работата, поради што таа се претставува како научен работник со голема индивидуалност и самостојност во работењето. Токму затоа нејзините трудови претставуваат значаен прилог во развојот на македонистиката, пред сè македонската дијалектологија, но и на македонската лексикологија и лексикографија, етнологија и етнографија.

Д-р Стоевска-Денчова дава свој прилог во збогатувањето и во унапредувањето на целокупната дејност на Институтот за македонски јазик, како: член на Советот на Институтот; член на редакцискиот одбор на списанието *Македонски јазик*; член на рецензетски и други комисији; член на организациски одбори на научни собири итн.

Проф. Стоевска-Денчова, учествува во наставната дејност на Институтот. Во рамките на II циклус студии (едногодишни) *Македонистика со комуникалогија*, организирани од ИМЈ „Крсте Мисирков“, држи предавања по предметот *Лексикологија и лексикографија*, а на II циклус студии (двегодишни) по предметот *Дијалектологија на македонскиот јазик*.

На крајот, по овој убав повод ѝ посакуваме на проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова да продолжи со истото темпо и жар во својата истражувачка и научна работа.

Светлана Давкова-Ѓоргиева¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, davkovas@yahoo.com

Макеј Кавка
Јагелонски универзитет, Краков

ФОРМИ ЗА ОБРАЌАЊЕ СО ЕМОТИВНИ КОМПОНЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во текот на изминативе неколку години, во македонскиот јазик еволуирале формите и начините за воспоставување јазичен контакт меѓу соговорниците. Денес, се зголемува растојанието во интерперсоналната комуникација, а во врска со тоа, и појавата на нови или враќањето на старите форми, за кои се чинеше дека неповратно исчезнаа во југословенската ера. Се работи, меѓу другото, за формите за обраќање како *џосѝодин/џосѝоџа* или за официјалните фрази, што се употребуваат на јавните собири од типот: *џами и џосѝода* или понекогаш политички обоените: *џруџари/џруџарки*.

Клучни зборови: форми за обраќање, интерперсонална комуникација, емотивни компоненти, македонски јазик.

Денес, се зголемува растојанието во интерперсоналната комуникација, а во врска со тоа, и појавата на нови или враќањето на старите форми, за кои се чинеше дека неповратно исчезнаа во југословенската ера. Се работи, меѓу другото, за формите за обраќање како *џосѝодин/џосѝоџа* или за официјалните фрази, што се употребуваат на јавните собири од типот: *џами и џосѝода* или понекогаш политички обоените: *џруџари/џруџарки*. Истовремено, се појави тенденција кон скратување на растојанието меѓу соговорниците во јавната комуникација – широко распространета станува тенденцијата за употреба на формата за обраќање преку *ѝи*, не само кај жителите во руралните региони, туку оваа форма сè повеќе е прифатена во секојдневната комуникација во урбаните средини.

Од неодамна, во македонскиот јазик при официјална употреба, особено често се јавува формата за обраќање, којашто претходно не беше толку распространета, од типот: *џосѝодин/џосѝоџа* во форма на апел (најчесто вокативна) заедно со името, со титулата на достоинство или со презимето на лицето на кое некој му се обраќа:

- *Госѝодине Појовски ѝовеќе од ѝровидна е Вашаѝа заџриженосѝ*
- *Прво, џосѝодине Прейседаѝеле, на барање на нашиоѝ колеџа ...*
- *Ви блаџодарам џосѝодине Прейседаѝел, ѝочийѝувани колеџи ...*

Во македонскиот јазик падежната форма за обраќање е вокативот. Остатоци од оваа форма најчесто има кај именките што означуваат човечко суштество, на пр. *жено, жосѝодине*. Кај именките од машки род формата за обраќање се образува со наставките *-у* или *-е*. Наставката *-у* ја среќаваме кај повеќесложните, а *-е* кај едносложните зборови, а некои именки ги среќаваме со двете наставки, на пр. *маж/мажу, вол/волу, коњ/коњу, ѝрофесор/ѝрофесоре, жосѝодин/жосѝодине*. Личните имиња што завршуваат на самогласка немаат вокативна форма, а оние што завршуваат на согласка имаат вокативна форма со наставката *-е*, како на пример *Сѝојане, Зоране*. Кај именките од женски род формата за обраќање се образува со наставките *-е* и *-о*. Наставката *-е* почесто се употребува кај повеќесложните зборови, што завршуваат на *-ица* или *-ка* (*Милице, дирекѝорке*), додека другите се образуваат со наставката *-о*, (*ќерко, сесѝро*).

Формите за обраќање во современиот македонски јазик можат да се поделат на два вида – главно со оглед на општествените услови во кои комуникацијата е насочена кон воспоставувањето на контакт. Тие форми беа, и постојано се израз на едно општество што се менува заедно со динамиката во рамките на една група, на која има чувство дека ѝ припаѓа. Но формата *ѝи* главно се користеше во фамилијата и меѓу најблиските пријатели.

Понекогаш формата *ѝи* има емотивна функција и може да биде и навредлива, бидејќи може да укажува на непочитување. Кога еден од познатите телевизиски водители пред неколку години му се обрати на полицаецот со *ѝи*, случајот заврши пред суд. Во својата одбрана водителот наведе дека обраќањето со *ѝи* е негова нормална форма на општење. Судот тогаш го прифати овој аргумент, инаку тој, за овој начин на обраќање ќе мораше да плати 500 евра казна.

Во современиот политички дискурс, формата *ѝи* може да биде особено навредлива, кога партиски противник во медиумите му се обраќа на соговорникот со омаловажувачкото *ѝи*:

а) ..... ѝо овој разговор можам да ѝи се обраќам само на „ѝи“. Ти си обичен насилник...¹

Со тоа значење може, исто така, да се употреби формата: **човек/(абе) човек/овој човек** во истата функција како навредливото *ѝи*:

б) Го зледам ѝрег некој ден ѝака засилен и раскомоѝен малку, ѝодолабавена кошулаѝа, демек неформален е. Вика жордо, ако ѝреба и крв ќе ѝадне. Слушам не ми се верува, враќам назад, ѝак слушам, сѝварно ѝоа жо збори, си велам **абе човек, седи мирен и не си иѓрај иѓрачки, ѝешики зборови кажуваш, не си иѓрај иѓрачки, да не ѝе лаже жаволоѝ да ѝравиш злуѝосѝи, зашѝо ако седиме мирно и ѝе ѝушѝаме на злава да ни се качуваш, не значи дека ќе дозволиме и зраѓански конфликтѝ да најравиш...**²

¹ <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=4201593738&id=9> &setIzdanie=23448 (пристап: 12.05.2015).

² <http://www.telegraf.mk/aktuelno/makedonija/263841-gruevski-zaev-ne-si-igraj-danapravis-gragjanski-konflikt> (пристап: 12.05.2015).

в) Овој човек на секој два дена зборува *информално сиропивни работи*. Не е чудо што ова не им усјева³.

Во случаите **б** и **в** многу е важна стилската обоеност на начинот на обраќање на говорителот, кој со реторичката иронија го насликува политичкиот противник како некој кој не е сериозен, **човек** облечен само во **подолабавена** кошула, раскомотен, неформален, со еден збор, нему сега можеме слободно да му се обратиме со – **(абе) човек**.

Основните форми за обраќање во македонскиот јазик

Македонскиот јазик има две основни варијанти на форми за обраќање: официјална и неофицијална. Во случај на официјална ситуација имаме: *Вие* и *господин/госпоѓа*. Во помалку официјални и неофицијални (приватни) контакти се употребува формата *тти*. Во македонскиот јазик сферата на употреба на формата *тти* е обично многу поширока отколку во другите словенски јазици, на пр. во полскиот. Со *тти*, без исклучок, се обраќаат младите луѓе на иста или на слична возраст (посебно во семејството), на пример студентите, но исто така, оваа форма се употребува во поформални ситуации (исто така, важи и за странец), на пример, во продавниците во чаршијата, продавачот кон помладо лице или со иста возраст без пречка ќе му се обрати со *тти* и обратно. Формата **Вие** се употребува во ситуација на надреден – подреден, на пример: професор – студент, директор – вработен на пониска службена позиција, па дури и во секојдневната комуникација и во неформалните контакти.

Денес, во македонскиот јазик обраќањето со формата *тти* е многу послободно отколку порано. Особено динамична е формата *тти* во рекламите: маркетинг-експертите, кои по природата на нештата, поскувајќи им го најдоброто на своите клиенти се идентификуваат со нив преку универзалното *тти*, а поретко со **Вие** на пр.:

- 1) *И тти си лицето на твојата земја, од туризмот ти добиваме,*
- 2) *Вклучи се во најголемото истражување за социјални мрежи во својот и освој Асер таблети,*
- 3) *Еј...сујер што го посетуваш Црнбело форумот. Слободно регистрирај се и приклучи се во дискусиите!*

Со *тти* се обраќаат исклучиво млади луѓе на иста или на приближна возраст, на пр. ученици, студенти, но исто така, оваа форма доминира и во неофицијални ситуации и се однесува на лицата што не се познаваат, на пример за време на купувањето во продавница или на пазар купувачот без двоумење и слободно може да му се обрати на помладото момче или девојка со *тти*:

- *Имаш цигари?*
- *Имаш ттазе буреќ?*

³ Истото.

Исто така, младиот продавач може да му се обрати на купувачот што му е врник со *џи*. Имаме тука полна симетрија. Но, ако има асиметрија по возраст од едната или од другата страна, таквото обраќање официјално не е возможно, бидејќи создава чувство на надмоќ. Сепак, без оглед на тоа, денес почесто се случува, независно од возраста, сите – продавачите и купувачите, независно од околностите, меѓусебно да се обраќаат обично со *џи*.

Млади и постари лица, на келнерите им се обраќаат со *џи* или почесто со *дечко* во функција на *џи*.

- *Дај ми едно џиво! Дечко, донеси едно џивце!*

Но очигледно постојат и официјални форми:

- *Ве молиме џиво / Едно џиво Ве молам.*

Во истата функција, во македонскиот јазик може да се јават зборови што се однесуваат на младите жени или мажи, на пример: *моме* или *чуџе* и за млади момци на возраст од околу 30-35: *дечко*, како повообичаено, или *момче*. Ова е прилично честа појава, не само во македонскиот јазик и пред сè, е поврзана со изразот на доминација и контрола во актите на интерперсоналната комуникација. Според Џ. Лајонс⁴, не постои јазик во кој оваа димензија – или недостаток на симетрија во употребата на формите на обраќање – нема да биде присутна во поголем или во помал степен. Ова е особено видливо кога испраќачот ја користи својата општествена положба со користење на овие форми на почетокот на разговорот за да се демонстрира моќ над примачот. Во науката за јазикот, суштината на формите за обраќање се наоѓа во сферата на јазичните функции, меѓу кои се издвојува, пред сè, функцијата на апел, наречена, исто така, импресивна или конативна. Оваа категорија се користи за директно или за индиректно обраќање на примачот. Во научната литература, според К. Билер⁵, може да се издвои: чист апел – испраќачот го повикува примачот да воспостави и да го одржи контактот со него, на пример: „*Докџоре, се случи несреќа*“, обраќање кон другите кога веќе е воспоставен контакт, а номиналната група се користи заради негово одржување: „*Знам, сесџиро моја, знам!*“ или со предикативните фрази, кога испраќачот за карактеризирање на примачот, користи одредени номинални групи, на пример: „*Злаџо мое!*“, „*Парџал низаеген!*“

Според Едвард Томичек, во полскиот јазик, слично како и во францускиот или во германскиот јазик, може да се издвојат две категории форми за обраќање: група на прономинални форми – *џој/џаа, џи, џие, вие* и група на номиналните форми: **И** – име, **Н** – презиме, **Т** – титула⁶. Сите овие структури се, исто така, присутни и во македонскиот јазик, но со различна застапеност во официјалната комуникација, бидејќи во неофицијалните

⁴J. Lyons, *Semantyka*, Warszawa 1989, t. 2, s. 191-192.

⁵К. Bühler, *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiana*, Kraków 2004.

⁶Е. Tomiczek, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław 1983.

контакти доминира класата на прономинални форми: 2 лице еднина *тти* и 2 лице множина – *вие*. Ова е во согласност со мнозинството од системи во кои има опозиција на заменките: *тти* и *вие* (на пример – францускиот *Tu – Vous*, германски, *Du* и *Sie*), каде што *тти* е неофицијално и неформално, и *Vous* укажува на официјален контакт. Слично на тоа, на македонски, за разлика од полскиот јазик: *Вие – ѓосѓодин/ѓосѓоѓа, (Państwo/Pan/Pani)*:

- *Дарко, како ѓоминавѓе во Македонија?* (слушнато)

Формите на обраќање што се употребуваат во македонскиот јазик се земени од материјалот на официјалните текстови – записници од состаноците на парламентарните седници, медиумски текстови и интервјуа земени од Македонската телевизија и од приватни разговори.

Основната функција на формите на обраќање е да се идентификува примачот, да се воспостави контакт со него и да се вклучи во комуникациската ситуација. Но пред да дојде до поразвиен дијалог, функцијата на најофицијална форма на поздравување во македонскиот јазик ја исполнува изразот *добредојде/добредојдовѓе* или понекогаш *добродојде/добродојдовѓе* со варијанта *здраво* со задолжителни и ритуални одговори:..*добренајде/добренајдовме* или *добродојде/добродојдовѓе* со приватна варијанта на одговор *добро ве најдов* (со варијантата - *здраво*). Вообичаено, оваа форма се користи во ситуации кога доаѓа до првиот контакт со лице/лица пред претставувањето со име и презиме. Кога се влегува во македонска куќа, домаќинот се обраќа до гостите со официјалните зборови: *добредојдовѓе/добродојдовѓе*, тогаш треба да се одговори: *добренајдовме/добронајдовме*. Во задолжителните поздравни ритуали, освен формите од *добредојде/добродојдовѓе*, се вбројува и ритуалот да се почестат гостите со домашно слатко, и со чаша вода или сок.

- *Добредојде Наѓналија, ѓе чекаме у мќо во брзо време!*
- *Здраво Наѓналија, ѓе чекаме во Македонија во брзо време!* (слушнато).
- *Добредојдовѓе! - ѓрво се ракуваа со мудриоѓ чичко Николов.*

2. Вокатив како семантичка варијанта на формите за обраќање

Во однос на основната семантичка варијанта на формите за обраќање настапува вокатив како чист апел. Во оваа функција во многу јазици – исто така и во македонскиот доминираат вокативните форми, како на пример:

- *Шѓо работѓиш, сине?* .
- *Марѓине – му се обраѓија луѓеѓо на сѓрико Марѓин ...*
- *Мајко, мајчице мила!*

Вокативните форми сè уште се присутни во современиот македонски јазик, и покрај фактот што е засведочен во *Грамајшката на македонскиот литературен јазик* од Б. Конески:

„Вокативната форма во нашиот јазик сè уште здраво се држи, но од друга страна се гледа дека таа веќе е опфатена од процесот на постепено исчезнување⁷“.

Блаже Конески, исто така, упатува кон постоењето на различните вокативни форми за една иста именка – *брајѝ, брајѝе, брајѝу* – што се користи за одредување на семантички нијанси. Според авторот, последната форма се користи кога директно се обраќаме кон некој што не е нашиот роден брат, туку само пријател или странец. Ретко се случува да се употреби именката *брајѝ* во вокативна форма без наставка, кога му се обраќаме на својот брат. На пример: „ ... *Ами ѝѝ, бре брајѝ, оѝѝ ич мукаѝѝ не се чинѝѝ?*“⁸.

Во македонскиот јазик со вокативна функција се употребуваат: име, прекар, хипокористични форми на името и други имиња од општо значење што ги дефинираат социјалниот статус на работните и на службените титули, потоа функциите, зборовите што означуваат почит, роднинските имиња. Особено широко е развиен системот на имиња на сродство, што се користи како составен дел од формите за обраќање, меѓу кои има околу дваесет прецизно дефинирани најблиски роднински односи. Тоа е само мал дел од повеќето од сто лексикализирани имиња од македонските семејни односи. Најважните од нив се следниве: татко, мајка, син, ќерка, брат, сестра, маж, „сопруг“, жена, „сопруга“, баба, зет, девер, деверица, јатрва, золва, золвин, внук, внука, сват, сваќа, стрина, стрико, чичко и други⁹. Некои од нив, исто така, се користат кога обраќањето е кон лице коешто не е во крвно сродство со говорникот, како на пример: *сѝрина* – обраќање кон постара жена и *сѝрико* – кон постар човек.

Најинтересна е употребата на имиња на сродство во функција на обраќање и тука може да се споменат ситуации во кои таткото или мајката во македонските семејства се обраќаат кон својата ќерка со *ѝаѝѝа/маме, ѝаѝѝо/ѝаѝѝе* или *сине*¹⁰, при што се нагласува особено силната емоционална врска со своите деца. На пример:

- *И ѝѝака еден ден ќе ѝ раскажуваш на ќеркаѝѝа, на скојски: сине, ѝаѝѝко ѝѝѝ во ѝѝоа време беше еден ѝѝранзициски фраер. Ех, ѝѝранзициски, ама фраер*¹¹.

⁷ Б. Конески, *Грамајшката на македонскиот литературен јазик*, Скопје 1967, с. 240.

⁸ Ибидем, с. 240-241.

⁹ Е. Стоевска-Денчова, *Именување на роднинскиѝе односи во македонскиѝе дијалектѝи оѝ словенски и балканисѝѝички асѝектѝи*, Скопје 2009.

¹⁰ Сличната појава се забележува и во српскиот јазик.

¹¹ <https://twitter.com/MakNBA/statuses/302895809236713473> (пристап: 12.02.2013).

Ова е поврзано со сè поизедначениот начин, кога родителите се обраќаат кон децата со сине, без оглед на полот, исто како и со *мама/шашшо* за децата според тоа како тие се обраќаат кон своите родители. Односно, мајката ѝ се обраќа на ќерката со *мама* и татко на својот син со *шашшо/шашше*, на пример.:

- *Знам дека имаш алерџија, сине!*
- *Дојди, мама, треба да одиме дома!*

Овој феномен е особено распространет во Скопје, а обраќањето со *мама/сине* добива универзална димензија со значење: „моето дете“. Тука е карактеристично тоа што формата за обраќање со *сине* се користи во семејства каде што родителите имаат само ќерки, но родителите дури и кон нив најчесто се обраќаат со *сине*. Можеби оваа појава ќе може да се објасни со вербално-психолошкиот механизам на компензација во семејствата што немаат машки деца.

Што се однесува до позицијата на вокативните форми во функција на обраќање во македонската реченица, таа може да биде: иницијална, медијална или финална¹². Појавата на вокативната форма на почетокот на реченицата го повикува примачот да биде внимателен и да се ангажира во примањето на информациите:

- *О, мили деца, бидете среќни шшо заврши шшаа шроклеша војна.*
- *О јесно, земјо, жено, о живош и смрш ведно сè шшо ми носиш денес сам ќе го испијам жедно*¹³.
- *Жено, мори, донеси една лубеница (слушнато).*

На иницијалната позиција на формите на обраќање може да им претходат партикули, извици, а исто така, заменките *шш* како на пример: *о, ајде, де, ја, а, абе, ама, ами, аман, оф, море / мори*, итн.

- *Ти, ами, нишшо не си зеде за јадење.*

Во медијална позиција, вокативните форми се во функција на одржување на комуникацијата, како да се дел од прашањата:

- *За тебе, Маршине, би шрилегал звонец од некое сшаро шрчишше!*
- *Ќе шресшанеш бе, мрснику, или не!?*

Во финалната позиција, вокативните форми главно се во функција на одржување на комуникацијата, но исто така, имаат и емотивен карактер. Обично се јавуваат во структурите, кога сакаме да фалиме некого со

¹² Ова прашање го дискутира Т. Гочкова, *Именскошо обраќање во македонскиот јазик*. Магистерска работа. Универзитет Св. Кирил и Методиј, Филолошки факултет, Скопје 1993 (необјавен труд).

¹³ А. Шопов, *Црно сонце*, во: *Одбрани дела. Поезија*. Книга втора, Скопје 1976, с. 215.

деминутиви, или при употреба на аугментативи, кога критикуваме некого, укажувајќи на неговата неправилна постапка. Со нивна помош испраќачот може да го одреди односот кон примачот на соопштението како позитивен или како негативен:

– Приказни, ѝприказни мои дечиња.

– Тоа е ѝпример, ѓлудѝаку!

4. Сопствено име, име и презиме, прекар, звање ...

Во македонскиот јазик најфреквентна форма за обраќање е сопственото име – тоа може да биде самото име, името и презимето, прекарот, звањето или деминутивната именка. Лицата што го користат своето сопствено име во меѓучовечките односи укажуваат на тоа дека тие со примачот се во блиски односи – семејни, пријателски, а понекогаш и соседски и со соговорниците лесно поминуваат на *ѝи*. Исто така, во македонскиот јазик постои можност обраќањето да биде само со употреба на презимето. Но тогаш презимето е проследено со апелатив – колега, другар, господин + презиме, и со женските еквиваленти: *колешка, другарка, ѓосѝоѓа* + име, како на пример:

- *Госѝодине Боѓевски, дојдовме и до Вас. Какво е Вашето мислење?*¹⁴.

- *Знаете, ѓосѝоѓо Косѝова, јас во сѝарѝоѝи ѝоинаку би ѓо ѝосѝавил ѝрашањето ...*¹⁵

Случаите кога во македонскиот јазик се употребува исклучиво презимето како форма за обраќање се многу ретки. Ова појава се случува само кога релациите помеѓу испраќачот и примачот се симетрични, на пример: наредба во војската или при комуникацијата меѓу војници и полицајци како израз на висок степен на пријателство и солидарност. Истата ситуација настапува во полскиот јазик, кога на шега или во семејните релации испраќачот и примачот се обраќаат исклучиво со употреба на презиме во функцијата на *ѝи*, на пример: „*Ковалски, дојди ваму!*“ „*Новак, ѝобрзај!*“... и др.

Истото важи и за обраќањето кога Македонците во официјална ситуација употребуваат име + презиме без контекстот, во вид на дополнување од типот:

1) *другар, колеѓа, ѓосѝоѓа/ѓосѝодин* + име и презиме,

со варијантите:

2) *другар, колеѓа, ѓосѝоѓа/ѓосѝодин* + презиме.

¹⁴ *Весѝи*. Македонска Телевизија (пристап: 12. 10. 2014).

¹⁵ Истото.

Вториот (2) вид образување на форми за обраќање, на пример во полскиот јазик, е многу редок. За тоа пишува Малгожата Марцјаник во трудот *Учтивосќи во јазичнајќа комуникација*: Во полскиот обичај, формите на обраќање од типот: *ѓосќогине Валчак (Panie Walczak)*, *ѓосќоѓа Ковалска (Pani Kowalska)* се дозволени само во две ситуации (...). Прво, кога некој некогo издвојува (извикува) од групата. Така, обраќањето кон студентот може да биде: *Госќогин Валчак (Panie Walczak)*, Ве молам да ни ја објасните разликата помеѓу самогласка и полусамогласка; кон учесник на екскурзија: *Госќогин Валчак (Panie Walczak)*, тука се вашите документи; (...) Тоа не се посебно елегантни форми, но во укажаните ситуации се удобни, бидејќи ги спречуваат грешките во идентификацијата на лицата. Второ, овие форми се користат од страна на жителите на малите градови, каде што меѓусебно сите се познаваат (понекогаш од неколку генерации) и тие форми се сметаат за учтиви. (...) Во други ситуации, овие форми се сметаат за несоодветни¹⁶.

Во современиот македонски јазик таквите конструкции влегуваат во стандардот како универзални форми за обраќање во сите регистри на јазикот, но посебно во официјалниот стил, како што е речиси во сите европски јазици.

Заклучок

Формите за обраќање можат да се разгледуваат врз примерите од македонскиот емотивен дискурс со оглед на употребата на изрази (имиња на родство) коишто се типични за неофицијалниот регистар (стил) на јазикот.

Во македонскиот јазик, релативно нов феномен, сличен со оној што е почест или стандарден и во другите европски јазици – за разлика од полскиот – е зачестеноста на формите за обраќање од типот: **господин(-е)/госпоѓо, колега + име: госпоѓо Поповска/господине Николов**, па дури и **господине колега Николов**.

Последната форма со непотребна акумулација на титулата (удвоена титула) – **господине** заедно со **колега** – има, исто како во полскиот јазик, емотивната компонента што се изразува со потенцијален ефект на прекумерно зближување со адресатот (примачот). На пример, **Panie kolego X**.

За македонскиот јазик, и ден-денес, се интересни и се многу карактеристични фамилијарните, силно емотивните форми за обраќање кон децата од страна на родителите со **мама/сине/ќаќа** посебно кон ќерките (или без оглед на полот), особено ако во семејството нема машки деца.

¹⁶ M. Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007, s. 46-47.

Литература

- Гочкова, Т. 1993: *Именскојо обраќање во македонскиој јазик*. Магистерска работа. Универзитет Св. Кирил и Методиј, Филолошки факултет, Скопје (необјавен труд).
- Конески, Б. 1967: *Грамајика на македонскиој лијџерајџурен јазик*, Скопје.
- Стоевска-Денчова, Е. 2009: *Именување на роднинскијџе односи во македонскијџе дијалектии од словенски и балканисџички асџектии*, Скопје.
- Шопов, А. 1976: *Црно сонце*, во: *Одбрани дела. Поезија*. Книга втора, Скопје .
- Bühler, K. 2004: *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiana*, Kraków.
- Lyons, J. 1989: *Semantyka*, t. 2, Warszawa 1989.
- Marcjanik, M. 2007: *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa.
- Tomiczek, E. 1983: *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego*.
Socjolingwistyczne studium konfrontatywne, Wrocław.
- <<http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=4201593738&id=9&setIzdanie=23448>> пристапено на: 12.5.2015.
- <<http://www.telegraf.mk/aktuelno/makedonija/263841-gruevski-zaev-ne-si-igrj-danapravis-gragjanski-konflikt>> пристапено на: 12.5.2015.
- <<https://twitter.com/MakNBA/statuses/302895809236713473>> пристапено на: 12.2.2013.
- Весџи*. Македонска Телевизија. Пристапено на: 12.10.2014.

Људмил Спасов¹
Далибор Јовановски²
Елена Јованова-Грујовска³
Виктор Габер⁴

ПРВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НА К. МИСИРКОВ НАСПРОТИ КОНЕЧНАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА И УЛОГАТА НА БЛ. КОНЕСКИ ВО НЕА

Апстракт: Сите посветени проучувачи на македонската национална мисла се сложуваат дека Мисирков и Конески се двата меѓника врзани за стандардизацијата на современиот македонски јазик.

Важен е податокот дека и двајцата ги земаат централните говори на западното наречје како основа за современиот стандард.

Важно дека и двајцата го избираат фонолошкиот правопис.

Сепак се разликуваат во пристапот кон претходната писмена традиција.

Конески истакнува дека Мисирков прави еден антитрадициски обид во однос на современиот писмен јазик (неговата стандардизација на македонскиот јазик), бидејќи до крајна можна мера го избира синхронискиот пристап, односно ги избира јазичните форми што ги одликуваат современите граматички состојби. Тој, Конески, смета дека тоа се прави за во максимална можна мера да се издели новиот македонски стандарден јазик од другите јужнословенски јазици.

Од друга страна, Конески се залага за еден поумерен пристап во однос на почитувањето на факторот на традицијата во писмениот јазик, т.е. тој заклучува дека делумното почитување на факторот на писмената традиција доведува и до проширување на дијалектната основа на современиот јазичен стандард.

Можеме од досега кажаното да заклучиме дека и првата стандардизација на македонскиот јазик од 1903 г., како и конечната стандардизација од 1944/1945 г., не се разликуваат принципиелно, но во овој труд сакаме да ги обработиме и историските и политичките причини зошто првата стандардизација не се етаблирала во тие околности, а зошто конечната стандардизација успеала, колку тоа да изгледа јасно на прв поглед.

Се трудиме целиот процес да го разгледаме во регионалниот, но и поширокиот геостратегиски контекст, односно дали тоа што се случувало во развојот и кодификацијата на македонскиот јазик, може да го забележиме и кај другите јазици во регионот, пред сè кај

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

² Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, dalibor@fzf.ukim.edu.mk

³ ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, elenajovanovagrujovska@yahoo.com

⁴ Амбасадор, Дипломатски клуб – Скопје, viktor_gaber@yahoo.co.uk

соседните. Последново го разбираме како контролна точка во однос на поширокиот текст посветен на Мисирков и Конески.

Овде ја искажуваме и нашата работна хипотеза дека 1. термините *сѿангарден јазик* и *литѿераѿурен јазик* се блиски синоними и 2. стандардниот/литературниот јазик го дефинираме како наддијалектен писмен и говорен јазик со стабилни правила што се основа на еден или повеќе дијалектни на еден јазичен дијасистем.

Клучни зборови: прва стандардизација на македонскиот јазик, конечна стандардизација на македонскиот јазик, Крсте Мисирков, Блаже Конески, стандардизацијата на соседните балкански јазици, стандардизацијата на некои европски јазици.

1. Термините *ѿрва сѿангардизација на македонскиот јазик* (1903) и *конечна сѿангардизација на македонскиот јазик* (1945) ги има воведено Љ. Спасов (Spasov 2008: 421–422) со цел објективно да го осветли процесот на стандардизацијата на македонскиот (писмен) јазик, но и да покаже дека акцијата за стандардизација на македонскиот јазик што ја започнува Мисирков, конечно завршува четириесетина години подоцна со акцијата на стандардизацијата на македонскиот писмен јазик како дело на јазичната комисија во која Конески има несомнено важна, ако не и главна улога.

Конески со својата *Грамаѿика на македонскиот литѿераѿурен јазик* (дел прв 1952 и дел втор 1954), како и со Правописот на македонскиот литературен јазик (заедно со Крум Тошев) од 1950 година (Конески, Тошев 1950), ја оформува (го прави крајот на) конечната стандардизација на македонскиот јазик (од причина на можната апсолутност на „конечна“ стандардизација, што која, од своја страна, можеме да ја означиме како „динамична стабилност“).

Во долги усни дискусии со акад. Блаже Ристовски го засегаваме прашањето за стандардизацијата на македонскиот јазик. Тој ја поддржуваше тезата дека стандардизацијата на македонскиот јазик потекнува од Мисирков, односно од неговата книга *За македонѿкиѿе работѿи* (1903). Спасов, од друга страна, го има предвид кажуваното на повеќе места од Блаже Конески дека Мисирков не прави стандардизација на јазикот во тесна смисла на овој поим⁵.

Од друга страна, Мисирков јасно укажува дека треба да постои (легален) систем во кој еден народ ќе може да ја развива својата народност и национално-религиозниот живот.

Затоа, тој се спротивставува на најавата за кревање, по Илинденското востание, на нова револуција во Македонија, туку вели дека „мјурштегцските реформи сет максимум шчо можа да искончит од Европа револуцијата (мисли на Илинден, н.з.)“.

Значи, за Мисирков Мирцштегцските реформи од 2 октомври 1903 година се легална основа за развој на македонско национално самосознание и натаму вели дека „сега му јет времето да се мислит на јазико наш, нашата национална литература и воспитаајње во национален дух“.

⁵„Во тесна смисла на овој поим...“, овде мисли пред сѐ на поимот „стандардизација на јазикот“ како што го разбира Ото Јесперсен (Otto Jespersen) на повеќе места во својата книга *Mankind, Nation and Individual – From a Linguistic Point of View* (1925). Цитирано сл. Јесперсен 2007 (овде ја навестуваме, а не ја даваме дефиницијата на стандардизација на јазикот на Ото Јесперсен).

Тоа е време кога на меѓународен план се зацврстил ставот дека еден народ нема да има самостојност (Мисирков се спротивставува на делбата и бара автономија за Македонија) ако високо не го издигне нивото на политичката организација заснована врз психо-културните традиции при што доминантно место зазема јазикот. Но, тоа е историски период кога кај малите народи преовладува и мислењето дека тие тоа политичко ниво не можат да го остварат без поддршка на големите сили, а со тоа нема да можат да ја доразвијат и својата национална самобитност, култура и стандарден/литературен јазик.

Еве го разбирањето на Блаже Конески (1977: 90):

Како што гледаме, не откажувајќи го, се разбира, значењето на старата основа ниту на традициите воопшто, Мисирков наоѓа во самата историска реалност доволен аргумент во полза на една коренита модернизација на нашиот литературен јазик согласно со современата состојба на народниот јазик. Кон таа задача тој и пристапува пишувајќи ја својата книга *За македонцијите работи* – како што вели самиот – „на централното македонско наречије, које за мене от сега натамо имат да бидат литературен македонски јазик“. Меѓутоа, неговиот проект за кодификација (подвлеченото е од Љ.С.) на нашиот литературен јазик се карактеризира со уште еден суштествен стремеж, а имено со таков подбор на особеностите, што ќе му дадат на македонскиот литературен јазик облик кој во што поголема мера ќе ја прикажува неговата специфичност наспрема другите јужнословенски литературни јазици.

Подвлеченото погоре од наша страна укажува дека Конески јазикот на книгата на Мисирков *За македонцијите работи* го разбира како проект за стандардизација, а не како акт на стандардизација на македонскиот јазик.

Самиот Мисирков вели дека „за македонска народност, македонска литература и литературен јазик није ќе можиме да му мислиме само, когај ќе заживејме једнаш слободен политичен жиот“ (Мисирков 1903: 12). Овој негов заклучок произлегува од „набиената“ агенда во неговото тринаесетгодишно (грчко, бугарско и српско) образование што го надградува со увидот во рускиот империјален приод кон славистичката филологија. Кога на сето тоа ќе му се додаде и неговиот престој во Битола и непосредниот допир со централните македонски говори, се обликува сликата за неговата „македонска филологија“.

Но, тој го отфрла финалето.

Кај него е изјаснета свеста за неопходноста на постоењето на државен/национален образовен систем, па нагласува: „когај ќе заживејме једнаш слободен политичен жиот“ за фундаирање на своја народност, литература и јазик. Мисирков својот опус го гледа „само (како) чекор напред во досегашното развијање на нашето национално самосоздајње“.

Мисирков себеси не се гледа како меѓник, туку експлицитно ја нагласува „нуждата од едно коренито именујање (подвлеченото е наше) на досегашнијот од на нашето дуовно развијање“ (Мисирков 1903: 11).

Значи, тој го следи процесот на национално самосознание, себеси се вградува како континуитет на дотогашните јазични и литературни пројави на македонски народен јазик, но инсистира на коренити промени во тој процес – повикува на научен пристап, значи – на јазична кодификација.

Од друга страна, Блаже Ристовски (Ристовски 2003: XL) нагласува дека „прашањето за македонскиот литературен јазик и правопис, за Мисирков, како и впрочем и за Другарството, е најважно и затоа е и темелно обработено во неговата книга.“ Притоа, Ристовски, на истото место го цитира Блаже Конески, како дополнување на неговата претходна мисла:

Јазикот на книгата не е некој заостанат идиом, на кој се пелтечат мислите – тоа е богато развиен јазик, со полетна и ударна реченица, со сугестивна и зрела, машка интонација. По својата јазична структура, како горешт полемичен спис, книгата на Мисирков е вистински подвиг во развојот на нашиот литературен јазик, еден светол и надахнат миг во него, што не се заборава и што останува трајно присутен.“

Људмил Спасов тргнува од реченицата „...на централното македонско наречје, које за мене от сега натамо имаат да бидит литературен македонски јазик“ (Мисирков 1903: 143) што укажува токму на актот на стандардизацијата на македонскиот јазик што Мисирков го има спроведено во однос на јазикот на својата книга *За македонскиите работи* (1903). Сепак, од друга страна, самиот Блаже Конески (Конески 1981: 43–44) укажува на фактот дека книгата на Мисирков не била веднаш раширена во народот. И, натаму, дека било попречено книгата на Мисирков да го укаже влијанието за коешто претендирал авторот, та затоа кога се решавало конечно македонското јазично прашање 1944 и 1945 г., таа не можела да биде земена предвид. Сепак, нагласува во продолжение Конески, книгата на К. Мисирков *За македонскиите работи* ја знаеле К. Рацин, К. Неделковски и други што ја читале како библиотечен материјал.

Затоа, Људмил Спасов се решава да пристапи кон една типологизација на развојот на македонскиот писмен (литературен) јазик каде предлага дека во развојот на македонскиот писмен (литературен) јазик постојат две стандардизации: прва од 1903 г. и конечна 1945 г. За ова решение Б. Ристовски (усно соопштение) се изрази мошне одобрувачки.

На Првото заседание на АСНОМ (2 август 1944 г.) македонскиот јазик се воведува со решение за службен (официјален) јазик во македонската држава (ДФМ, НРМ, СРМ, РМ). На 5 мај 1945 г. е усвоена македонската азбука, а на 7 јуни 1945 г. е озаконет македонскиот правопис.

Со ова е извршена конечната стандардизација (подвлеченото е наше) на македонскиот јазик. Процесот е крунисан со појавата на трите книги, основни за стандардизацијата на македонскиот јазик: *Македонскиот правопис со правописен речник* (1950 г.) од Блаже Конески⁶ и Крум Тошев, *Грамајка на македонскиот литературен јазик* (дел прв 1952 г., дел втор 1954 г.) од Блаже Конески и *Речникот на македонскиот јазик* (во три тома: 1960–1965 г.) под редакција на Блаже Конески.

Од претходно кажаното се гледа дека процесот на конечната стандардизација на современиот македонски стандарден јазик (СМЈ) е започнат во 1903 г. со дејноста на Крсте Мисирков, а е завршен во 1945

⁶ Овде мора да дообјасниме: во изданието на *Правописот* од 1945 г. не се означени авторот/авторите.

г. со дејноста на Блаже Конески (подвлеченото е наше).(Спасов 2005: 13).

Подоцна, 2008 г., (Spasov 2008: 421–422) но и на други места, ги употребува определбите: *прва стандардизација на македонскиот јазик* (1903 г.) и *конечна стандардизација* (1945 г.).

За разлика од Мисирков, Конески во ослободеното Скопје каде макотрпно, но и секавично се устоличува власта на македонските партизани, на само 23-годишна возраст станува дел од една екипа лингвисти и литерати со далеку поголемо животно искуство.

Нивната заедничка продлабочена јазична практика на македонски јазик создава основа за потемелни расправи, најпрвин за азбуката на македонскиот официјален јазик (според одлуката на АСНОМ), а потоа и за правописот.

Како во многу процеси во природата, опстојува решението како сплет на напори за коренски промени во услови на историско-последователни дадености. За натамошни анализи останува влијанието на дадениот историски период (декември 1944 – јуни 1945 година) од внатрешен и надворешно политички аспект, врз решенијата за кодификација на македонскиот стандарден/литературен јазик. Но, воедно стои и фактот дека избраните конечни решенија за македонскиот јазик, во мала мера постепено доразработени во следниот 75-годишен период, најдоа сосема поволен прием и практична примена во севкупноста на стабилизирањето на етнокултурните процеси на македонскиот народ и како такви дефинитивно македонскиот литературен јазик го наметнаа и како субјект на лингвистичката карта на светот (Габер 2020: 87–103).

2. Ако ги прифатиме претходниве определби, мора да прифатиме и дека македонскиот јазик нема две стандардизации, туку дека се работи за еден процес во временска рамка од речиси половина век, 1903–1945, кога е направена првата и конечната стандардизација и кога, релативно постепено, но едногласно, се прифаќаат следниве принципи за новиот, македонски, литературен/стандарден јазик, усвоени од Владата на НРМ на 3/5 мај 1945 г.

- Во македонскиот литературен јазик треба да се установаат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите наши говори.
- Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа.
- Македонската азбука треба да биде составена од онолку букви колку што има гласови во литературниот јазик. (в. Конески 1981: 56–57)

Жан-Франсоа Госијо (Jean-François Gossiaux), пишувајќи за македонската националност, се задржува и на нашиот македонски јазик, давајќи интересно мислење. Според него изборот на централните говори дозволува да се запази максималната оригиналност, оддалечувајќи го од бугарското и од српско-хрватското соседство (Госијо 2004: 166). Овие негови зборови само го потврдуваат оригиналниот потфат на Мисирков и на Конески во процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик, оддалечувајќи го од блиските словенски стандардни јазици.

Истиве принципи, да повториме се јавуваат кај К. Мисирков (1903 г.) и кај Комисијата за стандардизација (1945 г.). Според тоа, се работи за ист процес во континуитет.

Гане Годоровски, во својата реч посветена на Мисирков и Конески, забележува дека книгата на Мисирков, за Конески, претставува поднесен образец кој треба да се прифати и да се спроведе во дело (Годоровски 1999: 45–46).

3. Од социолингвистичката типологија, стандардизацијата на македонскиот јазик, е една од вообичаените стандардизации во словенскиот јазичен свет, отука можеби се издвојува рускиот јазик, но тоа прашање е надвор од темава.

Далибор Брозовиќ (Dalibor Brozović) (Брозовиќ 2000: 14 и пошироко) дава еден интересен поглед на темава. Тој истакнува дека улогата на Крсте Мисирков во процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик, а во поширок контекст и улогата на Блаже Конески, може да се споредува со улогата на Вук Караџиќ (Вук Стефановиќ Караџиќ) кај Србите, Људовит Штур (Ludovít Štúr) кај Словаците, Ивар Асен (Ivar Andreas Aasen) кај Норвежаните, Јан Хус (Jan Hus) кај Чесите, Мартин Лутер (Martin Luther) кај Германците, Примож Трубар (Primož Trubar) кај Словенците итн.

Претходно Брозовиќ (Брозовиќ 2000: 11-13), од генеалозна гледна точка посочува дека во словенскиот свет постојат три групи на органски дијалектни системи. Јужната група се дели на западна (среднојужнословенска и словенечка) и источна подгрупа (бугарски и македонски) и заклучува дека не постојат реални и уверливи аргументи за сомневање во самостојноста на македонскиот дијалектен дијасистем.

Што се однесува за стандардните јазици во современиот свет, тука имаме големо шаренило. Шаренилото на стандардизацијата е показ на различните културни ситуации во совремието, но и во културно-политичката историја. Така на пример, двата норвешки јазични стандарди имаат дијалектни основи во два сродни, но сепак различни дијасистеми. Од друга страна, во грчкиот случај имаме (или: сме имале) две стандардизации различни во временската оска: димотики (современа оска) и катаревуса (историска оска). Овде не навлегуваме во разликите од типот: шпански во Шпанија и латиноамерикански шпански, португалски во Португалија и бразилско португалски и сл.

4. Ако се согласиме дека постојат разлики, но и сличности во процесот на стандардизацијата на јазиците, од несомнен интерес е да ги проследиме разликите и сличностите на процесот на стандардизацијата меѓу бугарскиот, српскиот и македонскиот јазик.

Кај овие три јужнословенски јазици процесот на стандардизацијата, разбран како нормализација на правописната, фонолошката, граматичката и, делумно, лексичката норма во писмениот јазик, се одвива, грубо кажано во текот на 19 в., па сè до почетокот на 20 в., кога е и првата стандардизација на македонскиот јазик од страна на Крсте Мисирков.

Сличноста произлегува од фактот дека и бугарското и српското и македонското општество развитокот на современиот јазичен стандард, неговата современа состојба ги ставаат во релација со рускоцрковнословенската рецензија која доминантно се употребува во овие краишта и во текот на 19 в.

како писмен јазик со различни варијации, при што, мошне важно е да се истакне дека таа не се јавува во чист вид, туку е мешана со домашната традиција на црковнословенската писменост. Од своја страна, оваа домашна традиција покажува разлики кај секоја средина одделно: во Бугарија тоа е традиционалната јусова писменост од бугарска провениенција, но и еден мешан тип на писмениот јазик со нејусов правопис, кој, од своја страна, ѝ припаѓа на српската рецензија. Во најголемиот дел на Македонија превладува мешаниот тип на писмениот јазик со нејусов правопис. А во Србија, по доаѓањето на руски учители и свештеници во 18 в., српскоцрковнословенскиот јазик постепено, но не целосно, се заменува со рускоцрковнословенски, додека надвор од црквата се формирал смесен облик на писмениот јазик во кој главни компоненти се рускоцрковнословенскиот јазик со многу елементи од српскоцрковнословенскиот јазик, како и јазични елементи од рускиот јазик и живиот српски јазик. Овој јазик е познат под именувањето славеносрпски.

За целата јужнословенска сфера важи фактот дека писмениот јазик темелен врз црковнословенска основа се наоѓа на мошне низок степен на граматичка нормализација, како и тоа дека во неговата граfiја и правопис постои една голема несреденост.

Разликите се посложени и тие произлегуваат од повеќе фактори. Пред сè, Србите се разликуваат од Бугарите и од Македонците во политички поглед: тие од споменатите јужнословенски народи први формираат држава која по сила на фактот го поддржува развојот на писменоста и која има потреба од стандардизиран јазик. Во оваа смисла не треба да се заборава фактот (што за оваа тема нема првостепено значење) дека современиот српски стандарден јазик се темели врз новоштокавскиот дијалектен тип кој е наднационален: со него се служат и Србите и Црногорците и Хрватите и Бошњациите што значи и дека новоштокавскиот дијалектен тип е воедно и најраширениот меѓу јужнословенскиот јазичен свет (Brozović, Ivić 1988).

Бугарите и Македонците (како и дел од Србите) од своја страна се наоѓаат во заедничка држава: Отоманското царство кое го разјаднуваат внатрешни противречности од национален, политички и економски карактер (како што, впрочем, тоа е случај и со другата полиетничка монархија од тоа време – Австро-Унгарија). Натаму, тие се подложени на силна културна елинизација (слично е и кај дел од Бугарите), но и од духовна асимилација спроведувана од страна на Цариградската патријаршија, која исто така е владеена во елински дух. Ова ја создава познатата опозиција меѓу нетурското население во Империјата: Грци наспрема не-Грци (словено-Бугари).

Вака поставена сликата на национално-општествената ситуација во тоа време се покажува како мошне сложена. Нејзината сложеност ја потенцира (и дополнително ја компликува) фактот дека меѓу Словените (православните и неправославните) владее обединувачкиот стремеж што се јавува преку различни облици: како пансловенска идеја, како илиризам, како стремеж за формирање заеднички литературни јазици (чешко-словачки, словенечко-хрватско-српски, македонско-бугарски).

Затоа е интересна споредбата меѓу стандардизацијата со двата словенски јазици, соседни и блиски на македонскиот – српскиот и бугарскиот. И нивната

стандардизација, но и именувањето на нивните јазици се врзани со создавањето на двете држави – српската во 1830 и бугарската во 1878 година.

Во периодот од 1780 до првата четвртина на 19 век меѓу српските интелектуалци се водела дискусија кој јазик да се користи и како тој да биде именуван. Во овој период најраспространето име за српскиот книжевен јазик било славеносрпски јазик (Толстој 2004: 199). Ова не значи дека не биле користени и други имиња како *српски јазик*, па дури и *словенски/славеносербски* (Толстој 2004: 204). Имено, славеносрпскиот јазик не бил разбирлив за просечниот и, најчесто, неписмен Србин. Самиот јазик имал многу руски и црковнословенски зборови што не биле разбирливи за оние на кои требало овој јазик да им служи во описменувањето и во стабилизирањето на српската нација.

Всушност, кај Србите, како и кај Грците се појавил проблемот на т.н. диглосија односно постоење на еден ерудитски невернакуларен јазик и на друг народен говорен јазик (Попович, 2003: 330). Затоа не чудат и првите обиди за негово истиснување и заменување со говорниот и разбирлив народен јазик. Првиот обид за реформирање на српскиот јазик и напуштање на именувањето на истиот како славеносрпски бил направен од страна на српскиот преродбенски деец Доситеј Обрадовиќ (Доситеј Обрадовиќ). Според него говорниот народен јазик е средство што му дава можност на целиот српски народ да чита и да ги разбира книгите (Попович 2003: 335). Тој, сепак, не бил приврзаник на целосно напуштање на славеносербскиот јазик како дел од културата и образованието. Според неговите размислувања образованите луѓе требале да го користат и натаму овој јазик со цел да го унапредат народниот литературен јазик. Тука може да забележиме една дуалност во неговите ставови. Народниот јазик требал да биде оној кој ќе биде користен од страна на целиот српски народ, но истиот требало да биде и надградуван од страна на книжевниците. Овој негов став го довел во судир со црквата која видела опасност за верата, но и за врските со Русија. Исто така некои интелектуалци сметале дека народниот јазик бил прост и сиромашен и не може да стане заеднички српски литературен јазик. Една од слабостите бил и фактот што овој јазик пишуван со новата граѓанска кирилица не бил стандардизиран.

Неговата смрт во 1813 година не значела и крај на напорите за стандардизирање на новиот српски литературен јазик темелен врз народниот јазик. Неговиот пат го продолжил Вук Караџиќ. Кога зборуваме за Караџиќ како наследник и продолжувач на реформите на Обрадовиќ, треба да истакнеме дека во неговата идна работа на полето на стандардизација на српскиот јазик, на некој начин, му помогнале и идеите на Сава Мркаљ (Сава Мркаљ) кој се залагал за фонетскиот правопис и начелото на Аделунг – пишувај како што зборуваш (Ђорђевиќ 2018: 165). Караџиќ користејќи ги искуствата и идеите на Обрадовиќ и Мркаљ, а под менторство на Јернеј Копитар (Jernej Kopitar), започнал да работи на стандардизацијата на српскиот јазик врз база на народниот јазик. Иако целосно не го отфрлил славеносрпскиот, тој своите размислувања ги најавил во неговата прва граматика на српскиот јазик издадена во 1814 година, како и во Српскиот речник од 1818 година каде за првпат ја употребил својата азбука (Ђорђевиќ 2018: 166). Како основа на српскиот стандарден јазик го избрал источнохерцеговскиот дијалект, односно тршиќкиот говор при што подоцна, пред сè од политички причини, основата на литературниот јазик била

насочена кон шумадиско-војводинските дијалекти со екавки изговор и кон т.н. „белградски изговор“.

Идејата за реформа и стандардизација на српскиот јазик и правопис на Караџиќ отпрвин не била прифатена од страна на новата српска држава, поточно кнезот Милош Обреновиќ (Милош Обреновиќ) бил во отворен судир со српскиот лингвист. Се отишло дотаму што во декември 1832 година во Србија биле забранети книгите на Караџиќ. Тоа траело се до 1868 година, односно четири години по смртта на творецот на современиот српски литературен јазик (Попович 2003: 338).

Кога е во прашање името на јазикот, за Караџиќ тоа било јасно – *српски јазик*. Меѓутоа, развојот на српската просвета, појавата на хрватската преродба предводена од Илирското движење, појавата и развојот на југословенската идеја како политички процес, довеле до потпишување на т.н. Виенски книжевен договор во 1850 година од страна на хрватски и српски интелектуалци, а меѓу нив бил и Вук Караџиќ, во кој интересно не било наведено името на јазикот, туку потребата еден народ да има една литература и за основа на јазикот да биде земено т.н. јужно наречје (Микавица, Гавриловиќ, Васин 2007: 246–248). Оваа идеја за еден јазик и за еден народ во иднина ќе предизвика проблеми во именувањето на јазикот на Србите и на Хрватите. За него, сè до распаѓањето на поранешната југословенска федерација (СФРЈ) се користат разни имиња – српски, хрватски, српско-хрватски/хрватско-српски, српски или хрватски. Ова укажува на тоа дека стандардизацијата на еден јазик не значи и крај на проблемите врзани со него.

Слично било и во Бугарија. Како и кај Србите, и меѓу Бугарите било присутно именувањето на јазикот како славјаноболгарски. И првата позната историја на Бугарите, напишана од Бугаринот – отец Паисиј е насловена: *Историја Славјаноболгарска*. Книгата била напишана на народен јазик со многу црковнословенски примеси и претставува почеток на една нова фаза во развојот и појавата на современиот бугарски јазик (Hill 1988: 99). Оваа помешаност помеѓу народниот говорен и црковнословенскиот јазик отворила поле за дискусија кај интелектуалците како треба да изгледа современиот писмен бугарски јазик, кој бил далеку од тоа да е нормализиран, односно стандардизиран.

Така, претставниците на т.н. славјаноболгарска школа сметале дека писмениот јазик треба да биде народниот, но согласно со црковнословенската традиција (Захаријева, 2008: 243). Тогаш започнува дебата меѓу претставниците на разните школи како Трновската, Пловдивската, Каравеловата, Дриновата јазична школа за тоа каков треба да биде современиот бугарски литературен јазик, натаму колкава да е улогата на народниот јазик во него, кои букви треба да бидат користени (Захаријева 2008: 48–49).

Се исфрлаат турцизмите, а за нивна сметка се прифаќаат руски, но и француски зборови. По ослободувањето излегуваат повеќе граматички на бугарскиот јазик, но на сите им недостасува нормативната уреденост. Сепак се прават обиди за оформување и стандардизирање на бугарскиот јазик. Министерот за просвета Т. Иванчев во 1899 година издава едно упатство за заеднички правопис во обид да се направи стандардизација на јазикот, но тоа не била и конечната стандардизација. Како што забележал Хил, Иванчевата

ортографска реформа не го создала стандардизираниот бугарски јазик, туку направила еден нов предизвик (Hill 1988: 102). Во текот на 20-тите години на минатиот век има и еден обид за нова стандардизација на бугарскиот јазик – позната како стандардизација на Омарчевски, која била одбиена од научната јавност во земјата. Но тоа не било сè. Со законот од 27 февруари 1945 година се врши нова реформа на бугарскиот јазик, поточно на правописот што се употребува и денес (Стоилов 2018: 97).

Овие примери ги дадовме како показател колку е тешко да се направи една стандардизација на јазикот, односно колку е голем проблемот кој Мисирков и Конески го решија, а забележуваме дека кај некои соседни народи, а и пошироко, сè уште не се целосно решени јазичните дилеми, или пак, како во бугарскиот случај, последната реформа од некои автори се смета за „идеолошка“.

Ова ја поддржува мислата дека и самото негирање на трудот на Мисирков и Конески, како и на постоењето на македонскиот јазик како посебен, за жал, не е ништо ново на Балканот.

5. Илустративен е примерот и со однесувањето на романскиот елемент на Балканот: дако-Романците (современите Романци) постепено си го пробиваат патот кон својата национална и државна еманципација, додека еден дел од Ароманците и Мегленороманците се борат за своја културна автономија, а друг дел се приклонуваат или кон Словените (денешните: Бугари, Срби, Македонци, но и Хрвати) или кон Грците или кон Албанците или кон Турците (и пошироко – кон муслиманското нетурско население). Имено, романската наука и држава, каде сè до 1860 година се пишувало со кирилско писмо, а латиницата е воведена со државен закон (Voia 2001: 32) и денес одбиваат да го признаат ароманскиот (влашкиот) јазик како посебен и тврдат дека тој е дијалект на романскиот јазик, соочувајќи се со отпор на дел од Ароманците што датира уште од крајот на 19 век (Минов 2013: 267–277).

6. Томаш Камусела (Tomasz Kamusella), пишувајќи за создавањето на јазиците во Централна Европа забележува дека интелектуалните елити сметаат дека разните дијалекти и граматичките несогласувања претставувале еден вид „несакани ексцентричности“ што го спречуваат патот на една идеална комуникација на територијата (Kamusella 2015: 16).

Според него јазичната политика е станата дел од државната политика.

Во таа насока тој посочува на теоријата на американскиот социолингвист Ајнар Хауген (Einar Haugen), според која на почетокот еден дијалект или комбинацијата на дијалекти се избрани да се користат во пишувањето, потоа следела кодификација на формата, односно на јазикот, за на крајот да следи распространувањето на кодифицираниот јазик на територијата на државата (Kamusella 2015: 17).

За подобро да ја разбереме оваа негова теорија, во балкански контекст, интересно е да ја споменеме и трифазната теорија на марксистичкиот историчар Мирослав Хрох (Miroslav Hroch). Според него, во фазата А, се најавува интерес на антиквари и фолклористи, како дел од елитата, за јазикот преку собирање на оралната литература и идентификување на материјалната култура на односниот народ. Втората фаза Б, според Хрох, значи патриотска агитација на помала група претставници на етничката група која преминува во фазата Ц, кога се

јавува масовно национално движење предводено од најуспешните претставници на фазата Б. (Hroch 1985: 25–30).

Всушност ова може да го забележиме на Балканот кога е во прашање и појавата и кодификацијата на јазикот, како и создавањето на сегашните балкански нации.

7. Кога се во прашање Грците и нивниот обид, намерен или не, за наметнување на своето културно влијание врз другите православни народни заедници во Империјата, тука би сакале, накусо, да назначиме еден интересен феномен кој, за нас, е мошне интересен. Имено, сè од создавањето на современата грчка држава не постоел кодифициран грчки јазик. Тоа воопшто не било чудно, ако имаме предвид дека литературните јазици, најчесто, настануваат кога еден народ ќе се здобие со држава.

Кон крајот на 18 и почетокот на 19 век постоеле три струи меѓу грчките интелектуалци околу прашањето на јазикот. Првата струја била наречена конзервативна, *аџицистичка*, а таа се залагала за употреба на старогрчкиот јазик, втората струја била наречена *димитицисти*, а таа се залагала народниот говор да биде основа на грчкиот јазик и последната струја била наречена *јомирливи*, се залагала за наоѓање решение меѓу првите две непомирливи струи (групации) (Mutavdžić, Kamprouris 2014: 58).

Тука се јавува Адамантиос Кораис (Αδαμάντιος Κοραΐς), припадник на последната групација што сметал дека треба да се направи една стандардизација што ќе ги врзе старогрчкиот со новогрчкиот говорен јазик од една страна, а од друга, да се стандардизира и исчисти новиот говор од латинските и османотурските зборови.

Така и се создала *катаревусата* која во буквален превод значи *исчистен јазик*. Во 1849 година бил донесен закон со кој катаревусата станал службен јазик во новото грчко кралство. Јазикот на обичниот човек – *димотики* не бил прифатлив за новата власт. Грчкиот случај е поинтересен бидејќи, новосоздадената катаревуса станала неразбирлива за просечниот грчки жител. Сето тоа довело до образовни и политички проблеми. Во осумдесеттите години на 19 век, значи педесет години по создавањето на државата, во Грција се развила силна дебата дали катаревусата и натаму треба да биде јазик што ќе се користи од сите граѓани, дури и оние што биле османлиски поданици.

Сè поголем број интелектуалци, како Паламас и Психарис, сметале дека народниот (димотики) јазик треба да ја замени катаревусата. Исто така, се јавил и проблемот како да се именува овој јазик – елински или ромејски. (Јовановски 2020: 30–36).

За разлика од другите региони на Балканот, па и во Европа, јазичното прашање во Грција и поделбата на двата табора, едниот кој бил за употреба на катаревуса и другиот кој бил за димотики, довела и до сериозни судири со човечки жртви. Во ноември 1901 година, еден превод на Евангелието на димотики, од страна на Александрос Палис (Αλέξανδρος Παλλής) со поддршка на кралицата Олга, довел да немири и демонстрации во Атина при што осуммина го загубиле животот (Carabott 1993: 117).

Имајќи предвид дека кралицата Олга била руска принцеза, значи припадничка на словенскиот род, приврзаниците на катаревусата, ги обвиниле своите противници дека самиот превод може да доведе до губење на

Македонија за грчките интереси, бидејќи тамошните селани веднаш би побарале превод на нивниот словенски јазик и така ќе бидат загубени врските со елинизмот (Carabott 1993: 125).

Расправиите се продолжени и во текот на 20 век, предизвикувајќи и политички тензии (Mackridge 2009: 241–320). Јазичното прашање некои политички и воени структури го користат и за пресметка со неистомислениците. Така, во 1973 година, воената хунта во Атина, отфрлајќи ги барањата на приврзаниците на димотики, сугерираат дека тие имаат врски со комунистите, а, според нив, димотики впрочем и не е битен јазик (Mackridge 1990: 49)

Конечно, ова прашање се решава со Устав, напишан на катаревуса, на Грчката република од 1975 година, кога димотики, односно народниот говор/јазик, е прогласен за службен во државата (Mackridge 2009: 319). И покрај тоа, јазичното прашање во Грција можеме да го сметаме за делумно решено. Имено, грчката црква, која е сериозна и влијателна институција во земјата, дури во 1997 година дозволи да се испечати Библијата на димотики, но истата може да се користи само за приватна употреба, но не и за време на литургија (служба) во црквите (Kamusella 2015: 68).

8. Меѓу Албанците, значајниот албански преродбеник Фаик Коница (Faik Konica), човекот кој го откри и го обнови сеќавањето за Скендербег меѓу Албанците, во меморандумот, објавен во Брисел во 1899 година, назначил дека сè до 1877 година мал број Албанци бил свесен дека на нивниот јазик може и треба да се пишува (Толева 2020: 467). Оваа негова мисла не е кажана патем, имајќи ја предвид верската поделеност на Албанците на мнозинска муслиманска (сунити и бектеши) и малцинска христијанска (православни и католици) заедница.

Набргу, веќе во 1879 година, Шемседин Сами Фрашери (Shemsedin Sami Frashëri), како член на Истанбулското албанско здружение за печатење и промоција на албанската писменост, го создал првото албанско писмо на латиница што еден период се користи од страна на голем број албански интелектуалци (Triх 1999: 257). Оваа абецеда, сепак не била прв обид на некој Албанец да се создаде писмо со кое ќе се пишува на албански јазик. Тука ќе ги споменеме обидите на Наум Веќилхарџи (Naum Veqilharxhi) да создаде албанско писмо, но и оној на Констандин Кристофориди (Kostandin Kristoforidhi) (Клејер 2015: 126–202).

Сепак, предлогот на албанското писмо на Сами Фрашери имал важно влијание врз создавањето едно албанско писмо. Во натамошниот период биле направени и други предлози за создавање албанско писмо. Најголем успех имале оние на дон Ндре Мједа (Ndre Mjeda), кој го создал здружението Агими (Agimi), според кое било именувано и неговото писмо, како и писмото Башкими (Bashkimi) на Пренг Дочи (Preng Doçi), наречена според истоименото друштво (Shoqnia e Bashkimit të Gjuhës Shqipe) (Клејер 2015: 394–395).

Постојењето на повеќе азбуки го довело во прашање нивното користење, а се јавила и потребата за една заедничка албанска азбука. Таков обид бил направен на Конгресот во Битола по Младотурската револуција, значи во време кога имало горе-долу политички услови. Како што забележал Душан Фундиќ (Душан Фундић), со решението на Битолскиот конгрес, одржан меѓу 14 и 22

ноември 1908 година, Албанците биле првата мнозинска муслиманска заедница, дури и пред Законот на Мустафа Кемал Ататурк (Mustafa Kemal Atatürk) во Турција, која ја усвоила латинската абецеда за свое писмо (Фундић 2021: 181).

Треба да се подвлече дека на овој конгрес не се донело и конечното решение за стандардизацијата на албанскиот јазик, како и кое од двете латински писма усвоени на овој конгрес да се користи. Всушност, на Конгресот било донесено решение за поддршка на абецедата на здружението Башкими, како и на модифицираната верзија на истанбулското писмо (Elsie 2010: 89). Па така процесот на целосна стандардизација продолжил и по формирањето на албанската држава во 1913 година. Во таа насока во Скадар, во 1916 и 1917 година била активна Албанската литературна комисија со цел да донесе решение за ортографијата на јазикот (Kryeziu 2018: 110). Сепак, тоа било само прв чекор кон целосната стандардизација врз што имала и влијание и политиката, имајќи предвид дека и Албанците од Југославија имале свои погледи во однос на ова прашање. Тука ќе ја споменеме конференцијата за јазикот одржана во Приштина во 1968 година.

Конечно во 1972 година бил одржан ортографскиот конгрес во Тирана на кој биле донесени конечните решенија за целосна стандардизација на албанскиот јазик (Kryeziu 2018:111–112), иако прашањето не е целосно затворено, имајќи предвид дека дијалектот на Тоските од јужна Албанија е основата на современиот стандардизиран албански јазик голем дел на албанската преродба води потекло од југот каде е тоскиското наречје, а тоа било поддржано и од политички причини по 1944 година, кога во тогашното комунистичко раководство во Тирана доминираа кадри од југот на Албанија (Vezenkov 2013: 511).

9. Во заклучок на кажаното досега треба да ги вообличиме нашите размислувања по следниов ред:

- Мисирков 1903 г. ја прави првата стандардизација на македонскиот јазик. Појдовна основа за неговиот однос кон јазикот е од позиција на идеолог на македонското национално движење. Затоа и бара коренити промени во истакнување на квалитетите и особините на духот и јазикот на македонскиот народ кои ги нема кај другите балкански народи, народи кои веќе во она време имаат оформено свои државни структури, а со тоа и образовни системи. Бара употреба на сите „дозволен и недозволен средства за да сочуваме нашијот народен јазик, а со него и нашите народни интереси“.
- Конески во 1945 г. главно врз истите јазични принципи поставени од Мисирков, игра главна улога во конечната стандардизација на македонскиот јазик. Меѓутоа, Конески во својата продлабочена анализа (па и борба) за научно заснована стандардизација на македонскиот јазик работи во сосема поинакви општествени (политички) околности. Неговата актуелна „борба“ за стандардизација на македонскиот литературен јазик не е против странските пропаганди во Македонија, туку во судир со стекнатите сознанија и

инертности на дел од членовите во Комисиите за македонски јазик на преминот од декември 1944 до јуни 1945 година.

- Се трудеме целиот процес да го разгледаме во регионалниот, но и поширокиот геостратегиски контекст, односно дали тоа што се случувало во развојот и кодификацијата на македонскиот јазик, може да го забележиме и кај другите јазици во регионот, пред сè кај соседните. Последново го разбираме како контролна точка во однос на поширокиот текст посветен на Мисирков и Конески.
- Во оваа насока, се надеваме дека докажавме дека стандардизацијата на македонскиот јазик претставува единствен процес кој трае од 1903 г. (првата стандардизација на Мисирков) до 1945 г. (стандардизација во која улогата на Конески е исклучително важна).
- Стандардизацијата на македонскиот јазик се одвива релативно едноставно, и покрај сите двоумења, во споредба со контролниот пункт на другите јазици во регионот.

Литература

- Брозовиќ, Д. 2000: „Стандардизацијата на македонскиот јазик во светлината на социолингвистичката типологија“, *Процесот на стандардизацијата на македонскиот јазик во споредба со соодветните процеси во другите словенски и балкански јазици*, МАНУ, Скопје, 9–19.
- Габер, В. 2020: „Меѓународна афирмација на македонскиот литературен јазик“, *Предизвици*, v. 8, сс. 48, Friedrich-Ebert-Stiftung, Скопје.
- Госиќ, Ж. Ф. 2004: *Власт и етнос на Балканите*, ЛИК, Софија.
- Захаријева, Џ. 2008: *Абеџицата на езиковата култура*, Авангард Прима, Софија.
- Јовановски, Д. 2020: *Харилаос Трукулис и Македонија. Грчката балканска политика и османлиска Македонија 1882–1895*, Бато и Дивајн, Скопје.
- Клејер, Н. 2015: *Кон појектот на албанскиот национализам. Раѓањето на една мнозински муслиманска нација во Европа*, ФООМ, Скопје.
- Конески, Б. 1977: „Односот на К. П. Мисирков спрема факторот на традицијата во развитокот на литературниот јазик“, *Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до ослободувањето*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 89–93.
- Конески, Б. 1981 [1965]: *Грамотика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Микавица, Д., Гавриловиќ, В., Васин, Г. 2007: *Знаменијата документи за историју српског народа 1538–1918*, Филозофски факултет Нови Сад.
- Минов, Н. 2013: *Влашкото ирашање и романската еројаганда во Македонија 1860–1913*, Ламина, Скопје.

- Мисирков, К. 1903: *За македонскиџе работџи*. Печатница на Либералниот Клуб, Софија.
- Попович, Л. 2003: „Два идеологически подхова към вернакуларизацијата на книжовниот србски език в крајна XVIII и през првата половина на XIX век“, *Балканскиџе идентичносџи в българската култура*, т. 4., Кралица Маб, Софија, 329–359.
- Ристовски, Б. 2003: „Стоте години на една книга“, *К. Мисирков, За македонскиџе работџи, фойоџиџно издание џо џовоџ 100-џоџининаџа оџ излеџуваџето на книгата*, МАНУ, Скопје, VII–XLV.
- Спасов, Љ. 2005. *Избрани џоџлаваџа оџ исџоријата на македонскиот јазик/Бојата на јазикот*. Прв дел. Скопје: Култура.
- Стоилов, А. 2018: „Две правописни реформи от 1945 г. – една политическа цел“, *Orbis linguarum*, v. 16/2, Uniwersytet Wrocławski (Instytut Filologii Germańskieј), Wrocław, 97–104.
- Толева, Т. 2020: *Уџицај аусџроуџарске имџерије на сџварање албанске наџије, 1896–1908*, Филип Вишњић, Београд.
- Толстој, И. Н. 2004: *Сџудије и чланци из исџорије србскоџ књижевноџ језика*, Завод за учебнике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица Српска, Београд.
- Тодоровски, Г. 1998: „За Мисирков, За Конески и за принципот на македонската опстојба“, *Свечен собир џо џовоџ 95 – џоџининаџа оџ излеџуваџето на делото „За македонскиџе работџи“ и 5 – џоџининаџа оџ смрџта на академик Блаже Конески*, МАНУ, Скопје, 37–48.
- Фундић, Д. 2021: *Аусџроуџарска и насџанак Албаније (1896–1914)*, САНУ, КЛИО, Београд.
- Voia, L. 2001: *History and myth in Romanian consciousness*, CEU, Budapest.
- Brozović, D., Ivić, P. 1988: *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpsk, hrvatski ili srpski*. JLZ „Miroslav Krleža“, Zagreb.
- Carabott, P. 1993: “Politics, orthodoxy and the language question in Greece. The Gospel riots of November 1901”, *Journal of Mediterranean Studies*, v.3/1., University of Malta, Mediterranean Institute, 117–138
- Đorđević, K. 2018: Jezička reforma Vuka Karadžića i stvaranje srpskog književnog jezika (istorijski pogled i aktuelno stanje), v. 53/2, *Slavica Slovaca*, Slovenská akadémia vied. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 164–173
- Elsie, R. 2010: *Historical dictionary of Albania*. Plymouth Scarecrow Press, Lanham, Toronto.
- Hill, P. 1988: “The development of the Bulgarian standard language”, *Standard language in the Slavic world*, V. ed., Verlag Otto Sagner, Munchen, 98–109.
- Hroch, M. 1985: *Social preconditions of national revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jespersen, O. 1925 [2007]: *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*, Routledge, London.
- Kamusella, T. 2015: *Creating Languages in Central Europe during the last Millennium*, Palgrave, Macmillan, London, New York and Shanghai.

- Kryeziu, D. S. 2018: "The path of Standard Albanian language formation", *European Journal of Social Science*, v. 5/2, European Journal of Social Sciences, Seychelles, 106–115
- Mackridge, P. 1990: "Katharevousa (c. 1800–1974). An Obituary for an Official language", *Background to Contemporary Greece*, v. 1, Merlin Press, Savage: Barnes & Noble books, London, 25–52.
- Mackridge, P. 2009: *Language and national identity in Greece 1776–1976*, Oxford University Press, Oxford.
- Mutavdžić, P., Kampouris, A. 2014: "Adamantios Korais in grška jezikovna politika na prehodu iz 18 v 19 stoletja", *Keria: Studia Latina et Graeca*, v. 16-2, University Press, Faculty of Arts (Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), Ljubljana, 51–60.
- Spasov, Lj. 2008: "The Konikovo Gospel in Macedonian Cultural History", *The Konikovo Gospel*, Societas Scientiarum Fennica/ The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki, 403–430.
- Trix, F. 1999: "The Stamboul alphabet of Shemseddin Sami bey: Precursor to Turkishscript reform", *International Journal of Middle east studies*, v. 31/2, Cambridge University Press, Cambridge, 255–272.
- Vezenkov, A. 2013: "The Albanian language question: Contexts and Priorities", *Entangled histories of the Balkans*, v. 1, National ideologies and language policies, Brill, Lieden, Boston, 489–522.

Summary

All dedicated researchers of Macedonian national thought agree that Misirkov and Koneski are the two milestones of the standardization of the modern Macedonian language.

It is important to note that both take the central dialects of the Western group of dialects as the basis for the modern standard.

It is important that both choose the phonological spelling.

However, they differ in their approach to the earlier written tradition.

Koneski points out that Misirkov makes an anti-traditional attempt in relation to the modern written language (his standardization of the Macedonian language), because he chooses the synchronic approach to the utmost extent, that is, he chooses the language forms that distinguish the modern grammatical conditions. He, Koneski, believes that this is being done in order to separate the new Macedonian standard language from other South Slavic languages to the maximum extent possible.

On the other hand, Koneski advocates a more moderate approach regarding the respect of the factor of tradition in the written language, i.e. he concludes that the partial respect of the factor of the written tradition also leads to the expansion of the dialectal basis of the modern language standard.

We can conclude from what has been said so far that the first standardization of the Macedonian language from 1903, as well as the final standardization from 1944/1945, do not differ in principle, but in this paper we want to discuss the historical and political reasons why the first standardization it did not establish itself in those circumstances, and why the final standardization succeeded, however clear it may seem at first glance.

We try to consider the whole process in the regional, but also in the broader geostrategic context, that is, whether what happened in the development and codification of the Macedonian language, can be observed in other languages in the region, especially in the

neighboring ones. We understand the latter as a control point in relation to the wider text dedicated to Misirkov and Koneski.

The working hypothesis of this article are 1. the terms standard language and literary language are close synonyms and 2. we define the standard/literary language as a supra-dialectal written and spoken language with stable rules that are based on one or more dialects of a linguistic diasystem.

УДК 811.163.3'282'342

Васил Дрвошанов¹

ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ НАПИСИ НА АКАДЕМИК БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗА ФОНЕТСКИ ПРАШАЊА

Апстракт. Во овој напис предмет на научна анализа се дијалектолошките написи на академик Блаже Конески од областа на фонетските карактеристики на македонските говори: за секундарните вокали, за редукцијата на неакцентираниите вокали и за т.н. мешање на носовките. Авторот забележува дека навраќањето кон Конески е предизвикано од потребата повторно да се актуелизира неговиот јасен поглед во расветлувањето на споменатите фонетски прашања од научната дисциплина дијалектологија на македонскиот јазик, согледани во поширок контекст на словенските и на балканските јазици. Притоа, авторот констатира дека со изборот на темите, со начинот на интерпретацијата и со длабочината на мислата, академик Конески секогаш дава разврска на македонските лингвистички јазли за скокотливи прашања. Иако дијалектолошките написи се само дел од импозантното творештво на академик Блаже Конески, авторот смета дека тие се ставаат во одбрана на македонската јазична посебност со својата јасна дефинирана мисла на дијахроноски и на синхрониски план.

Клучни зборови: академик Конески, дијалектолошки написи, македонски говори, анализа.

Творештвото на академик Блаже Конески е поливалентно. Тоа го потврдува разновидноста на неговите дела од областа на лингвистиката, на книжевноста и на културата. Разнообразноста на неговите трудови се согледува не само во споменатите области туку и во рамките на одделните области. Со оглед на фактот што нас нè интересира, пред сè, лингвистиката, ќе речеме дека трудовите на Блаже Конески не само што се простираат на повеќе полиња во македонистиката туку ги пречекоруваат границите на македонската наука за јазикот, навлегувајќи во балканистиката, во славистиката и во лингвистиката воопшто. Неговиот придонес во рамките на македонската наука за јазикот, без сомнение, е најголем. Иако значителен дел од неговото творештво е осветлен, сепак тоа останува постојан предизвик за нови проучувања, особено трудовите од научната дисциплина дијалектологија на македонскиот јазик.

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (научен советник / редовен професор во пензија), vasildrvoshanov@yahoo.com

Во овој прилог предмет на научна анализа се дијалектолошките написи на Конески од областа на фонетските карактеристики на македонските говори: (1) „А. Белић о секундарним вокалима у македонском“ (Конески 1976а); (2) „За редукацијата на неакцентираниите вокали“ (Конески 1976б); и (3) „О такованом мешању назала“ (Конески 1977).

Во написот „А. Белић о секундарним вокалима у македонском“ Блаже Конески се осврнува на прашањето во врска со етимолошките полугласови и на секундарните вокали во македонскиот јазик, прашање што било актуелно во 70-тите и во 80-тите година на XX век во словенските јазици. Авторот укажува на тоа дека познатите лингвисти Марков (1964: 275, 1967: 39–45)², Шевелов (1964: 23–43) и Недељковиќ (1967: 5–36) го разгледувале тоа прашање, при што ги согледале фонетските и морфолошките фактори, коишто влијаеле на сложеноста и на постапноста во развитокот на оваа појава во одделни словенски јазици, така што таа промена не била нагол пресврт во однос на прасловенската состојба. Особено биле интересни согледбите, нотира Конески, за тоа дека полугласовите во слаба позиција можеле да се чуваат и во процесот на вокализацијата, па дури и да влијаат на тој процес што создавало поволни услови и за појавата на секундарни вокали. На тој начин, идеите на некои истакнати лингвисти, од А. А. Потебња до А. Белиќ, коишто биле поплатно формулирани или на кои своевремено не им било посветено доволно внимание, доживеале соодветна разработка.

Во однос на секундарните вокали се мислело дека тие се појавиле по губењето на еровите во слаба позиција за да се избегнат неудобните консонантски групи што Конески ги илустрира со примерите *магла* и *вештар*. Српскохрватскиот материјал, забележува Конески, го интерпретирал Решетар (1921), застапувајќи го споменатото гледиште, а подоцна Белиќ (1960: 64) настојувал оваа појава да ја гледа и низ призмата на акцентските односи. За акцентските и за другите услови под кои се чуваат еровите во слаба позиција поопширно пишувал Вуковиќ (1974: 30–38), а интересен прилог кон ова прашање дал и Бошковиќ (1966: 69–72). Меѓутоа, целосно ова прашање во однос на еровите во слаба позиција во почетниот слог ја подложил на ревизија Шевелов (1964: 24) врз основа на материјал од сите јужнословенски јазици. Конески го истакнува неговот заклучок дека во овој процес значајна улога играла и должнината на зборот, подложувајќи го на сомнеж тврдењето дека во споменатата позиција прво морало да дојде до губење на етимолошките полугласови, па дури потоа да дојде до појавата на секундарните вокали. Конески го споделува мислењето со Шевелов дека немало таков дисконтинуитет

Авторот забележува дека Белиќ (1935), разгледувајќи македонски материјал од галичкиот говор, своевремено укажал на некои мошне интересни можности во развитокот, на кои Конески обрнува посебно внимание.

² Библиографското цитирање е според наведуваната литература во статиите на Блаже Конески.

Прво, забележува Конески, Белиќ претпоставил дека *черево* и сл. во галичкиот и во дригите говори може да се објасни од едно постаро *č̣revo*³ (Белиќ 1935: 114). Тоа значи, според Конески, дека треба да се прифати постоењето на неоргански полуглас и во старата група *črě-* уште во периодот кога се чувале етимолошките ерови и да се претпостави неговата нормална замена во */e/*, иако е во прашање слаба позиција. Конески ја усвојува оваа претпоставка, бидејќи е очигледно дека се работи за елиминација на групата *čr-*, којашто се реализирала на различни начини и во различно време во македонските говори. Споменатата претпоставка, според Конески, помага подобро да се согледа развитокот на групата *čr-* во македонските говори.

Второ, Конески нотира дека Белиќ, коментирајќи го развитокот на полугласовите во галичкиот говор во примерите *моџла* и *моска*, забележал: „У другим говорима наоѓа се и *п*, тако да се може претпоставити овакав развиток: *тѣгла* > *тѣгла > *мѣгла* > *моџла* и сл.“ (Белиќ 1935: 101). Во оваа формула, укажува Конески, всушност, е прикажан континуитетот на развитокот на вокалот во ваквите случаи, на кој инсистира Шевелов. Иако само попатно е споменато и не е разработено, ова мислење, забележува авторот, не може, се разбира, да се заобиколи кога се работи за историјата на тоа прашање. Поткрепа за тоа Конески наоѓа во македонскиот јазик, бидејќи во македонскиот јазик, за разлика од другите јужнословенски јазици, во некои позиции се добиваат вредности што одговараат на поранешниот назален вокал од заден ред.

Во понатамошниот дел од статијата Конески дава поширока елаборација на разгледуваното прашање врз основа на дијалектен материјал од македонските говори. Ако пристапиме на ова прашање од претпоставката дека нема дисконтинуитет или дека секогаш нема дисконтинуитет, нотира Конески, тогаш ќе се добие следнава слика.

Авторот ги изделува периферните македонски говори на север и на североисток, каде што за секундарниот вокал, независно од положбата, има вредност */ь/*, којшто во неакцентиран слог може да премине во */a/*, сп. *мѣгла*, *ветър–вейтар*. Нема причина, нотира Конески, да не прифатиме дека секундарниот вокал во овие говори настанал уште во периодот додека еровите се изговарале и во слаба позиција, односно дека полугласот никогаш не исчезнал во почетниот слог како што е случајот, на пример, во *мѣгла*. Како што е познато, во северните македонски говори, потврдува авторот, дошло до изедначување на еровите, додека во југоисточните македонски говори еровите се изедначени не само меѓу себе туку и со назалните вокали, така што овде има вредност */ь/* за сите четири вокали, со таа разлика што како рефлекс на вокалите од преден ред */ь/* и */а/* ја омекнуваат претходната согласка. Во тој процес, нотира Конески, бил вклучен и развитокот на секундарните вокали во овие говори. Ако се најде на рефлекс */e/* во одделни случаи, како што е, на пример, во *седем*, *осем* (стсл. *сѣдмь*, *осмь*), Конески го објаснува со омекнувањето на

³ Знаците се предадени како што се бележани во статиите на Блаже Конески.

претходната согласка, за што сведочат зачуваните форми *сед'џм*, *ос'џм* во сερските говори, под чие дејство е извршена промената на /џ/ во /e/.

Во сите други македонски говори се задржала старата разлика меѓу /џ/ и /џ/, така што во силна позиција некаде околу X–XI век /џ/ преминал во /o/, а /џ/ преминал во /e/, сп. *сџнь* > *сон*, *дџнь* > *ден*. Оваа ситуација, нотира авторот, ги поставува посебните услови и во однос на рефлексите на секундарните вокали. Пред сѐ, треба да се разликува позицијата во која тие рефлекси се резултат на етимолошките ерови во слаба позиција (во почетокот и во средината на зборот), наспрема позицијата во која тие се рефлектираат како „неоргански“ вокали (на крајот од зборот). Всушност, Конески се залага терминот „секундарен вокал“ да се користи за вториот случај. Чувањето на еровите во слаба позиција и појавата на вистинските секундарни вокали, нотира авторот, се израз на истиот стремеж – да се спречи создавањето на консонантски групи тешки за изговор. Тоа се случувало во времето кога етимолошките ерови сѐ уште не биле елиминирани во слаба позиција, значи истовремено додека не била завршена адаптацијата на туѓите зборови со вметнување на секундарни вокали, сп. *пџсаломџ*, *еџупетџ*.

Полугласот во слаба позиција во почетниот слог, забележува Конески, преминал во назален вокал од заден ред. Авторот се враќа на формулата што ја предложил Велиќ, којшто во малку модификуван вид, ја илустрира со примерот: *мџџла* > *мџџла* > *мџџла* (со понатамошните рефлекси во дијалектите: *мџџла*, *маџџла*, *моџџла* и др.), приведувајќи ги и примерите: *мџска*, *снџха*, *тџнџкџ*, *бџдникџ*, *лџжа*, *лџжиџа*, каде што се забележува присуството на сонанти, особено на назалите. Конески укажува и на тоа дека во западните периферни говори е очигледна назализацијата во извесни случаи кога /a/ е во соседство со /m/, /n/, сп. *мџшчеа–мошчеа*, *снџга–снога* и др. Преминот на џ > џ претпоставува близок изговор помеѓу полугласот и вокалниот дел на назалот од заден ред. Своето толкување Конески го проширува со примерот *тџнџкџ*, од кој со назализација се добиени *џанок* и *џонок*, но во дијалектите има и *џенок*, којшто е добиен од *џенка* и сл. (со непосредна замена на џ > e), како и формата *џнок(о)*, *кнок(о)* со изгубен полуглас во слаба позиција.

Со таквиот премин, нотира Конески, можат да се објаснат различните вредности *јаџанџа*, *јаџонџа*, *јаџџнџа* во македонските говори, што се должи на рефлексот на назалниот вокал од заден ред во соодветниот говор. На истиот начин, преку **осџвна*, може да се објасни и *осамна* од *осџвн-*. Од друга страна, нотира авторот, западномакедонското *осуна* претпоставува постоење на билабијално /џ/, чиј изговор се насочил кон /y/ како што е во западномакедонските форми *суни*, *џуџи*. Тоа упатува на старата разлика меѓу источните и западните говори, којшто се однесува не само на развитокот на полугласовите во слаба позиција туку и на карактерот на гласот /џ/.

И формата *оџан* од стел. *оџнь* во западните *a*-говори најлесно може да се објасни, забележува Конески, ако се замисли преодниот стадиум со назализацијата на секундарниот вокал: **оџџн*.

Вистинските секундарни вокали, нотира авторот, се јавуваат во крајните слогови за да се избегнат неудобните консонантски групи на крајот од зборот.

Конески укажува на фактот дека разликувањето на рефлексите на полугласовите во македонскиот јазик дава можност да се потврди мислењето дека тие вокали се развивале во текот на самиот процес што постепено довел до нивното губење. Треба да прифатиме, забележува тој, дека станува збор за нормален премин на $\bar{v} > o$ во случаите: (*je*)*сом, седом, осом, ѝекол, рекол* и сл., иако ова / $\bar{v}$ / нема етимолошко потекло. Потоа, под влијание на /*m*/ во повеќе говори се добило *сум, седум, осум* (сп. *родум, редум*). Со стариот премин на $\bar{v} > o$ и на $\bar{v} > e$ се објаснуваат формите *оџон* и *оџен, оџењ*, при што во некои говори се развил секундарен / $\bar{v}$ /, а во други се развил секундарен / $\bar{v}$ /.

Морфолошкиот фактор (наставката *-ок*), забележува авторот, влијаел на формите *восок, мозок* од постарите форми *воскъ, мозкъ*.

Што се однесува до секундарниот вокал пред крајното /*p*/ (стсл. *вѣтръ, добръ*), Конески смета дека пак се работи за нормална замена на $\bar{v} > o$ во галичкиот говор, сп. *вейор, добор, ведор* и сл., односно на $\bar{v} > e$ во другите говори, сп. *вейер, добер, ведер* и др. Морфолошкиот фактор, забележува тој, можел да го поттикне изборот на алтернација и во едниот и во другиот правец (*o : ø* или *e : ø*). Поинаков бил развојот што довел до формите, како што се: *вейар, добар, ведар* во централните и во некои други западни говори. Очигледно, во тие говори, нотира Конески, извесно време се задржале формата *вейр* или *вейр* како што мислел Белиќ (1935: 100), па преку *вейър* да дојде до денешната состојба (можеби истовремено со преминот на *ръка > рака*).

На крајот од оваа статија Конески ја прикажува географската распространетост на формите на *-ep* во македонските говори, истакнувајќи дека тие порано биле најраспространети, коишто постепено им отстапувале место на формите на *-ar* што се ширеле од запад и денес доминираат на македонската јазична територија.

Во написот „За редуцијата на неакцентираниите вокали“ Блаже Конески ја разгледува редуцијата на неакцентираниите вокали во македонските говори. Повикувајќи се на Голомб, Хајнц, Полањски (1968: 479), авторот прво го дефинира терминот **редукција**, при што разликува два вида: парцијална редуција и целосна редуција или елизија. Под терминот парцијална редуција подразбира скратување на времетраењето на неакцентираниите вокали, придружено со промена на нивната боја, а под терминот целосна редуција или елизија подразбира целосно губење на неакцентираниите вокали. Притоа, оваа појава ја илустрира со примери од гевгелискиот говор, сп. *м'есиц, љув'ел'иша* (повелата) и сл. (Иванов 1932: 56–57).

Авторот поаѓа од тврдењето на Мирчев (1958: 130) „дека оваа појава се должи на воздејството на т.н. силен или динамичен акцент. Според тоа тврдење, динамичниот акцент причинува, на акцентираниот слог да се ангажира толку многу од издишната енергија, што неакцентираниите слогови се артикулираат сосем лежерно и затоа во нив доаѓа до скратување на вокалите и промена на нивниот тембар“. Врз основа на тоа се разликуваат две позиции на вокалите:

фонетски силна позиција, кога вокалот е под акцент, и фонетски слаба позиција, кога вокалот е во неакцентиран слог.

Конески забележува дека не треба да се откаже важноста на фонетскиот фактор во ваквите процеси, но укажува на фактот дека сета комплексност не може да се објасни само со фонетскиот фактор.

Прво, забележува тој, редуција на неакцентираните вокали има и во јазици со тоничен или музикален акцент, посочувајќи ги новоштокавските говори во Херцеговина, во Босна и во други соседни краишта што се вклучуваат во т.н. источнохерцеговски дијалект, при што ги наведува примери: *вѣлки, кѡсца* < *косица; сѡкрла, вѣкнѣи* (Ивић 1956: 136), односно *govorla, vidla, nosla, uganla* (Vuković 1974: 18). Богат материјал за оваа појава, нотира Конески, дава и Пецо (1975: 99–102), укажувајќи на тоа дека најчесто се редуцира /u/, но посочува повеќе или помалку примери и за губењето на /a/, /o/, /e/ и /y/.

Второ, и во јазиците со динамичен акцент, нотира Конески, редуцијата не се врши по автоматизам во секој неакцентиран слог во сите говори што ја познаваат оваа појава, посочувајќи го гевгелискиот говор, „во кој редуцијата не се врши во крајниот отворен слог, а тоа значи кога вокалот е показател на дадена граматичка категорија“ со примерите: *м'есѣо, о'еѣѣо, вул'ове, с'есѣра–с'есѣрѣѣа, м'ома–м'омѣа, ѣл'еѣе, н'осе, 'оге–'огиме, 'оге, 'ојме* итн. (Иванов 1932: 55–77). За влијанието на морфолошкиот фактор Конески наведува примери од источнобугарските дијалекти, каде што не се редуцира множинската наставка -е, наставката -а кај имињата од машки род (*ѣри Ивѣна*), наставките -е и -о во вокативот (Стойков 1962: 127).

Врз основа на овие согледби, Конески заклучува „дека освен *фонетски* силна и слаба позиција треба да разликуваме и *морфолошки* силна и слаба позиција“. Притоа, тој забележува дека редуцијата треба да се очекува особено во случаи кога се совпаѓаат фонетската и морфолошката слаба позиција, како што е случајот со *кѡсца* во источнохерцеговскиот дијалект и случајот *м'омѣа* во гевгелискиот говор. Наспрема тоа, нотира авторот, „ако е вокалот носител на значајна морфолошка информација, тој очевидно потешко подлегува на редуција. Во некои говори, како што веќе имавме можност да посочиме, вокалот во таква позиција и не се редуцира“.

Во врска со редуцијата на неакцентираните вокали во македонскиот јазик Конески констатира дека таа е најизразена во југоисточните говори, следствено и во долновардарските говори, каде што широките вокали се редуцираат во соодветни тесни ($a > \text{ѣ}$, $e > u$, $o > y$), притоа тој укажува на тоа дека /ѣ/ може да биде замена и за /e/ и за /u/ во неакцентиран слог. Авторот нотира дека кон ова треба да се пристапува внимателно. Имено, „до колку не можат да се посочат поблиски фонетски услови за таков премин, треба да се мисли на дејството на морфолошкиот фактор по категории“, илустрирајќи го тоа со формите *ѣл'еѣѣѣх, в'икнѣх, м'ѣѣх*, односно *ѣл'еѣме, н'осме, куѣ'увме* во гевгелискиот говор (Иванов 1932: 94).

Резимирајќи ги претходните сознанија, Конески забележува дека „при процесите на вокалските редуции имаме интерференција на фонетскиот и

морфолошкиот фактор“. Од фонетска страна се смета дека е пресуден квалитетот на акцентот, но се заборава неговото место, иако во јазиците со динамичен акцент токму со тоа се сврзува можноста и за морфолошка функција на акцентот. Според тоа, нотира авторот, во македонскиот јазик има две групи говори: 1) западномакедонско наречје и костурско-корчанско-лерински говори со акцент што не се користи за разликување на формите и 2) источно наречје со акцент што врши таква служба, бидејќи акцентот е лоциран обично на еден од последните три слога во зборот. Во првата група говори не се врши редукција, додека во втората група говори редукцијата е обична појава. Со оглед на фактот што морфолошката ситуација во глаголскиот систем на македонскиот јазик е мошне сложена, разносложниот акцент, нотира авторот, интервенира како различителен знак, сп. *в'ика* : *вик'а*. Наспрема тоа, „во западното наречје факторот на јазичната економија дошол до израз по друг начин, преку губењето на консонанти во интревокална позиција и вокалски контракции (*џлава* > *џлаа* > *џла:*; *сѝреха* > *сѝреа* > *сѝре^а*, *ѝовар* > *ѝоар* > *ѝо^ар*)“ (Конески 1965: 22).

Мошне важно е да се истакне што редукцијата на неакцентираниите вокали Конески ја согледува во балкански контекст, бидејќи редукцијата се јавува во северногрчките, источномакедонските, источнобугарските говори, ароманскиот и во романскиот јазик. Важно е, исто така, што Конески заклучува „дека во времето кога во источната област се открил процесот на редукција, веќе била изразена разликата меѓу говорите со акцент што не врши морфолошка функција и оние во кои акцентот се користи како морфолошки знак“ со што се изделиле двете основни дијалектни групи со своите карактеристични акцентски типови – на западномакедонско и на источномакедонско наречје.

Авторот укажува на фактот дека почетоците на редукцијата не одат подалеку во минатото од XIII век, потврдувајќи го тоа со редукцијата во членските морфеме (*ж'енаџа* > *ж'енџа* > *ж'енџа*), бидејќи е утврдено дека „кон XIII век членот бил веќе дејствена морфолошко-синтаксичка категорија во нашиот јазик“, а тоа е особено показателен пример за влијанието на морфолошкиот фактор во редукцијата на неакцентираниите вокали.

Во написот „О такованом мешању назала“ Конески го разгледува прашањето за мешањето на носовките *ж* и *л*, карактеристично за македонските и за бугарските текстови, почнувајќи од XII век. Таа појава, забележува авторот, е впечатлива на графиско ниво, но таа морала да има основа во промените што настанале во изговорот на назалните вокали што довело до разликување на извесни позиции. Иако има текстови во кои носовките се мешаат без систем или се форсира една од нив, Конески нотира дека, сепак, доминира новото правило за нивното пишување: 1) – *ж* наместо *л* се пишува зад *j* (во почетокот на зборот и на слогот), *ш*, *ж*, *шѝ*, *жѝ*, а во некои текстови уште и зад *ч*, *џ*, *s*; 2) – *л* наместо *ж* се пишува зад *л'*, *н'*, *р'*, *с'* и усна согласка + *j* (независно од тоа дали во таа комбинација е зачувано или не е зачувано епентетското *л*).

Според мислењето на Ван-Вејк (1957: 209), нотира Конески, новата употреба на носовките својот почеток го имаат во писменоста на македонскиот

терен. Тоа мислење добило поддршка со објавувањето на *Бојанскиоѝ ѝалимјесѝ*, глаголски текст од XI век од македонска провиниенција, во кој се забележани повеќе случаи на таквата употреба на носовките. Ракописот го има објавено Добрев (1972).

Комплексното прашање во врска со мешањето на носовките, забележува Конески, може да се разгледува од повеќе аспекти: од графиски, од културно-историски, од книжевен и од аспект на народниот јазик.

Авторот се задржува на неколку прашања што се однесуваат на народниот јазик. Тој истакнува дека порано се правеле обиди да се најде корелат во народниот јазик за промените во ортографијата на носовките, барајќи еднозначен одговор во однос на целокупниот македонско-бугарски терен. Тој одговор, главно, бил баран во два правца: 1) дека новата дистрибуција на носовките е предизвикана со тоа што *ж* и *л* преминале во ист („неопределен“ вокал *ə*) и 2) дека новата дистрибуција на носовките ги одразува промените со асимилативното дејство на претходните меки (или првобитно меки) консонанти. Меѓутоа, денес, потенцира Конески, е јасно дека тој терен бил издиференциран во тој поглед. Имено, во бугарскиот не само *ж* и *л* туку и старите полугласови дале „неопределен“ вокал *ъ* (*ə*) со таа разлика што рефлесот на *л*, *ъ* ја смекнувал претходната согласка (а тоа имало далекусежни последици во однос на евентуалното понатамошно изјаснување на „неопределениот“ вокал). Наспрема тоа, во поголем дел од македонските говори, истакнува Конески, не дошло до стопување на назалните вокали во еден глас, а промената на полугласовите хронолошки претходела на мешањето на носовките (Конески 1965: 10, 42).

Конески укажува на тоа дека Мирчев (1958: 104) во потполност го прифаќа стопувањето на носовките во бугарскиот јазик како основа и за промените во нивното бележење. Наспрема тоа, ситуацијата во повеќето македонски говори, нотира тој, била поинаква. Треба да се има предвид влијанието на претходните консонанти врз изговорот на назалните вокали како и некои други посебни услови. Доволно е да се споредат западномакедонските форми *јазик*, *јаѝрва*, *јачмен*, забележува авторот, со источномакедонските форми *език*, *еѝрва*, *ечмен*, па сосема да биде јасно дека сите фактори што доаѓаат предвид не дејствувале подеднакво на македонскиот терен, а да не зборуваме за тоа дека во некои говори не дошло до т.н. мешање на носовките, како што е во северните говори. Според тоа, забележува Конески, се работи за дијалектна издиференцираност.

Приоѓајќи на ситуацијата во македонскиот јазик, Конески најнапред го истакнува фактот дека мекиот изговор *л'*, *н'*, *р'*, *с'*, *ѝ(л)'*, *в(л)'*, *м(л)'* влијаел на следниот назален вокал, којшто преминал во *л* (сп. *вола*, *вона*, *зара*, *вса*, *коѝпа* итн.). Всушност, забележува тој, овде се работи за премин на т.н. трет назал во назал од преден ред (*ǝ* > *ɛ*: *vol'ǝ* > *vol'ɛ*, *kup'ǝ* > *kup'ɛ*), којшто се реализира до крајот на прасловенската тенденција во ваквите секвенции според слоговата синхармонија. Овој процес, нотира авторот, ги опфатил сите македонски говори, којшто бил поширок од промената на *јл*- > *јж*-.

Авторот посебно ја изделува замената на $\text{ж} > \text{л}$ во позицијата зад j (т.е. во почетокот на зборот и на слогот). За секвенциите $\text{шл} > \text{шж}$, $\text{жл} > \text{жж}$ итн. Конески нотира дека може да се тврди оти во прашање е асимилативна промена, којашто е предизвикана од поранешната депалатализација на првобитно меките консонати ш , ж итн., но за замената на $\text{ж} > \text{л}$ во позицијата зад j , авторот дава друго толкување, независно од тоа што е добиен ист резултат. Имено, забележува тој, промената на $j\text{л} > j\text{ж}$ настанала во западномакедонските говори, коишто имаат протетичко j во случаите како што се *јаже*, *јаџлен*, *јаџица*, додека таа промена не е позната во говорите од источната група, каде што има протетичко v : *важе*, *ваџлен*, *ваџица*. Тоа протетичко v во говорите од источната група, нотира Конески, веќе постоело, така што немало можност за мешање на почетните групи $j\text{л} > j\text{ж}$, додека во западното наречје немало такви пречки. Авторот смета дека во западното наречје било необично j да стои во почетокот на зборот пред вокал од преден ред, т.е. дека бил установен изговорот *еден*, *елен*, *есен*, па потребата да се избегне секвенцијата $j + \bar{i}$ *реден вокал* довела до замената на $j\text{л} > j\text{ж}$ ($j\check{a}^n\text{zyk} > j\check{a}^n\text{zyk}$), а во источните говори таа ситуација била разрешена со елиминирањето на j , така што конечниот резултат $/e/$ е добиен како обичен рефлекс за л (*език*, *ејрва*, *ечмен*).

Конески детално го објаснува ова прашање. Имено, се работи за поинаков аранжман на почетните ϱ -, $j\varrho$ - и je -. Протетичко j се развило во $\varrho\check{z}$ и сл. за да се избегне шва-вокалот во почетокот на зборот по преминот на $\varrho > \check{a}^n$ (така е добиено $j\check{a}^n\check{z}$ и сл.). Тоа послужило како основа за споменатото преобразување на почетните групи $j + \check{o}^n$ и $j + \check{a}^n$. Не е исклучено, забележува тој, во оваа позиција, посреден степен во замената на $\text{л} > \text{ж}$ да бил „трет“ назал ($j\check{a}^n\text{zyk} > j\check{o}^n\text{zyk} > j\check{a}^n\text{zyk}$), како што допуштал Шчепкин (1906: 147).

Авторот ја разгледува и позицијата зад првобитните меки консонанти и консонатски групи (зад ш , ж , ши , жр , ч , ц , s), коишто рано ги зафатил процесот на депалатализацијата. Замената на $\text{л} > \text{ж}$, нотира Конески, може да се следи само во неколку коренски морфеме (шлт- , жлт- , жлд- , шлтд- , члд-), додека замената во огромниот број случаи се однесува на наставките, чии резултати не можат да се следат непосредно. Единствен сигурен податок дека во некои говори и овде станува збор за фонетски процес има во формата члрл ($\text{члрд} < \text{члд}$), забележан во охридскиот говор во XIX век. Во споменатите коренски морфеме во западномакедонските говори, нотира авторот, денес има e : *шејшам*, *жејџва*, *жеден*, *чедо*. Конески претпоставува дека дијалектите со замената на $\text{л} > \text{ж}$ во минатото заземале поголем простор, вклучувајќи го и охридскиот говор, но подоцна дошло до нивелација под влијание на дијалектите што не ја познавале таа промена. Замената на $\text{л} > \text{ж}$ авторот ја толкува како асимилативен процес, во кој депалатализацијата на првобитните меки консонанти и групи предизвикала промена на местото на изговорот на назалниот вокал.

Меѓутоа, забележува Конески, депалатализацијата за која стана збор донела големи последици не само во однос на дистрибуцијата на назалите туку

и на оние аломорфи што биле врзани за разликата помеѓу меката и тврдата промена. Во *Бојанскиој ѱалимјесѿ*, глаголски текст од XI век, нотира авторот, се среќава ваква многу илустративна форма: **вѣроуѣжѿомоу**, којашто ни покажува пренесување на аломорфот на тврдата заменска промена *-омоу* во позиција, којашто порано припаѓала на меката промена (*-емоу*). Според тоа, забележува Конески, и во однос на т.н. мешање на назалите во многу случаи не ќе бидеме во можност да го одделиме дејствувањето на фонетскиот фактор од дејствувањето на морфолошкиот фактор ниту, пак, ќе бидеме сигурни кому од тие фактори да му дадеме приоритет. Во споменатиот *Бојански ѱалимјесѿ* авторот наоѓа неколку примери што сведочат за мешањето на назалите, сп. **прижтъ**, **испљнѣж**, **глоуѣж**, а особено новите форми за аорист: **испљнишж**, **възвратишж**. Конески претпоставува дека морфолошкиот фактор во овој случај влијаел за вкрстувањето со имперфектната наставка *-жж*. Авторот споменува дека вакви аористни форми се среќаваат во *Добромировојѿо еванѣлие* од XII век, којшто не познава редовна замена на назалите. Од друга страна, нотира тој, современите западномакедонски форми за аорист и имперфект *дојгое*, *викае* и сл. укажуваат, исто така, за вкрстување на овие наставки, само со друг резултат **-шл** × *-жж* дало **-хл**, па оттука *хе* > *е*. Форми со наставката *-хе* авторот приведува од костурскиот говор во XVI век, сп. *украдохе*, *ѱрогадохе* (Gianneli, Vaillant 1958: 31). Притоа, Конески заклучува дека т.н. мешање на назалите не е единствена појава туку е нееднородна и неистовремена појава, чии резултати довеле и до исклучителна диференцијација во народниот јазик.

На крајот Конески со голема претпазливост укажува на можноста мешањето на носовките да се јавиле на македонскиот терен, повикувајќи се на Ван-Вејк (1957: 209) и на Шчепкин (1906: 62).

Завршувајќи ја анализата на дијалектолошките написи на академик Блаже Конески за разгледуваните фонетски прашања, ќе го истакне фактот дека тие импресионираат со својата свежина и со препознатливиот убав стил на авторот. Неговите написи се карактеристични по изборот на темите, по начинот на интерпретацијата и по длабочината на мислата. Поткрепувајќи ги своите мислења со научна аргументација, академик Конески секогаш дава разврска на македонските лингвистички јазли за скокотливите прашања, како што се, впрочем, и прашањата од областа на фонетските карактеристики на македонските дијалекти: за секундарните вокали, за редукцијата на неакцентираниите вокали и за т.н. мешање на носовките. Треба да споменеме дека навраќањето кон Конески е предизвикано од потребата повторно да се актуелизира неговиот јасен поглед во расветлувањето на споменатите фонетски прашања од научната дисциплина дијалектологија на македонскиот јазик, согледани во поширок контекст на словенските и на балканските јазици. Не треба да се пренебрегне ниту фактот што дијалектолошките написи се само дел од импозантното творештво на академик Блаже Конески, коишто се ставаат во одбрана на македонската јазична посебност со својата јасна дефинирана мисла на дијахроноски и на синхрониски план.

Литература

- Белић, А. 1935: „Галички дијалекат“, *Српски дијалектолошки зборник, Расправа и грађа VII*, 1935, 349 + 12 прилози.
- Белић, А. 1960: *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд.
- Бошковић, Р. 1966: „О неким случајевима губљења сонаната на крају речи“, *Прилози за књижевност, језик, историку и фолклор XXXII*, 1921, 1–2, 69–92.
- Ван-Вейк, Н. 1957: *История старославянского языка*, Москва.
- Добрев, И. 1972: *Глаголическият палимпсест*, София.
- Иванов, Д. 1932: *Гевгелиският говор*, София.
- Ивић, П. 1956: *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад.
- Конески, Б. 1965: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Конески, Б. 1976а: „А. Белић о секундарним вокалима у македонском“, *Зборник радова о Александру Белићу*, Српска академија наука и уметности, Београд, 153–157.
- Конески, Б. 1976б: „За редуцијата на неакцентираниите вокали“, *Прилози, Македонска академија на науките и уметностите*, Скопје I, 1–2, 57–61.
- Конески, Б. 1977: „О такозваном мешању назала“, *Zbornik radova povodom 70. godišnjice života akademika Jovana Vukovića*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 163–168.
- Марков, В. М. 1964: *К истории редуцированных гласных в русском языке*, Казань.
- Марков, В. М. 1967: „Замечания о неорганических гласных во македонском и в русском языках“, *Македонски јазик XVIII*, 39–45.
- Мирчев, К. 1958: *Историческа граматика на българския език*, София.
- Пецо, А. 1975: *Икавско-шћакавски говори западне Босне (I дио: Увод и Фонетика)*, Сарајево.
- Стойков, С. 1962 *Българска диалектология*, София.
- Щепкинъ, В. Н. 1906: *Болонская псалтирь (С приложением семи фототипий и восьми цинкографий)*, Санктпетербургъ: Изданіе Отделенія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ.
- Gianneli, C., Vaillant, A. 1958: *Un lexique macédonien du XVIe siècle*, Paris.
- Golaб, Z., Heinz, A., Polański, P. 1968: *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa.
- Nedeljković, O. 1967: „Poluglasovi u staroslavenskim epigrafskim spomenicima“, *Slovo* 17, 5–36.
- Rešetar, M. 1921: „Sekundarni poluglas u srpskohrvatskom književnom jeziku“, *Прилози за књижевност, језик, историку и фолклор I*.
- Shevelov, G. Y. 1964: „Weak Jers in Serbo-Croatian and South Slavic: Developments in the Word Initial Syllable“, *Зборник за филологију и лингвистику VII*, 23–43.

Vuković, J. 1974: *Istorija srpskohrvatskog jezika I dio, Uvod i fonetika*, Beograd.

Vuković, J 1975: „Poglavlja iz istorije srpskohrvatskog konzonantizma“, *Radovi LV*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Summary

The article reviews three studies from the rich opus of academician Blaze Koneski. In each of them, Koneski undergoes analysis of certain phonetic characteristics of the Macedonian dialects, such as: secondary vocals, reduction of unaccented vocals and so called nasal replacement. Regarding the etymological semi-vowels and secondary vowels in the Macedonian language, Blaze Koneski points out that apart from the phonetic factors, the complexity and gradualness in the development of this phenomenon in certain Slavic languages were also influenced by the morphological factors. Regarding the reduction of unaccented vowels in Macedonian dialects, Koneski notes that the importance of the phonetic factor in such processes should not be overlooked, but points to the fact that all the complexity can not be explained only by the phonetic factor, but the influence of the morphological factor should be taken into account. Regarding the nasal replacement ϱ and ϱ in the Macedonian and Bulgarian texts, starting from the XII century, Koneski points out the fact that this phenomenon, striking graphically, must have had a basis in the changes that occurred in the pronunciation of nasal vowels that led to distinguishing certain positions. According to Koneski, the complex issue regarding nasal replacement can be considered from several aspects: graphic, cultural-historical, literary and from the aspect of the vernacular.

The author concludes that Koneski's studies on the phonetic issues under consideration provide a solution to the linguistic nodes in a broader context of the Slavic and Balkan languages. His articles are characterized by the choice of topics, the way of interpretation and the depth of thought. Koneski's works are clearly and precisely supported by solid arguments. The return to Koneski even after three decades of his passing away is a challenge to re-actualize his clear view in the elucidation of the mentioned phonetic issues from both diachronic and synchronic aspects of the scientific discipline dialectology of the Macedonian language.

УДК 811.163.3'367

Елени Бужаровска¹

КОНДИЦИОНАЛНИОТ СИСТЕМ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК: СОСТОЈБИ И ТЕНДЕНЦИИ

Апстракт: Во оваа статија се претставуваат резултатите од дијахронското истражување на условните

реченици во избрани книжевни дела што се напишани во периодот пред и по стандардизацијата на македонскиот јазик. Истражувањето има за цел да ја потврди хипотезата дека балканизираниот кондиционален систем на македонскиот јазик претрпел реструктурирање поради навлегувањето на условните конструкции во можен начин. Позајмените морфосинтаксички „словенски“ модели со *би* предизвикале преуредување на кондиционалниот систем затоа што се специјализирале за изразување на посуптилни епистемички нијанси на хипотетичност од постоечките балкански модели. Како последица на тоа, кондиционалниот систем на македонскиот јазик се одликува со голема формална разновидност, а самите кондиционални модели покажуваат тенденција за потранспарентна, односно иконична релација меѓу формата и функцијата.

Клучни зборови: условни реченици, хипотетичност, *би*-конструкција, доколку

1. Вовед

Условните реченици во стандардниот македонски јазик се изразуваат со повеќе јазични средства кои сочинуваат еден систем на заемнозависни елементи. Секој елемент има свое функционално место во системот, така што навлегувањето на нова конструкција создава извесно преуредување. Нашата цел е да го испитаме кондиционалниот систем на македонскиот јазик преку определување на местото, односно функцијата на секоја условна конструкција во тој систем.

Познато е дека условната реченица изразува причинско-последична релација меѓу два нефактивни настана (ако А тогаш Б), при што условниот настан се реализира во протаза (условна дел-реченица), а главниот во аподоза. Морфосинтаксичките комбинации на конструкции во протазата и аподозата ги нарекуваме „кондиционални модели“ за да се направи термилошко разграничување од потенцијалната *би*-конструкција и субјунктивната *да*-

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, elenibuzarovska@t-home.mk

конструкција. Секој модел изразува различен степен на хипотетичност зависно од проценката на говорителот за можноста да се реализира главниот настан.

Од типолошка перспектива, кондиционалниот систем на македонскиот стандарден јазик е поразгранет од другите словенски јазици, бидејќи содржи т.н. „балкански“ модели паралелно со „словенски“ и мешани модели. Првите, познати како „кондиционали од балкански тип“ (Goľab 1964), се употребуваат речиси во сите балкански јазици.² Под балкански модели подразбираме две структури: (а) сегашен кондиционал во протаза кој се оформува со *ако* и глагол во сегашно време свршен вид во комбинација со глагол во идно време во аподоза и (б) минат кондиционал (*ga+имѿерфекѿ*) во протаза во комбинација со минато-идно време во аподоза (*ke+имѿерфекѿ*).³ „Словенските модели“ се градат врз основа на модалната честица *би* која под влијание на балканските јазици била истисната од употребата, но се „вратила“ под влијание на српскиот јазик (Конески 1987: 500). Во статија посветена на оваа тема (Бужаровска 2018) покажавме дека оживувањето на потенцијалната *би*-конструкција се должи на сплет надворешни и внатрешни причини: влијанието на соседните словенски јазици, пред сè, српскиот, постоењето на *би*-конструкција во дијалектниот јазик (Гајдова 2008) и тенденцијата за транспарентност меѓу формата и функцијата присутна во македонскиот јазик (Lindstedt 2019).⁴ Во оваа статија сакаме подлабоко да ги испитае ефектите на таа тенденција по навлегувањето на *би* во кондиционалниот систем и функционирањето на тој систем во современиот јазик. Нашата претпоставка е дека „словенските“ модели со *би* предизвикале преуредување на кондиционалниот систем затоа што се специјализирале за изразување на посуптилни епистемички нијанси на хипотетичност од балканските модели. Како последица на тоа, кондиционалниот систем на македонскиот јазик се одликува со поголема формална разновидност.

За да ја потврдиме оваа претпоставка спроведовме анализа на условните реченици во избрани книжевни дела што припаѓаат на различни временски периоди.

² Таквите модели се карактеристични за македонскиот, грчкиот, албанскиот, јужните аромански дијалекти (Асенова 2002, Goľab 1964). Бугарскиот модел се разликува во формите на идно-минато време: *џах да ти дам* ‘ке ти дам’ (Lindstedt 2010). Во „словенските“ модели, разликата е во формата и синтаксата на модалната честица *би* во *би*-конструкцијата: (а) таа е неменлива во македонскиот (*ние би дошле*), но менлива по број во српскиот (*ми бисмо дошли*), и по лице и број во бугарскиот јазик (*ние бихме дошли*); (б) менливите честици можат да зафатат поствербална позиција (*дошли бисмо*, *дошли бихме*). Повеќе за кондиционалите во словенските јазици види во Храковскиј (Храkovskij 2009).

³ *subjunctivus praesentis* во протаза со *ke+ѿрезениѿ/би-консѿрукѿија* во аподоза, додека невозможните *subjunctivus praeteriti*. Оваа модална конструкција е настаната под влијание на грчкиот јазик (Илиевски 1988: 219, Асенова 2002: 222).

⁴ Повеќе за тоа кај Lindstedt (2019), кој смета дека македонскиот, како „најбалканизиран“ јазик, има изразена тенденција за аналитичко маркирање на семантичките релации со граматички средства.

2. Условните реченици во македонскиот јазик

Во типолошката литература се разликуваат два главни видови условни реченици: реални и иреални (Thompson et al. 2007, Comrie 1986). Во македонските граматика (Минова-Гуркова 1994: 267, Тополињска 1997: 80) се следи бинарната поделба на реални (остварливи) и нереални (неостварливи), но има класификации со три (Gołab 1964, Мишиќ 1990) или повеќе вида условни реченици (Kramer 1986, Hacking 1997).⁵ Ние се придржуваме до основната бинарна поделба на можни и невозможни кондиционали,⁶ со тоа што вторите ги делиме на два подвида: имагинарни и контрафактивни (Бужаровска 2018). Возможните кондиционали воспоставуваат каузална релација меѓу две хипотетички дејства од типот ако А тогаш Б, импликувајќи дека реализацијата на идното дејство во аподозата зависи од реализацијата на дејството во протазата, на пр. *Ако дојдеш ќе ми помогнеш*. Невозможните кондиционали се однесуваат на два вида ситуации/настани: (а) замислени, па затоа нереални како во *Да сум пџица ќе лејав* и (б) неостварливи чија реализација не е возможна бидејќи се однесуваат на минат настан. Тие не се реализирале бидејќи претходно не бил исполнет некој услов, како во *Да дојдеше ќе ми помогнеше*. Во предметната литература тие се познати како контрафактивни, бидејќи остварувањето на главниот настан е спротивен со фактите во реалноста. Од типолошка перспектива, во македонскиот и во други јазици, контрафактивноста се означува со комбинација на морфолошките експоненти за идно време и имперфект.

Меѓутоа, ако условот во протазата се кодира со состојбени глаголи можните кондиционални конструкции може да се однесуваат и на имагинарни сегашни и на нереализирани минати ситуации. На пример, временската рамка на условната реченица *Да имав пари ќе купи нов комјутер* може да биде и сегашна и мината, па нивната темпорална референција се одредува од контекстот. За да добиеме појасна слика за вкрстувањето на семантичките и граматичките својства на балканските условни реченици, подолу е претставена замислената скала на хипотетичност, која се зголемува одлево надесно. На неа, според степенот на веројатноста, се „сместени“ двете кондиционални конструкции.

Слика 1. Кондиционалните модели од балкански тип на скалата на хипотетичност

возможни	невозможни (имагинарни и минати нереализирани)
ако+презент – футур	да+ имперф – ќе+имперф

⁵ Повеќе за класификациите на условните реченици во македонскиот јазик види кај Ивановска-Наскова (2016).

⁶ Со термините „возможни“ (и „невозможни“) го избегнуваме терминот „реални“, којшто е проблематичен, бидејќи настани во кондиционалните реченици не спаѓаат во реалноста, туку во мисловниот свет на говорителот.

Во македонските дијалекти двата кондиционални модели се прошириле под влијанието на балканските јазици. Постари автори или автори што пишувале на народен јазик, како што се Марко Цепенков и Стале Попов, ги користат само нив во своите дела.

- (1) *Ако бидејте добри, вечер ќе донесам за секојо̄ ѝо една куџија локум.* (СП)
- (2) *Да не ни го ѓрабнеа Гелеџа, сега ќе ни ѝомагаше на снојјеџо врзување.* (СП)

Овие два модела во голема мера ја истиснале од употребата наследената потенцијална *би*-конструкција, која делумно се зачувала во северните дијалекти, како и во народните песни и поговорки во другите дијалекти (на пр. *Да би мирно седело, не би чудо видело*, Гајдова 2008: 165).⁷

Во првата половина на 20 век настанува повторно оживување на *би*-конструкцијата под влијание на српскиот јазик (Минова-Ѓуркова 1994). Нејзината употреба во условните реченици и во други модални употреби се стабилизира во втората половина на минатиот век (Конески, К. 1999: 155).⁸ Претпоставуваме дека навлегувањето на *би* во македонскиот кондиционален систем било помогнато преку конструкциите *околку би* и *кога би* во аподоза.⁹ Тие го заземаат средишниот дел од скалата на хипотетичност, бидејќи се специјализираат главно за изразување на имагинарни ситуации. Тоа значи дека скалата на хипотетичност не е веќе поделена меѓу двата балкански модели, туку се дели меѓу повеќе кондиционални модели, вклучително и мешаните, што повлекло преуредување на кондиционалниот систем. Дополнително, со внесување на позајмените модели за имагинарните кондиционали се избегнува двозначноста на балканскиот модел за невозможните кондиционали. Треба да се напомене дека не постои остра граница меѓу епистемичките домени на скалата и нема еднозначна релација меѓу значење и форма, бидејќи „соседните“ модели може да се преклопуваат во изразувањето на една иста функција, односно истата семантичка категорија (посебно меѓу имагинарната хипотетичност и контрафактивноста). Постоечката распределба на кондиционалните модели во кондиционалниот систем може визуелно да се претстави на еден континуум на хипотетичност кој се протега од повеќе можни преку помалку можни до невозможни: имагинарни и нереализирани (контрафактивни) кондиционали. На почетокот на скалата е позајмениот модел со *околку* (скратено *ок*).

Слика 2. Кондиционалните модели на скалата на хипотетичност

⁷ Конески (1987: 502) забележува дека *би* може да се сретне и во условната дел-реченица (*Времеџо у зима завлезуе, ако би некое орво да се развие, голема зима ќе има*). Според инвентарот на модели што ги дава Гајдова (2008), *би* повеќе се зачувало во аподозата во некои периферни говори, а поретко во двата дела на условната реченица. Поретко се среќаваат мешани модели.

⁸ За сегашната употреба на модалното *би* надвор) од условниот начин види Митковска (2018).

⁹ Моделот *кога/кај би - би* се зачувал во некои охридско-струшки и северно-источни говори (Гајдова 2008).

возможни		малку можни		имагинарни		невозможни	
док ќе	ако+ќе ќе	да+ќе ќе	да+през би	док/кога би би	да+импф/пф би	ако/да+ импф ќе+импф	

3. Методолошка постапка

Потврда за хипотезата дека навлегувањето на *би* во кондиционалниот систем на македонскиот јазик предизвикува креирање на нови кондиционални модели кои го преуредуваат тој систем, побаравме во неколку литературни дела од три периода кои приближно ги опфаќаат првата и втората половина на 20 век и првите децении на 21 век. За таа цел создадовме три примерока со ексцерпирани примери од тие дела, при што внимававме примероците да не се разликуваат многу во бројот на примерите, чиј вкупен број изнесува 369. Првиот примерок содржи 120 условни реченици од неколку литературни дела напишани во првата половина на 20 век, вклучително повоените години: *Силјан Шиљкоиќ* од Марко Цепенков (крај на 19 век), *Беѓалка* (1926) од Васил Илјоски, *Милиони маченици* и *Анкица* (1940) од Ристо Крле и *Калеш Анѓа* (1958) од Стале Попов. Иако романот *Калеш Анѓа* е напишан подоцна, тој верно го отсликува народниот јазик.

Вториот примерок е составен од 131 примери ексцерпирани од четири литературни дела. Од нив три се напишани во втората половина на 20 век: *Крајќаиќа ѝролеј на Моно Самоников* (1964) од Димитар Солев, *Пиреј* (1980) од Петар М. Андреевски и *Анџолоѓија на македонскиот ѝосџимодернисџички* расказ, уред. С. Цветаноски (1990), а четвртото дело потекнува од почетокот на 21 век: *Снеѓој во Казабланка* (2005) од Кица Колбе.

Третиот примерок содржи помалку примери (118) најдени во пет понови дела: *Мојој маж* (2014) и *Не одам никаде* (2018) од Румена Бужаровска, *Мојој Нејријател Иџар Пејо* (2016)¹⁰ од Калина Малеска, *Сџрав од варвари* (2018) од Петар Андоновски и *Девеј ѝриказни за џосџоѓицаиќа Сиџ* (2019) од Билјана С. Црвенковска.¹¹

При изборот на примерите се раководевме од семантиката на условната реченица, а не од формата, односно од присуството на условниот сврзник *ако*. Затоа во примерокот беа вклучени само речениците што изразуваат условна релација меѓу две хипотетички дејства. Не ги разгледувавме следните два вида условни реченици: (а) т.н. дедуктивни (Athanasiadou, Dirven 1996) во кои двата настана не се заемно обусловени, бидејќи меѓу нив постои допусна или темпорална релација: *Ако сум ѝрозборувала ниџиџо лошо не сум сџорила* (ВИ)¹²

¹⁰ Во збирката *Мојој Нејријател Иџар Пејо* е вклучен и краткот драмски текст *Меџаморфоа ѝо свој избор*.

¹¹ Кратенките во долната табела и на крајот на секој пример го означуваат авторот: МЦ – М. Цепенков, ВИ – В. Иљоски, РК – Р. Крле, СП – С. Попов, СД – Д. Солев, ПА – П. А. Андреевски, Ант – *Анџолоѓија на македонскиот ѝосџимодернисџички* расказ, КК – К. Колбе, РБ – Р. Бужаровска, КМ – К. Малеска, БЦ – Б. Црвенковска и АП – П. Андоновски.

¹² Или *Ако сум убава не сум џлуџава* (<https://fashion1.mk>).

или *Ако си ѿука ќе зо ѿраѿиме извешѿајоѿи* (КМ); (б) прагматички,¹³ во кои условната реченица се употребува за постигнување на поголема учтивост при замоување, на пр. *Ако може да бидеѿе ѿоѿивки* (РБ).

Во следната фаза примерите од секој примерок ги класифициравме по форма (т.е. по кондиционалниот модел) и по функција (каков вид хипотетичност изразуваат). Потем следеше бројчана споредба на примерите според издвоените модели за да видиме дали повторното навлегување на потенцијалното *би* довело до промени во кондиционалниот систем. Треба да се напомене дека фреквенциската дистрибуција на кондиционални модели во секое дело (види Табела 1) не може да се смета дека дава потполна слика за состојбите на кондиционалниот систем на македонскиот јазик од следните причини: (а) истражувањето се базира на анализа на примерок, а не на податоците од корпус (не постои корпус на македонски стандарден јазик), бројот на условните реченици во анализираните книжевни дела, пред сè, зависи од темата и сижето, но и од личниот стил на авторот. Затоа, поправилно би било да се смета дека резултатите на истражувањето не ја прикажуваат дистрибуцијата на овие модели во сите условни реченици во стандардот, туку само укажуваат на развојните тенденции во употребата на овие реченици.

4. Резултати од анализата

Во овој дел ги презентираме и толкуваме резултатите од анализата на кондиционалните модели застапени во книжевните дела од трите временски периоди. Подолу следи Табела 1 во која е прикажана фреквенциската дистрибуција на моделите во анализираните дела.

¹³ За подетален опис и класификација на прагматичките условни реченици во македонскиот јазик види Бужаровска (2021).

Табела 1. Дистрибуција на кондиционалните конструкции во литературните дела

Дела	Кондиционални конструкции										Вкупно
	ако -ке	ако -би	да -ке	да -би	ДОК * - ке	док/би -би	кога би -би	ако+имп- ке+имп	да+имп ке+имп	да+имп -би	
МЦ	6							4			
ВИ	29		2	7					4	1	
РК	5	4	1	8		2	8		2	3	
СП	28								6		
Вкупно	68	4	3	15	0	2	8	4	12	4	120
ПА	30		3	2			2	1			
ДС	7	4		7			3	1	1		
АНТ	29	2	1	4	1	2		3		3	
КК		12		7		1	4			1	
Вкупно	66	18	4	20	1	3	9	5	1	4	131
РБ	24	1	2	1			1	3	6		
КМ	35	2	1				1	2	3		
БЦ	19							1	1		
АП	12	1			1		1				
Вкупно	90	4	3	1	1	0	3	6	10	0	118

*Кратенката *док* – означува *околку*, а *имп*- имперфект

Од 120 примери што ги најдовме во делата од првиот период повеќе од половина се возможни кондиционали, а моделите со *би*-конструкцијата не се еднакво застапени. Така, тие отсутствуваат кај Цепенков и Попов, двата автори кои ги употребуваат само „балканските“ модели, со тоа што Цепенков користи *ако* за изразување и на возможни (3) и невозможни условни реченици (4). Кај Цепенков во протазата на еден пример се јавува *сум*-перфект, наместо *да+имп* за да означи претходно дејство.

- (3) *Ако не веруваш Силјане дека човек се прави ширк, еве јас ќе се искајам да ѝоверуваш.* (МЦ)
- (4) *Ако не беше свикала мајка му на Велка да ѝоушти од раце, и умирачка ќе се најдеше.* (МЦ)

Најмногу иновации во употребата на мешани модели забележуваме во драмите на Иљоски и Крле, посебно кај вториот. Покрај раширениот балкански модел *ако – ќе*,¹⁴ кај Крле среќаваме модели каде што аподозата се реализира со *би*-конструкцијата. Така, моделот *ако – би* служи за изразување на повисок степен на хипотетичност, а кај Крле *би* се среќава и во двата дела на условната реченица (*ако би – би*).

- (5) *Ако си ти умно девојче, не би шребало на ѝоа да гледаш како на нешто лошо.* (РК)

¹⁴ Или сегашно време.

- (6) *Ако би се карале ѿоџаш би имал ѿраво. Ама вака, коџа си ѿееме, не си ѿрав.* (РК)

Во делата од вториот период дистрибуцијата на *ако – би* значително се зголемува (18 употреби наспроти 6). Интересно е дека овој модел ретко се среќава во делата од најновиот период каде што преовладува делумно конкурентниот состав *ако – ќе* со 90 употреби. Ниската застапеност на *ако – би* веројатно е поврзана со стилот на овие автори.

- (7) *Би имал ли нешѿо ѿроѿив ако ѿорачам ушѿе една?* (ДС)
 (8) *Помислувам шѿо би се случило ако некој ме види.* (КМ)

Мешаниот модел *џа – ќе*, каде што *џа* го заменило *ако*, се употребува за кодирање на хипотетични сегашни ситуации. Тој ретко се среќава во делата од трите временски периоди (6 употреби во постарите, 4 во поновите дела и 2 во најновите дела) и изразува замислени настани, кои можат да бидат повторливи (9, 11).

- (9) *Да џо обесиш со нозене уџоре ѿеѿ ѿари скршени не ќе ѿагнаѿ од ѿеѿовине неџови.* (РК)
 (10) *Тој џа може ќе сѿане џа ме наѿеѿа.* (ПА)
 (11) *Да му кажеш џа живее во шуѿа, ќе рече дека и ѿаму му е фино.* (РБ)

Моделот со уште повисок степен на хипотетичност *џа – би* се оформува со *џа*-конструкција во протаза и *би*-конструкција во аподоза. Тој се употребува за имагинарни настани со идна темпорална проекција. Овој нов модел е често застапен кај Иљоски и Крле (7 односно 8 употреби).

- (12) *Да може човек би ѿреседел саноќ ѿод нејзиноѿо ѿенѿере.* (ВИ)
 (13) *Уф, шѿо би џо скинал од маване џа наѿрави ѿакво нешѿо!* (РК)

Неговата застапеност во делата од вториот период (15) не се разликува од употребата во постарите анализирани дела (14), што укажува на неговото зацврстување за изразување на имагинарни ситуации. Зачудува што кај младите автори тој се јавува само еднаш (16).

- (14) *Знаеш ѿи дека јас не ѿушам. Да ѿушев, ѿеѿ би ѿи џал.* (РК)
 (15) *Дури и џосѿод џа сиџа куќа на земјѿа, би ја сосиџал во селоѿо мое.* (ПА)
 (16) *Секоја жена би била среќна џа е со ѿебе.* (РБ)

Невозможните кондicionали се кодираат со балканскиот минат кондicionал (*ако/џа+имѿерфекѿ ... ќе+имѿерфекѿ*).¹⁵ Тој е застапен во 15 случаи и најчесто се однесува на минати нереализирани настани (17) иако се среќава и со сегашна темпорална референција. Од друга страна, мешаниот модел со *би*-конструкцијата во аподоза (употребен само еднаш кај Крле) се однесува на сегашноста (18).

¹⁵ Погоре рековме дека М. Цепенков употребува *ако* наместо *џа*.

- (17) *А да ми земеше мене окојто не ќе ти и ̄рейнеше. Ама ти ме изла̄а.* (РК)
 (18) *Ама везден солзи да се рона̄и! Та извор да беше ќе ̄ресушеше.* (ВИ)

Би-конструкцијата навлегла и во аподозата на балканскиот модел заменувајќи ја контрафактивната конструкција *ке+имперфект*. Мешаниот модел *да+имперфект* – *би* е двозначен и, зависно од контекстот, може да служи за изразување и на сегашни (19) и на минати (20) невозможни ситуации. Во делата од првиот и вториот временски период овој модел се користи значително поретко од изофункционалниот балкански модел со *ке+имперфект*, а во делата на најмладите автори тој отсуствува.

- (19) *Својот ̄оѓреб би ̄о ̄ројуӣшил да можеше.* (Ант)
 (20) *Да се најдеше во ̄радо̄и веднаш ̄о војна̄та, без размислување би ја с̄ирелал.* (Ант)

Кај Иљоски се јавува мешан модел со перфект за изразување невозможни условни реченици што се однесуваат на сегашноста.

- (21) *А да си сакал, би ме најправил најсрекен.* (ВИ)

Најзначајните промени во македонскиот кондиционален систем се должат на позајмувањето на условните сврзници *околку* и *коџа*. Кај Крле наоѓаме 6 употреби на моделот *коџа би* за имагинарни ситуации (22) и една употреба на *околку би* (23), но нема примери со *околку* во индикативен начин.

- (22) *Та јас не би бил никаков човек коџа би ̄и заклал деца̄та и себеси.* (РК)
 (23) *Доколку ̄ој би бил ̄ројив, се надевам дека ти ќе му најшежниш.* (РК)

Меѓутоа, најдовме една употреба на *околку* (24) во балканскиот модел, наместо *да* во протаза (*околку+имперфект*) во делото од вториот период (*Анџолоџија̄та*). Во истиот расказ¹⁶ регистрирани се две употреби на моделот *околку* со би-конструкцијата во аподоза (25).

- (24) *Веројатно ќе ̄произлеше неш̄то ин̄тересно околку ти не ја св̄иеше вода̄та* (Ант)
 (25) *А околку во своја̄та скромнос̄и и ш̄ивкос̄и и не ̄омислила ш̄то, всушнос̄и, ̄о ̄оѓризува нејзиниот срекен брак, ̄ој нов моменти би ја вознемирил нејзината совес̄и.* (Ант)

Во делата на најмладите автори, *околку* се употребува само еднаш за изразување на можни настани наместо *ако* (26).

- (26) *Доколку си замина̄и ти, ќе ̄о испијам цело̄то, смрӣӣа е едн̄ствениот начин да се замине од ос̄ирово̄и.* (АП)

Доказ дека *околку* е релативно нова заемка наоѓаме во забелешката на Крамер (Kramer 1989: 144) дека во 80-тите години на минатиот век образованите говорители не го прифаќале *околку*, а ниту е обработен во *Тришомниот речник на македонскиот јазик*.

¹⁶ Од Алдо Климан (стр. 165 и 169).

5. Кондиционалните модели со *доколку* и *коџа*

Погоре видовме дека кај Крле во аподоза има 2 употреби на *доколку* во потенцијален начин наспроти 8 употреби на конкурентниот модел со *коџа*. Таа тенденција продолжува и во делата од вториот временски период: моделот со *доколку би – би* е застапен само со 2 употреби за разлика од 10 употреби на моделот со *коџа би – би* (27).

(27) *Коџа би бил новинар никоџаш не би љушел Зеџа.* (ДС)

Меѓутоа, употребата на овие два модели во делата на третиот период драстично се намалува: моделот *коџа би* има само 3 употреби, а *доколку би* воопшто не е застапен.

(28) *Со џоа свое расџоложение веројатно би џи нервирала сиџе од зџрагаџа, коџа само би ја забележале.* (КМ)

(29) *Но џука џолку реџко доаџаџ бродови сиџо и коџа би сакала, не би можела.* (АП)

Се поставува прашање каде се позиционира новиот модел (*доколку – ќе*) на скалата на хипотетичност? Со оглед на ниската застапеност на овој модел во примерокот одговор на ова прашање побаравме на интернет. Најдовме голем број примери кои можат да се групираат во две класи зависно дали припаѓаат во административниот или во популарниот жанр. Во административниот стил кондиционалите со *доколку* даваат упатство како треба да се постапи за да се постигне поставената цел. Тие ги специфицираат случаите во кои се постапува на одреден начин и затоа аподозата е изразена во императив. Со оглед на нивната функција – упатување на потребниот начин на делување за да се постигне одредената цел – овие условни реченици се распространети во административните документи (30), каде што преовладуваат над првиот балкански модел (*ако – ќе*).

(30) *Доколку имаџе џроблеми со џрисиџаџување на веќе објавени џогаџоџи, обрџеџе се на џелефон за џехничка џодрџка.* (<https://www.nbrm.mk>)

Исто така, *доколку*-кондиционалите се употребуваат во политичкиот дискурс без таква „инструкторска“ функција. Глаголот во аподозата може да биде и во идно време.

(31) *Ќе си заминам од џолиџикаџа доколку џоминаџ усџавниџе џромени во Собраниеџо.* (telma.com.net)

Во текстовите со забавна содржина овие условни реченици се применуваат за давање совети, во кои дел-реченицата е во индикатив (32) или императив (33).

(32) *Доколку сакаџе косаџа да има злаџесџ сјај ќе ја исџлакнеџе со сок од џорџокал.* (forum.kajgana.com)

(33) *Избеџнуваџе џо сонцеџо доколку џримаџе одреден вид лекови.* (blackup.com.mk)

Од анализираните примери заклучуваме дека новиот мешан модел со *доколку* изразува повисок степен на можност за реализација на еден иден настан (во аподоза) од моделот со *ако*. Тоа значи дека на скалата на хипотетичност овој модел се позиционира пред моделот *ако – ќе*. На тој начин се овозможува поголем избор на конструкции што служат за кодирање на можни кондиционали. Од прегледот на примерите на интернет се добива впечаток дека *кога би*-моделот е почест од *доколку би*. Можниот одговор за таквата застапеност е семантиката на *доколку* која ги прецизира околностите во кои едно идно дејство станува возможно и затоа може да се парафразира со изразот 'во случај на...'. Сметаме дека *доколку* се одликува со понагласена каузална семантика од условното *ако*, што е причина за неговата жанровска специјализација во административно-политичкиот дискурс.

Вториот позајмен кондиционален модел е составен од конструкцијата *кога/доколку + би*-конструкција во протаза и *би*-конструкција во аподоза. Во современиот јазик *кога би*-кондиционалите се употребуваат во слични функции со *доколку би*. Можниот начин (*би*) го прави остварувањето на тоа дејство невозможно и со двата сврзници. Претпоставуваме дека во одредени жанрови од забавен карактер тие синтаксички модели се специјализирале за кодирање на имагинарни кондиционали застапени во популарни списанија и на интернет форуми (Bužarovska 2021). Во текстовите како што се квизови, прашалници, психолошки тестови и сл. читателите обично се замолуваат да се искажат за последиците на некоја имагинарна состојба (34) или се прашуваат како би реагирале во некоја замислена ситуација (35, 36).

(34) *Како би изгледало вашето куче кога би било маче?* (it.mk)¹⁷

(35) *Што би направиле хороскојските знаци кога би можеле да го вратиш времето?* (markukule.mk)

(36) *Што би управеле, доколку би биле на одредено време невидливи.* (najforumce.macedonianforum.net)

Од прегледот на примерите на интернет се добива впечаток дека *кога би*-моделот е почест од моделот со *доколку би*. Можниот одговор за таквата застапеност е понагласена каузална семантика на *доколку* за разлика од вграденото темпорално значење на *кога*.¹⁸

6. Заклучок

Во ова истражување го покажуваме патот на реструктурирањето на кондиционалниот систем на македонскиот јазик по навлегувањето на позајмените „словенски“ кондиционални конструкции (односно модели) во првата половина на минатиот век. Со новите модели балканизираниот кондиционален систем, заснован на два балкански модели (за хипотетички можни и невозможни настани), формално се збогатува со нови средства.

¹⁷ Во колоквијалниот јазик се среќаваат примери во кои и двата модели се блискозначни, на пр. *Замислете како би изгледале ише доколку би биле многу поблиску до Земјата.* (enauka.mk)

¹⁸ Комбинацијата *кога + би*-конструкција се употребува и во оптимистичен начин за изразување желби, како на пр. *Ех, кога би можел да го променам овој свеи!* (Bukowski41.wordpress.com)

Преку анализа на кондиционалните модели во македонските книжевни дела во три временски периоди ја потврдуваме тезата дека позајмените и новоформираните мешани модели зафаќаат одредени места во тој систем кои овозможуваат изразување на поголема градација на хипотетитичноста. Таквото преуредување на кондиционалниот систем ја потврдува тенденцијата за потранспарентна релација меѓу формата и функцијата во граматичкиот систем на македонскиот јазик.

Литература

- Асенова, П. 2002: *Балканско езикознание: Основни проблеми на балканскиот езиков сџюз*, Фабер, Велико Търново.
- Бужаровска, Е. 2018: „Функцијата на би за изразување обусловени дејства во македонскиот јазик“, *Сџајџусој на модалнајџа морфема би во македонскиој јазик и нејзинијџе функционални еквиваленти во друјџијџе словенски и несловенски јазици*, МАНУ, Скопје, 25–48.
- Бужаровска, Е. 2021: „Прагматички условни реченици во македонскиот јазик“, Кусевска М, Иванова Б., *Прајџмајџички исџиражувања*, УГД, Штип, 115–134.
- Гајдова, У. 2008: *Условниој џериод во дијалектијџе на македонскиој јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Ивановска-Наскова, Р. 2016: „Околу класификацијата на условниот период во македонскиот јазик“, *Filološke studije* 14/1, 259–272.
- Илиевски, П. Х. 1988: *Балканолошки лингвистички сџуди*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Конески, Б. 1987: *Грамајџика на македонскиој јазик*, Култура, Скопје.
- Конески, К. 1999: *За македонскиој џлабол*, Детска радост, Скопје.
- Минова-Гуркова, Л. 1994: *Синџакса на македонскиој сџандарден јазик*, Радинг, Скопје.
- Митковска Л. 2018: „Можниот начин надвор од условниот период“, *Сџајџусој на модалнајџа морфема би во македонскиој јазик и нејзинијџе функционални еквиваленти во друјџијџе словенски и несловенски јазици*, Тополињска, З. (уред.), МАНУ, Скопје, 97–118.
- Мишиќ, М. 1990: „Носители на условност во македонските зависно-независни условни реченици“, *XVI Научна дискусија, Семинар за македонски јазик, лиџерајџура и кулџура*, УКИМ, Скопје, 85–90.
- Тополињска, З. 1997: *Македонскијџе дијалекти во Еџејска Македонија*, Синџакса, II дел. МАНУ, Скопје.
- Athanasiadou A., Dirven R. 1996: “Typology of *if* clauses”, *Cognitive Linguistics in the Redwoods*, Casade E. H (ed.), Mouton de Gruyter, Berlin, 609–654.
- Bužarovska E. 2021: “The spread of potential mood marking in conditionals in Standard Macedonian”, *Scando-Slavica* 67/2, 169–187.

- Comrie B. 1986: “Conditionals: a Typology”, *On Conditionals*, Traugott E. C, Meulen A. T, Reilly J. S, Ferguson C. A. (eds.), CUP, Cambridge, 77–99.
- Gołąb Z. 1964: “The Problem of Verbal Moods in Slavic Languages” *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 8, 1–36.
- Hacking J. F. 1997: *Coding the Hypothetical: A Comparative Typology of Russian and Macedonian Conditionals*, Benjamins, Amsterdam.
- Kramer C. E. 1986: *Analytic Modality in Macedonian*, Otto Sagner, Munich.
- Kramer, C. E. 1989: “The Intersection of Mood and Status”, *Zeitschrift für Balkanologie* 25/2, 140–153.
- Lindstedt J. 2010: “Mood in Bulgarian and Macedonian”, *Mood in the Languages of Europe*, Rothstein B., Thieroff R. (eds.), Benjamins, Amsterdam, 409–421.
- Lindstedt J. 2019: “Diachronic regularities explaining the tendency towards explicit analytic marking in Balkan syntax”, *Balkan Syntax and Universal Principles of Grammar*, Krapova I., Joseph B. (eds.), Mouton de Gruyter, Berlin, 70–84.
- Thompson S. A., Longacre R., Hwang S. J. 2007: “Adverbial clauses”, *Language typology and syntactic description*, Vol II, Shopen T. (ed.), 237–300.
- Xrakovskij V. S. 2009: “The Conditional”, *The Slavic languages: an international handbook of their structure, their history and their investigation*, Vol. 1. Kempgen S., Kosta P., Berger T., Gutschmidt K., (eds.), Mouton de Gruyter, Berlin, 275–281.

Summary

This paper presents the results of an investigation of the conditional sentences in the Macedonian literary works written before and after its standardization. The investigation aims to show the changes that took place in the Balkanized conditional system of Macedonian language upon the adoption of new morpho-syntactic conditional models from neighboring Slavic languages. The loan models with potential mood marking specialized for encoding of subtler hypothetical meanings than the inherited models of the Balkan type. The resulting restructuring of the conditional system was aided by the iconicity tendency for explicit analytical marking of semantic relations characteristic of Macedonian language.

УДК 811.163.3'367.7:821.163.3-31

Сунчица Трифуновска Јаниќ¹

НЕГАЦИЈАТА ВО РОМАНОТ „ПОСЛЕДНИТЕ СЕЛАНИ“ ОД ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

Апстракт: Во овој труд се анализираат различните видови на негација во романот *Последниите селани* од Петре М. Андреевски. Намерата е преку сопоставувањето на примерите од ексцерпираниот и обработен материјал да ги покажеме спецификите на јазичните функции на македонскиот стандарден јазик и формалните показатели со кои тие функции се реализираат на синтаксичко рамниште, а во врска со една јазична универзалија како што е негацијата. Од овој труд ќе може да се согледа важната функција што ја има негацијата при градење на богат, развиен и убав јазичен израз на македонскиот литературен јазик, како и сите специфики на формален план што македонскиот јазик ги има како дел од големото словенско јазично семејство.

Клучни зборови: македонски јазик, реченица, негација, лексичка негација, реченична негација, полинегација, семантичка негација.

Предмет на обработка на овој труд е анализа на негацијата. За целите на трудот беше ексцерпиран материјал од романот *Последниите селани* од Петре М. Андреевски. Материјалот потоа беше анализиран според современите принципи и стандарди на синтаксички анализи. Така класифицираниот материјал потоа е обработен според начинот на којшто се изразува негација во даден пример. Негацијата како сложена логичка категорија има повеќе начини на изразување во рамките на реченицата. Тие начини се обидовме да ги анализираме на конкретни примери во дадениот труд.

Ставот на говорителот се изразува преку реченицата. Основна карактеристика на реченицата е предикативноста, која се дефинира како сооднесување на дејства, состојби и особености со надворешнојазичниот свет, нивно поврзување со него со помош на категориите време и начин, карактеристични за глаголот, па според тоа, реченицата треба да содржи личноглаголска форма. Личноглаголската форма може да врши само една функција во реченицата – да биде прирок (предикат) и тој е конституивен член на реченицата. Тој прирок може да искажува дејство што се случува во стварноста, но и да ја одрекува вистинитоста на случувањето. Негативните реченици можеме да ги трансформираме со еден исказ од точен во неточен и

¹ Меѓународен универзитет „Визион“, Гостивар, sunchica.tj@vizyon.edu.mk

обратно. Одрекувањето на реченицата е целосно одбивање на вистинитоста на исказот од страна на говорителот. Со негирањето говорителот одбива да признае дека нешто се случило или во моментот се случува или искажува став спротивен на очекуваниот. Според ова кратко образложение за негирањето како логична операција јасно е дека тоа е многу поретко во јазикот отколку тврдењето. Затоа секоја јазична анализа на видовите негација во даден јазик е предизвик, не само за да се најдат соодветни примери, туку и за да се направи соодветна анализа на тие примери.

Тополињска (2009: 142) истакнува дека над констатациите со кои ја оспоруваме вистинитоста на информациите за реалниот свет секогаш е надградена една епистемичка класификација. Во зависност од контекстот и желбата на говорителот, скоро секоја реченица може да ја потврдиме или одречеме. Секое одрекување претставува тврдење на спротивното. Но, не треба да се сфати дека во практика одрекуваме и тврдиме во еднаков обем бидејќи потврдните реченици се вообичаени, а негираните се во принцип кажување на исклучок од вообичаеното очекувано дејство. Притоа, граматичките средства за негација се на прво место според нивната изразеност.

Партикулата не претставува основна, главна и најчесто употребувана партикула за одрекување во сите глаголски времиња. Во романот *Последниите селани* на П. М. Андреевски оваа партикула е доста фреквентна и ја среќаваме во повеќето примери пред глаголот од кои ги ексцерпиравме следниве: **Не** сакаше да им смрди на друѓиите, а **не** сакаше да си смрди и себеси. (Андреевски 2007: 51); **Јас не** бев на ѓробишиџа, му велам, кај ме виде дека сум била? (Андреевски 79); **Не** се дели од жената, ко илица од џејлица, и **не** се сџеснил барем еднаш да си ѓо скрие срамоти. (Андреевски 16); **Не** наоѓам сосема нишиџо џрифайливо во џвоеџо однесување. (Андреевски 101); **А коѓа ќе се заџвори, одново ќе џочне да се ниша, да не** може да се џримири. (Андреевски 151).

Според еден ист модел со претставката не- (Соболев, 1989-90: 521), кога ја споредуваме низата на словенските именки – називи на лица изведени и мотивирани од именската основа, забележуваме дека значењето на оваа претставка не е секогаш исто. Речниците и граматиките на руски, чешки, словенечки, српскохрватски и македонски јазик констатираат дека именките со префиксот не- посочуваат на отсуство на тоа што е именувано со основниот збор. Не- е претставка за изразување негација на тоа што е значење на основниот збор. Во анализираниот материјал на романот вакви примери авторот употребил во следниве реченици: **Но зимаџа џомина, ја исџуркаа како уиџие една неџроменлива несреќа, а Варвара и Теофил си џродолџија со сџариџие навики.** (Андреевски: 88); **А коѓа ќе се случи џоа, секој во секоѓо ѓледа неџријаџел и секој на секоѓо наџаѓа.** (Андреевски: 159); **Само несреќнаџа Солунка Зенѓовска, иако никоѓаш не се омаџила, деца сеџак изроди.** (Андреевски: 26).

Партикулите ни и **ниџу** немаат чисто одречна функција и се употребуваат и како сврзници. Партикулата **ни** претставува хиерархизиран спој

од предикатот на негацијата ‘и не’ (Тополињска, 1995: 271). Во анализираниот роман ги забележавме следниве реченици: *Дури и слейиџе гледаат нешто, само Теофил не сакаше ни да види, ни да чуе.* (Андреевски 322); *Но имаше и такави, како што беа Герасим Голоџазов и неговата жена, кои не знаеја ни што колат, ни што прават.* (Андреевски 100); *Сиромашниџе не знаат ни да излажат, ни да си го појазат зборови.* (Андреевски 236); *Подмочаниот човек не знае ни што бил, ни што може да биде, си рече.* (Андреевски 128). Од дадените примери може да забележиме дека најчесто е употребувана партикулата *ни* која нема изразена негација и тука двете *ни* се употребуваат како показател и засилувач на негацијата.

Задржувајќи се на релацијата меѓу повторните дисјунктивни сврзници *ни* и *ништо* и реченичната негација, Лилјана Минова-Гуркова (2000: 235) вака го дефинира правилото: „...кога ни-ни сврзува зборови во рамките на една реченица, глаголот по правило се јавува со својата негација“, а „... кога ни-ни сврзува дел-реченици во рамките на независно-сложената реченица... пред глаголот по правило не се јавува негација“. Во романот *Последниџе селани* ги регистриравме и двата типа примери, но и во двата се јавува глаголот со негација: (прв тип) *Гумношто им се испразни: веќе немаше ни коњ, ни волови, ни кола, а тие, како денеска ќе посаат комџир, а како утре ќе појдат да ги откопаат.* (Андреевски 15), (втор тип) *Подмочаниот човек не знае ни што бил, ни што може да биде, си рече.* (Андреевски 128).

Како средства на одрекување ги имаме и одречните заменки, заменски придавки и прилози: *никој, ништо, ничиј, никаков, никаде, никогаши, никако, николку*. Во романот ги ексцерпиравме следниве примери со употребени негирани заменки: *Сейак, никој не знаеше да каже зошто смртта ја нагодила толку од неговата кука.* (Андреевски, 2007: 315); *Нозете можеше да му заостанат, но погледот никаде не доуштиташе да му задоцни.* (Андреевски 301); *Изгледа дека само заљубениџе луѓе од никоѓо не се заштитени и никој не може да им помогне.* (Андреевски 302); *Ја смејна џушката и џочна и тој да џука во шумата, иако не гледаше никој и ништо.* (Андреевски 303); *Ама вака никогаши не било, вели, да не знаеш на чиј џоѓреб да појдеш џобрџу!* (Андреевски 313). Од дадените примери може да заклучиме дека се работи за тотална реченична полинегација, специфика не само на македонскиот јазик туку и на другите словенски јазици (Минова-Гуркова, 2000: 155).

Во романот *Последниџе селани*, среќаваме и примери со лексичка негација, која се добива со некои префикси пр.: *не-* (несериозен), *без-* (бездомен), *ни-* (никаков) итн. Од романот ги издвоивме следниве примери: *Само несреќната Солунка Зенѓовска, иако никогаши не се омажила, деца сейак изроди.* (Андреевски 26); *Госјоде боже, очајуваше Теофил, колку било нејодносливо да гледаш бесјомошен човек, а да не можеш да му помогнеш!* (Андреевски 265); *Иштекува нејзината бесшумна свештина, а како ништо да не дојира.* (Андреевски 259). Во македонскиот јазик има и зборови што имаат одречно значење, а не ги содржат овие префикси. Пример: *мрзлив* (неработлив),

болен (нездрав), мрази (не сака) итн. Авторот овие зборови ги употребува во следниве примери:

1. *Оџи, да му нанесуваи некому болка, џреба и џи да си нешџо болен.* (Андреевски 84). Во овој пример авторот сакал да каже дека само нездрав човек во умот може некому да нанесе болка.

2. *И никој никоџаи не дозна која беше џричинаџа за да џи замрази џолку Зенџовџи.* (Андреевски 36). Во втората реченица авторот го има употребено зборот *замрази*, којшто значи *не сака*.

Иако ни е општо познато и веќе дадовме такви примери погоре, важно е да напоменеме дека од квантитативен аспект, т.е. од аспект на бројот на одречни зборови во реченицата, се разликуваат: еднократна и повеќекратна негација, односно мононегација и полинегација. За македонскиот јазик и другите словенски јазици е карактеристична полинегација, која може да биде: двојна, тројна, четворна итн. додека мононегацијата е карактеристична за англискиот, германскиот и некои други јазици. (Минова-Ѓуркова 155).

Во романот *Последниџе селани* најзастапена е двојната негација која заслужува одделно внимание и се појавува во најмалку две разновидности:

1. Првата разновидност се одликува со присуство на одречна партикула или морфема во реченицата заедно со засилувачот на негацијата. Пример: *За џоа никој џосебно не зборува; Не рече ни збор; Од нив не се бара никаков збор.* Од романот ги ексцерпиравме следниве примери кои се доказ за присуството на одречни партикули и морфеме кои ја засилуваат негацијата: *Сиромашниџе не знааџи ни да излажаџи, ни да си џо џогазаџи збороиџи.* (Андреевски 236); *Ако е за џраво никој не знаеше од кај џочна џаа џриказна, но сиџе веруваа во неа.* (Андреевски 237); *Мислам дека никоџаи овде не сум била, вели Варвара џалкаџки џака со очииџе.* (Андреевски 243).

Цветковски (1996: 253) нагласува дека две или повеќе негации не треба да бидат поставени во непосреден допир, со исклучок на примерите со одречни заменски зборови. Во романот имаме примери на одречни заменки каде негацијата на два или повеќе збора стои една до друга во реченица. Пр. *Да можев ке џо заџрев времеџо коџа ни беше најубаво, вели, ама никоџаи не знаеш коџа џи е најубаво...* (Андреевски 244); *Па сеџак, има една џравда: изџрешениџе луџе никоџаи не знааџи џџо им недосџиџа.* (Андреевски 19); *Тие барем никоџаи не џогледнале во џуџиоиџи залак и никому не му заблазеле.* (Андреевски 22). Од наведените примери може да забележиме дека авторот најчесто го има употребено зборот *никоџаи* до негацијата *не*.

2. Втората разновидност на двојната негација се карактеризира со присуство на две негации што се поништуваат, па се добива позитивно значење. Пр. *Не е невозможно; Не беше неџриџаџен; Не може да не се чудии* и сл. Наспрема ова стојат примерите: *Возможно е; Беше џриџаџен* и *Мораи да се чудии*. Тука потврдната варијанта на втората реченица не се поклопува во

значењето со онаа со двете негации. Како ваков пример од романот ќе го издвоиме следниов: **Никоџаш не се уилаши да не и побегне наситрана зборои, некаде кај шито не треба.** (Андреевски 13); Значењето на оваа реченица е: *Секоџаш беше храбра дека зборои е на мешо.*

Во романот имаме и примери на реченици со повеќе зборови на негацијата, каде во рамките на полинегацијата се разликуваат и т.н. кумулативна негација. Такви се следниве реченици: *Таму едни умираа, а друџи се раџааи и никоџо нишио не изненадува.* (Андреевски 321); *Ама нему никоџаш нишио не му е поџодено...* (Андреевски 82); **Небаре никоџаш да не бил и небаре никаде да го немало.** (Андреевски 39); **И никој никоџаш не дозна која беше причината за да ги замрзи шолку Зенџовци.** (Андреевски 36).

Според ексцерпираниите примери од целиот роман можеме да констатираме дека најзастапена е реченичната негација. Таа се одликува со негирање на личноглаголската форма – прирокот во реченицата, и е карактеристична за македонскиот јазик. Следниве примери се само дел од забележаните примери со реченичната негација во романот *Последниите селани*: **Ним им е судено да не можай да го сменаи мешоито, како и дрвоито шито не го менува.** (Андреевски 7); *Во собиите немааи нишио позначајно, освен шриџааи, шоловиите и водникои со пошкршени шомниња.* (Андреевски 7); **Иако не се погнесуваа, рејко можеше да ги видиш заситанати на подалеку.** (Андреевски 11); **Никоџаш не се случило обаџаи да доџаи заедно.** (Андреевски 12); **Никоџаш не се уилаши да не и побегне наситрана зборои, некаде кај шито не треба.** (Андреевски 13); *Всушност, иако оситана сосема сама, шаа не побара нишио од друџиите.* **Ни** милоси, **ни** сожалување. (Андреевски 14); *Гумноито им се исрази: веќе немаше ни коњ, ни волови, ни кола, а шие, како денеска ќе посааи комшир, а како ушре ќе поџаи да ги ошкоааи.* (Андреевски 15); *Иако градои не беше далеку, шаа никоџаш не најде време да доџе да го види.* (Андреевски 18).

Глаголите со вградена негација како што се *забрани*, *сиречи* итн. често при комуникација ги употребуваме погрешно. Кога прераскажуваме на некого за нешто што ни се случило, посебно во некој дијалекти велиме: *Ми забрани да не зборувам со неџо; Ме сиречи да не одам кај неџо.* Бидејќи тука зборовите *забрани* (= 'наредни да не') и *сиречи* (= 'не дозволи') се глаголи кои сами по себе содржат негација, партикулата *не* е непотребна во реченицата, но сепак многу често ја употребуваме. Правилно реченицата би требало да гласи: *Ми забрани да зборувам со неџо. ; Ме сиречи да одам кај неџо.* Но и покрај тоа што го знаеме правилото сепак правиме грешки особено кога зборуваме на својот дијалект.

Во романот исто така се среќаваме и со неколку примери на вградена негација од кои ќе ги издвоиме следниве: **Заборавив да му речам, се осива Теофил, и шои да фрли камен на грамадита.** (Андреевски 97); *Алексо ги гледа веќе како шуџиите луѓе со кои некоџаш се среќинал некаде, ама ги заборавил каде.* (Андреевски 95); *Сум заборавила дека шаа е одамна умрена.* (Андреевски

94); *Но Теофил Жешков најмногу мрзи кога нема шито да работи.* (Андреевски 47); *На небошто може да е забрането илачење.* (Андреевски 319) Во овие пет реченици авторот како вградената негација ни ги претставил глаголите (глаголските форми) *заборавил, забораив, заборавила, забрането и мрзи.*

Не ишоште ја целаша омраза денеска, остивеите си малку и за оруџ иаи. (Андреевски 13). Во овој пример на вградената негација, ни е претставена именката *омраза.*

Никаде да не одиш со зрр човек. (Андреевски 113). Тука со вградена негација се пројавува придавката *зрр.*

При негирање често се служиме и со различни средства и начини за изразување емфаза, а овде ќе ги споменеме т.н. интензификатори на негација: *воошито, сосем, айсолушно* итн. Во романот имавме неколку интересни примери од кој ги издвоивме следниве: *Досега во оваа канцеларија воошито немало работи;* *Не наоѓам сосема ништо прифатливо во ишоеито однесување;* *Па сејак би било сосема иодрешино да се верува дека ишаа урнашина воошито не ја возбудуваше и дека не и крваше ишудени морници* (Андреевски 101).

Заклучок: Како резултат на обработката и анализите на ексцерпираните примери трудот ќе го заокружаме со следниве аргументи. Во македонскиот стандарден јазик доминира реченичната негација и тоа во повеќе примери зајакната и со негирани заменки и прилози т.е. изразена како полинегација. Од друга страна, и примерите со лексичка негација посебно на ниво на глаголската придавка (*невиден, нейроменлив, неогдговорен*) исто така се бројни и го збогатуваат стилот на изразување на писателот Петре М. Андреевски. Вградената негација ја сретнуваме главно кај глаголот *заборави* и *мрзи* (со изведената именка *омраза*) како и кај придавката *зрр.* На крајот, можеме да заклучиме дека негацијата иако претставува поретко употребувано изразно средство отколку тврдењето, во дадениов материјал често се сретнува и претставува вистинско јазично изразно богатство.

Литература

- Андреевски, М. П. 2007: *Последниите селани*, Табернакул, Скопје.
- Конески, Б. 1981: *Грамаишка на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Минова-Гуркова, Ј. 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.
- Соболев Н. А. 1989–1990: *За механизмот и ишовиите на јазична негација (Семантикаита на словенскиот ирефикс не-)*, Македонски јазик, Скопје.
- Тополињска, З. 1995: *Македонските дијалекти од Егејска Македонија, кн.1, Синтакса I*, МАНУ, Скопје.
- Тополињска, З. 2009: *Полски-македонски: грамаишка конфронтиација 9, Негација*, МАНУ, Скопје.

Цветковски, Ж. 1996: *Одречниите реченици со ни/нију од нормативен аспект*, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Summary

This paper analyzes the different types of negation in the novel *The Last Villagers* by Petre M. Andreevski. The intention is by compiling the examples from the processed and excerpted material to show the specifics of the language functions of the Macedonian standard language and the formal indicators with which those functions are realized on a syntactic level and in relation to a linguistic universal such as negation. From this paper it will be possible to see the important function that negation has in building a rich, developed and beautiful linguistic expression of the Macedonian literary language, as well as all the specifics of the formal plan that the Macedonian language has as part of the large Slavic language family.

Keywords: Macedonian language, sentence, negation, lexical negation, sentence negation, polynegation, semantic negation.

УДК 821.163.41(497.6)-31.09

УДК 821.161.1-31.09

УДК 821.163.3-31.09

Христина Андоновска¹

КРИПОЕТИКАТА ВО ТВОРЕШТВОТО НА ИВО АНДРИЌ, НА БОРИС ПАСТЕРНАК И НА СИМОН ДРАКУЛ (СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ)

Апстракт: Предмет на наша анализа е крипоетиката во творештвото на нобеловците Иво Андриќ и Борис Пастернак, како и на македонскиот автор Симон Дракул. Притоа, врз основа на ексцерпирани примери од преводот на македонски јазик на делата „Проклета авлија“ (Иво Андриќ) и „Доктор Живаго“ (Борис Пастернак), од една страна, и „Белата Долина“ (Симон Дракул), од друга страна, се прави компаративна и контрастивна анализа на крипоетичките јазични единици, т.н. криолеми, односно се изделуваат одредени сличности и разлики во поглед на нивната употреба на различни јазични рамништа.

Клучни зборови: крипоетика, Иво Андриќ, Борис Пастернак, Симон Дракул, компаративна и контрастивна анализа.

Снег

Завева белиот снег
неколку привични пата.
Долу пред мојата врата
гинат белокрили јата
тихо во спокој мек.
Белиот небесен снег
реди еднолична сказна,
дека е душава празна,
сама пред осуда мразна –
кажува белиот снег.
Шепоти: сам си, сам.
А јас се спремам назад,
нозеве пак да газат
патишта што се мразат –
до денот, што го знам.

Блаже Конески

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, pariskop@yahoo.fr

Песната „Снег“ од Блаже Конески, исто така, извонреден пример за криопесна, послужи како појдовна точка при нашиот избор на дела од автори во чие творештво се среќаваат криопоетички елементи. Така, изборот падна на „Проклета авлија“ од Иво Андриќ и на „Доктор Живаго“ од Борис Патернак – како дела од автори-нобеловци, од една страна, и на „Белата Долина“ од Симон Дракул – роман од македонски писател, од друга страна. Прво, поради приближно блискиот временски период кога се објавени овие три дела, и тоа: „Проклета авлија“ – во 1954 година, „Доктор Живаго“ – во 1957 година и „Белата Долина“ – во 1962 година (но е пишувана во периодот од 1951 до 1961 година). Второ, поради универзалната проблематика што ја третираат, односно човековата егзистенција во рамки на општественото опкружување детерминирано од одредени историски настани. И трето, поради употребата на криопоетички средства во нивната јазична структура, што ќе биде предмет на нашата анализа овде, и тоа од аспект на одредени сличности и разлики на различни јазични рамништа.

1. Текстуално рамниште.

На текстуално рамниште се среќава употреба на криопоетички средства на самиот почеток од овие три дела, како своевиден вовед во раскажувањето, како и на крајот од делата, како расплет на дејствието. Притоа, криолемите најчесто се употребуваат при описите на погреб, смрт. На пример:

Зима е, снеж навееал до куќниите врати, на сè му до одзел висџинскиоџ облик и му дал истиа боја и исти вид. Под шаа белина исчезнале и малиите жробиштиа на кои само највисокиите крстоџи сиркааџи со врвовиите од олабокиоџи снеж. Единоствено џука се жледааџи џражи на џесна врвица низ неначнаџи снеж; врвицаџа е разгазена вчера, за време на џодребоџи на фра-Пеџар. На крајоџи од шаа врвица џенкаџа линија на џрџоџи се шири во неџравилен круж, а снежоџи околку неа има румена боја на расџоџена жлина. И сеџо џоа изгледа како џресна рана во оџиџиџаџа белина џиџо се џроџега во недожлед и се жуби незабележано во сиваџа џусџина на небоџо, сè уџиџе џолно со снеж. (ПА, 5)

И џука е крајоџи. Веќе нема ниџиџо. Само жробоџи межу невидливиите фраџарски жробоџи, изжубен низ снежџулкиџе во високиоџи снеж џиџо се расџросџиџира како океан, џреџвораџки се во лаџна џусџина без име и знак. (...) Нема ниџиџо. Само снежоџи и џросџиџоџи факџи дека се умира и оди џодрезми. (ПА, 97)

Со џакви разжовори се влечеа до дружџоџи крај на жрадоџи, до жробиџиџаџа. Овој ден, џо жолем сџуџо, џоџуџиџи. Деноџи беше исџолнеџи со неџодвижна џежина, деноџи на сџудоџи џиџо џоџуџиџи и на живоџоџи џиџо замина, ден, небаре со самаџа џрџрода оџределен за закоџи. Извалканиоџи снеж небаре се џодаваше од џод џокривка од црна свила; од заџ ожраџиџе се жледаа мокрџиџе елки џокрџени со џоцрнеџо сребро и личеа на црнина. (ДЖ, 106-107)

И шаа џочна да до најрежнува џомнежџо за да до обнови џој божикен разжовор со Пашежка, но не можеше ниџиџо да си сџомни, освен свекаџа џиџо жореше на рамкаџа од џрозореџоџи и на кружчеџо исџоџено од неа во леденаџа корка на сџаклоџо. Можеше ли шаа да си џреџсџаџи дека овој умрениџв џиџо лежеше овде на масаџа, до видело ова окџе кога минувало со санкаџа џо улицаџа, и дека ја забележал свекаџа? Дека ова џламенче видено

однавор, – „Свеќаџаа ѓореше на масаџаа, свеќаџаа ѓореше“ – и џџрѓнала неѓоваџаа живоџна џредоџределеносџ? (ДЖ, 604)

Поворкаџаа на закоџоџ ѓо џробива снеѓоџ и ѓи наџуџџаа селскиџе сокаџи, одминуваџки бавно џо сџаџалкиџе само на оние дваџа, џџџо беа оџџидени изуџџрина да ѓо искоџааџ ѓробоџ. (...) Сеѓа беа доџдени и ѓробоџ беше еднџсџвеноџо неџџо, џџџо се џрнееше со раскоџанаџаа расквасена земја во џаа **бескрајна белина** наоколу, во џџе снеѓови, во џаа заѓиначка. (БД, 46)

Луѓеџо ѓо носеа на своџџе рамена џо сџоџ џоџ олабок снеѓ, џџџо џонеше џоо нивниџе чекори, или чкрџааше смрзнаџ, (како – н.з.) неѓо. Знаеше дека луѓеџо ѓо носаџ кон селоџо, одземаџки ѓо од дивинаџаа и враќаџки ѓо дома. (БД, 239)

Како што покажуваат горенаведените извадоци, снегот и студенилото во надворешниот опис алудираат на крајот на човечкиот живот, избришан од смртта како снегот што покрива сè на земјата. Крај како почеток на еден посмртен живот од спомени, сеќавања за животот – како единствена трага што останува, налик на трагите оставени во изгазениот снег. Една вечна борба на животот и смртта, контраст на сè или ништо, на светлината и на темнината, на небото и на земјата. На снегот како заборав, табула раса и на гробот како спомен, меморија, ставени во меѓусебна контекстуална антонимна врска. Иако, во поглед на семантиката 'смрт, ништо, непостоење' тие се истовремено и синоними.

Исто така, на ниво на текстот криолеми се среќаваат и при описот на физичкиот изглед на ликовите, како и при описот на нивната психичка, односно психофизичка состојба. На пример:

Но сè уџџе немаше џџџо да се ѓледа. Во олабочинаџаа на шумаџаа владееше сон и сџокоџсџво, како зиме. Само реџко некои џбунки и дрвја со шумолење ѓи ослободуваа нискиџе ѓранки од снеѓоџ џџџо џосџеџено каџеше долу, како да си ѓи ослободуваа враџовиџе од колани или од раскоџчаниџе јаки. Јуриј Андреевич ѓо обзеде сонливосџ. Сиџе овие денови џоџ оџџанувааше да лежи на својаџаа џолица ѓоре, сџееше, се разбудувааше, размислувааше и се вслушувааше. Но засеѓа сè уџџе немаше џџџо да се слуша. (ДЖ, 278)

Надвор заврна снеѓ. Веџроџо ѓо ѓонеше косо сè џобрзо и џоѓусџо, небаре со џоа џосџоџано неџџо наоомесџувааше, а Јуриј Андреевич џака ѓледааше џред себеси низ џрозореџоџ, како да не **џаѓаше снеѓ**, џџуку како да џродолжуваше чџџањеџо на џисмоџо на Тоња и како да не џоминуваа низ воздухоџ **сиџни и влажни ѕвездички снеѓ**, џџуку малиџе џрореди на белаџаа харџџа меѓу малиџе џрни буквички, бели, бели, неџресџајно, неџресџајно. (ДЖ, 505)

Комаровски доџде од декемврџскаџаа џемнина сџоџ џрекриен со снеѓоџ џџџо надвор ѓусџо **џаѓаше**. Снеѓоџ во џласџови се осџџувааше од неѓоваџаа бунда, од шайкаџаа и од ѓалоџиџе и во џласџови се џоџееше, осџаваџки барички на џодоџ. Од налеџениоџо снеѓ мокриџе мусџаки и брадаџаа, џџџо Комаровски џорано ѓи брџчеше, а сеѓа ѓи беше џуџџџил, изѓледаа како кај џалјачо џиркуски. (ДЖ, 507)

Надвор се **синееше зимска ноќ**. Јуриј Андреевич зачекори во соседнаџаа сџџурена и неосвеџлена соба, оџкаде џџџо џоубаво се ѓледааше надвор, и џоѓледна низ џрозореџоџ. Свеџлинаџаа на џолнаџаа месечина ја зѓусџувааше **снежнаџаа џолјана** со маџеријална леџливосџ на белка од јајце или бело

лејило. Раскошој на **стиуденајќа ноќ** беше неоислив. Стиокојство му леѓна на душајќа на докјорои. Тој се врајќи во свејлајќа, добро заѓреана соба и јочна да јишува. (ДЖ, 528)

Тој ѓи гледаше глвивије на засјанијќе Лара и Кајнејќа на **снежно белијќе јерници**. Чисјоијќа на јосјелајќа, чисјоијќа на собијќе, чисјоијќа на нивнијќе силуејќи, се слеваа со чисјоијќа на ноќја, на снејои, на свездијќе и на месечинајќа во еден бран со исјо значење, јројушијќен низ срцејќо на докјорои, го јрисилуваше да се радува и да јлаче јоради чувсјивојќо на јобедничкајќа чисјоијќа на јосјоењейќо. (ДЖ, 529)

Коѓа се исјрави и коѓа зачекори имаше собран, речиси **смрзнајќи јоѓлед, стиуден како оние јоѓани, несјијќи осјирници на бичкијајќа**. Имаше бавни чкрјави движења. (БД, 88)

Но во себе, некаде од својќо јно, во онаа **белина на својајќа будносјќи**, јој јонесе од јука и еден скришем зачекан, ојќеѓнајќи лак, исјо како онаа исукана бичкија, висока и сјремна секој миѓ да се вкоја во јрујќејќој. (БД, 88)

Бела морница на сјраои се обидуваше да го скамени, но јој се ојскубна од неа. Просјо ја смејќа од себе, како јарче канай, како смок, шјо му се ојсукала јо раменијќије. (БД, 110)

Околу неѓовојќо шело се јрејашуваше една врела обвивка и јој ја гаснеше неа со јо една рака од јој јейелав снеѓ; **стиуденинајќа на снејои** јпросјо го исјечуваше јо јазикојќи и јо нејцајќа, а јо оној кус миѓ додека јој се расјоијќуваше, овозможувајќи и некакво задоволсјиво, во усјајќа јак му осјануваше една ушјќе јојврја корујќа жед. (БД, 210)

Крипоетички средства редовно се употребуваат во описите на природата, односно во описите на надворешниот амбиент во кој се одвиваат настаните, т.е. дејствата. На пример:

Ноќе Јура го разбуди чукање на јрозорец. Темнајќа келија беше најјприродно освейќена од **бела свејќлина** шјо лебдеше. Јура само јо кошула јријрча од јрозорејќој и се јријќи со лицејќо од **стиуденојќо сјакло**. Надвор немаше нијќу јајќи, нијќу гробишијќа, нијќу градина. Надвор **беснееше виулица**, воздухојќи беше замаѓлен од снеѓ. Можеше да се јомисли дека виулицајќа небаре го зроѓледала Јура, и свесна за јоа колку е **сјрајќина**, небаре уживала во вјечайќокојќи шјо го осјаваше. Таа **свиреше и виеше**, и со сјије сили се јрудеше да го јрвлече вниманиејќо на Јура. Од небо, дијќа јо дијќа, во бескрајни лентјќи **јаѓаше на земјајќа бела јќаенина**, јрекривајќи ја со јоѓребни јокривки. Виулицајќа беше единајќивена на свејоијќи, нишјо не ј сојерничеше. (ДЖ, 6)

Дури сеѓа, коѓа јо вјорјајќи излезе на улицајќа, Лара свесно гледаше наоколу. **Беше зима**. Беше град. Беше вечер. **Беше стиудо и мраз**. Улицјќије беа јрекриени со црн мраз, дебел како сјакленијќе она на скришени јивски шшишња. Беше шешко да се дише. Воздухојќи беше исјолнејќи со сив сињак и се чинеше дека јој скокојќика и боќка со својајќа космајќосјќи исјо како шјо се ежавеше и ј се јќаеше в усја јобеленојќо крзно на нејзинајќа замрзнајќа јака. (ДЖ, 93)

Дојде зимајќа јоќму онаква каква шјо ја јретскажуваа. Таа ушјќе не зайлашуваше јолку колку овейќе шјо дојдоа јо неа, но веќе беше од нивнојќи род, **јтемна, глвна и стиудена**, сејќа во урнување на свикнајќишје работи и во

преизградување на ситие основи на ѝосѝоееѝеѝо, сеѝа во најѝчовечки најѝори да зо зграјчи живоѝоѝи ѝиѝо се измолкнуваше. Ги имаше ѝри со ред, **ситрашни зими**, едно ѝодруго, и не сеѝо, ѝиѝо сега се чини дека се случило во седумнаесетѝаѝа и осумнаесетѝаѝа година, беше нависѝина ѝогаѝ, ѝуку, можеби се случило ѝодоцна. Овие зими ѝиѝо следеа едноѝодруго се слеаја заедно, и ѝешко беше да се разликуваѝи една од друга. (ДЖ, 232)

Троѝоариѝе и коловозиѝе, лежеа ѝод **олабок снеж**, ѝиѝо ги ѝокриваше улициѝе од еднаѝа редица на куќи до другаѝа. **Снежнаѝа ѝокривка** на месѝа досѝиѓнуваше до ѝрозорциѝе на ѝрвиѝе кѝѝови. Низ целаѝа широчина на овој ѝросѝор се движеа молчаливи ѝолуживи сенки најѝоварени самиѝе или влечејќи на санка некоја ѝосна храна. Пајѝѝони речиси воѝиѝиѝо не се среќаваа. (ДЖ, 236)

Сѝроѝи заминувањеѝо се **разбесни снежна луња**. Веѝроѝи ги креваше в небо **сивиѝе облаци на снеѓулкиѝе** ѝиѝо се врѝеа, и ѝиѝо во **бели виори** се враќаа на земјаѝа, одлеѝуваа во олабочинаѝа на **ѝемнаѝа улица** и ја ѝрекриваа со **бела ѝелена**. (ДЖ, 252)

Нагвор сѝе уѝиѝе беше **ѝемно**. Низ ѝивкиѝи воздух **снегоѝи ѝаѓаше** ѝовеќе одоѝиѝо сноѝиѝи. Круѝни **расѝарѝялавени снеѓулки** ѝаѓаа, бавно и близу до земјаѝа, небаре сѝе уѝиѝе се задржуваа, небаре колебајќи се дали да ѝаднаѝи наземи. Кога на улчкаѝа излегоа на Арбаѝи, сѝана малку ѝосеѝѝло. **Снегоѝи ѝиѝо врнеше**, ја ѝрекриваше улицаѝа до долу со својѝи **лизѓав ѝревез**, чии ресесѝи краеве се нишаа и се ѝлеѝкаа во нозетѝе на ѝешаѝиѝе, ѝака ѝиѝо се ѝубеше чувсѝивоѝи на движење и се чинеше дека ѝше чекораѝи на едно месѝо. (ДЖ, 254)

Тие беа на ѝаѝи веќе ѝри дена, но не се беа оддалечиле многу од Москва. Паѝниѝиѝи **ѝејзаж беше зимски**: ѝиниѝе на ѝруѓиѝе, ѝолињаѝа, шумиѝе, ѝокривиѝе во селѝаѝа – сѝе беше ѝод снеж. (ДЖ, 257)

Беше крај на зимаѝа. Велјанедела на крајѝи на великиѝе ѝосѝи. Снегоѝи ѝоцрнуваше на ѝаѝиѝиѝаѝа, оѝкривајќи зо ѝочетѝокоѝи на ѝѝоѝеѝеѝо, а на ѝокривиѝе сѝе уѝиѝе беше бел и ѝежеше со цврѝи високи шайки. (ДЖ, 370)

Зимаѝа одамна дојде. Имаше **силни мразеви**. Раскинаѝи звукови и форми без видлива врска се ѝојавуваа во **сѝуденѝа маѓла**, се задржуваа, се движеа, исчезнуваа. Не она сонце на кое беа свикнаѝи на земјаѝа, ѝуку некое ѝоинакво, како црвена ѝѝѝка висеше во шумаѝа. Од неѓо ѝврдо и бавно, како на сон или како во ѝриказна, исѝечуваа зраци на ѝусѝа како мед, килибарно-жолѝа свеѝлина, и на ѝаѝѝѝи замрзнуваа во воздухоѝи и се ѝрилеѝуваа за дрвјаѝа. (ДЖ, 448)

Снегоѝи врнеше целиѝѝ ден у боѓа и небоѝо ниеднаш не ѝорасѝе над врвовиѝе на највисокиѝе дрвја, но ѝше ѝројца ѝосѝѝојано ѝродолжуваа да чекораѝи. Деноѝи беше сѝѝѝи заѝнаѝи од ѝѝѝ маѓличав, ѝусѝи **врнеж**, само ѝѝѝ нив ѝројца ниеднаш не ги најѝера да се ѝодвоумаѝи и да се ѝоколебааѝи во својаѝа зачекореносѝи. (БД, 5)

Беа ѝројца селани и зо ѝеѝеа **високиѝи наврнаѝи снеж**, осѝавајќи зао себе една олабока бразда, во која сѝаѝалкиѝе едвај се расѝознаваа; не многу далеку зао нив врнежѝѝ веќе ѝочнуваше да ја зарамнува ѝаа нивна ѝраѓа, но ѝѝѝ ниеднаш не ја скуси нејзинаѝа змијѝлика издолженосѝи низ олабоко ѝриѝѝуленаѝа

снежна шума, бидејќи за тоа време тие веќе имаа пробиено уштите шолку во **мајнајта белина** најрего. (БД, 5)

Одминуваа, нишкајќи се неизгубени, низ тоа **снежно море**. Дишеа од **развиорениите снежинки** пред своите лица. Се вонееа под тежината на ступеното небо над нивните кулавки. Тонеа длабоко над колениците во мекиот јужен снег ниеднаш не застануваа да почиваат. (БД, 5)

Денот беше млечно бел и млечно неодреден. (...) Само то некаде некое дрво, сето бело и прекрасно, ја подаваше едната своја страна без димензии, како некој убав дел на недоразвиена фототографија. (БД, 25)

Сега сите само продолжуваа да гледаат во **снежинките**, што се зонеа во прозорецот. Беа бојати **бели парцели јужен снег** и којзнае како сè уште не се свршува таму горе и еднаш да превратат. Се прогонуваа една со друга шолку сокојно, и наоѓаа во неоретчени налети, како горе да ги имаше уште којзнае колку многу. **Нивната бела, мека игра** во прозорецот се менуваше со една чудна волиебност пред Змејковиот поглед. (БД, 33)

Зградичката на пиланата, појасната како недооформена кристалина под **дебелот снег** **покривач**, смачкана од една **дебела снежна капа**, прилежаше на недоорасната печурка. Таму горе, на врвот на нејзиниот покрив, **белината на снегот** беше разјадена и црна само на местото каде што беше оракот. Од таму сега се дишаше темен чај. (БД, 41-42)

Продолжуваше само да гледа во ступените роеви снежинки, во чие уште виорење не постоеше никаква разлика од вчера, завчера, чини денеска воистина не беше некој друг ден, погледот пак му заскитуваше во таа маглива, **бела шума од снег**, еден болен човек со она чувство за умирањето во своите мускули, нарасна во него повисоко од неговите рамена. (БД, 91)

Почнаа еден за друг да се поклопат тие **мајни зимни денови**, во кои **снежинките** продолжуваа постојано да **појзруваат** пред неговите прозорец, сменуваани од ноќите, чијашто темнина беше како на најдлабокото дно на овој свет. (БД, 99)

Пред прозорецот продолжуваше да се рони **ступенити недоврлив снег**. Се продолжуваше нечујната прилеплива игра на **белиите црешови цутови на снежинките**. беше поминал уште еден ден без небо, во кој живојот колку што може подлабоко се прибира под својата коруба и таму време, згуснувајќи го својот сок во соничната за она време, кога еднаш ќе може да развие. Мислеше дека и тука, во оваа **бела ступина**, еднаш ќе мора да дојде денот, кога ќе претстане под врнеж. Мислеше дека сега набрзо, во еден од следните неколку дена, ќе му биде време да преврне. (БД, 110)

Мала белина најпосле, во еден такав покрај забубен ден, небошто одлеташа нагоре и стана бело. **Снегот сè уште фрфлукаше**, но тоа сега воистина не беше оној ступенит врнеж. Беа само рејки и сосема **ситни снежинки**, како да се допресуваа од ното на небошто последните остатоци. Тоа го донесе разденувањето, кое сега беше бело и прилично со некаква чудна заискреност. Белата Долина беше зарамнетата од високиот снег, а сите грмушки и нерамнинки то неа сега беа **благи бели хумки** то тој волиебно **мек снег**. (БД, 116)

Бело наидува белата зимна ноќ. Наидува бело и заискрено, целата во некоја латесна звекој, се рони од бледосиното небо, чини една единствена пајажинка, сребреста и заледена, претери со некоја своја чудна оморнина во

ѝрвѝиѝ бели ѕвездички, а ѝосле се ѝлиска над белѝиѝ земја како руса девојчинска роса, ѝресѝорувајќи го во еден миѝ сиоѝ светѝ во некој дворец од бајкиѝиѝ, ѝоѝлочувајќи го со злѝиѝо и исковувајќи на неѝо безброј бели ѕребрени филиѝрански ѝлеѝеници, ѝоѝѝиракувајќи го со илјадници одблесоци од бесценеѝиѝ камења, кои го маѝеѝсуваѝиѝ ѝоѝгледоѝиѝ и во кои и волкоѝиѝ ѝочнува да мечѝае. (БД, 191)

На своеѝо волчо небо ноќѝа сеѝа го доби и својоѝ волчи месец. Беше еден речиси бел, низок месец ѝод бескрајно високаѝа ѝразнина на циѝринаѝа. Тука, ѝод белиѝе облаци на круниѝе од високиѝе буки, сѝоеше една изгаснаѝа ѝровидна ѝемнинка, ѝиѝо немаше никаква белина ни во најбелиѝе миѝови на белѝа зимна ноќ. (БД, 221)

Всушност, крипоетиката во текстот е во функција на создавање општествено-историски, климатско-географски, пејзажен и психофизички амбиент во чии рамки се опишуваат ликовите и настаните. На пример, распаѓањето на Османлиска Империја во „Проклета авлија“, Октомвриската револуција во „Доктор Живаго“ и Втората светска војна, т.е. Народноослободителната борба во „Белата Долина“ – како општествено-историски амбиент, односно балканската зима напроти руската зима – како климатско-географски и пејзажен амбиент, од една страна. А од друга страна пак, како психофизички амбиент – спокојството, мирот, тишината, сонот, радоста, тагата, осаменоста, стравот, неизвесноста.

На текстуално рамниште, исто така, може да се забележи користење и на симболичка крипоетика, како што е тоа случај со „Белата Долина“. Всушност, „Белата Долина е еден амбиент во кој тој сам (главниот јунак Змејко – н.б.) се спротивставува на целата природа, на една снежна виулица, на една библиска глад. Белата долина не е само пејзаж, таа е чистилиште низ кое мора да помине една занишана и зачудена душа, за да се најде самата себе, за да може Змејко да го направи она за што беше дошол, да се потврди себеси за она во што неограничено верува: низ трудот, низ придонесувањето“², вели критичарот Слободан Мицковиќ во поговорот кон ова дело. Така, „Змејко мора како искушеник и како испосник да биде препуштен сам на себе, да биде оставен сам на својата совест, во онаа чиста соголеност на сопствената егзистенција, во оној мир во кој и се создаваше неговата душа, во Белата Долина“³. Како илустрација за ова го наведуваме следниот извадок од ова дело:

Денес, додека чекореше најред, сам ѝо белинаѝа, и додека ѝ се радуваше на ѝаа своја самоѝа, ѝој можеше добро да сфатиѝи ѝиѝо е ѝоа во неѝо. (...) А ѝиѝи си бесен да ѝреснеш сѝ од земјаѝа, и да бидеш малку сам, ѝроѝиѝв неѝиѝо, ѝроѝиѝв снеѝоѝиѝ, ѝроѝиѝв оваа дивина. Да бидеш суров, ѝроѝиѝв една суровоѝиѝ, со која сѝ уѝиѝе не си сѝасал да се фаѝиѝи в ѝуѝа и да ѝи одмериѝи силиѝе, да ја изосѝириѝи својаѝа суровоѝиѝ во себе до секавична осѝирина и да бидеш ѝосѝиѝојано буден ѝроѝиѝв неочекуваноѝо, ненадејноѝо. Да бидеш ѝиѝи и да бидеш сам и да се најдеш ѝред себеси еден нов ѝиѝи. И да се ѝочувѝиѝвуваѝиѝ и самиоѝиѝ ѝред себеси нов. Да избеѝаѝи, најѝосле, од сѝиѝе оние

² Симон Дракул, *Белѝа Долина* (Скопје: автор, 1999), 248.

³ *Ibidem*, 248.

луѓе, шиџо крадаџи, шиџо се наолажувааџи еден со оруѓ и шиџо се мачаџи да џриѓрабаџи шиџо џовеќе, за себе како во живоџов да не џосџоееше нишиџо друѓо, освен џоа џриѓрабуваџе. Да џи џушиџи за извесно време сиџе нив да џи носи враѓоџи и џебе да џе осџаваџи на мира. Или барем да усџееш од некаде од џодалеку да џи видиш малку џоинакви, да џо џодзаборавиш сеџо она за нив, да џо смеџнеш џоа за нив и да џи видиш во некоја малку џоблаѓа, малку џонова свеџлина. Да џи осџавиш малку да се џоноваџи џред џвојоџи изѓлед. (БД, 14)

2. Лексичко-семантичко и синтаксичко рамниште.

На лексичко-семантичко и на синтаксичко рамниште, исто така, се среќава фреквентна употреба на криолеми, како експлицитен израз на криопоезиката во овие дела. Тоа се, пред сѐ, именки, односно (развиени) именски синтагми, како и глаголски синтагми, на пример:

бел: бела долина, бела џусџина, бела морница, бела свеџлина, бели виори, бела џелена, бели звездички, белаџа земја, белаџа зимна ноќ, блаѓи бели хумки, бел, низок месец, бели сребрени филиѓрански џлеџеници, бели џарџали јужен снеѓ, бела шума од снеѓ, бела морница на сџраоџи; бело наоѓува белаџа зимна ноќ, деноџи беше млечно бел, џаѓаше на земјаџа бела џкаенна;

белина: белина, мала белина, бескрајна белина, маџнаџа белина, неразѓазенаџа белина на снеѓоџи, белинаџа на снеѓоџи, белина на својаџа будносџи;

виулица: виулица, сџрашна виулица, беснееше виулица, свиреше и виеше виулица;

зима: зима, зима џемна, џладна, сџудена, сџрашни зими; зима е, беше зима, беше крај на зимаџа, доѓе зимаџа, зимаџа одамна доѓе;

зимски/зимен: се синееше зимска ноќ, беше зимски џејзаж, маџни зимни денови

ладен: ладна џусџина;

леден: ледена корка;

мраз: црн мраз, силни мразеви;

смрзнаџи: смрзнаџи џоѓлед;

снеѓ: снеѓ, мек снеѓ, глабокиоџи снеѓ, високиоџи снеѓ, висок наврнаџи снеѓ, неначнаџи снеѓ, џусџиноџи недоврлив снеѓ, извалканиоџи снеѓ, сиџни и влажни звездички снеѓ; заврна снеѓ, џаѓаше снеѓ, џусџо џаѓаше снеѓ, снеѓоџи шиџо врнеше, снеѓоџи врнеше цел ден у боѓа, снеѓоџи сѐ уиџе фрфлукаше;

снеѓулка/снежинка: снеѓулка, расџарџалавени снеѓулки, сиви облаци на снеѓулкиџе; снежинка, снежинки, сиџни снежинки, развиорениџе снежинки, белиџе црешови цуџови на снежинкиџе, снежинкиџе џоџѓрувааџи;

снежен: снежна џолјана, снежна џокривка, дебелюџи снежен џокривач, дебела снежна каџа, снежна шума, снежна ноќ, снежно море, снежно-бели џерници, снежна луѓа се разбесни;

сџуо(енина): џолем сџуо, сџуденинаџа на снеѓоџи, беше сџуо и мраз;

сџуоен: сџудена ноќ, сџудена маѓла, сџуодено сџакло, сџуоден како оние џоѓани, несџиџи осџрици на бичкија;

џибрина 'силен сџуо'

Како што се забележува од горенаведените примери, најчеста е употребата на именката **снег**, односно на именските синтагми изведени од неа (**снегулка/снежинка, снежен**), а потоа следуваат крипоетичките лексичко-семантички единици изведени од **зима (зимски, зимен)**, од **студ (студенина, студен)**, од **бел (белина)**, при што се среќаваат и синонимни крипоетички парови, на пример, **студен-ладен, лед(ен)-мраз, леден-смрзнат**. Исто така, се забележуваат и метафорични криолеми, на пример, **поцрнето сребро** 'поцрнет снег', **лизгав превез** 'лизгав мраз/лед', односно **бела пелена, бела ткаенина, бели сребрени филигрански плетеници** 'снежна прекривка'. Метафорични се и следните глаголски криолеми: **се разбесни снежна луња, беснееше виулица, свиреше и виеше виулица, снежинките поигруваат**, а некои претставуваат и оноματοпејски деривати, на пример, **снегот сè уште фрфулкаше**.

Од нашата анализа на овие три дела од творештвото на Андриќ, на Пастернак и на Дракул, во поглед на употребата на крипоетичките јазични единици, општо може да се констатира дека постои голема сличност меѓу авторските творечки постапки на текстуално рамниште, особено при описите на надворешниот физички изглед и на внатрешната душевна состојба на ликовите, како и на општествено-историскиот, климатско-географскиот и пејзажниот амбиент во чиј контекст се одвиваат настаните опишани во овие три дела. Во поглед на изборот на јазични единици на лексичко-семантичко и на синтаксичко рамниште, пак, можат да се забележат и одредени разлики, што се должат, пред сè, на различните стилистички постапки на авторите на овие три дела, односно на стилизацијата во преводот на македонски јазик на делото на Андриќ и на Пастернак. Притоа, и на лексичко-семантичко и на синтаксичко рамниште се забележува одредена сличност во однос на фреквенцијата на употребата на криолемота **снег** во (изведени) именски синтагми и во глаголски синтагми, како експлицитен белег на крипоетиката во овие три дела.

Литература

- Минова-Ѓуркова, Л. 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Магор, Скопје.
 Минова-Ѓуркова, Л. 2003: *Стилистика на современиот македонскиот јазик*, Магор, Скопје.
 Katnić-Bakaršić, M. 1999: *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Budapest.
 Lotman, J.M. 1976: *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd.
 Solar, M. 1986: *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
 Todorov, C. 1986: *Poetika*, Filip Višnjić, Beograd.
 Tošović, B. 1988: *Funkcionalni stilovi*, Svjetlost, Sarajevo.

Извори

- Андриќ, И. 1988: *Проклеја авлија*, Мисла, Култура, Македонска книга, Скопје.
 Дракул, С. 1999: *Белаја Долина*, Скопје.
 Пастернак, Б. 1989: *Доктор Живаго*, Мисла, Скопје.

Скратеници

ПА – Проклета авлија

БД – Белата Долина

ДЖ – Доктор Живаго

Атанасов Раду-Михаил¹

ПРИЛОГ КОН МАКЕДОНСКАТА ЕТИМОЛОГИЈА

Апстракт. Трудот ја обработува етимологијата на неколку македонски зборови што често им поставуваат проблеми на лексикографите. Авторот ја разгледува нивната употреба, посочувајќи дека во некои од нив таа е несоодветна. Овие позајмени зборови комуницираат со нас, имаат своја историја, без разлика дали се правилно изговорени или приспособени на фонетските правила на јазикот на примачот.

Клучни зборови: македонски јазик, етимологија, позајмени зборови, адаптација.

КИЛОМЕТАР мн. километри, единица мерка за должина еднаква на 1000 метри: срп. *километар*, *hrv. километар*, буг. *километър*, рус. *километр*, англ. *kilometer*, герм. *Kilometer*, фр. *kilomètre*, ит. *chilometro*, шп. *kilómetro*, птг. *quilómetro*.

Во основа на овој збор стои гр. *χιλιόμετρον*. Првиот дел од овој сложен збор е зборот *χίλια* со значење “илјада” што го среќаваме во српскиот јазик како *хилјада* и во бугарскиот *хилјада*. Како што забележуваме овие два јазика го сочувале иницијалното грчко *х* додека пак македонскиот јазик не го сочувал. Независно од тоа ниту српскиот ниту бугарскиот јазик не го наследиле грчкиот збор *χιλιόμετρον*. Очигледен е фактот дека, ако се земе неговата графика, тој најпрвин бил позајмен од францускиот јазик во кој буквата *h* е само графички знак, но не се изговара и бил заменет со буквата *k*. Во германските јазичи како и во англискиот гласот *x* се изговара, но и во нив во графицијата го среќаваме гласот *k* што очигледно укажува на фактот дека и тие го позајмиле зборот од францускиот јазик. Можеме само да констатираме дека овој грчки збор, видоизменет поради гласовната состојба во францускиот јазик, кој во минатото бил во улога на светски јазик, ја сервирал својата верзија на сите европски јазичи. Сепак на мислење сме дека во посочените балкански словенски јазичи тој навлегол како преку францускиот така и преку германскиот јазик, а во македонскиот преку српскиот јазик.

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“ Скопје, mihajloatanasov@yahoo.com

Истата состојба ја среќаваме и во следните заемки од францускиот јазик: мак. **километража** рус. километраж, фр. *kilométrage*, ит. *chilometraggio*, шп. *kilometraje*; мак. **килограм** мн. килограми, рус. килограмм, англ. *kilogram*, герм. *Kilogramm*, фр. *kilogramme*, ит. *chilogrammo*, шп. *kilogramo*; **киловат** мн. *киловати*, рус. *киловатт*, англ. *kilowatt*, герм. *Kilowatt*, фр. *kilowatt*, ит. *chilowatt*, шп. *kilovatio*; **киловолт** мн. *киловолти*, рус. *киловолт*, англ. *kilovolt*, герм. *Kilovolt*, фр. *kilovolt*, ит. *chilovolt*, шп. *kilovoltio*.

КОНСТАНТИНОПОЛ, ИСТАНБУЛ, СТАМБОЛ. Овој славен град бил основан од Константин Велики врз старата грчка колонија Византион што во 330 година станал главен град на Римското Царство, а потоа на Византиската Империја. Во текот на Средниот век е најголем економски, културен и религиозен центар, опседнуван од разни племиња и освоен од Отоманската Империја во 1453 година. Името Константинопол го добило по неговиот основач, римскиот цар Константин Велики и буквално значи “Константинов град, градот на Константин“ според грчкото *πόλις* ”град“. *Κωνσταντινούπολις* лат. *Constantinopolis* стана интернационален назив за градот, фр. *Constantinople*. Кај нас и во балканските словенски јазици прифатени се неколку варијанти: *Цариград*, *Исијанбул*, *Сијамбол*, но и називот *Исијанбул* е грчки назив кој преку турскиот влегол и во нашиот јазик: *εις την πόλιν* што значи “во градот“. Со соноризацијата на *й* по *н* се добило *мб* што значи се изговарало *istimboli* > *Istanbul*. (сп. Skok II: 326).

МАМА и ТАТЕ, ТАТО називи за сопствените родители, обично во фамилијарни односи, мајка, татко / ми, ни: *мама ми кажа да учам* (ТРМЈ III: 87); *да му кажам ли на џајџе?* ТРМЈ VI: 26). Обично мислиме дека овие зборови се наши, односно од словенско потекло, зошто ги среќаваме и во српскиот *мама*, *џајџа*, хрватскиот *tata*, *tata* рускиот *мама*; но *мама* се среќава и во германскиот јазик *Mama*, *Mamma*, потоа во англискиот *mamma*, *mom*, како и во италијанскиот *mamma*, шпанскиот *tamá*, францускиот јазик *maman*. Овие зборови потекнуваат од латинскиот јазик *mamma* (DLF 1934: 943) и *tata* (DLF 1943: 1546) кои се употребувале во детскиот јазик. Со иста употреба на детски јазик денес ги среќаваме во францускиот, шпанскиот, италијанскиот (во италијанските дијалекти се среќаваат во нормална употреба со значење на *madre* и *padre*, како на пример во наполетанскиот дијалект *mamma*, *tata*. Исто така и во романскиот јазик како единствени термини за *мајка* и *џајџо* се *tata* и *tata*.

РАЗБИРА 1. Знае, поима нечиј јазик: *џој не го разбираше нивниот јазик*. 2. Сфаќа нечиј побуди, мотиви, преокупации: *сега разбираам зошто не сакаше да дојдеш* (ТРМЈ V: 21). Зборот во оваа форма се среќава само во македонскиот и во бугарскиот јазик, во последниов со друг акцент. Во срп. имаме *разумејџи*, во хрв. *razumjeti*, рус. *понимать*, фр. *comprendre*, ит. *comprendere*, шп. *entender*, *comprender*, птг. *comprender*, а во романскиот *a înțelege*. Во романските јазици зборот доаѓа од лат. *comprehendere*, во чија основа се наоѓа глаголот *prehendere* со значење на “сфаќа, зграпчува“. Во српскиот и хрватскиот јазик во основа на овој глагол стои зборот “ум“ додека

пак во македонскиот и бугарскиот јазик стои зборот “бира, избира”. Романскиот јазик е единствениот меѓу романските јазици што не го наследил лат. *comprehendere* туку го наследил лат. *intellegere*. Во основа на лат. *intellegere* стои глаголот *eligere* што значи “бира, избира”. Освојувањето на Балканот од Римјаните довело до ширење на латинскиот јазик на овие простори од кој произлезе романскиот јазик. Во останатите делови на Балканот латинскиот бил заменет со јазикот на словенските племиња што се населиле на овие простори и на тој начин се прекина врската меѓу западните романски јазици и романскиот.

Романскиот јазик се формирал на север и на југ од Дунав до Стара Планина, но во периодот на населувањето на Словените на Балканот, голема маса од Романците, бегајќи пред наездата на словенските и варварските племиња се населила по планините на Македонија и особено во Грција (Епир, Пинд, Тесалија). Тие се денешните Власи (Ароманци и Мегленороманци). Вековното сожителство меѓу нив и словенските племиња што навлегле најдлабоко во Византија (Македонци и Бугари) овозможило и заемно влијание во нивните јазици. Така романското *înțelege*, *înțelegere* и мегленороманското *ăntileaziri* им послужиле како модел на македонскиот и бугарскиот јазик во формирањето на глаголот *разбира*. Овдека имаме значи лингвистичка калка според романскиот глагол. Влијание имаме и во обратна насока, при што според словенскиот модел *свеѝ* е создадена именката *lume*, што е различна од fr. *monde*, it. *mondo*, sp. *mundo* што доаѓа од lat. *mundus*.

РЕПЕРКУИРА (СЕ) 1. се одразува како последица од некаква активност, некое дејство: *нивноѝо однесување се рејеркуира врз усѝешноѝта на ѝроекѝоѝи*. 2. се одбива, се јавува како реакција, против дејствува: *свеѝлинаѝа се рејеркуира оѝ огледалоѝо* (ТРМЈ V: 211). Зборот не е засведочен во Речникот на Блаже Конески, но фигурира во Толковниот речник на македонскиот јазик објавен во 2011 година што значи дека е неологизам од поново време. Станува збор за заемка од францускиот јазик, внесена неправилно во македонскиот јазик од страна на печатот или на некој од политичарите и прифатена од лингвистите, поточно од македонистите. Во францускиот јазик зборот фигурира како *répercuter (se)* и како таков го презеле и другите романски јазици: ром. *a se repercuta*, ит. *ripercuotersi*, шп. *repercutir*, птг. *repercutir*. Сметаме дека и во македонскиот јазик би требало да се прифати варијантата *се рејеркуѝира*. Интересен е фактот дека ни во српските ни во хрватските речници не е засведочен зборот.

СКРЕЖЕЦ, СКРЕЖ. Како во Речникот на Конески така и во Толковниот речник на македонскиот јазик зборот *скреж* е дефиниран како “мали мразови капки, кристали, сињак, иње“ (РМЈ III: 217; ТРМЈ V: 413), додека *скрежец* е дефиниран како “штурец, црцорец“ (РМЈ III: 218; ТРМЈ V: 413). Интересна е историјата и на едниот и на другиот збор. *Скреж* во Гевгелиско е медитерански инсект што во текот на летото, се прилепува за некое дрво и испушта еден непрекинат пискав глас и како таков умира, па оттука се вели за некого *ѝукна куѝи скреж*. Терминот *скрежец* овдека не е познат, Речниците не наведуваат во кои делови од земјата се употребува, но она што е интересно е дефиниран како “штурец, црцорец“. Штурецот ја имал таа

привилегија да биде еден од главните херои во басната на Лафонтен *La cigale et la fourmi* што е погрешно преведена како *Шџурецоџи и мравкаџа* а не како *Скрежецоџи и мравкаџа* што и ова не е точно, зашто видовме дека *скрежец* е дефиниран како *шџурец*. Ваквиот несоодветен превод го имаме и во српскиот и во романскиот јазик што се објаснува со фактот дека во посеверните земји “тевгелискиот“ скреж не вирее, па прибегнале кон штурецот што на лат. било *gryllus*, а латинското *gryllus* дало во романскиот јазик *greier*, па оттука и насловот на басната *Greierul și furnica*, а во српскиот *Цврчак и мрав*. Очигледно е дека македонскиот превод на басната е извршен според српската варијанта, а не директно од француската иако инсектот *скреж* го имаме кај нас. Да заклучиме дека *скреж* одговара на фр. *la cigale*, ит. *cicala*, шп. *cigarra*, порт. *cigarra*, мегл. *џсоари* и сите доаѓаат од лат. *cigada*, според тоа соодветната басна би требало да се преведе во македонскиот јазик како *Скрежецоџи и мравкаџа*.

СПОЛАЈ (ТИ), СПОЛАЈ (МУ) (разг. како израз на благодарност, благодарам): *сџолај ти, брајџе шџо ми џомоџна; сџолај му на џосџоџа, џобри сме* (РМЈ III: 293). Овие изрази што се доста чести во народниот говор ги среќаваме и во мегленороманскиот *spulaḷiti*, каде среќаваме и глаголска форма *spulaḷitises* (Сар. III: 272) како и во ароманскиот *spulaite* (DDA 1974: 1110). Станува збор за една доста видоизменета заемка од една конструкција во грчкиот јазик што означувала желба: *εις πολλα ετη* со значење “за многу години“. Оваа конструкција е калкирана и во романскиот јазик што се огледува во глаголот *a mulḷumi* “благодари“. Романскиот јазик не ја презел грчката конструкција како во македонскиот, мегленороманскиот и ароманскиот туку ја калкира со свои изразни средства: *mulḷani > *mulḷumi* (сп. Sandfeld 1930: 42).

ЗАКЛУЧОК. Збогатувањето на лексичкиот состав на македонскиот јазик, како и на сите јазици на светот, се правело и се прави, меѓу другите начини, и со позајмување на туѓи зборови или со калкирање на нивната содржина во домашните зборови со исто значење, како што е случајот со македонскиот глагол *разбира*, калкиран според (а)романското *înțelege, înțelegere/ăntileaziri* со глаголот *бере* во основата. Позајмувањето, притоа може да повлече промена во формата на изговор и/или на пишување на даден збор, посебно ако има јазик посредник при позајмувањето, како што е случајот со лексемата *километџар* (и со другите изведенки со прв дел *кило-*), или да се адаптира погрешно, како што е случајот со лексемата *рејеркуира* < *repercuter*. Од друга страна, можат да бидат позајмени зборови за коишто воопшто не сме свесни дека се од друг јазик, како роднинските именувања *мама* и *џаџо*. Некои називи што ние ги користиме, пак, можат да претставуваат адаптирани изрази од друг јазик, како што се *Исџанбул* или *сџолај (џи/му)*, добиени од грчки синтагми, а потоа скаменети во македонскиот или пошироко на балканските простори во погоре дадените форми. Најпосле, во овој наш краток придонес кон етимологијата на македонскиот јазик се осврнавме и на еден стар словенски збор, *скрежец*, назив за инсект, кој очигледно има дијалектна употреба и не се наметнал како назив на посебен вид инсект (*la cigale* ‘скрежец’; *le criquet*

‘штурец’), туку се заменува со зборот *шиџурец* што именува друг инсект, а што се гледа и во разликата во преводот на басната од Лафонтен *La cigale et la fourmi* преведено со *Шиџурецоџи и мравкаџа*.

Кратенки

англ. = англиски	мак. = македонски	хрв. = хрватски
буг. = бугарски	птг. = португалски	шп. = шпански
герм. = германски	рус. = руски	
ит. = италијански	срп. = српски	
лат. = латински	фр. = француски	

Литература

- Речник на македонскиот јазик I–III, 1979–1960, Блаже Конески (ред.), Скопје.
Толковен речник на македонскиот јазик, 1–6, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
 DDA: Tache Parahagi, *Dictionarul Dialectului aromân*, general și etimologic, 1974, București.
 DLF: Félix Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, 1935, Paris.
 Petar, S., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1972–1973, Zagreb.
 Sandfeld Kr. 1930: *Linguistique balkanique*, Paris.

Summary

The paper examines the etymology of several Macedonian words which often poses problems for lexicographers. The author looks at their use, pointing out that it is inappropriate in some of them. These loan words communicate with us, they have their own history, irrespective of the fact whether they are rendered correctly or adjusted to the phonetic rules of the recipient language.

Key words: Macedonian, loan word, etymology, adaptation.

Лилјана Макаријоска¹
Мери Цубалевска²

БИТОВАТА ЛЕКСИКА ВО НАРОДНАТА ПРОЗА ОД ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА³

Апстракт: предмет на нашиот интерес е битовата лексика на егејските говори, врз основа на материјалот од изданија во кои е собрано богатото културно наследство, односно народната проза од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско). Од областа на материјалната култура на пр. се izdelуваат називите за делови од куката, покуќнината: *одаја, стаја, паратирка, долапа*, називите за садови и др.: *бешлак, блудо, емеци, латка, ленгер, саломадарник, сахан, тас*, називите за храната: *јастие, колак, пупче, плицина, фасуљ, росница, чиверме, камбостра, чушка, пепон* и др., за облеката: *дрехичка, руба, власник, долама, шегун, калци, шљапки*, називите од областа на животинскиот свет: *котка, мишка, картал, какараска, пужок* и др. Битовата лексика на егејските говори документирана во народната проза е своевидна заштита и одбрана пред заборавот на еден важен дел од националното културно наследство на македонскиот народ.

Клучни зборови: лексика, народна проза, егејски говори, материјална култура.

Покрај истражувањето на македонските говори во егејскиот дел од Македонија, од непроценливо значење за историјата на македонскиот јазик, за македонската литература и култура е и собирачката дејност на македонските народни умотворби. Постојано се укажува дека трудовите посветени на јазикот и народната култура се своевидна заштита и одбрана пред заборавот, имајќи го предвид несреќното напуштање на родните огништа во овој дел што имал мнозинско македонско население. Богатата раскажувачка традиција, што можема да ја разгледуваме и како општомакедонска, но и како одликувачка, регионална, за жал, досега не била предмет на покомплексно проследување од лексички аспект. Токму затоа, драгоцен материјал претставуваат објавените

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, lmakarijoska@gmail.com

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, m.cubalevska@yahoo.com

³ Трудот е реализиран во рамки на работата на научноистражувачкиот проект „Лексиката во македонската народна проза“ на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

зборници со народни умотворби, раскажани од надарените раскажувачи и чувари на народното усно културно наследство, за кои приказните биле дел од животот, од секојдневието во нивното потесно семејство.

Егејските говори презентираат повеќе архаични јазични особености, како периферни говори, па затоа ги поттикнале истражувањата на странските слависти од почетокот на XX век, на пр. на Мазон (1923) посветени на корчанските, костурските и леринските говори, на М. Малецки (1934/36) посветени на говорот на селата Сухо и Висока (Јагадинско), кои подоцна се основа и за анализата на З. Голомб (1963: 173–276) и др., како и на Б. Шклифов (1973, 1979) и А. Кузов (1925) за костурскиот, Мирчев (1901: 426–470), В. Думев (1943: 26–88) за воденскиот и др., но и во македонската дијалектологија (сп. Макаријоска, Гајдова 2008: 9–19), а посебно би сакале да го истакнеме повеќетомниот „Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел“ (Пеев 1999–2011), како историски документ за националната материјална култура со дијалектолошки, етнографски материјал од: кукушкиот, солунскиот, серскиот, воденскиот и еницевардарскиот говор, поткрепен со илустративни контексти од културното наследство. Говорите во егејскиот дел на Македонија изобилуваат со архаизми, коишто скоро сосема исчезнуваат заедно со исчезнувањето на постарата генерација говорители, а на ист начин исчезнуваат и можностите за зачувување на богатото народно творештво создавано на овие простори.

Мошне значајно е и богатото културно наследство од Егејска Македонија, претставено преку елементите на материјалната култура и изразено преку специфичната обредно-обичајна практика од животниот и календарскиот циклус, преку верувањата, народното прозно и поетско творештво.

Предмет на нашиот интерес е битовата лексика на егејските говори, врз основа на материјалот од изданија во кои е собрано богатото културно наследство (народни приказни, песни, обичаи и др.) од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско)⁴.

Од областа на материјалната култура се izdelува народната архитектура, којашто е одраз на градителските традиции, а егејскиот дел со својата положба, бил изложен на одредени културни влијанија. Во народната проза се потврдени називите за материјали, делови од куќа, придружни објекти, покуќнина, садови за секојдневна употреба и др.: керпич ‘непечена тула’: фати мајстори, му сечеха керпичи, и на секој керпич турил по еден камен цифаир (ЈМНП: 339), грета ‘долго, дебело и право дрво што се користи за градба’: к’цна ја зема каниската сос носете, пак се качи на гредата (ЈМНП: 424), авлија ‘отворен простор како дел на куќата; ограда, сид околу куќата’: има високи авлии, никако не можеш да влезеш (НКЕМ: 255), баца ‘оцак’: се бутнал нетре на бацата (ЈМНП: 332), одаја, стаја ‘соба’: Ојдоа дома, у стаата, у одаата са смее, са крките (МНПК: 155), трем ‘покриена отворена просторија пред собите на куќа, предворје’, шупа ‘просторија непосредно до живеалиште за сместување огрев (дрва, јаглен), резерви од храна и сл.’: Се зедое момче и невеста. По еден трем ќе му заградиме

⁴ Примерите се посочуваат со скратеници на изданијата.

една шупа да живее, едно девојче му дава госпо, самата го крсти Наошчосум. На ошчо е демек, во шупа живее (МНПК: 496), керал ‘соба за остава’: Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено, и са закључи у долапо (МНПК: 113), фурна ‘печка за печење леб, пецива и др.’: Като гледа у фурната, нема погача. А то, под кревето (МНПК: 121) авур ‘штала, просторија за чување добиток’: и го взе магарто к’шчо го имаше врзано на авуро (МНПК: 514), Ке му свара еден котел ’рж му вели, еден казан вода ќе му клам и ќе го затвора во авуро. Коа ќе стана, цел авур ќе е п’лн лири (МНПК: 515), врата ‘отворот низ кој се влегува и излегува’, пенцер ‘прозорец’: Да ош дома да ’и затвориш вратите, пенцерите, дупките цели да ’и зак’лк’ш (МНПК: 518), паратирка ‘прозорец; таен влез’: излезе на паратирките ламјата и го виде (НКЕМ: 294), долап, долапа ‘остава за покуќнински предмети, всидан шкаф’: имало некоја долапа голема (МНПК: 522), Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено, и са закључи у долапо. Убав долап, ќе ми го донесите тука (МНПК: 113), шифоњер ‘орман, креденец’: зјај го, му вели, да го затвориш у шифоњеро (МНПК: 522), астал ‘маса’: Ке клавате да се нап’лни астало со манца, му вели (МНПК: 287), маса ‘парче мебел од рамна плоча и четири ногалки’: Ке ми носиш манца во одаата на масата, на вечерата манца, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), софра ‘ниска тркалезна маса за јадење’: моабети си правеја на софрата (МНПК: 160), Хлебаринот му стори леб чист, кехајата му заколе јагне убаво, ахчијата им готви манца хубава им донесоха софрата (ЈМНП: 322), му поклониха на кумот каниската на софрата, така и стомната сос виното (ЈМНП: 424), трпеза ‘маса за јадење, маса наместена со јадења’: И така ќе седнат сите, и веднаш ја курдисуваат трпезата, пак ракија пијат, по ракијата јадат, вино пијат, песни пеат (НКЕМ: 404), Донеси ти трпезата! И мајка му донела трпезата без леб, без ништо (ЈМНП: 311), столе ‘столче’: Наошчоса фатио столето (МНПК: 496), бешлак ‘големо шише’: си забравила неколку бешл’ци на газарот (НКЕМ: 299), блюдо ‘чинија’: се собираат и акалесаните сватови, земат едно крондире ракија и ририф едно блюдо (НКЕМ: 407), Синко, што у блюдо да кладеме? (ЈМНП: 359), паница ‘чинија’ покрај мисур ‘чинија, ваган’: Паницата ја кладе горе на полицата (ЈМНП: 117), Му докара паница просо, како чини да му го турне во кошничката (ЈМНП: 127), гаван ‘земјен сад во вид на длабока чинија, што се користел за секаков вид јадење, обично чорбесто’ (ОЗКД: 19), буренце ‘дрвен или метален сад за течности, со два газера’, киселинарче ‘буренце за чување киселина’: И едењо си фргаше на киселинарчето, имае некое буренце тамо со киселина, фргаше пари на то буренцето (МНПК: 297), букло ‘дрвен сад за вода, за носење вода за пиење при работа в поле’ (ОЗКД: 18), ведро ‘дрвен сад, обично без капак, со рачка прицврстена за една дага или со полукружна рачка, што служи за чување и пренесување вода и други течности’: ведрото беше п’лно со млеко и на карајнето озгоре се инитјаса човеко го крена то ведрото му го истури (МНПК: 319), каца ‘голем, валчест, дрвен сад, стегнат со обрачи, на дното проширен, а на горната страна отворен’: Шо има во кацата, сипај во торбата! (МНПК: 298), врчка ‘куп, голем и длабок глинен сад за зимница или туршија’, бинлак ‘голем стаклен сад за вино, ракија и сл., оплотен со дрвени прачки за заштита и со сплетена држалка’, делва ‘голем глинен сад, обично со две дршки’: а бре,

гледаш ли тие дванајсете делви штото се п'лни алт'ни (НКЕМ: 332), си најде сичките делви п'лни алт'ни (НКЕМ: 333), саломадарник 'сад за чување масло': Мари жено, ами ако немаме ниту сол, ниту пипер, ниту ширлаган, дај ми саломадарникот, да ида да зема ширлаган! Му даде жената му саломадарникот и тој киниса (НКЕМ: 332), сахан, саханче 'плитка чинија; плиток бакарен сад што се полни со јадење и се послужува, а стои на маса': царот сака од меника сос еден сахан манца ... да подрукнеш, да ти даде најмалкото саханче: онова саханче колку да јадат, толку повеќе извира!.. пак саханчето пак п'лно остана, го зема саханчето го закара на дома му (НКЕМ: 287), тас 'метален сад за вода и сл.': отиде сос еден тас манца (ЈМНП: 251), еден цар имал еден стребрен тас ... на голем ихтибар го имал тасот (ЈМНП: 414), крондир 'сад за вино и ракија': Прво пуштаат две деца со еден крондир вино, да ја акалесат невестата (НКЕМ: 407), стомна 'глинен сад за вода': По метењето ќе земе две мали деца, едно машко и едно женско, ќе оди на улицата да го фрли ѓубрето. Кога ќе се врати дома, ќе земе ибрик и една стомна (НКЕМ: 408), му поклониха на кумот ... и стомната сос виното (ЈМНП: 424), носила стомна сос вода на рамото и тојнака като фрли циритот ја провали стомната (ЈМНП: 127), латка 'стомна': Земи две латки и вјакни ме и ќе идеме на живата вода, таму има страшни самовили, ја чуват водата. Тогаш тојнака зема две латки (НКЕМ: 291), поте 'бардаче' (ОЗКД: 52), бардак, бардаче 'земјан или бакарен сад со рачка и дулец за вода, вино или за ракија': бабо дај еден бардак да појда да налеам вода (ЈМНП: 389), сја треба да о накрши бардачето (МНПК: 125), грне 'земјен сад за готвење со една или со две рачки': му дадое три лири, го зеваје грнето, ојдое дома, кладое фасуљ да вари (МНПК: 516), А бабата и зе пљачките, си отиде грне да купи (МНПК: 142), латница 'земјен сад': нашал под еден камен една латница полна со ж'лтици (НКЕМ: 315), ибрик 'висок бакарен или сребрен сад за течности (обично за вода) со конусно или топчесто тело со рачка, и со издолжен врат со проширена устинка': Кога ќе се врати дома, ќе земе ибрик (НКЕМ: 408), има чешма, ќе ја најдеш со сребрени ибрици вода налеј (ЈМНП: 138), ленгер 'бакарен сад': к земе прво лингер сос китките на шервета и ќе ја остави честината пред сватовите (НКЕМ: 404), Тогаш ќе кинисаат сите мажи да одат на девојкината кука. Ако има јунакот татко, татко му ќе го земе ленгерот со нештата и крондирот со ракијата; и ќе кладат на еден ленгер малку ририф (НКЕМ: 403), чутура 'мал, дрвен или метален сад за вода, вино, ракија и сл.': почнала да го мере со чутурата, со кутелот (НКЕМ: 260), Ја зева лисицата читурата му го намажува газарот со тро катран (НКЕМ: 300), катои 'три или четири емајлирани садови со мали рачки од двете страни што се прикрепуваат за метална направа со форма на буквата П, а служеле за носење јадење на аргатите на нива, на лозје или за храна за овчарите – садовите се ределе еден врз друг, горниот дел од рачката бил од дрво' (ОЗКД: 32), котел 'голем метален сад за готвење или за греење вода со тркалезен облик, со широко дно и рачка одозгора за закачување': Ќе му свара еден котел 'рж му вели, еден казан вода ќе му клам (МНПК: 515), извади си дрехите, си собра нетре на котелот го тури по куп (ЈМНП: 352), казан, казанче 'голем, длабок бакарен сад со тркалезна форма што служи за загревање, готвење, перење и сл.': еден казан вода ќе му клам и ќе го затвора во авуро

(МНПК: 515), мо го врна казанчето мо даде и едно тенџерче малечко (МНПК: 299), леген ‘поголем, емајлиран сад со потесно дно и поширок отвор’: Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено (МНПК: 113), тенџере, тенџерче ‘длабок метален сад во кој се готви јадење’: Некој Ѓуптин кладе да вари млеко, ка завре то млекото се нап’лна тенџерето (МНПК: 296), мо го врна казанчето мо даде и едно тенџерче малечко (МНПК: 299), ведро ‘дрвен сад за вода, млеко и др.’: Тој по едно ведро млеко му даваше на ден да не ‘и гиба овците (НКЕМ: 302), кош ‘сад со различна форма и големина, сплетен од врбови или други гранки’: а пикна жената у кошо, го зави кошот со едно веленце (МНПК: 162), тавла ‘подавалник’: јунаците ја држат тавлата (НКЕМ: 406), И кога ќе го бричат, зетот вади неколку сребрени пари или онлуци, ги става внатре во тавлата, та ја земаат две-три деца, одат на водата, ја треснуваат тавлата и парите ги земаат (НКЕМ: 408), пјато ‘длабока или плитка чинија за манџа; ваганка, чинија’: Игуменот го причека царцко со синиата стребрена и пјатата стребрени, бунелите стребрени и манџите царцки (НКЕМ: 339), танир танирче ‘чинија’: И лисицата седнува на танирот на росницата, се изнајадува арно (НКЕМ: 326), Кладеа пет танири п’лни манџа. И си зеде една лажичка и од едноо танирче, од другото танирче, од сичките се насити. Та горка като станала тањири измила (МНПК: 88), паница ‘чинија’: И свари копривките и фрли во една пајнца и ја фрли бурмата во копривите (МНПК: 499), кабачка ‘вид тиква која откако ќе се издлаби се користи како лејка’: Ако ми дадете една кабачка што имате, харно, ако не, да си пода. И ја гледа чобанот што да види, во кабачката имало јадење царско (ЈМНП: 310), Ја тој извади кабачката, ја отвори, што да види: јадења, манџи (ЈМНП: 311), Чобанот извади кабачката, ја отвори (ЈМНП: 311), подница ‘црепна; земјен сад во кружна форма во кој се пече леб со вршник’: земаха и подницата сос лебот (НКЕМ: 326), имаше една подница леб сос него во тавлата му, му даде на човека леб, јаде колку што можа, подницата пак цела си стоеше (НКЕМ: 325), сач ‘вршник’: Ми јас тате, цел ден на фортомата се крљам, се меткам, а като о видео зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката (МНПК: 123), соларка ‘мал сад за чување сол за готвење, обично правоаголна кутија со капак на резе и рачка за закачување на соодветно место во кујната’ (ОЗКД: 60), емеци ‘прибор за јадење’: Овчарот истиклили (нарочно), ка дојде царот, го причека и му кладе синиа од дрво, бунели од дрво, пијати од дрво, емеците – прости (НКЕМ: 339), Игуменот го причека царцко со синиата, стребрена и пјатата стребрени, бунелите стребрени. И тоа игуменот му кажа, со какви емеци и какви синији го пречека (НКЕМ: 339), бонела ‘виљушка’ Чобанот извади кабачката, ја отвори, на секој човек лажича даде, бонела, нож и прочее (ЈМНП: 311), но се употребува и чатал ‘виљушка’ (ОЗКД: 69), лажица ‘дел од прибор за црепење или сркање течна или кашеста храна’: Чобанот извади кабачката, ја отвори, на секој човек лажича даде (ЈМНП: 311), врешче ‘вреќичка’: Да ош дома да ‘и затвориш вратите, пенџерите, дупките цели да ‘и зак’лк’ш и да о фрлиш врешчето (МНПК: 518), мех ‘мешина’: меховите сос ширлаано паднаха на земја, се турна ширлаано (ЈМНП: 224), зема девет мехови благо, мед (ЈМНП: 401), торба, торбенце ‘поголемо кесе од некаква ткаенина или од кожа – за в раце или за на рамо’: змијата е зела неговата торба (ЈМНП:

347), И во ено торбенце и му и дава и оно торбенцето (МНПК: 521), таистро ‘торба’: змијата е зела неговата торба (таистро), тој отиде и турнал тамо таистрот сос алт’ните (ЈМНП: 347), шандан ‘свеќник, ламба’: запали и тој шанданите като другите му братја (ЈМНП: 386), постелнина на пр. постела ‘легло за одмор и спиење’: Море м’жу, ај вамо да си ојме на постелта... Добро жено, ел ти на мојта постелја (МНПК: 142), извади и за децата дрехи, извади харни постели, перници, извади леб, манци и друго (ЈМНП: 261), јорган ‘прошиена дебела прекривка, наполнета со памук или со волна’: да ти донесе и протудраковиот јорган, да видиш што нешто е (ЈМНП: 134), и така да земеш јорганот и да побегнеш (ЈМНП: 134), паплама ‘покривка, кебе’: фрли р’ката и на врх паплатата, уфати кепето од него (ЈМНП: 67), перница ‘мека постилка за главата при спиење’: Невестата им бакнува рака и ги дарува со по една перница (НКЕМ: 407).

Исто така, значаен дел од материјалната култура се однесува на селскостопанската дејност, со разновидните традиционални земјоделски орудија за подобрување на плодноста на почвата, односно на занаетчиските алатки, на направите поврзани со ткајачката, плетачката и везачката дејност коишто се развивале на балканските простори, како и на други предмети за секојдневна употреба итн. Во народната проза се среќаваат голем број називи од оваа област, на пр.: алат ‘орудие, инструмент, прибор за рачна работа, за занает’: Ами, ме оставија тука, јас да а чувам, алатите да му и чувам (МНПК: 121), мотика ‘железно орудие со долга рачка за копање земја, прекопување посеви и др.’: Ти фати едно пиле, го кладе на цепот пиљто – мотиката и кај горе ој (МНПК: 525), тесла ‘дрводелска алатка слична на секира, со сечило за делкање и тапа страна за ковење клинци’: на нива да тргнеше да иде да оре ќе да загубеше теслата или друго, што да сееше, гаргите го јадеха (НКЕМ: 324), чекич ‘чекан’: и тојнака ги зема, зема и чекичот (ЈМНП: 240), балтачка ‘секирче, за лепење дрва дома, за кастрење прачки и сл.’, балтија ‘секира’: не му работеш к’сметот, љу да тргнеше да иде во гората за дрва да бере, не беше кабил, или балтијата ќе загубеше, или хортотата од добитокот (НКЕМ: 324), Марија си зве фурката да си преди, а Јосиф си го зве балтијата да си лепе дрва (МНПК: 164), зема и една балтија од крушата пари да тера (ЈМНП: 221), дилјак ‘вид срп за жнеење, што е поголем од обичниот срп со рамно сечило (без запци) и длабоко искривено веднаш над рачката, па така потфаќа двојно повеќе класје и со него обично жнееле мажите’ (ОЗКД: 38), паламарка ‘дрвена жетварска алатка во форма на раковица (го заштитувал горниот дел на дланката) на врвот со кука за зафаќање на поголема рачатка, повеќе класови жито при жнеење и за забрзување на жнеењето’ (ОЗКД: 48), др’нг ‘кол за берење ореви’ (ОЗКД: 24), бубица ‘игла за шиене со големо „уше“, во која лесно се вденува конецот’ (ОЗКД: 16), вртелка ‘направа за намотување предено, за рачно навивање предено или друг конец во клопче (ОЗКД: 18), вретено ‘дрвено валчесто стапче на кое се навива преѓата’: Брате, ја го пресленот на вретеното! (ЈМНП: 402), Брате, ето на мајка ми и вретеното, што е предела! (ЈМНП: 221), преслен ‘тркалце на долниот крај од вретеното’: Брате, ја го пресленот на вретеното! (ЈМНП: 402), Брате, ето на мајка ми преслиот! (ЈМНП: 221), фурка ‘дрвен стап на кој се намотува волна за

предење’: Марија си зве фурката да си преди (МНПК: 164), ќе кладум една фурка над портата, ќе кладум шупелка (ЈМНП: 454), старолак ‘разбој’: После годешот момата ја основа камухата, ја кладе на старолакот да ја ткае Остана камухата неткаена на старолакот (ЈМНП: 344), фараши ‘сад за ѓубре, ѓубрарник; мала ламаринена лопатка, со куса рачка што се користи во домаќинството за собирање ситен отпад од кујната (ронки, лушпи од зеленчук), од тремовите, чардаците’ (ОЗКД: 66), кљункашка ‘свонец’ (ОЗКД: 34), прапорче ‘празно метално топче со мало метално топче во внатрешноста кое тропа при тресење; затворено звонче’: Прапорчина като на овците шо му зенге, и така на Доста му зенгаа прапорчината (МНПК: 160), капистра ‘оглачник’: капистрата насад да ја земеш, да ја не дадеш на човекот што ќе ме купи (ЈМНП: 382), меткашка ‘лулашка’: цел ден на фортомата се крљам, се меткам, а като о видо зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката (МНПК: 123), паланса ‘направа за мерење тежина со „бљудо“, вага, кантар’ (ОЗКД: 48), клапа ‘дрвена направа, парче дрво за затворање на вратата, со која лесно се отвора и однадвор и одвнатре’ (ОЗКД: 34), лост, сирт ‘дрвена направа, налик на помала греда, поставено/вградено во специјален отвор по должина на сидот веднаш зад вратата, што служела за затворање на тешки, старински куќни порти, мандало’ (ОЗКД: 40), леса ‘направа од исковани штици со две странични летви, што истовремено се рачки на лесата, а служи за носење тули, малтер, но и пченка и др., а за носење се неопходни двајца’ (ОЗКД: 39), катинар ‘катанец’, катина ‘железна направа за заклучување врата; за разлика од катинарот, што претставува подвижна направа за заклучување на вратата, катината се вградува во вратата и е со различни големини и форми’ (ОЗКД: 31), фурча ‘четка’: И тој си зве една фурча и едно кутиче боја и отиде на едно место тамо да лустросва чели (МНПК: 306).

Храната е значаен дел од материјалната култура на секој народ, што придонесува за неговата етничка препознатливост Преку називите за секојдневната храна, но и за храната подготвувана за семејните и календарските празници, се проследуваат цврстите врски меѓу обредните активности и соодветните термини кои се зачувани регионално или пошироко на македонските простори (Макаријоска 2021: 6). Во народните приказни од егејскиот дел на Македонија се потврдени и општомакедонски и некои регионално ограничени називи, на пр.: јадовиште ‘јадење, храна’: со вије пари ќе купиш дреки, ќе си купиш јадовишче (МНПК: 145), јастие ‘јадење’: И немој гледаш кебарски манци: што и да е – јам, ча мојот стомак носи секакво јастие (ЈМНП: 49), за петмина јастие му дадоха (ЈМНП: 49), пешник ‘голем, кружен пченичен леб’: Завалијката жена испросила од комшиите еден пешник леп (НКЕМ: 311), И кутијата извади две-три пешника леб (ЈМНП: 261), погача ‘пченичен леб од тесто без квасец, печен во тепсија’: Като гледа у фурната, нема погача (МНПК: 121), Ние треба ош поубаво да живиме, като сичкио народ, со бели погачи, со чисто брашно месени (МНПК: 155), колак ‘колач, погача’: После ќе растроши еден колак од оние, што се направени во петокот, и ќе го фрли напред и назад, за ермен ќе се прекрсти три крстови, ќе кинисаат (НКЕМ: 326), пупка ‘леб’, турта ‘вид леб’: јас не можам ни брашно да си собирам, ни

пупка да си месам, затоа синко, стори една добрина и собери брашно околу камејната, диреците и замеси една турта да си појадиме заедно (НКЕМ: 284), пупче ‘лепче’: замесила и опечила по едно пупче да јадат со бабата (НКЕМ: 284), Момичето, ка било ногу послушно, си месило еден кравај (пупче) и отишло на воденицата (НКЕМ: 306), литургија ‘обредно лепче од квасено пресно тесто, симбол на телото Христово’: И му дадоја на попо литурги. Си товари човеко на коно... Празен коно, нема литургии (МНПК: 523), питулица ‘тиганица’: Мене ми прави анката красни питулици (НКЕМ: 273), питуљка ‘пита; палачинка’: Петок одеме ама не пееме, береме брашно си правеме буреци питуљки (МНПК: 537), мазник ‘вртена пита’: таа му наготвила мазници и печени кокошки (НКЕМ: 307), зелник ‘комат, пита со некој вид зелје’: Мајка ти ми даде едно зелниче убаво (МНПК: 151), Ми јас тате, като о видо зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката и си кладо двата прста, трите на зелникот (МНПК: 123), пита ‘вид сукано тесто, баница’: Е, мар, бабо, ќе ти дада едно резанче пита со коприви (МНПК: 113), плицина ‘вид тестено јадење од пченкарно брашно и сирење, што се пече под сач, проја’ (ОЗКД: 51), бурек ‘вид ориентална пита’: Петок одеме ама не пееме, береме брашно си правеме буреци (МНПК: 537), пиљузе ‘вид крем што се подготвува од брашно и шира во периодот кога има шира’ (ОЗКД: 51), сирение ‘сирење, млечен производ’: Ен комад леб тамо, тро сирение (МНПК: 521), манца ‘зготвено јадење, обично чорбесто’: Купваме леп башка, манца вареме на ено (МНПК: 537), Ќе ми носиш манца во одаата на масата, на вечерата манца, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), отиде сос еден тас манца (ЈМНП: 251), И немој гледаш кебарски манци: што и да е – јам, ча мојот стомак носи секакво јастие (ЈМНП: 49), чорба ‘вариво, густа супа’: Жената му рибата ја готви чорба (ЈМНП: 252), фасуљ ‘грав’: Еден ден бабата отиде на башта да вади, а прво кладе фасуљ да са вари и отиде да го открие фасуљо (МНПК: 304), Фати бабата кладе едно грне фасуљ (МНПК: 515), ка ќе дојдиме дома, фасуљо ќе о најме варен... му дадое три лири, го зеваје грнето, ојдое дома, кладое фасуљ да вари (МНПК: 516), боб ‘грав’: Со брашното месеме леб, на с’мботта вареме и боб (МНПК: 535), копривки ‘тревесто растение, што се користи и како зелје за пита и сл., *Urtica dioica*’: Бабо коприви ќе свариме, ќе му зајсиш на царо И свари копривките и фрли во една пајнца (МНПК: 499), јајце варено ‘јајце обично од кокошка како храна’: И од тие јајца варени, мож да никни пилишча (МНПК: 228), риба крапова ‘крап’: На еден рибарин имаше една голема риба крапова. Колку ѝ сакаш господине, таја риба крапова? (НКЕМ: 332), цирона ‘ситна риба, сушена риба; се подготвува на разни начини, се пржи откако е посолена и овалкана во брашно, наредена во тепсија се пече во фурна или под сач, се соли и суши па така конзервирана се пече на жар или се прави салата со млад кромид, со нане, киселина, масло’ (ОЗКД: 68), росница ‘ситни, суви испржени трошки леб; еден вид тарана, фиде; вид ретка каша (брашното се разбива поретко, па кашата се срка со лажица)’, тарана ‘тесто иситнето во вид на зрнца и исушено, од кое се прави чорба и служи како додаток за други јадења’: Па воденичарката на воденичарот тогај му донесела росници да руча, јадејне на воденичарот. Росници се уд брашно, као кашата, а прават така зрнца, зрнца и ја викат росница, таму, попарена па со зејтин.

Тараната е башка, росницата е башка. Ала таа, росницата е живо брашно, ама а прават, ала а прават зрнца, зрнца. И лисицата седнува на танирот на росницата, се изнајудува арно (НКЕМ: 263), месо сос кокали ‘месо со коска’: Утре да терате месо сос кокали, да ви докарат да јадете! ... иди да ни докараш месо сос кокали (НКЕМ: 293), чиверме ‘печено месо на ражен’: ќе го пека ражен чиверме, да го изедам (ЈМНП: 134), Едниот вол го заколи, фати да го пече, да го чини чиверме (ЈМНП: 224), пастрма ‘солено и сушено месо, обично овчо (или говедско) месо (ставено во каца)’: Ќе крије пастрма од пролет за есен (НКЕМ: 263), кав’рма ‘начин на конзервирање месо – во поголема тава се пржи исеченото свежо свинско месо, уште врело се собира во лимен или земјен сад којшто добро се затвора, па ако салото во коешто се пржело не е доволно за да го покрие месото, се додава уште истопено сало за да има три прста над месото, потоа се чува во кералот покрај другата зимница’ (ОЗКД: 31), сибирина ‘чварка’ (ОЗКД: 28), куварки ‘сарми’ (ОЗКД: 37), камбостра ‘вид туршија од зелка исечена на парчиња, што се ставала во врчки и се полевала со сол и киселина, а се употребувала порано од другите туршии (ОЗКД: 31), пресол ‘кисела зелка’ (ОЗКД: 53), алва ‘сладок десерт од брашно, гриз, шеќер и масло’: ќе ми дадеш ли на твојта мајка да ја взема или ќе ти расипам халвата (ЈМНП: 353).

Се среќаваат и називите за овошје: емиш ‘овошје’: Ќи ти биди стопанин, ќи ти рани со лешници, орехи и други јемише (НКЕМ: 317), се ранам со планински треви, овошки – емиш и друзи зеленила (НКЕМ: 284), тука имам секаков емиш за да јам, дури и од пиле млеко да сакам (ЈМНП: 377), лапко ‘јаболко’: ако да имате ошче самовилско лапко... му куцало ошче самовилско лапко (НКЕМ: 277), одеше тој ќелешо и на него му го фрли лапкото на главата (МНПК: 292), бостан ‘општ назив за лубеници и дињи; нива, место насадено со бостан’: Да одиш да посадиш бостан на некое раскрсница ... и дојде бостано на време да се сторе (МНПК: 293), карпуз ‘лубеница’, пепон ‘диња’: карпузите и пепоните и даваше тој без пари (МНПК: 293), чушка ‘мало луто пиперче’, но и пиперка: топуски пиперки, д’лганести пиперки (ОЗКД: 70), врвинки ‘последни пиперки, домати и сл. од сезоната, што останале на врвот и обично се користат за туршија’ (ОЗКД: 16), библи ‘зрнест производ што се јаде меѓу главните оброци (пријатка), а се прави од печен наут, леблебии’ (ОЗКД: 14), како и називи за пијалаци: понч ‘греана ракија’ (ОЗКД: 52), вино ‘алкохолен пијалак добиен со ферментација на сок од грозје’: Тогаш ќе пие едно вино со акалесарницата (НКЕМ: 404), чајче ‘топла напивка од ароматни и лековити билки’, млекце ‘бела хранлива течност од животни цицачи што служи за исхрана’: Ќе ми носиш манца во одаата на масата, на вечерата манца, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), кафе ‘напивка направена од пржени и смелени зрна кафе’: Ен комад леб тамо, тро сирение, ено кафе свари (МНПК: 521).

Народната облека е специфична културна појава, што создава претстава за етничките специфичности и етнографската разновидност на македонските простори. Во народната облека се содржани најразновидни информации за нејзиниот носител – географски, етнички, социјални, возрастни, историски. Покрај разликите во видот и типот на облековните и украсните елементи, разлики се јавуваат и во терминологијата.

Ќе ги споменеме некои од називите застапени во народната проза, на пр. називите за ткаенини, облека и накит: басма ‘шарена памучна ткаенина’: го облекое како владика и ојдое да купве басми (МНПК: 298), Та то време старите не знаеја на Костур да одат, на пазар да одат, на Солун да купве басма, сами ткаеја, сами предеја (МНПК: 162), алиште ‘облека’: се препрај во м’шки алишча, урва во градо (МНПК: 201), руби ‘облека’: Да не е нешто рубите да не аресуваат? Ами таквија руби, – Туран ниту на делниците не носил (НКЕМ: 301), ами и зетот го остави со мала душа: рубите веќе и другите му работи ‘и сузеа (НКЕМ: 300), му даде нејните невестински руби и он даде на неа неговите чобански руби (ЈМНП: 414), шљапки ‘влечки’: Дај ми тија шљапките, пандофлите, што му веле, све што сакаш тето (МНПК: 521), Ојде му и носи на царо тија таквијата, тија шљапите, тија пандофлите (МНПК: 521), пљачки ‘облека, руба, алишта и сл.’: Тој фрли пљачките (НКЕМ: 274), А бабата и зе пљачките, си отиде грне да купи (МНПК: 142), Удберваме 10–15 девојки, ут тија која беше најубава неја ја облекваме со убави пљачки (МНПК: 534), Нија са облекуваме су наши пљачки, косте каш да си и пушчине (на тој ден не носеле шамии) и по едно саргуче, максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте и една пантика клаваме на главата (МНПК: 535), дреха, дрехичка ‘облека’: Брат му, како го виде, многу се зарадува и како го виде сос сиромашки дрехи, му ги извади и му даде други дрехи богатски, го промени (НКЕМ: 327), Малкото се нарасте сè м’шки дрехи му клаваше царицата (НКЕМ: 289), со вије пари ќе купиш дреки, ќе си купиш јадовишче, а тие дрехите шо ги имаш навр тебе. Ќе ми и донесиш (МНПК: 145), извади си дрехите, си собра нетре на котелот го тури по куп (ЈМНП: 352), да ми дадеш три так’ми дрехи арни (ЈМНП: 246), Јазе една паричка немам, јазе дрехичка немам (ЈМНП: 246), дрехи за носене ‘облека’: ништо не липсоваше нито од едене, нито од пиане, нито од дрехи за носене, нито дрехи за постилане (ЈМНП: 438), костум ‘дводелна машка облека, составена од кусо палто и панталони од иста ткаенина’: и тој, не беше кустумо од офтикјасан човек, беше нов кустум, мириши на нафталин (МНПК: 316), половер ‘плетена волнена или памучна облека со долги ракави, без копчиња’: ни го донесе тоа брашното шо му плетеме поlover (МНПК: 499), гуна ‘горна безракавна облека од бела или од црна клашна’: и јас сакам таква гуна да ми купиш. Аа, ќе ти купам таква гуна (НКЕМ: 271), ѓурдија ‘клашнена зимска облека’: А тија богатите љуѓа и то време така имале ѓурдии, власници (МНПК: 160), власник ‘горна облека од шајак без ракави’: богатите љуѓа и то време така имале ѓурдии, власници и прпори (МНПК: 160), ќурк ‘кожув’: Е, му вели оцата, не може јас да ода на моакено, студено е времето, ако ми го даш кјурко (МНПК: 300), И така а крена кожунката, му а занесе на жената: – На жено, напрај а кјурк, му вели (МНПК: 171), Оти имаше в’лна мислеше че е кјурк (ЈМНП: 445), полка ‘елече од чоја, везено со срма, дел од носијата наречена „туашна“ (ОЗКД: 52), долама, доламичка ‘горна, волнена облека со ракави’: отишал си ја продал доламичката и зел неколку бешл’ци (НКЕМ: 299), панталони ‘облека што го покрива долниот дел од телото со ногавици’, кошула ‘облека со ракави за горниот дел од телото’: Ние рече, во нашето село ни е адето, и невестата рече за зето, облекло пушва,

панталони долни, од горни кошули, кондури, све, тија работи и една постела (МНПК: 202), скутина ‘престилка’: Другио ден зел тој некоа скутина на некоа жена. На стапо ја фрли скутината (МНПК: 496), фута ‘скутина од две дипли’, чултар ‘мала скутина од една дипла’, калци ‘шарени плетени без стопала’, шамија ‘парче ткаенина што се користи за покривање на главата или на вратот, еден вид поголема марама’: Нија са облекуваме су наши пљачки, косте каш да си и пушчиме (на тој ден не носеле шамии) и по едно саргуче, максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте и една пантика клаваме на главата (МНПК: 535), коланче ‘појасче’: се изл’га девојчето, го опаса коланчето (МНПК: 88), саргуче ‘дел од облеката што ја покрива главата’: косте каш да си и пушчиме (на тој ден не носеле шамии) и по едно саргуче, максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте (МНПК: 535), пантика ‘дел од облеката што ја покрива главата’: максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте и една пантика клаваме на главата (МНПК: 535), дулбен ‘бела квадратна шамија со везени украси’, преврска ‘везена лента што се врзувала над челото’ (НКЕМ: 309), грлешка ‘дел од носијата „туашна“, парче домашно платно изработено од чипка направена со игла за шиеење, се носело на предниот дел од фустанот, на градите и завршувало околу вратот’ (ОЗКД: 22), капа ‘дел од облеката што ја покрива главата’: Каква глаа, таква капа, му вели (МНПК: 170), кулаф ‘капа’: Не гледаш, јазе како ги имам нетре на кулафот (капа) (ЈМНП: 333), чели ‘обувки’: И тој си зве една фурча и едно кутиче боја и отиде на едно место тамо да лустросва чели (МНПК: 306), ки излези надру, си и кладе чельте не луструсани (МНПК: 320), кондури ‘обувки’: и невестата рече за зето, облекло пушва, панталони долни, од горни кошули, кондури, све, тија работи и една постела (МНПК: 202), папуч ‘влечка’: ја удри рибата сос папучот на грбо (НКЕМ: 298), ке се соберат десетина жени да појдат на повиш да однесат една за папучи, скахуни, шамии две, фес, бириф, еден крондир вино и една ракија и алтаните (НКЕМ: 298), тургулици ‘метален накит од синцири’, губек ‘кујунциски украс за невести и млади жени’, колба ‘нараквица, гривна’, обеци ‘обетки’: Донеси ми колби, обеци, кудури, сетне да ти отворум (НКЕМ: 309), ушници ‘обетки’: порача да ми чини еден чифт ушници такви (ЈМНП: 123), А тие ушници и прстенот, и имам уште еден чифт билиџуга, ги имам од татка ми та сум армасан на вилаетот сос тие да ја изл’жам армасницата ми да ја земам тука ... оште такви билџууги да ми чиниш (ЈМНП: 125), Ушници, прстен, билџууга еден мајстор ги чини (ЈМНП: 126), гердан ‘ниска од бисер, злато, скапоцени камења, што обично се носи околу вратот, како украс, накит’: ами и герданите да ми и дајш од ти шо беше венчана (МНПК: 125), Тамо бее све на еснафите жените, променети су тија флорини, со тија гердани (МНПК: 531), ланче ‘гердан’: А пак јас му плати, пендолира татко ми остави уште од мајка ми била, ланче (МНПК: 497), бисер, маргарит ‘бисер’: гледа златна гемија на морето, беше постелена сѐ многоцен камен и маргарит на земјата (ЈМНП: 304), од момините очи бисер се ронеше, од устата маргарит се нижеше (ЈМНП: 385).

Во народната проза се среќаваат и називите од областа на растителниот свет, на пр.: боз, бозје ‘грмушка или помало дрво со бели цветови со силен

пријатен мирис и црни ситни плодови со црвеномодар сок’: Сакаме да собереме бозја зелени да го поплатиме со бозја и да се собереме чупи и невести да о врте селото да мо собере брашно на сирачето (МНПК: 537), китка ‘цвеќе’: ќе наредат секакво зелено цвеќе, китки на крондирот (НКЕМ: 405) и др., но особено се впечатливи називите за животински свет, за кои е карактеристична поголема отвореност, особено при контакт на различни материјални и духовни култури. На пр.: (х)ајван ‘животно’: Господи, ти ме стори хајван на дуњата (НКЕМ: 317), финде ‘куче, кученце’: понапред му дала на финдето и ка видела оти финдето се отровило, рекла да се кренат тија софри (НКЕМ: 279), тазија ‘ловциско куче’: едната има јаребица сос девет јаребчета, втората миса сос девет мисиркички, трета има заек сос тазија (ЈМНП: 243), И тојнака ја пушти тазијата. Лесицата фати да бега, тазијата по неја (ЈМНП: 246), котка ‘мачка’: Кучето и котката се скараха у стреде морето (ЈМНП: 361), овца ‘домашно животно, што дава волна, млеко и месо’, јагне ‘младо од овца’: Се чиних овца сос јагне, дојде чакал да ме изеде, тој не куртулиса (ЈМНП: 207), јарец ‘мажјак на козата’, прле ‘младо од магарича, магаренце’: А бре то не беше јар’ц, бе, то беше прле (МНПК: 156), кобила ‘женка на коњ’, ждребе, ждрепче ‘младо од коњ’: роди два близнаци м’шки деца, кучката роди две кучлета, и кобилата роди две ждрепчета (ЈМНП: 252), муле ‘приплод од магаре и кобила’: да му тераш четиријсе мулета, ако да ја земаш момата, сака да товариш и прикијата (ЈМНП: 81), мечка ‘крупно диво животно обраснато со кафеаво, црно или бело крзно’: една мечка дојде во јамата, имаше малки мечлета што ги бизаеше (ЈМНП: 257), лисица ‘диво животно со голема рунтава опашка’: На некоја лисица му се пријало кокошки и тргнала, сурвала во село да бара (НКЕМ: 255), мишка ‘глушец’: беше собрала сичките мишки (ЈМНП: 361), кокошка ‘домашна птица што се одгледува заради јајцата и месото’: тргнала, сурвала во село да бара кокошки (НКЕМ: 255), Јазе се чиних јаребица сос јаребиче (ЈМНП: 207), миса, мисичка, мисиркичка ‘мисирка’: Втората имаше една миса сос девет мисички, на тепсија играеха (ЈМНП: 239), едната има јаребица сос девет јаребчета, втората миса сос девет мисиркички (ЈМНП: 243), гарга ‘чавка, врана’: на нива да тргнеше да иде да оре ќе да загубеше теслата или друго, што да сееше, гаргите го јадеха (НКЕМ: 324), Дојдоха гарги, какараски, викаха на врх крушата „кра, кра!“ (ЈМНП: 220), кукумјавка ‘ноќна птица (за која се верува дека со гласот предвидува, претскажува несреќа)’: седеме тамо дур да дој кукумјафката – кукумјау да стори и да нè нема (МНПК: 534), картал, карталчица ‘мршојадна птица, вид орел’: најде на еден брест одгоре, имаше гнездо од картал, имаше во гнездото малка карталчица (ЈМНП: 240), Тогај карталот му е дал едно перо (ЈМНП: 304), јаребица ‘еребица, полска птица од семејството на фазаните, слична на кокошка’: едната има јаребица сос девет јаребчета, втората миса сос девет мисиркички (ЈМНП: 243), какараска ‘сврака; пиле што секоја година си го менува гнездото и прави ново на највисоко дрво’: Жено, сношти засоних, ча една какараска на белиот вол му влезе од устата та му излезе од г’зот (ЈМНП: 60), Дојдоха гарги, какараски, викаха на врх крушата „кра, кра!“ (ЈМНП: 220), врапчуѓинец ‘врабец’: Сватови се собрале многу врапчуѓинци и чивциѓинци (НКЕМ: 272), пужок ‘полжав’: ќе наберам – рече – пужоци, корупки и желъки...

и лисицата прибрала пужоци, нанижела работи (НКЕМ: 254).

Несомнено, битовата лексика на егејските говори документирана во народната проза претставува значаен прилог кон претставувањето на богатата ризница на материјалната култура, обичајните постапки, народните претстави во егејскиот дел на Македонија и своевидна заштита и одбрана пред заборабот на еден важен дел од националното културно наследство на македонскиот народ.

Литература

- Видоески, Б. 1963: „Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија“, *Македонски јазик*, год. XIII–XIV, бр. 1–2, Скопје, 87–108.
- Видоески, Б. 2000: *Текстови од дијалектот на македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Георгиевски, Г., Макаријоска, Л. 2015: „Од лексиката на воденскиот говор (с. Кронцелево)“, *Македонистика* 14, Скопје, 103–183.
- Голомб, З. 1963: „Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)“, *Македонски јазик* XIII–XIV, 1–2 (1962–1963), Скопје, 173–276.
- Дрвошанов, В. 1992: „Дијалектите во егејскиот дел на Македонија“, *Народна култура на Егејска Македонија*, Мисла, Скопје, 69–89.
- Думев, В. 1943: „Воденскиот говор“, *Македонски преглед* XIII/3, 8–42, XIII/4, София 26–88.
- Кузов, А. 1925: „Костурскиот говор“, *Известия на семинара по славјанска филологија*, кн. IV, София, 86–125.
https://www.strumski.com/books/A_Kuzov_Kosturskijat_Govor.pdf
- Макаријоска, Л., Гајдова У. 2008: „Избор од библиографијата посветена на македонските говори во Егејска Македонија“, *Кон истражувањата на македонските говори во Егејска Македонија (во повојот 60-годишнината од пројанот на децата бејалци од егејскиот дел на Македонија)*, Посебни изданија кн. 59, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 9–19.
- Макаријоска, Л. 2016: *Речник на македонската традиционална култура*, Скопје.
- Макаријоска, Л. 2021: *Етнолингвистички студии*, Скопје.
- Мирчев, Д. 1901: *Бележки по Кукушко-воденскиот говор*, СБНУ, 18, София, 426–470.
- Пеев, К. 1999–2011: *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел*, т. 1–6, Скопје.
- Пенушлиски, К. (прир.) 1992: *Народна култура на Егејска Македонија*, Мисла, Скопје.
- Попвасилева, А. 2004: „Одбрани зборови од костурскиот дијалект“, *Македонистика* 9, Скопје, 3–73.
- Шклифов, Б. 1973: *Костурскиот говор*, БАН, София.
- Шклифов, Б. 1979: *Долно-Преспанскиот говор*, БАН, София.

- Mazon, A. 1923: *Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale Étude linguistique; textes et traduction; notes de folklore*, É. Champion, Paris.
- Małeckі, M. 1934/1936: *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskim)*, I: *Teksty*, II: *Słownik*, Kraków, *Tekst gwarowy z Kosturskiego*, Lud Słowiański, III, 2, Kraków.

Извори

- ЈМНП – Верковиќ И. С. 1985: *Македонски народни умотворби*, кн. 4, Јужномакедонски народни приказни, Македонска книга, Скопје.
- МНПК – Попвасилева А. 1996: *Македонски народни приказни од Косијурско*, Посебни изданија кн. 25, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.
- НКЕМ – Пенушлиски К. (прир.) 1992: *Народнаија култура на Егејска Македонија*, Мисла, Скопје.
- ОЗКД – Попвасилева А. 2004: „Одбрани зборови од костурскиот дијалект“, *Македонистика* 9, Скопје, 3–73.

Summary

Ethnolinguistic studies of the Macedonian language, as well as of the Aegean dialects as an inseparable part of the Macedonian dialect territory, enable preservation of large number of elements of the Macedonian material culture, ritual-customary practices, folk representations and beliefs, etc. Macedonian speeches in the Aegean part of Macedonia have invaluable significance for the study of the history and dialectology of the Macedonian language, they show more archaic linguistic features, thus being of a great interest to researchers for decades.

The subject of our interest is the ethnocultural lexicon of the Aegean speeches, based on the material from editions in which the rich cultural heritage (folk tales, songs, customs, etc.) from different areas in Aegean Macedonia (Kostur, Lerin, Voden, Kukush, Solun region) is collected.

Within the field of the material culture, there are some names for parts of the house, and furniture, for e.g.: *odaja, staja, paratirka, dolapa*, names for vessels etc.: *beshlak, bludo, emeci, latka, lenger, salomadarnik, sahan, tas*, names for food: *jastie, kolak, pupche, plicina, fasulj, rosnica, chiverme, kambostra, chushka, pepon* etc., for wearing apparel: *drehichka, ruba, vlasnik, dolama, shegun, kalci, shljapki*, some zoonyms such as *kotka, mishka, kartal, karakaska* and so on.

The ethnocultural lexicon of the Aegean dialects registered in the folk prose is a kind of a guard against the oblivion of an important part of the national cultural heritage of the Macedonian people.

УДК 811.163.1'373:[091:003.349.8(497.7)
УДК 811.163.3'282Веселинка Лаброска¹
Катица Трајкова²

НАЗИВИТЕ ЗА НАКИТ ЗА РАЦЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НИЗ ИСТОРИЈАТА

Апстракт: Накитот низ сите историски периоди претставува неисцрпно поле на проучување, бидејќи освен естетска имал и улога на статусно обележје, но и на магиска моќ. Од многубројните називи за накит, во прилогот ќе се задржиме само на именувањата на накитот за раце, на видовите прстени (*џрстџен, ра(в)ун, свраџида, бурма*) и на белезиците (*џривна, белчуџ, алка, колба*), што се засведочени во црковнословенските ракописи од македонска провениенција, и на нивната дијалектна распространетост, потеклото и присуството во словенските јазици.

Клучни зборови: накит, црковнословенски ракописи, дијалектологија, прстен, белезица

Накитот, како најзастапен вид на украсување, односно „китење“ на човековото тело низ сите историски периоди, претставува неисцрпно поле на проучување (сп. оукрашена **КАМЕНИИМЪ ДРАГИМЪ И БИСРОМЪ И ЗЛАТОМЪ** 34r17 Stan; да оукраша жтџ са не плетениемџ или **ЗЛАТОМЪ** или **БИСЕРИЕМЪ** или **РИЗАМИ МЗНОГОЦЪНЪЗНАМИ** 1Г2,9 Slep). Украсувањето како мотивирачка дејност исто така претставува и дел од традиционалното суеверие на народот за заштита од невидливите/негативните природни сили или, како што популарно кај народот се вели, од „лоши, урокливи очи/постапки“. Така на пример, познато е дека младите жени, особено невестите, при украсувањето на облеката користеле растенија од опкружувањето, на пр. босилек, бршлен, трендафил, шебој и др., дополнети со додатоци од животинско потекло, најчесто пердуви, заби од разни животни, шепи, школки, што имале улога на амаџлии, односно на „заштита“ од болести.

Проучувањето на материјалната култура на еден народ, која се заснова на археолошките пронајдоци, зборува за еден континуиран историски процес, каде што накитот имал важна улога во општественото живеење. Покрај естетската и апотропејската (магиска) моќ, накитот имал и статусно обележје (припадност кон една општествена група, истакнување на имотната состојба, заемање доминантно место во системот итн.).

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, labroska_v@yahoo.com

² Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, katicatrajkova@yahoo.com

Вообичаено, накитот се проучува во три поголеми групи (Бикиќ 210: 17): накит за глава (ленти, венци, обетки, разни игли за обликување на косата или за придржување на шамиите и веловите), накит за пределот на вратот и градите (синдирчиња и приврзоци) и накит за раце (белезици и прстени), а во рамките на секоја група се прават подетални проучувања во смисла на типологијата на облиците, начинот на изработката и декорацијата. Како посебна група се izdelуваат украсите на облеката и опремата во која спаѓаат разни копчиња, украсни детали на појасите и ремените, на пр. копчи, пафти, апликации итн.

Во ова излагање ќе се задржиме само на именувањата на накитот за раце – прстените и белезиците, засведочени во црковнословенските ракописи од македонска провениенција и на именувањата во современиот македонски јазик, и во стандардниот и во дијалектите.

Најважен украс за раката, гледано низ историјата на накитот, секако е прстенот, кој во зависност од обликот, големината и декорацијата имал и различна улога: декоративна, магиска, симболична, статусна, функционална (Бикиќ 2000: 89). Во македонските црковнословенски ракописи прстенот е засведочен со називите *прѣстѣнь*, *сврагида* и *равоуыз*. Пр.: и *ѡдеждѣ глаголюеть принести емоу и прѣстѣнь на деснѣж рѣжжѣ* 182v2Les; *дамь емоу сврагидоу* 14rTikv; *трѣ златице равоуыз* 274v17Kn.

Називот *ѵрсѣен* како општословенски назив изведен од именката *ѵрсѣи*, на македонскиот терен го има основното значење: прстен¹: 1. 'обрач од метал, најчесто скапоцен, што се носи на прст како накит или знак за брачна состојба'; 2. 'предмет со облик на прстен' (TRMJ IV: 664).

На целата словенска јазична територија се среќава лексемата *ѵрсѣен* со различни рефлексии за вокалното *p*: срхр. *прстен*, *прстан*, словен. *prsten*, *prstan*; рус. *перстень*, укр. *перстѣнь*; чеш. *prsten*; слов. *prsten'*, пол. *pierścień*, *prześcień*, полап. *parstén* (БЕР 5: 830). Лексемата *ѵрсѣен* е добиена од праслов. **pr̥stēny*, *pr̥stьny*, *dobieno od *pr̥stь* (Фасмер III: 244; ЕРЈС 1998: 733).

Во македонските дијалекти³ оваа лексема е единствена на целата дијалектна територија, со разлики во рефлексот на вокалното *p*: форми со придружно шва пред и по ликвидот, *ѵѣрсѣен/ѵрѣсѣен*; со рефлекс /*op*/ во дебарските говори, *ѵорсѣен*; но и со рефлекс /*ep*/ во еден пункт во Егејска Македонија, каде што се среќава формата *ѵѣрсѣен* (гл. 6/65, пункт 369, с. Езерец), што многу наликува на руската форма.

Двете заемки од грчкиот јазик што се засведочени во македонските стари ракописи, *равоуыз* и *сврагида*, посочени во погорниот пример, имаат специјализирано значење во поглед на намената на дадениот прстен. Притоа, заемката *сврагида*, денес во стандардниот јазик претставува само историзам, затоа што означувала прстен со грб наменет за ставање на печат врз писмата, а кај нас оваа лексема е регистрирана во Тиквешкиот зборник од 16 век, но е забележана како дијалектизам во егејските говори. Пеев во својот *Речник на егејскиот љовори во јуџоисѣочниот егејски дел* (Пеев 5: 370) го регистрира

³ Дијалектниот материјал е користен од картотеката на Одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

глаголот *сфраγισα* со значење 'стави печат, запечати (пр. писмо)', а именката не е регистрирана. Аргировски (1998: 244) оваа лексема ја толкува како грцизам од нгр. *σφραγίδα* < стгр. *σφραγίς*, а кај Сенц ја најдовме со следниве значења: а. 'прстен со печат'; б. 'знак со печат – државен печат како знак на владеење' и в. 'режен камен' (Сенц 1910: 905).

Во македонските дијалекти сретнавме уште едно именување на 'прстен со печат' – синтагмата *ѝрсѝен мијурлија*, односно *ѝрсѝен муурлија*. Сп.: *деснаѝа рака / су сѝребрен ѝрсѝин*, / *ѝрсѝин мијурлија*. Извор: *Речник на македонскаѝа народна ѝоезија* (IV: 241); сп.: *жал му ѝаѝна геѝе измекарче, / је ѝоѝаде сѝребрена ибрика. / Не се најѝ млада Огњеница, / не се најѝ сѝудена водица / в ибрик ѝуѝѝи ѝрсѝен муурлија*. Извор: *Речник на македонскаѝа народна ѝоезија* (IV: 372). Во самиот Речник кај двата заглавни збора се укажува на фактот дека *мијурлија/муурлија* е неменлива придавка што е регистрирана во народната поезија само во овој контекст како определба на именката *ѝрсѝен*.

Придавката *мијурлија/муурлија* е изведена од именката *мур*. Во *Толковниѝ речник на македонскиѝ јазик* (III: 190) и во *Речникоѝ на македонскиѝ јазик со срѝскохрваѝски ѝолкувања* (I: 427), именката *муур* е забележана со забелешка - архаично, а е со значење 'печат', 'жиг'. Со вакво значење е регистрирана и кај Пеев во *Речникоѝ на македонскиѝе зовори во јуѝоисѝочниѝ македонски дел* (3: 103): **мијур** т. 1. 'печат' ~ *мухѝаруѝ немѝ изим ни јѝин, ѝѝ уѝрѝ селѝки мијур* [ME(P),91]; (постоел и **личен мијур**, што во турско време се користел место потпис) ~ *ѝла, рѝчѝл, ѝс ки-ѝѝи-ѝ м ѝвѝ зрѝсѝа ѝѝри, сѝмо ѝѝѝѝиковиѝ мијур ѝѝ-ѝѝи зѝ-ѝѝрум нѝ-ѝѝѝо* [ПД,151]; во Солунско: **михур** (обично од метал, се става на восок [MS,s,66]; и **мјухјур** ~ *и царјѝѝ му ѝаде ѝѝсмо сос неѝѝ мјухјур* [V,PM,185]; 2. изр. **нѝ-стѝ лѝри миур уждѝре** (се кажува за човек што е претерано горд, самоуверен, важен) [ПК,2 (186)].

Скок (Skok 2: 478) оваа именка ја толкува како балкански турцизам од арапско потекло (ар. *mühr* > тур. *mühür*), со значење 'печат', како дел од административната терминологија. Таа се среќава и во ром. *muhur*, буг. *mjuhür*, алб. *muhÿr*.

Називот *ра(в)ун* во *Толковниѝ речник на македонскиѝ јазик* е даден без интервокално *в* и со забелешка дијал., а со следново толкување: *раун*: 1. 'свадбен дар/дарови'; 2. 'свадбен народен обичај, носење дарови пред свадба' (TRMJ V: 158). Во дијалектите оваа лексема е забележана со различни фонетски форми: *раон, рауљ, раван, равун, раун* (според Аргировски 1998: 235) и со следниве значења: 1. 'прстен за свршувачка'; 2. 'чеиз'; 3. 'белег (нишан) за свршувачка'; 4. 'чаша вино во која се собираат пари за младоженците'; 5. 'веселба пред свадбата'; 6. 'гаранција'. Последново значење е всушност тоа што го има оваа лексема на грчки јазик, каде што под заглавниот збор *ἀρραβών* сретнуваме толкување 'капар, залог' (Сенц 1910: 123). Фактички имаме добиена лексема како резултат на скратување на изразот *раун-прстен* односно *прстен за нишан*, за залог. Лексемата е регистрирана и во ароманскиот (со следниве форми: *arāvōne, arāvōñă*), со значење на: 1. 'залог, секакви видови дарови што се даваат за свршувачка'; 2. 'свршувачка' (Papañagi 1974: 192), (сп. *Мар, невешче, леле, калешаѝо / ѝѝи зѝо виѝу, леле, ѝвојѝо момче / ѝѝи зѝо виѝу, леле, и*

ме ѿозна, / у меана ѿој седеше, / ѿлем бакиши, леле, ѿој ми даде, / ѿлем бакиши, ѿој ми даде; / за деѿеѿо, леле, двајсе лири, / за деѿеѿо, двајсе лири, / за чуѿаѿа, лел, колан-ѿердан, / колан-ѿердан, леле, **рауљ-ѿрѿен**. Извор: Картотека на Речничкоѿ на македонскаѿа народна ѿезија на Одделението за современ македонски јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (Л. Каровски: *Македонски ѿечалбарски народни ѿесни*, Институт за фолклор, Скопје 1979, стр. 164). Сп. *Пред да ѿочнаѿ да јадаѿ свекрваѿа ѿо донесува **рауноѿ** да ѿо ѿоѿледааѿ девојчињаѿа. Гледањеѿо на **рауноѿ** им е обичај кој шио ке дојде во кукаѿа на секоѿо му се ѿокажува. Секој шио ке ѿо виде **рауноѿ** им е адеѿ да ѿо дарува со ѿара*. Извор: Картотека на Речничкоѿ на македонскаѿа народна ѿроза на Одделението за современ македонски јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (М. Ристески, *Селска свадба*, Стремеж, бр. 2, 1961, стр. 60). Сп. *Земање на **раун**. Сводничкоѿ секоѿаш имал ѿеѿкоѿиши од груѿиѿе сводници, на мноѿуѿаѿи дојдувало до меѿусобно ѿеѿање на своднициѿе*. Извор: Картотека на Речничкоѿ на македонскаѿа народна ѿроза на Одделението за современ македонски јазик при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје (М. Ристески, *Селска свадба*, Стремеж, бр. 2, 1961, стр. 57).

Со називот *бурма* во стандардниот македонски јазик (ТРМЈ I: 199) се означува: 1. ’вид прстен, вообичаено златен, венчален или свршенички’ и 2. ’завртка’. Оваа именка е позајмена од турското *birma* со значење ’завртка’ (БЕР I: 91). Во македонската народна поезија овој назив е регистриран во песни од разни краишта на Македонија, а е толкуван како ’свршенички или венчан прстен обично без украс’ (РМНП I: 209). Сп. пр.: *ѿрѿен даде ѿри ѿовари азно, / и је даде ѿри **бурми** сѿребрени*. Во македонските црковнословенски ракописи функцијата на венчален прстен се изразува со синтагмата *прѿстень обрѿѿьнии*. Сп. кь *неѿѿѿѿ приближити са даѿѿ ѿи **обрѿѿьнии прѿстень*** 168r21 Stan.

Белезиците исто така биле важен елемент од украсувањето. Во средновековните пишани документи е потврдено дека краевите на ракавите, манжетните, практично претставувале гривни, белезици. Тие биле изработени од ткаенина или од крзно, за одредени прилики биле украсени со бисери и гајтани проткаени со сребрени и златни нишки. Најчесто тие на облеката се истакнуваат како посебни целини, што може да се воочи од фрескопортретите (Бикиќ 2000: 82). Во епохата на средниот век белезиците во вид на накит на раката имале и естетска и симболичка функција (општествен или брачен статус, но се носеле и како амулет со заштитна улога). Археолошките наоди потврдуваат дека овој вид накит бил изработен од стакло и од метал со различни форми и украси (Манева 1992: 75–77).

Во македонските црковнословенски ракописи белезиците се засведочени со лексемите *гривьна* и *бѿлзѿюгъ*, *бѿлзѿюгъ*.

Лексемата *гривьна* во црковнословенските ракописи од македонска редакција е потврдена со две значења: ’ѿердан’: *ѿѿнеѿъ во благодѿти примѿши на врѿѿѿ твоѿмъ и **гривнъ** златъ на своѿи врѿ Pr1,9 Grig* и ’алка, обрач’: *аѿе сѿжежеши (sic) ѿкоже **гривнъ** вѿю свою и вѿзлегаѿши на пепелѿ ни такоѿаго нарекоѿъ поста*

глаголетъ» господъ 211r13Krn; люво аще сътвориши въю свою ѿкоже **гривнѣ** кривѣ 211r17Krn. Посочените примери укажуваат дека во минатото оваа лексема се однесувала на накит што се користел за вратот (гердан), но не и како накит за рака, што е пак единственото потврдено значење на *џривна* во современиот македонски јазик: *џривна*: 'накит, украс за рацете'; 'белезица' (сп. ТРМЈ I: 377), односно 'белегзија' (Мургоски 2011: 202). За разлика од ова именување, другите именувања со значење 'украс, накит за рака' во македонскиот јазик имаат и други значења освен ова. Така називот *белезица* (со фонетските разновидности *белезија*, *белеџија*) означува: 1. 'накит за на раце, гривна' 2. (само во мн.) 'окови на раце' (ТРМЈ I: 115); називот *алка* има четири значења: 1. 'белезица, обрач, обично од метал, за на раце, на нозе, на врат што се носи како накит, предмет во форма на затворен круг'; 2. 'едно парче од верига, од синцир'; 3. 'мал обрач од ковано железо на порта, на врата'; 4. 'тоа што поврзува' (ТРМЈ I: 31). Сп. *Дали ти ѿежаѿи сѿомниѿе, / дали ти ѿежаѿи џривниѿе?* Извор: *Речник на македонската народна ѿоезија* (I: 427). Сп. *обула ми жолѿи чевли / на красѿави нозе, / ѿа ѿурила виѿи џривни / на шкобави раце.* Извор: *Речник на македонската народна ѿоезија* (I: 427).

Лексемата *џривна* по потекло е од прасловенската лексема *grivъna добиена со супстантивизација на придавката *grivъnъ образувана со суфиксот -*нъ* од прсл. *griva 'врат', а регистрирана е и во другите словенски јазици, но со различни значења што се преплетуваат меѓу себе на целата словенска јазична територија. Освен првото значење на 1. 'накит за рака или врат; украс за облека и за коса', се среќаваат и следниве значења: 2. 'скапоцен предмет', 3. 'стара мерна единица за тежина' и 4. 'монета'. Формите на оваа лексема во словенските јазици се следниве: *grivna* српски/хрватски; *grivna* словенечки, *hrivna* словачки, *hřivna* чешки, *hriwna* лужички, *grzywna* полски, *hrývnija* белоруски, *grivna* руски, *hrývna* украински (EJC: 203).

Именувањето *алка* е заемка од турското *halka* и дијал. *алка* 'обрач, прстен' со арапско потекло, а се сретнува во сите балкански јазици: буг. *халка*, ром. *halcă*, аром. *hălcă*, алб. *halcë*, нгр. *халкăс* (EPCJ 1: 127). Во дијалектниот Речник од К. Пеев оваа лексема е забележана со следниве значења: 1. 'парче железо свиткано во круг'; сп. ~ *ѿури-ј адна алка на-ѿѿа кѿфѿа, до-закăчум синциро*; ~ *извади оробен синцир од сидумдесѿи оки / му а курдиса алка на враѿуѿи* [ME(B) 262]; 2. 'жена што прави сплетки, оди по куќите и оговара' [СК, 318] (веројатно според следниов аргумент: – на портата од надворешна страна има закачено железна алка со која се најавува гостинот), сп. со исто значење: **мандаларка** (*мандал* е жапка на влезна врата); 3. **алка** 'делот на ременот со кој се закопчува'; со исто значење **белч'ук** [BC(D); 68]; 4. изр. ~ *алка (ѿе-ј џăзо, не-ѿ сă-рăбѿѿе, а сè сăкиш* [ПК,II,18]; сп. **алка(ѿиа)** 'мрзливец' [ПК(Г)] (Пеев I: 76).

Материјалот за накитот за раце од македонските дијалекти (според *Македонскиот дијалектен атлас – МДА*) иако не е комплетен, нуди цело богатство на фонетски и лексички разновидности (глава VI, прашање број 66)⁴:

⁴ Божидар Видоески, *Прашалник за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас*, Скопје 2000, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

ѓр'ивња (Огут, 6), *белез'ика* (Кратово, 10), *белез'ика*, *'алка* (Страцин, 13; Орашац, 25,), *'алка* (Бујковци, 24а; Лешок 41; Брежно 42), *алка*, *булезиа* (Тумчевиште, 49), *булезија* (Пожаране, 51; Тајмиште, 141), *бел'езиа* (Жерноница, 58), *бол'узок* (Клење, 74); *белезица* (Стеблево, 74а); *бел'езја* (Вевчани, 81); *белезја* (Струга, 85); *белеѓзија* (Трпејца, 99; Љубаништа, 100; Ресен, 109; Пустец, 386а); *б'елеѓзи:а* (Нивици, 388), *белеѓсија* (Лескоец, 101; Глобочени, 385); *белез'ица* (Никодин, 177); *белез'ика* (Лесново, 237; Древено, 238; Кочани, 241); *билиз'ија* (Ранци, 347; Липинци, 348а); *ѓр'ивна* (Г. Белица, 267а; Банско, 276); *ѓримна* (Саботско, 326; Црнешево, 328; Саракиново, 339; Струпино, 342; Г. Пожарско, 343); *бележ'ук* (Зрново, 291; Горно Броди, 292; Крушово, 295; Фраштани, 297; Дервишан, 298; Плевна, 299; Просеник, 303); *белј'азник* (Бобошчица, 391); *к'олбаја* (Рупел, 296); *бележ'ук//ѓр'имна* (Зилјахово, 302); *баљж'ук/билж'уци* (Сухо, 305); *билж'уѓа* (Висока, 306); *к'олба* (Негован, 307).

Називот *белезица* со сите негови фонетски варијанти е добиен од турцизмот *bilezik* (Skok 1: 136). Кај Шкаљик (Škaljić 1989: 134) лексемата *belènzuka*, *belènzuke*, *belènzuci* ги има овие значења: 1. 'белезица; белезици изработени од повеќе споени или плетени сребрени или златни синцирчиња. Обично може да се одвојат, а спојниците убаво се украсени' и 2. 'карика, пафта'.

Во бугарскиот етимолошки речник (БЕР 2: 41) именката *белезик*, мн. *белезици* и дијал. *белезици* е дадена со значење 'железни гривни со синцир за окувување раце на уапсениот'. Според овој речник, формата *белез(н)ица* во основата го има турскиот збор *bilgü* со значење *белеѓ*, бидејќи белезиците оставаат белег на рацете на уапсениот. На истата семантичка поврзаност упатува и Фасмер (Фасмер, I, 1964: 147).

Скок (Skok 1: 136) во ова семантичко јадро ја сместува и лексемата *бѓлз'уѓгъ* за која вели дека е стара заемка. Таа е регистрирана и во македонските црковнословенски ракописи: ни аѓе свиеши ѓко и *бѓл'уѓгъ* вѓж твож врѓтиѓе и пепель постелеши ни тако нареѓете поста и дѓвне приѓтна господоѓмъ Is58,5 Orb и во руските црковнословенски ракописи од 12 век (сп. Срезневски 1893: 68) со истото значење. Во српскиот етимолошки речник лексемата *белчуѓ* се изведува како рана заемка од алтајски јазик *bëľčugъ (EPCJ 3: 156).

Остаток од ова именување, како архаизам, денес бележиме само во два пункта во Солунско, Егејска Македонија, што погоре ги споменавме, *баљж'ук/билж'уци* (Сухо 305) и *билж'уѓа* (Висока 306). Во Речникот од К. Пеев под овој заглавен збор ги сретнавме следниве толкувања со примери: **билц'ук** (и: **бил'уѓгъ**, **бил'иѓгъ**, **бил'ѓгъ**), 'златна или сребрена гривна (жените ја носат на рака)', м. сп. ~ *јаѓуха*, *ѓѓха* и *ѓѓди* и *бакш'иши* *ѓрѓѓѓи'а*, *ѓрајѓка*, **билѓѓѓи** [MS,t,10]; 'украс', сп. ~ *а ѓѓа уѓниѓи* и *ѓрѓѓѓено*, и *имам оѓѓѓи* *ѓдин чифѓи билѓѓи'уѓа*, *ѓа имам оѓѓи ѓѓѓѓка ми оѓѓѓи* [V, PM, 69]; 2. 'тока на колан со кој се стегаат панталоните' (Пеев 1: 133).

Во македонските дијалекти, поточно во дијалектите во егејскиот дел од Македонија, регистриравме уште една заемка од турскиот јазик, *колба*, со значење на 'гривна'. Сп. *к'олбаја* (Рупел, 296); *к'олба* (Негован, 307). Според бугарскиот етимолошки речник, *колба*² со значење 'гривна' е од тур. дијал.

kolbaḡ(i) 'женска гривна' (БЕР 3: 549). *Речником̄ на македонскиот̄ јазик со ср̄искохрва̄йскӣ ѿолкува̄ња* (I: 339) ја бележи оваа именка со назнака дијалектно, додека *Толковниот̄ речник на македонскиот̄ јазик* не ја бележи (освен во изразот *ни колба ни молба не ѿомо̄жна*, но со друго значење, од глаголот *коле*). Во *Речником̄ на македонската̄ народна ѿезија* (I: 377) е забележана од повеќе извори. Сп.: *ке ѿ дадум кий̄ки илјадица*, / *ке ѿ дадам ѿрс̄иен мијурлија*, / *ке ѿ дадам колби с девей̄ сирчки*. Сп.: *куѿи ми донеси злай̄ена ми колба*, / *злай̄ена ми колба на белӣе раѿи*.

Од анализираниот материјал за називите за украси за раце во македонскиот јазик низ историјата може да се заклучи дека основниот назив *ѿрс̄иен* за украс на прстите е со словенско потекло и ја покрива целата македонска дијалектна територија. Називите што именуваа прстени за специјализирана намена, останале само како историзми (*сфра̄ида*) или дијалектизми (*раун*, *ѿрс̄иен мијурлија/ѿрс̄иен муурлија*) со многу ограничена употреба денес. Само називот *бурма* како турцизам се употребува за означување на венчален прстен, но и овој назив веќе е со поретка употреба. Од друга страна, називите за накит наменет за украсување на рацете што се става најчесто над дланката се побројни и пошироколики, и по потеклото и по својата семантика. Така, називот *ѿривна*, кој првобитно означувал 'ѿрдан' во црковнословенските ракописи од македонска редакција, подоцна ја променил својата семантика означувајќи накит за рака, како што е и современото значење на овој збор во македонскиот јазик. Освен овој назив којшто има словенска етимологија, називите *белезица*, *алка* и *колба* се од турско потекло, а за називот *белчӯз* се претпоставува некое старо алтајско потекло. Од дадените податоци се наметнува заклучокот дека *ѿрс̄иенот̄*, за разлика од *белезицата̄*, како украс има постара и подолга традиција кај словенските народи, што пак го покажува и фактот дека самото именување *ѿрс̄иен* е карактеристично не само за целата македонска, туку и за целата словенска територија.

Литература

- Аргировски, М. 1998: *Грцизмӣе во македонскиот̄ јазик*, Посебни изданија, кн. 29. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Бикиќ 2000: Bikić, V. 2010: *Vizantijski nakit u Srbiji, modeli i nasleđe*, Arheološki institut, Beograd, posebna izdanja 48, Beograd.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, 1–7, 1871–2010, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София.
- EPJС: *Etimologický slovník jazyka staroslověnského*, sv. 8 (luna-mr̄gcati), 1998, Nakladatelství Akademie věd České Republiky, Praha.
- Манева, Е. 1992: *Средновековен накит̄ оѿ Македонија*. Републички завод за заштита на спомениците на културата, Скопје.
- Мургоски, З. 2011: *Толковен речник на современиот̄ македонски јазик*. Култура, Скопје.
- Пеев, К. 1999–2009: *Речник на македонскӣе ѿовори во јӯѿоис̄точниот̄ македонски дел* 1–5, Студентски збор, Скопје.

- Поп-Василева, А. 1996: *Македонски народни ѓриказни од Косѓурско*, Посебни изданија кн. 25. Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.
- Поп-Василева, А. 2004: „Одбрани зборови од костурскиот дијалект“, *Македонистѓика* 9. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Речник на македонскиот јазик со срѓскохрватски ѓолкувања* I–III, 1961–1966, Универзитетска печатница, Скопје.
- РМНП: *Речник на македонската народна ѓоезија* I–IV, 1983–2001, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Сенц: Senc, S. 1910: *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb.
- Скок: Skok, P. 1972–1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Срезневски: Срезневский, И. И. 1893–1903: *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, I–III, СПб. Типогр. Имп. Акад. наук. год., Санктпетербургъ.
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика* 1–3, 2003–2008, САНУ, Београд.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик* I–VI, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Шкаљѓк: Škaljić, A. 1989: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.
- Рапахаѓи, Т. 1974: *Dicționarul dialectului aromăn, Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain)*, București.

Summary

Throughout all historical periods, jewelry represents an inexhaustible field of study, because in addition to aesthetics, it also had the role of a status symbol, but also of magical power. From the numerous names for jewelry, in this article we will only focus on the names of hand jewelry, types of rings (*ѓрсѓен*, *ра(в)ун*, *свраѓида*, *бурма*) and bracelets (*ѓривна*, *белчуѓ*, *алка*, *колба*), observed in Church Slavic manuscripts of Macedonian provenance, their dialect distribution, origin and presence in Slavic languages.

УДК 811.163.3'373:391(497.785)

Фани Стефановска-Ристеска¹

ЛЕКСИКАТА НА ТЕРЗИСКИОТ ЕСНАФ

Апстракт: Етнографско-историските материјали собирани од Марко Цепенков, кои ни го прикажуваат народниот живот во градот Прилеп во периодот на 19 век, содржат интересни податоци за еснафите, особено за терзискиот, азарцискиот и абацискиот еснаф. Овој труд има за цел преку лексичко-семантичката анализа на називите што ги користел терзискиот еснаф во градот Прилеп во 19 век да ни ја претстави народната терминологија, но и јазичниот израз на Цепенков.

Клучни зборови: македонистика, лексика, семантика

Етнографско-историските материјали собирани од Марко Цепенков содржат интересни податоци за еснафите (особено за терзискиот, азарцискиот и абацискиот еснаф) во градот Прилеп од втората половина и крајот на 19 век, сите поткрепени со цртежи на голем број алати и изработки. Материјалите за еснафите, запишани од Цепенков во 1889 год., претставуваат особено важен материјал за македонската лексикологија бидејќи опфаќаат зборови и изрази што се непознати или помалку познати денеска, како и лексеми што имале подруго или одредено термилошко значење во 19 век во Македонија.

Облеката и начинот на облекување во минатото се разликувал во однос на релацијата село–град. Додека за селската средина останува карактеристична народната носија, во градските средини се јавуваат извесни промени во однос на облекувањето и тоа пред сè во периодот од крајот на 19 век и почетокот на 20 век. Кон крајот на 19 век во градовите главно се изразени турско-ориенталните влијанија со постепено продирање на западната култура. Влијанието на турско-ориенталниот начин на облекување на градската облека во Македонија е познат под називот “ала турка“, додека подоцнежното западноевропско влијание е познато како “ала франга“. (С. Димовска: 139)

Општо земено, ориенталниот начин на облекување “ала турка“, кој доминирал во нашите градови во текот на целиот 19 век, се карактеризирал со следниве специфики. Машката градска облека се состоела од: кошула

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, fanris.stef@yahoo.com

изработена од домашно платно, со голем отвор на градите; чоени чакшири; елек и минтан (кратки до струкот, со или без ракави), џамадан, антерија и долама (долги до под колената, со долги ракави) сите изработени од чоја или поретко од кадифе. Зимно време побогатите носеле ќурк од чоја поставен или обрабен со крзно. Женската градска облека се состоела од повеќе елементи. Одоздола се носела долга кошула изработена од домашно платно, со поголем отвор на градите, а на горниот дел елек, минтан и салтамарка (кратки до половината) и антерија и џубе (долги до колената и со долги ракави). На долниот дел од телото се носеле шалвари-чинтијани, а половината се опашувала со појас или везена марама, но и со ткаена скутина.

Кон крајот на 19 век во градовите во Македонија се развиле и низа занаети поврзани со изработката и украсувањето на облеката. Се развива ќуркчискиот занает за изработка на горна облека поставена со кожа, пред сè ќуркови, џубиња, елечиња, кусалиња, кожуви и сл. Кафтанџиите изработувале облека, но се занимавале и со трговија со ткаенини и со кроење на штофови кои потоа терзиите ги шиеле. Терзиите изработувале облека од поубави и поквалитетни ткаенини, за разлика од абациите кои изработувале пред сè машка облека од аба. Во овој период Прилеп бил важен трговски и занаетчиски центар, а посебно важна улога во тој поглед имал прилепскиот панаѓур, на кој пристигнувале стоки од разни трговски центри на Балканот и Европа. Во почетокот на 20 век се забележува забрзан развој на трговијата и градовите, се менува начинот на живот, а со тоа се менува и облеката и начинот на облекување на населението. Во градовите навлегува европската мода “ала франга“, додека облеката “ала турка“ ја носат само постарите луѓе. Во овој период се отвораат и голем број трговски дуќани во кои се продавале различни видови индустриски текстилни производи донесени од западните земји. Започнуваат да се употребуваат нови видови текстил, а се развиваат и нови занаети – кројачкиот и кондураџискиот.

Овој труд има за цел преку лексичко-семантичката анализа на називите што ги користел терзискиот еснаф во градот Прилеп во 19 век да ни ја претстави народната терминологија, но и јазичниот израз на Цепенков. Анализата се темели врз примери ексцерпирани од книгата *Македонски народни умотворби. Материјали и литературни творби*, кн. десетта од Марко К. Цепенков. Лексичко-семантичката анализа опфаќа неколку семантички групи: називи на составни делови на облеката, називи на додатоци и украсни делови на облеката, називи на облека, називи на ткаенини и називи на предмети (алати) за изработка на облека.

На почетокот Цепенков забележува „*терзискиот еснаф еѝ со четири имиња: чојиски, абациски, аз’рѝиски, ихчиски или кафѝанѝиски*“ (подоцна го вклучува и френскиот терзија), односно врши јасна диференцијација во зависност од материјалот од кој се изработува облеката, односно типот на производот.

1. Како општ назив со значење ‘облека’ во материјалот се среќава лексемата од словенско потекло **алишта**, јужнословенски збор, кој потекнува

од стсл. **халј** и со додавање на суф. – *ишиј(a)* во македонскиот јазик се добило *алишија*. Зборот се јавува само во множинска форма со општо значење ‘облека’: *...алишијата што носат мажиите сеј од црн шајак, дома ткаен*. Покрај лексемата *алишија* се образувал и називот **алиште** кој се јавува само во единска форма со едно потесно значење ‘парче од облеката’, пр.: *делови (часџи) на алишијето*. Цепенков ги именува и деловите на облеката *„како што има целото алишије име, така имаат сите часџи на алишијето имиња: прво аркаја (илекије, зрбо), јуноије (јолије), колиуцијие, ракаије, черкезије (на крајо на ракаије) и ојмије (кај што се зајелуваат ракаије.“* Затоа во посебна семантичка подгрупа ќе ги изделиме називите со кои се означуваат основните делови од кои се изработува облеката.

Со значење ‘преден дел, предница на облеката’ се јавува турската заемка **пеш** (тур. реџ): *џајџанчиња за врзување јола со јола или јеш со јеш*. Кај Шкаљик лексемата ја среќаваме со значење ‘предница на антеријата; превиткан крај во предниот дел на антерија или џамадан; предница, скут’; лексемата е регистрирана и во БЕР со значење ‘долен крај на машка облека особено на долго горно палто; предница на облека’. Цепенков напоредно со лексемата *јеш*, го употребува и називот **предница**: *антеријата еј едно долго алишије што ја носат и мажиите и жениите со 5-6 јарчиња: 1. Пешои (јредници).*

3 Како опозит на лексемата предница се јавува називот **арка** (тур. арка) со значење ‘заден дел на облеката, грб’: *Од фермелето или од чейкено аркаја (илекије)*, додека за именување на ‘преден и заден дел од облека’ Цепенков го користи називот **јун**, пр.: *Јуно на арка – јреднојто и заднојто јлајно (сјан).*

За именување ‘долен дел на панталони, ногавици’ се среќава турската заемка **пачалак** (тур. paçalık < paça), на пр.: *На јојтурије јачл’к се викаат ногажције, озгора дури удолу, а на долнио крај се викаат јозлуци, јо наше јршеници.*

Лексемата **ѓотлук** (тур. götlük) се јавува со примарно значење ‘заден дел на потурите’ и секундарно значење ‘шара од гајтан на задниот дел од потурите’. Напоредно со оваа лексема се среќава и називот **кутел** со значење ‘заден дел од панталони’ и ‘дел од широки потури, шалвари и чакшири што виси одзади’. Пр.: *Со едно џаз сеј јшени и куси во џојлуко (во јодгазо, кушело)...*

За именување ‘парчиња ткаенина со форма на клин што се зашиваат од бочната страна на облеката за да биде на тоа место поширока’ Цепенков напоредно користи два назива **бочници** и **тиризи**, пр.: *Тиризи – од јодмишки надолу (бочници).*

Лексемата **јака** (тур. jaka) претставува балкански турцизам од арапско потекло (ERHSJ) и се јавува со општо значење ‘дел од облеката; парче платно, крзно или сл. пришиено околу вратниот изрез’. Како синоним на називот *јака* се среќава лексемата **корил** од фр. *collier* (БЕР), која наоѓа широка употреба како назив за јака во народната носија: *Јакаја (корило).*

За именување ‘мало, платнено кесе зашиено над или во облеката за носење на ситни предмети’ се употребува лексемата **џеб** (тур. сер), балкански турцизам од арапско потекло. (ERHSJ)

2. Во посебна семантичка подгрупа ги изделуваме називите на додатоци и на украсни делови на облеката, кои претставуваат дел од процесот на изработката на облеката.

За именување ‘отвор на облека’ се употребува лексемата **џеп** ‘отвор на облека’, додека множинската форма **џепови** се јавува со потесно значење ‘отвори на антеријата наместо џебови’. Џепенков напоредно со исто значење го користи и турцизмот **ертмеџи**: *Ертмеџи (џејои)*.

Називот **крма** (тур. тур. kırma) се јавува со значење ‘вид украс на работ од облеката; плетенка од гајтан’: *Осџреџи и џо крајо на ракаиџе му шиџаџи на еџни аниџерџи крма еџе џака од бикме коџринено џкоџранџко; џичек* (тур. çıçek ‘цвеќе’) и **цвеќиња** со значење ‘украш на полата, орнамент во форма на цвет’: *Минџан џамаџан, џриличен на чоен, на џолиџе имаџи: џичек (цвеќе)...; и џака ќе се басџисаа џаџџаниџе и цвеќињаџа, џа џосле ќе се каџлаиса алиџиџеџо со асџар; с’џандиџи од тур. sıçan ‘глушец’; во изразот sıçan dişi ‘глувчешки заби’ (БЕР) ‘вид орнамент, украс на работ од полата на минтан џамаџан’: *Минџан џамаџан, џриличен на чоен, на џолиџе имаџи: џичек (цвеќе) и с’џандиџи од бџукме џоџрај џаџџан (од џлушеџ заби); џаџраз* (тур. çarraz) ‘украш гаџтани по работ на полите, од еџната страна со коџчиња, а од другата со петлиџи’; **бент** ‘гаџтанчиња за врзување на полите’: *Бенџои – џаџџанчиња за врзување џола со џола или џеш со џеш; оџма ‘украш, вид орнамент на петлиџите и на ракавите’: *Оџи каџ џиџо се клаваџи џешџиџиџе*.**

3. Материјалот запишан од Џепенков е особено богат со називи за именување на облека што се носела во периодот од крајот на 19 век. Одреден број лексеми со кои се означуваат делови на народната носија имаат дамнешна традиција и задираат во старобалканската прасловенска култура, на пр: **кошула** општословенска заемка од лат. casula (БЕР) со значење ‘горна машка и женска облека, изработена од домашно, памучно, конопено или ленено платно, со широки долги ракави, обично декорирана со различни везови’: *Полџкиџе жени носаџи везани кошули се со алоо џредено; и фустан* балкански збор (нгр. φορστάνιον, тур. fistan) од италијанско потекло (ERHSJ) со значење ‘машко здолниште, изработено од бело домашно платно, долго до колената, од струкот надолу богато набрано’. Пр.: *И најмноџу носеа бели в’сџани од асе со џве-џри сџоџџни бочки, а џорейџко носеа џоџури; Во џолеџо џак маџџиџе носаџи алиџиџа џоџе од бел шаџак: ресачџи, џамаџани, бечви, џрџениџи и в’сџан кошули во леџно време...*

Поголемиот број називи на облека што ги среќаваме во етнографско-историските материјали собрани од М. Џепенков се турски заемки кои денес претставуваат архаизми, односно означуваат еден период од општественото, социјалното и културното живеење на македонскиот народ. И самиот Џепенков забележува дека во терзискиот занает имињата на алишта и на алати се повеќе на турски. Тука ги среќаваме следниве лексеми:

антерија (tur. *anteri, enteri*) турцизам од арапско потекло раширен на целиот Балкан (ERHSJ; BER) со значење ‘машка и женска горна облека, долга до појасот или до под колената, без ракави или пак со долги тесни ракави во долниот дел расечени’. Пр.: *а ијак жениије носат коа зрацкиије жени во иосјаро време носеа џубиња, анџериш и елеци; И иије шџо носат куфчиња и долзи анџериш од маница и иије ирџеници или долзи чорайи, ама иомладиџије од зраганиџије.*

џамадан (tur. *camadan*) балкански турцизам од персиско потекло (ERHSJ) со значење ‘горна, машка и женска облека, изработена од клашна, чоја или кадифе, долга до појасот, без или со ракави кои од внатрешната страна се расечени и се закопчуваат со копчиња’: *Во иолеџо ијак мажџије носат алишџија иоеке од бел шајак: ресачки, џамадани, бечви...*

долама (tur. *dolama*) балкански турцизам од унгарско потекло (ERSHJ) со значење ‘машка и женска горна облека долга до колената, изработена од клашна, со долги ракави, затворени или расечени, во горниот дел тесно припиена до телото, а надолу свонесто проширена со голем број клинови’. Пр.: *Доламиџије се носеа во иосјаро време иоеке од карџус чоа, од мораа чкодринџка чоа и од модра чоа. Везени со бјукмиња коџринени, и едни ирошарени со срма. Од рамоџо до лакџоџи ракаиџије сеџ оџворени за да се вадаџи раџеџије надвор и ракаиџије да висаџи ододзаџи за салиџанай да иродаа.*

забан (tur. *zibin* < арап. *zabūn*) турцизам од арапско потекло (BER) со значење ‘горна облека без ракави, долга до под колената, од половината надолу свонесто проширена, поставена со постава и исполнета со памук’: *Гоџоџиџе алишџија сеџ неколку чешиџија: елеци машки и женџки, минџани машки, з’бани женџки и анџериш женџки.*

минтан (tur. *mintan*) балкански турцизам од персиско потекло (BER) со значење ‘машка и женска горна облека, изработена од домашна волнена ткаенина или од алаџа, долга до појасот, со преклоп на градите, без или со долги тесни ракави, од внатрешната страна потплетена и исполнета со памук’. Цепенков ги користи и изразите **минџан кауџма** (tur. *mintan*; тур. *kavuşma*) за именување ‘машка горна облека, долга до појасот’: *минџано еџ кус до иојас, со бубак или без бубак, иџој се вика кауџма (со иреџрада) и минџан џамадан* за именување ‘машка горна облека, долга до појасот, изработена од чоја и богато украсена’: *минџан џамадан, ирџиличен на чоен, на иолиџије имаџи: чичек (џвеке) и с’чандиџи од бјукме иокрај зџаџан (од злушеџ заби).*

салтамарка (tur. *saltamara* нгрч. *σαλταμάρκα* < итал. *saltambarka*) турцизам од италијанско потекло (BER) со значење ‘горна облека со кратки ракави до лактите, изработена од чоја или кадифе, долга до појасот’. Пр.: *салиџмаркаџија (ио селџки зџуџче, а ио биџолоџки сусо); Салиџмаркаџија бџоџа од чоа и од друџо. Таја се носи неојасана. Ракаиџије и сеџ рамни и долзи до кивџиџа и иокуси.*

фермене (тур. *fermen*) турцизам со значење ‘горна шајачна или чоена облека без ракави’. Пр.: *На салиџмаркаџија и казекиџаџија ако му ‘и иресечиме ракаиџије, ќе зџо мени имеџо иџуџакси: фермеле ќе се речџи; Фермелеџо зџо носеа и*

ѿоа со в'сѿан и со ѿѿури; За многу евиѿина цена, намесѿо чеѿкин, носай фермеле со волнени букмиѿа; На чеѿкено ако му ѿресечиш ракаѿиѿе, ќе го мени имеѿо од чеѿкен на фермеле.

чепкен (тур. *çerpen*) турцизам со значење 'машка горна облека изработена од чоја, со долги, широки и расечени ракави, богато украсена со вез': *За многу евиѿина цена, намесѿо чеѿкин, носай фермеле со волнени букмиѿа; Исиѿо ѿака сеѿ ѿѿворени ракаѿиѿе од чеѿкено; Чеѿкениѿе 'и носеа во сѿаро време везани и со бјукме и со срма шарена и само со срма везани; ...чеѿкено еѿ чоен со многу ѿајѿани ѿо дикиѿиѿе (рабоѿиѿе) и околу наоколу; На чеѿкено ракајѿе и се облекуаѿи и се слекуааѿи ѿзаѿи да висаѿи.*

копаран (тур. *koragan*) турцизам со значење 'куса машка горна облека со ракави, изработена од шајак и опшиена со гајтани': *Коѿараноѿ еѿ шајачен и ѿој со многу ѿајѿани како чеѿкено, цвекиѿаѿа на чеѿкено сеѿ од бјукме (сукано) коѿриноено, а од коѿарано од колачиѿа ѿајѿанени.*

ѿубе (тур. *sübbe*) турцизам од арапско потекло со значење 'горна празнична облека без ракави, изработена од клашна или чоја, по кројот слична на цоката, но од внатрешната страна поставена со крзно': *а ѿак жениѿе носай коа ѿраќиѿе жени во ѿосѿаро време носеа ѿубиѿа, анѿериш и елеѿи;*

ќурк (тур. *kürk*) турска заемка со значење 'долга, горна облека поставена со крзно'. За именување 'долга чоена или шајачна горна облека по кројот слична на ќурк' Цепенков го користи називот **абдесл'к**: *абдесл'к се вика ѿоа долго алиѿиѿе чоено или шајачно коѿа не еѿ кайлаисано (ѿосѿаено) со ќурк (со кожа).*

Одреден број лексеми се јавуваат како називи строго ограничени на определено дијалектно подрачје, односно претставуваат дијалектизми со кои се означуваат делови на носијата карактеристична за прилепскиот регион, на пр.: **казекија** со значење 'горна, машка, допојасна облека, без ракави што се носи над кувчето': *Салиѿамаркаѿа ѿресечи му од ракао од заѿ ојма како на минѿано и анѿеријаѿа и веднаш имеѿо ќе го измени од салиѿамарка на казекија; Чеѿкениѿе, ѿѿѿуриѿе, доламиѿе, минѿаниѿе, казекиѿе и везевме и со срма.; Озѿора облечени сеѿ со казекија... и талаган* (тур. *talagan*) турцизам со значење 'горна машка зимска облека, долга до под колената, со ракави и со јакуцка': *Талаган го носа(ѿ) во зима, ѿреку сиѿе алиѿиѿа облечен или намесѿнаѿи и јакучкаѿа на ѿлаа си ја клавааѿи, да не му врѿи дош на ѿлааѿа.*

Во материјалот среќаваме и лексеми кои претставуваат домашни изведени зборови, со кои се означуваат делови од народната носија, на пр.: **кувче** со значење 'горна безракавна облека долга до под колена': *... облечени со кувче или кусо да се кажи, чунќи е до ѿод колена; И ѿиѿе ѿѿѿо носай куфчиѿа и долзи анѿериш од маниѿа и ѿиѿе ѿрѿениѿи или долзи чораѿи, ама ѿмладиѿе од ѿраѿаниѿе; и ресачка* 'горна, машка и женска облека, долга до колената и повеќе, изработена од црн шајак, без ракави, од внатрешната страна со реси': *Озѿора облечени сеѿ со казекија, а ѿак на добар ден али на свадба облечуааѿи ресачќи; Шајако од ресачќиѿе е многу јак и од ѿѿачинаѿа е со реси, ѿа заѿоа*

се викајќи и алишиџејџо ресачка; Во старо време секој не можеше да си најраи ресачка, чунки скаја му излежуаше...

За именување на горна облека што го покрива долниот дел од телото, односно за именување на видови панталони кои се разликуваат по својот крој, во материјалот регистрираме неколку лексеми:

потури (тур. *potur*) балкански турцизам со значење ‘шајачни панталони со длабок кутел и тесни ногавици долги до глуждовите’, на пр.: *И најмногу носеа бели в’сџани од асе со две-џри сџоџини бочки, а џорешко носеа џоџури*. Цепенков izdelува два вида на потури: **бир џоџли** ‘тесни потури со плиток кутел’ и **ики џоџли** ‘широки потури со длабок кутел’: *џоџури имај два соја: бир џоџли и ики џоџли (со еден џаз и со два). Со еднио џаз се џесни и куси во џоџлуко (во џодџазо, куџело), а ики џоџлиџе сеј долзи и уџиџе и шалвар џоџур*.

беневреци со значење ‘шајачни панталони со длабок кутел и тесни ногавици долги до глуждовите’: *Шајачниџе алиџиџа чунки се џоевџини, а џак најџосле ваџиџа да носат беневреци (џанок шајак џкаен со инџи и волна)*.

чакшири (тур. *çakşir*) турцизам со значење ‘вид панталони со длабок кутел и долги тесни ногавици што се закопчуваат од страните, изработени од чоја или клашна украсени со црни гајтани’: *И мајсџоро абаџиџа сеџи до џерз’чеџио и околу неџо калвиџе шиџаџи: џоџои алиџиџа и џонешџо нарачано, како: јамурлук, минџани, џамадани, бечви, чакшири, џрџениџи и др*.

бечви со значење ‘шајачни панталони со длабок кутел, долги до колената што се носат со шајачни или чоени пртеници’: *На џоџуриџе бир џоџли ако му и џресечџи џрџениџиџе (џо колена) ќе се наречат бечви – ако се шајачни, ако џак се чоени – шалвар џоџур; Тие луџе шиџо носат бечви, носат и џрџениџи; На нозеџе носат џрџениџи, обуени сеј со бечви*.

шалвари (тур. *şalvar*) турцизам од персиско потекло со значење ‘долги панталони со широки ногавици што се врзуваат околу глуждот’. Пр.: *...шалвариџе и носат евенџиџе и оџиџе; Шалвариџе и абдесл’ко сеј шиџени без бџукме и џаџџан, саџе џузел, само џо еден џеџел џо диџиџиџе и наоколу*. Цепенков го користи и изразот **шалвар-џоџур** за именување ‘широки чоени шалвари чии ногавици се врзуваат под коленото’: *На џоџуриџе бир џоџли ако му и џресечџи џрџениџиџе (џо колена) ќе се наречат бечви – ако се шајачни, ако џак се чоени – шалвар џоџур*.

4. Во посебна семантичка група ги вклучуваме називите на ткаенини од кои се изработувала облеката. Некои од овие називи претставуваат постари заемки (шајак, чоја), но најголем број од нив се постари турски заемки кои денес се јавуваат како архаизми:

чоја (тур. *çaha*) балкански турцизам со значење ‘мека волнена ткаенина’. Пр.: *Чоаџиџе шиџаџи алиџиџа од чоа, само за Турџиџе; Во џоа време имаше чоа: корџус чоа, џкодранска чоа, ло(н)џон, џерџиџа; Од корџус чоа и џкодринска шиџевме долами на Турџиџе и џоџури, чаџкени, а од лондоно и џрузи му шиџевме абдесл’џи, шалвари, минџани, казеџи и др*.

кутнија (тур. kutniye) турцизам од арапско потекло со значење ‘вид свилено или памучно платно’: *Ифчиџиџе знааџи да шијаџи и чоа, и шајак, и шејџанбез, и џамфес, и куразе и бечка куџнија и домашно самоџкаено.*

асе (тур. hasa) со значење ‘памучно кончано платно’: *И најмноџу носеа бели в’стијани од асе со две-џири стиџиџини бочки, а џорейџко носеа џоџури.*

маница според името на турскиот град Маниса (БЕР) со значење ‘вид памучно платно за шиене антерии’: *Коа ќе му џреба некому алиџиџа да си шије, ќе џојџи џри ифчијаџиџа на дуќан и ќе му земе од базриџаниџе зајре: илаџа (шарено), маниџа, басма, чоа и друџи арџои шиџо му џреба и ќе му сошије.*

астар (тур. astar) турцизам од персиско потекло со значење ‘материјал за постава; постава’: *Астијаро му се клаваше од слабио американ.* Цепенков го користи и изразот **синџав астијар**: *Оздола ќе му се клаџиџи синџав астијар за да креџи.* Со исто основно значење ‘постава’ се јавува и турката заемка **каплама** (тур. kaplama).

американ (фр. américaine) со значење ‘фабричко памучно платно, првобитно изработувано само од американски памук’: *Астијаро му се клаваше од слабио американ.*

бубаќ со значење ‘памук’ назив навлезен од грчкиот јазик, кој денес се јавува само во дијалектна употреба: *Сиџе алиџиџа сеџ наврлени со бубаќ, шиени со џрабозанџки конџи и со биџолоџки и оџиџочени со џајџани... Со значење ‘памучна преџа’ се јавува лексемата **инт**: ... најџосле ваџиџа да носаџи беневреџи (џанок шајак џкаен со инџи и волна).*

садеџзел (тур. sade за платно ‘едноставен, еднобоен без шари’) со значење ‘еднобојно платно без шари, без украси’: *Шалвариџе и абдесл’ко сеџи шиени без бџукме и џајџан, саде џзел, само џо еден џеџел џо дикиџиџиџе и наоколу.*

игла сесловенски и прасловенски од јџгла „acus“; стсл. **ИГЛА**; се среќава во сите словенски јазици (ERHSJ; БЕР) Лексемата се јавува со првичното значење ‘тенко метално стапче со остар врв и уши (отвор) на спротивната страна за вденување на конецот’. Широката примена на предметот, условила појава на поголем број изрази, со цел точно да се означи неговата намена: **ибришимарка** ‘шијачка игла за шиене чоја и други потенки текстилни производи’; **кончарка** ‘шијачка игла за шиене дебелы текстилни производи’; **петличарка (чобан инеси; овчарска игла)** од праслов. *petьlь, *petьlja со значење ‘шијачка игла со пошироки уши за правење илици од тенок гајтан’; **сајџамарка** ‘тенка и долга шијачка игла за шиене на алиџта поставени со памук’; **френџијарка** ‘помала курчиска игла’.

Називот **напрсток** претставува домашно образување и се среќава со значење ‘метален или пластичен предмет, што се навлекува на прстот за да се притисне иглата при шиене’: *наџрстиџоко од кафџиџанџиџиџе еџи џомал, а од абаџиџиџе џоџодем.*

На крајот можеме да заклучиме дека во лексиката на терзискиот еснаф во овој период преовладуваат турските заемки кои денес претставуваат архаизми, но исто така среќаваме и постари сесловенски зборови, дијалектизми и домашни изведени зборови. Карактеристично е што Цепенков при именувањето, особено на деловите на облеката, напоредно користи две лексеми, на пр.: *йеш – ѝредница, ѝозлуци – ѝриѝеници, ѝойлук – куѝел, ѝиризи – бочници, дикиш – раб, јака – корил, ерѝемѝи – ѝейови, каѝлама – асѝар*.

Етнографско-историските материјали на Цепенков, кои ни го прикажуваат народниот живот во градот Прилеп во периодот на 19 век, претставуваат драгоцен материјал за македонската лексикологија и дијалектологија.

Литература

- БЕР – Български етимологичен речник I–VI, 1971-2002, Издателство на българската академия на науките, София.
- Димовска, С. 2002: *Турско-ориенталниот сѝил на облекување во ѝрадовиѝе во Македонија*, Етнолошки зборник, Етнологија 2, Музеј на Македонија, Скопје, 139–143.
- Здравев, Ѓ. 1996: *Македонски народни носии 1*, Матица македонска, Скопје.
- Јашар-Настева, О. 2001: *Турскиѝе лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Макаријоска, Ј. 2003: *Лексикаѝа на маѝеријалнаѝа кулѝура во македонскиѝе црковнословенски ѝексѝови*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Толковен речник на македонскиот јазик I–VI, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- ERSHJ – Skok, P. 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb.
- Škaljić, A. 1989: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Summary

The ethnographic-historical materials collected by Marko Cepenkov that convey the traditional life of the people in the town of Prilep during the 19th century, contain interesting data about different guilds, particularly the tailor guild and the aba cloth-garment makers. The paper presents the lexical-semantic analysis of the tailor craftsmen terminology, classified in several semantic groups: terms for components of clothes, of accessories and decorative parts of clothes, terms for different types of clothes and fabrics and terms referring to tailoring tools.

УДК 81'373:398(=163.3)

Симона Груевска-Маџоска¹**ПОГРДНИТЕ ЗБОРОВИ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА²**

Апстракт: Во оваа статија се разгледуваат погрдните зборови со почетна буква А ексцерпирани од картотеката на македонската народна проза на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје. Се работи за именки, главно од туѓо потекло, најмногу турцизми и во мал број грцизми. Анализираниите зборови се претставени со примери, таму каде што ги има, а некои само со толкување, како што се во картотеката.

Клучни зборови: погрдни зборови, турцизми, грцизми, фолклор, народна проза.

Говорот, односно јазикот, игра многу важна улога во пренесувањето на колективните знаења и искуства на една јазична заедница. Малиновски забележува дека „јазикот и целиот лингвистички процес својата сила ја црпи единствено од реалните процеси коишто се случуваат при човековата релација со неговото опкружување“ (1948: 275), па така фолклорот како „огледало на културата“ – концепт произлезен од Франц Боас, (Alan Dundes 2007, William R. Bascom 1965) го претставува начинот на живот, обичаите, верувањата, меѓучовечките односи во определен временски период и општествените случувања, бидејќи за да се разбере фолклорот, потребно е да се познава контекстот од кој произлегува³. Во тие рамки, интересно е истражувањето на погрдните зборови, на кои често наидуваме во народното творештво, а кои додаваат експресивност во исказот и го збогатуваат со емоции.

Во картотеката на македонската народна проза⁴ на Институтот за македонски јазик, со почетна буква А, најдовме повеќе именки што се употребуваат со погрудно значење, што потекнуваат главно од турскиот јазик

¹ Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, УКИМ, simonagrum@imj.ukim.edu.mk

² Истражувањето е направено во рамките на проектот „Лексиката во македонската народна проза“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, УКИМ.

³ Груевска-Маџоска, С. (2020: 101–102).

⁴ Картотеката на македонската народна проза е првата картотека во Институтот за македонски јазик ексцерпирана за потребите за изработка на тритомниот *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*.

или, пак, во турскиот се дојдени од арапскиот или персискиот. Ваквите именки во турскиот јазик вообичаено се придавки и поголемиот дел од нив се со апстрактна содржина (в. Јашар-Настева, 2001: 107). Меѓу нив се: *абдал* < *abdal* (*арај.*), *азџан* < *azgin*, *аурсџаз* < *hairsız*, *ајван* < *hayvan*, *ајџамак* < *haydamak*, *ајмана* < *haymana*, *ајџиа* < *hayta*, *ајлаз* < *haylaz*, *акмак*, *алчак* < *alçak*, *арамија* < *haratı*, *аџамија* < *acemi* (перс.), *ашлак* < *aşlâk* (нар.) итн. Од примерите во картотеката, најбројни се за зборот *арамија*, но и за *азџан* – зборови што не би ги вброиле во погрдните. *Арамија* го има во ТРМЈ со ознака дека е разговорен и со значење ‘крадец, разбојник’, додека *азџан* го нема во ТРМЈ, но го има во ДРМЈ како придавка со синоним *азџисан*. Во картотеката најдовме толкување за *азџ’н* ‘нескротлив, буен’ кај М. Цепенков (Македонски народни приказни, кн. III, 1959, с. 294), и кај Ст. Симић ‘бесан, пуст, разуздан’: *Онај жена је млоџо азџ’н, ама да ѝадне на мојџије руки, ќе ву дојде ѝамеџо*. Во ЛСЗИ *азџан* е толкуван како: 1. полн со живот, буен, бесен (обично за коњ); 2. смел. Кај Шкаљиќ го наоѓаме во варијантата *azgin* со значење ‘развратен, разгален, бесен, немирн’. Во сите случаи се работи за придавска употреба, а не именска. Кај Јашар-Настева го наоѓаме толкувањето ‘разгален, збеснат, бесен’ (2001: 109). Во современиот разговорен јазик често се употребува со значење ‘силен, нескротлив, многу упорен’: *азџан жена*. При пребарувањето современи примери за употреба на придавката *азџан*, најдовме дури и на пример во наслов на есеј посветен на скулпторот Томе Серафимовски – *Азџан анџел*⁵, потоа во народна песна испеана од Јонче Христовски *Се ѝосврши азџан Мара*, во песна од Круме Спасовски *Азџан сваќа* (иако зборот *азџан* не го најдовме во РМНП), па дури и во наслов на вест од интернет-порталите *Бил гејџис бил „азџан“ во младосџа*⁶.

Турцизмот *абдал* го има во ТРМЈ со стилска ознака ‘грубо, разговорно’ со толкувањето ‘глупак, будала’ и примерот *Трај бре, абдал!* Во ЛСЗИ дадено е потеклото од турскиот збор *abdal* со значење ‘будала, глупак’. Кај Шкаљиќ е дадено дека зборот потекнува од арапскиот јазик, а навлегол во турскиот со значење ‘глупак, наивец’. Кај Јашар-Настева (2001: 34) е наведен како збор со арапско потекло. Во картотеката го среќаваме во следните примери⁷:

– *Госџодару! Тука имаџ едно момче, шџо дошло оџ сношџи, ама како ми се чинџи, шџоа је момче и ѝол. Тоа је јабанџија и бил џемџија, ама мноџу чесен ми се видџи и ачик-џозџија. Не је некој абдал, ко шџој шџо си џо имале.* (СБНУ, 1903, кн. XIX, Црско-Кичевско, Спиро Иванов, с. 45)

⁵ <http://blesok.mk/mk/%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%B8/%D0%B0%D0%B7%D0%B3%D0%B0%D0%BD-%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB-13/> пристапено на 14.11.2022.

⁶ <https://a1on.mk/magazin/bil-gejts-vo-mladosta-bil-azgan-otkriva-negov-biograf/> пристапено на 14.11.2022.

⁷ Сите примери се дадени така како што се заведени во картотеката на македонската народна проза.

Абдал абдалосан.

Арам да ти бидиш младосиѝа.

ѝшамоѝ да те земииѝ. (СБНУ, 1895, кн. XII, рид, Е. Спространов, с. 246)

Зборовите *аждер* и *аждаја* ги среќаваме во ТРМЈ со второ значење: ‘тоа што е силно, лакомо и грабливо, што го плаши светот’, со тоа што кај *аждаја* има ознака дека се работи за разговорна употреба. Во РМНП го наоѓаме во формите *ажда* и *аждер* со значење ‘огромно, страшно чудовиште (обично водно); ламја’, што значи дека со погрдно значење ќе биде кога е во преносна употреба, што се гледа од примерот: *Виде ли ѝу онај аждер жена, све шиѝо виде изеде. Госѝод да чува берићеѝе од аждери. Аждер се вика сваки човек, кој једе мноѝо.* (Кратово, Ст. Симић)

Во картотеката наоѓаме и толкување: *аждер, једна од „лоших рабоѝа“, злодух.* (С. Таневиќ: Српски народни обичаји у Гевгелиској кази СЕЗ, кн. XL, Београд, 1927, с. 437)

Во примерите од картотеката го најдовме и зборот *ајанѝија* со толкување, иако не успеавме да го најдеме во таква форма во други примери: *ајанѝија* тој што забушава (Марко К. Цепенков, Пословици и поговорки, Скопје, 1972, с. 337). Зборот *ајан* е од областа на администраѝијата и кај Јашар-Настева го среќаваме со толкување ‘гувернер’ (2001: 82). Кај Леонтиќ (2013: 89) го наоѓаме без конкретно толкување класифицирано во групата ‘лице со изразити навики или склоности’⁸.

Примерот *ајван* потекнува од турскиот збор *hayvan* во ТРМЈ е со значење ‘животно, добиток’, но има и преносно значење ‘неработник, безделник’ со ознака прен., грубо што може да се види и од примерите од картотеката: *ајван* животно, добиток; прен. говедо (Марко К. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, с. 294).

И ѝоѝај се расшени ѝаѝко му на момаѝа и рече: „виде, риче, оѝи и момиѝе са фурина, коѝа са сос ум арно“? – „Така е, – му веле, – имаш ак ѝи“. *И са вѝрна ѝоѝај ѝаѝко му, ѝо усрамоѝи син му, ѝо кара: „момаѝа, рече, да са чине ѝаква, а ѝи ајван да са чиниш“? И ноѝу најсалѝбан си беѝа.* (СБНУ V, 1891, с. 166, Воденско, Д.М.)

Дојде и волоѝ ѝред Госѝод и ѝо ѝиѝува: „Госѝоди! Ти ме сѝори хајван на дуњаѝа; кажи ми сеѝа, колко ќе живевам, како ќе живевам, шиѝо ќе рабоѝам и со ичо ќе се ранам?“ И Госѝод му вели: „Еѝо, ѝо гледаш ѝоа човек, ичо седе во кѝошеѝо?“ (Воденско, К. А. Шапкарев, СБНУ II, 1890, с. 168).

Зборот *ајдамак* во ТРМЈ е означен како разговорен со значење ‘неранимајко, скитник’. Кај Шкаљиќ го пронаоѓаме основното значење ‘тојага,

⁸ <https://eprints.ugd.edu.mk/10490/1/Marija-Leontik%20-%202013%20Zbornik%20Filoloski.pdf>, пристапено на 14.11.2022.

мотка⁴, односно стап, како што е дадено и толкувањето кај Пеев подолу, што значи во македонскиот јазик се употребува само во преносното значење, како синоним на *абдал*, *ајван*, *идиоџи* (в. Јашар-Настева, 2001: 49).

Ајдамак блесав, улав, будала, лудак. *Бегај од мене, ја със ајдамак немам рабоџа. У вашаџа мала има кџо шебе некожу ајдамаџи, и вије сџе друџари.* (Кратово, Ст. Симић)

Ајдамак, ајдамаџи. – Тур. р. сулуд, улав, будала. *Кџо џи иџо со ајдамак, ја жои не виде. Ја не виде ниџде џџкџија ајдамаџи, џукела, бегај ми од џред очииџе.* (Кратово, Ст. Симић)

Ајдамак, ајдамаџи. – Тур. р. глупак. *Мијалче је џодем ајдамак, а ако сакаш да знајеш, они са свиџе домџини ајдамаџи.* (Кратово, Ст. Симић)

Араламиџија да џо накаџе.

Анџарија да рабоџе до века.

Ајдамак да сџане.

Акџл да нема у џлаваџа. (Штип, П. А. Чачоров, СБНУ VIII, 1892, с. 240)

Ајџмак ‘долго, младо момче; има погрдно значење’, во тур. значи стап (К. Пеев, Бел. за лекс. и фраз. од Струмичко, МЈ, год. XIX, Скопје, 1968, с. 201–225).

Зборот *ајлаз* го среќаваме во ТРМЈ со ознака дека е архаизам и со значење ‘безделник, неработник, мрзливец, скитник’. Го среќаваме и кај Јашар-Настева од турскиот збор *haylaz* (2001: 107), како и кај Шкаљик со значење ‘неработник, скитник, мрзливец’:

ајлаз – Тур. р. од хајлаз, хајлази, лола. *За Али Аџа џрашујеш иџо рабоџе. Па он је џодем ајлаз, ниџо не рабоџе, неџо иде џо механи куде има убава раџија.* (Кратово, Ст. Симић)

Зборот *ајрсаз* го нема во ТРМЈ, ни во РМНП, ниту во ЛСЗИ, а кај Шкаљик го среќаваме во формите *hairsuz*, *hajirsuz* (*airsuz*) како именка со значење ‘неранимајко, оној од кого нема корист, туку е само штетен’ и како придавка со значење ‘лош, несреќен, непослушен’, а кај Јашар-Настева како *airsāz* од *hairsız* и со ознака архаизам (2001: 107), а го среќаваме и во формата *arsuz* од *arsız* со значење ‘безобразен, невоспитан’ (Ibid: 109). Во картотеката ги најдовме следните примери:

Едно време во еден џрад имало заџфорени во една исија хаџцаана мноџина и оџ секакџи џурли лоџи џуџе, харамџи, убиџи, хајрсази, кој оџ кол, кој оџ форџоме смеџнаџи, каџичо велеџи. (К. А. Шапкарев, СБНУ часть II, отделџ I, кн. VII и IX, с. 92)

арсџз Тур. р. Безобразник, покварењаџ. – *Ти си арсџз, џи не си за моја куџа, надвор. А они, џа зар не знајеш да са свиџе од куџа арсџзи?* (Кратово, Ст. Симић)

Зборот *акмак* во ТРМЈ е со ознака разговорен и со толкување ‘глупак, будала’, со истото толкување е и во РМНП и во ЛСЗИ, како и кај Шкаљик во

формите *ahmak*, *aktak*, *hakmak*, *hakman*. Во картотеката го наоѓаме само како збор со толкување:

акмак будала (С. Таневик: Српски народни обичаји у Гевгелиској кази СЕЗ, кн. XL, Београд, 1927, с. 437).

Зборот *алабак* го има во ТРМЈ означен како архаизам со значење ‘будала, глупак’, додека во останатите речници го нема, ниту кај Јашар-Настева. За потеклото на овој збор не сме сигурни, со оглед на тоа што иако по формата одговара на турцизам, го нема како таков ниту во речникот на Шкаљик, ниту кај Јашар-Настева, а исто така не го најдовме ни во речниците на српскиот и на бугарскиот јазик, туку само во албанскиот јазик со значење ‘модерно, но необразовано момче’ и како топоними во Косово и во Бугарија. И во картотеката го нема во контекст, туку само како збор со толкување: *алабак* ‘приглуп, неснаодлив’ (М. Кушевски, Делчевски градски говор, МЈ, г. IX, 1–2, с. 95).

Примерот *аламан* го најдовме во ЛСЗИ со ознака дека се работи за германизам и со толкување ‘1. гладник, лакомец; 2. необуздан човек, насилник.’ Не го најдовме во ниту еден друг речник од консултираните. Според тоа и толкувањето дадено во примерот во картотеката се поклопува: *аламан* Прождрљив, онај који поједе све што нађе. Ова реч је постала свакако од рудара Саса, који су били као и остали Немци веома прождрљиви. – *Куде бораве Аламан, иџуј нишиџо не осџане* (Кратово, С. Симић).

Ало му на шијайџа да сџоје.

Арно џо џо џлавайџа било.

Аирсџин да сџане.

Аракчијайџа да џо зайворе.

Алаџа да џо сџроше, како некое дџрво.

Аламани да џо карайџ. (Штип, П. А. Чачоров, СБНУ VIII, 1892, с. 240)

Зборот *алчак* го има без ознака во ТРМЈ со значење ‘крадец, мангуп, неранимајко’, кај Јашар-Настева (2001; 107), кај Шкаљик ‘неранимајко, мангуп, итрец’, додека во картотеката во еден пример имаме толкување ‘низок’:

алчак Тур. р. Низак. – *А џи иџрашујеш за онџ човек алчак бојлија. У нинаџа фамилија свиџе са алчаци.* (Кратово, Ст. Симић)

алчак ‘неранимајко’, турц. (К. Пеев, Бел. за лекс. и фраз. од Струмичко, МЈ, год. XIX, Скопје, 1968, с. 201–225).

Зборот *ајчо* не го најдовме во ниту еден речник, а во картотеката има само еден пример: *ајчо* Погрдан израз за алкаве и немарне особе. – *Криши си џлава оџуј бре ајче једџн. На мене не ми иџребейџ иџквија ајчовци кџко иџџо си џи.* (Кратово, Ст. Симић). Но, најдовме пример од корпусот на ДРМЈ: *Беа џоа иџриџе млади џоџи – Ајчо, Клајчо и Шлајчо, со хибридни физиономии меџу слајко заморче и алчен чакал.* („Слово за змијата“ од Александар Прокопиев, 1992)

Зборот *арамзаде* го среќаваме кај Јашар-Настева како пример за арапски зборови во турскиот јазик (2001; 36), а кај Шкаљик и со толкување ‘1. копице, вонбрачно дете. 2. (прен.) разбојник, неранимајко, никаквец’. Во картотеката го среќаваме во следните примери:

арамзаде – ленивец, неранимајко, неспособен. (Андон Г. Андоновски, Зборови од Дебарско, МЈ III, с.119)

арамзадиња врста, род на крадци (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, с. 294).

Две арамзадиња жени си најравиле едно дејше оџи џелени, му клале сураџи намесџо лице; му сошле едно алиџнче на кајчеџо на чело, го завиле во едно јорџанче срмено и му клале две свирки во обеџе слабиџе, за коа да сакааџи џоа да му џлачиџи, да го џриџиснаџи оџи сџираниџе и да џлачиџи како деџе. (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, с. 66)

Сџискал, звраскал сиромашоџи, целаша чарџиџа беше ја собрал, арно ама арамзадиџаша не беше и нашол и си осџанал бел во очџе, џри се шџо сџорил давиџа на конак, чунки во Сџамбол набрџо се џрааџи џакфиџе баџакчилџи. (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, с. 67)

Зборот *арамолебец* го наоѓаме кај Јашар-Настева (2001: 164) како сложенка „чишто компонентите се од различно етимолошко потекло (*haram* – арап.)“, односно *арам* + *леб*. Во ТРМЈ е даден со ознака разговорно и со значење ‘неработник, легач, мрзлив човек’. Во картотеката го најдовме следниот пример:

арамолебец Коа џи рани џакфиџе арамолейџи, коа џи рани; џа коа џи џишуал на џефџер, со ниџи Госџо да доџи и да му џлаџи, коа џи џишуал дури рекол доџа. (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. II, 1959, с. 238)

Зборот *аро* доаѓа од грчкиот јазик и кај Аргировски (1998) е со ознака дијалектен и со значење ‘1. смрт, 2. стар човек, 3. лош маж или жена’, во ТРМЈ е со ознаки архаично и пејоративно и со значење ‘1. стар човек, најчесто во изразот *сџаро-аро*. 2. зло, лошо.’, а во РМНП со значење ‘1. стара, грда и лоша особа. 2. зло.’ Во картотеката го среќаваме во примерите:

аро Погрдан израз који означаваша аљкаво, немарно, саможиво лице. Често се овај израз употребљаваша уз додатак мугав. – *О, о, и џџј аро сака да зборе. Аџе крџи си џлава шуџаво аро.* (Кратово, Ст. Симиџ)

Анџеле, Аранџел, кџе џе заколиџи.

Аро аросано. (СБНУ, 1895, кн. XI, Охрид, Е. Спространов, с. 246)

Ароџо џе јало, џа џе изело. (СБНУ, 1895, кн. XI, Охрид, Е. Спространов, с. 246)

Арна! Аро да ја џрекџине. – За жена (СБНУ, 1897, кн. XIV, Велес, Т. Ецов, с. 160)

Арен! Аро цџрно да го џрекџине. (СБНУ, 1897, Велес, Т. Ецов, с. 160)

Дека оге ароѿо, ѿа не дојде да ѿе ароса. Да даде Госѿод да се вамѿирова. (Штип, П. А. Чачоров, СБНУ VIII, 1892, с. 241)

(Аро од грч. *Харо*: Анастас Г. Таховски, Грчки зборови во македонскиот народен говор, Скопје, 1951).

аро – грдо, недостојно човечко суштество (Ж. Фирфов, М. Симоновски, Мак. муз. фолклор, Скопје 1959, с. 484).

аро – расипан, грозен и нечист старец (хајде, старо аро, оттуека) (Ж. Фирфов и М. Симоновски, Мак. мелографи од крајот на XIX век, Скопје, 1962, с. 368).

Б'аше еден човек и му роди жена-му ено о'аѿе. Им'аше кум ена мечка, и ѿака на ѿркјаѿа вечер дојде и мечкаѿа со ѿѿѿулѿе, и во лафосванѿеѿо одзѿора женаѿа му вели ма, жу-је (на мужу-је??? н. заб.): „Шчо ми зѿ доведе ѿос харо?“ (Македонски преглед, Софија, 1936 год. X кн. 3 и 4, (Корчанско), с. 131)

аро (А. Белиќ, Галички дијалекат, 1935, Регистарот (321–349)).

Зборот *асѿида* исто така доаѓа од грчкиот јазик и го најдовме кај Аргировски (1998) со ознака дијалектно и со значење ‘1. змија отровница, 2. фиг. самовила; грозна лоша жена.’ Во картотеката го најдовме во примерите:

асѿида (Мијаци – Дебарско), с. Ж. Самовила, грозна жена, развалена, развратница. Изв. слав. семин. II, 292. (Т. Панчев, Дополнение кон Речникот на Геров (1908))

асѿида вид отровна змија („таа жена ти е права аспида“). Од грч. *ἀσπίς*, н. грч. *ἀσπίδα*. В. Vasmer II s.v. (Анастас Г. Таховски, Грчки зборови во македонскиот народен говор, Скопје, 1951)

асѿида – отровна змија; фиг. лоша, зла жена (М. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. I, с. 306).

Беше се уѿлашил зѿоло од женаѿа до немајкаде; ѿаа врескај, ѿој ѿискај, ѿаа луѿи се и врескај, ѿој ѿискај ѿѿо зѿ зрло ѿечи и се молел, за некој да ѿојди и да зѿ куриѿулиса оѿ ѿаа лоша жена, ѿолоша и оѿ асѿида, ѿа ќе му сѿорел една зѿлема добрина, ѿѿо ќе се чудел. (М. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. I, с. 293)

Од погрдните зборови со почетна буква А што ги пронајдовме во картотеката на македонската народна проза, најголемиот број претставуваат зборови од туѓо потекло, главно од турскиот јазик и само два збора од грчкиот. Интересен е феноменот кај експресивното изразување да се посега по зборови од туѓо потекло, феномен којшто го следиме и ден-денес со прекумерна употреба, главно, на турцизми, како во разговорниот јазик така и во публицистичкиот стил, односно во јазикот на медиумите и на социјалните мрежи. Сите примери се однесуваат на психолошки особини кај луѓето, некои во основните, а некои во преносните значења. Истражувањето ќе продолжи со анализа на зборови со други почетни букви, со што ќе може да се следи дали оваа тенденција превладува или ќе се дојде до други резултати.

Литература

- Аргировски, М. 1998: *Грџизмиџе во македонскиоџ јазик*, Посебни изданија, кн. 29, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Скопје.
- Груевска-Маџоска, С. 2021: „Лексичките особености на творештвото на Марко Цепенков“, *Марко Цепенков, македонскаџа народна кулџура и фолклористџика, зборник на џрудови од научниоџ собир џо џовод 190 џодини од раџањето и 100 џодини од смрџџта на Марко Цепенков (1829–1920–2020)*, Македонска академија на науките и уметностите, Институт за фолклор Марко Цепенков, 101–113.
- ДРМЈ: Дигитален речник на македонскиот јазик, <http://drmj.eu/>
- Јашар-Настева, О. 2001: *Турскиџе лексички елементи во македонскиоџ јазик*, Посебни изданија, кн. 31, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Картотека на македонската народна проза, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, УКИМ.
- Леонтиќ, М. 2013: „Семантиката на турскиот суфикс -џи/-џи во турскиот и во македонскиот јазик“, *Годишен зборник Универзитџетџ „Гоџе Делчев“ – Шџџџ*, Филолошки факултет.
- ЛСЗИ: Ширилова, В. 2001: *Голем лексикон на сџџрански зборови и изрази*, Топер.
- РМНП: *Речник на македонскаџа народна џоезија*, Том I (А–Г), 1983, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, УКИМ, Скопје.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиоџ јазик I–VI*, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Bascom, W. R. 1965: “Four Functions of Folklore”, *The Study of Folklore* - Prentice Hall, Englewood Cliffs: N. J., 279–298.
- Dundes, A., 2007 [1969]: “The Meaning of Folklore”, *The Analytical Essays of Alan Dundes*, : Utah State University Press, Logan, Utah, 179–210.
- Malinowski, B. 1948: *Magic, Science and Religion and Other Essays*, Selected, and with an Introduction by Robert Redfield, Trade Edition: Boston, Massachusetts, Text Edition: The Free Press, Glencoe, Illinois.
- Škaljić, A. 1965: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Summary

As part of the project *Lexis of the Macedonian folk prose* implemented by the Institute of Macedonian Language “Krstе Misirkov” – Skopje, UKIM, the author conducted research on derogatory words starting with the letter “A”. Most of the words come from the Turkish language (some have Arabic or Persian origins) and only two words come from the Greek language. The research contains examples extracted from the archives of the Institute, in their original form. The following examples are analyzed: *абгал, ажгаја, ажгер, ајанџија, ајван, ајрамак, ајљаз, ајарсаз, арсаз, акмак, алабак, аламан, алчак, айчо, арамзаде, арамолебец, аро* and *асџида*. There is an interesting phenomenon that is revealed through expressive words of foreign origin that continues to be relevant even today, mainly for Turkish words, used in colloquial language, and both on media and on social networks. All of the extracted words refer to psychological characteristics of people, some with their basic meaning and some with their figurative meaning. The research will continue with an analysis of words starting with other letters that will enable a check on the validity of the initial hypothesis.

УДК 811.163.3'37:398.22(=163.3)

Марија Пандева¹

СЕМАНТИЧКОТО ПОЛЕ „ЖИВОТНИ“ ВО МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ

Апстракт: Предмет на интерес во оваа статија претставуваат македонските народни приказни, поточно оние во кои главните јунаци се животните. Семантичкото поле „животни“ е анализирано од лексичка гледна точка, т. е. се разгледуваат најчестите зборови употребени за именувањето на животните, вокативните форми искористени во нивните дијалози, турцизмите и деминутивите. Исто така, се воочуваат и редупликацијата и метафората како јазични изразни средства во македонските народни приказни. За целта на ова истражување се користат народните приказни од Цепенков и од Шапкарев.

Клучни зборови: македонска народна приказна, животни, деминутиви, турцизми.

Творештвото на Цепенков и на Шапкарев претставува непресушен извор за сите проучувачи на македонскиот јазик. Конески (1986: 243) зборувајќи за приказните на Шапкарев вели: „И такви какви што биле запишани, тие приказни ни носат не само обилие на мотиви, што можеле да бидат забравени без тој извонреден труд, ами и богата лексика и многу живи образци на народната речитост“. И богатството на народниот македонски јазик, застапен во приказните собрани и запишани од Цепенков е од неизмерно значење. Ружа Паноска (1981: 343) го поставува прашањето „Што е тоа посебно што му дава на јазикот од Марка Цепенков сила да истражува и да биде сок што напојува?“, за веднаш потоа и да го даде одговорот: „Несомнено тоа е начинот на кој Цепенков го употребува јазикот за со него да соопштува јасно, убаво и човечно“. Токму човечното е она што ги привлекува читателите, слушателите и проучувачите на неговото творештво кон неговите приказни. Овие приказни се сведоштво за еден свет, за едно време, за една почва на која живеат, разговараат, се борат и луѓето и животните, на која сè е реално, па дури и замисленото и невозможното. Така, животните овде добиваат глас, тие не само што зборуваат, тие и пренесуваат многу важни пораки. Во нивниот свет, одделен од оној на луѓето, тие имаат свое место во заедницата, а кога доаѓаат во контакт со човекот, тие најчесто му се потчинуваат.

¹ ИМЈ „Крсте Мисирков“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, marijapandeva1994@gmail.com

Во приказните на Цепенков се среќаваат голем број животни карактеристични за нашите простори, како што се лисицата, волкот и мечката што најчесто ги носат улогите на главните ликови, но ја среќаваме и камилата што не живее во нашата средина. Често се среќаваат и лавот, штркот и кртот.

Лисицата, како најостроумно животно се среќава во најголем број од приказните, а најчесто се именува како *лиса*, или со вокативното *лисо*:

- (1) Мори, ќе седнам, *лисо* – му рекла мечката – туку те молам, *лисо*, жити мајкината ти душа, стори еден зевмет, ако ти делил Господ некој маривет, да ми извадиш една коска магарешка што ми запре во грлово. („Мечката, волкот, лисицата и штркот“)
- (2) Што мака имаш, *мори аџи лисо*, од *аџи њеџла* толку се тагуеш? („Лисицата аџија“)

Во примерот (2) го среќаваме составот *аџи лисо*, но во оваа приказна ги среќаваме и *аџи џусаче*, *аџи шџрк*, *аџи шџрче* или *аџи шџркло*, како и *аџи њеџле*. Пред да тргнат на аџилак, животните си се обраќаат со брате: *браџе џусаку/ браџе џусаче* или со *бре: бре њеџле*.

- (3) Е, мори *кума лисо* – рекол смокот – виде оти јас во ѓумчето бев затворен?
- (4) *Сесџро лисицо* – је рекол човекот плачејќи со глас – на ова твое големо и преголемо добро ти мене што ми стори, тебе не ти требаат на аџилак да одиш за душата да си ја спасиш, рај божи за тебе веќе јет отворен.

За споредба, ги искористивме и приказните собрани од Шапкарев, во кои освен *лиса/лисо* за лисица ги среќаваме и следните зборовни сојузи:

- (5) – *Лесичко-довичко!*
– А-а, не сам јас *лесичка-довичка*, јас се ожених.

Во примерот (5), лисицата е вдовица, па волкот ја вика *лесичко-довичко*. Во оваа приказна („Лисицата вдовица“, Шапкарев), лисицата потоа се жени за мачорот, а мачорот го именува како: *мачарок-коџоромбашија*. Мачката, како *мачорок* се среќава и во приказната „Лисицата и мачорокот“, и тие повторно се во брак.

- (6) Била една лисица, се оженила за еден *мачорок*.

Во приказната „Лисицата, бишката, мечката и заецот“, лисицата ја нарекуваат Линдра:

- (7) Мечката, бишката и заецот кога ѝ се смејали на лисицата и дека а сретили, ѝ викали:
– *Линдро, Линдро!*
А лисицата им велјала:
– Нимо ми се смејте, оти ако го земам *смрчок-челеби* ќе видите и вие!

Во примерот (7), смрчок-челеби е мачорот и во оваа приказна, повторно, лисицата и мачорот стапуваат во брак.

Во приказната „Арсланот, мачорот и мачорчето“, ги среќаваме како ликови и мачорот и мачорчето.

- (8) – Слушај вамо, синко, јас еве ќе си одам на аџил’к, а ти ќе останеш на мојата работа. Ти сам гледаш оти многу ни ет оваа работа убаа, ами треба арно да ја крепиш, за дури сме живи да ја имаме и пржени риби да јадеме. Ќе давиш глувци, ама не ќе додавиш сите, оти ако не останат глувци, ќе те истераат после, да и ти ќе трпиш, да и јас ако сум жив да се вратам од аџил’к. Ете, вака да работиш, синко, и седи ми со здравје. Вака му зборуваше *мачороко* на *мачорчејто* и си ошол на аџил’к.

Во примерот (8) употребата на деминутивот *мачорче* е буквална, станува збор за помал мачор.

Покрај мачорите, чест лик во приказните е и лавот. Во народните приказни најчесто го среќаваме турцизмот *арслан* и варијантите *’рслан* и брате *арслане*:

- (9) Некогаш собрал *арсланој* аскер од сите животинки, што и имало на земјава...
- (10) Еднаш се собрале сите ѕверове да си одберат помеѓу ни еден цар и сите рекле:
– *’Рслано да је!* – и го одбрале за цар.
- (11) Ако ми го сториш тоа добро брате *арслане* – му рекол дрваро – дури сум жив нема да ти го забораам.

Уште еден централен лик во приказните на Цепенков е волкот. Тој најчесто е придружник на лисицата, кој, како и другите животни најчесто е надмудрен и изигран од остроумноста и лакомоста на лисицата. Тие најчесто си се обраќаат со *кума лиса* и *куме волчо* со што му се покажува на читателот дека во нивниот животински свет се сметаат за кумашини.

- (12) Побегал, побегал малку и за к’сметот од волкот еве ти ја *кума лица*.
- Ах, *кума лисо*, јас тебе ми те барам – му рече *волко* – ќе ми те јадам сега, доста сум три дни гладен, ела ми вамо сега!
  - Дуу, *кумче волче* – му рече лиса – ами зер за тоа три дни, кај туку те барам, нозете ми капнаа од шетање за да те барам. Шукур што ми те најдов, па ти сакаш да ме јадиш; да знаиш ти, *море волчко*, што к’смет ми ти излезе, бакшиш ќе ми даиш.
  - Ја, де кажи ми да чујам – му рече *волчко*.
  - Да ми ти канам, *кумче волче* – му рече лиса – јас те барав да ми те канам да бидиш *нунко* на свадба, паче и јаболко носам за да те канам, туку ми се наби и се наскапа, та после го врлив, оти си реков со умо: со накасапено јаболко *нунко* не се канит за на свадба; да шукур што те најдов, еве ќе те канам со уста. Да ми повелиш, *кумче волче*, да ми дојдиш на свадба, за да бидиш *нунко* и за да венчаш зет

со невеста, и со господ напред, годинава ќе венчаш, в година да крстиш.

Во приказната „Болен здрав носи“ можеме да го засведочиме кумството на лисицата и на волкот. Во примерот (12) покрај обраќањата кон кума лиса и кумче волче, ја забележуваме и употребата на зборот *нунко* како синоним за *кум*, со што се збогатува текстот и се избегнува повторување. За богатството на лексиката во текстот заслужни се и деминутивите што се употребуваат при именувањето на животните, како во конкретниот случај за волкот: волчо, волчко, волче и дијалектната форма *в'че*.

Во примерот (13) среќаваме употреба на *волчо* (од приказната „Лисицата и волкот“ од „Малешевски приказни“ забележани од Кирил Пенушлиски):

(13) – *Кумчо волчо*, јас сам болна.

...

- Гладен сам, кума лисо.
- Шчо да праиме, *кумчо в'чо*?

Според Јованова-Грујовска (2012: 120), *волче* е деминутивно-хипокористична форма од волк и се однесува само на примарното значење на волк, додека формата *волчко* е галовна форма од основното значење на именката волк и се среќава само во литературата за деца и во народното творештво. Според Јованова-Грујовска (2012: 120), во народното творештво волкот може да добие карактеристики на храбар и победнички лик.

Мечката исто така е еден од главните ликови во народните приказни и таа најчесто се среќава како *шешка меца*.

(14) Како, како *мецо*? – је рекол волкот.

(15) Оо, добре дојде, *шешко мецо*, добре дојде, како стори вака што дојде у мене? – му рекла лиса.

(16) На *шешка мецо* – му рекол штрокот – коската, и дај ми сега голем бакшиш што ме такса.

Примерите (14), (15) и (16) се од приказната „Мечката, волкот, лисицата и штрокот“. Во приказната „Сиромашкото дете и лисицата“, детето ѝ се обраќа на мечката со вокативната форма (*шешка*) *мечко*:

(17) – Е, гостин биди, *мечко*, и повели седни да се огреиш – је рекло момчето.

(18) – Вистина така је, *шешко мечко* – му рекло момчето.

Во една приказна од Шапкарев, „Мечка и дете“, мечката се именува како *бубо*, како во примерот (19):

(19) Една вечер, кога си се грееле така, мечката нагрена од огнот, задремала; а детето, кога ја видело је рекло:

– Не деми (не дреми), *бубо*, не деми!

Според Речникот на македонската народна поезија (1983: 193), *буба* е ‘општ назив на инсекти’, додека деминутивот *бубалчица* со преносно значење е

‘жена многу мирна, послушна’ (1983: 1994), па називот бубо од народната приказна може да се протолкува како опис за мечката како мирно животно, кое се грижи за детето, и да се доближи до употреба (и значењето) на тетка меца.

Покрај мечката и волкот, интересни се и лексемите што се поврзани со ежот.

Во приказната Лисицата, ежот и кртот ги среќаваме напоредно *ежско* и *ешко*:

- (20) – Ами, што ќе ватиме, бре *ежско* – сега што да ватиме некоа работа?
 – Ами што ќе ватиме, бре *ежско* – му одгоорил крто – со прво нè чека да изораме полето. Еве јас ќе изорам, а пак ти да посеиш.
 – Многу арно – му рекол *ешко* – сега што да ватиме некоа работа?

Во следниот пример (21), среќаваме редупликација во именувањето на ежот, на кртот и на лисицата:

- (21) Е, ти, *ешко мешко*, и ти, *крџуле мрџуле*, вие имате девет кила и кутле и сламата за делење. Еве прао како се дели: на ти тебе, *еже меже*, на сламава да си лежеш, на ти тебе, *крџуле мрџуле*, пченица едно кутле – толку доста ти е за цело зимоиште, а за *лисица мисица* ќе бидат деветте кила пченица, за да си и однесам воденица.

Именските сојузи *ешко мешко/ еже меже, крџуле мрџуле* и *лисица мисица* го засилуваат значењето. Во овие примери забележуваме редупликации, а може да се наречат и репетитивни групи. Се образуваат со два збора со слична функција што доаѓаат еден по друг и на тој начин формираат група за да изразат некој предмет, особина или дејство (Ахмет 2014: 56, Karahan 2006: 60). Суплементарните редупликации како во примерот (21), Моира Јип ги нарекува „ехо зборови“.

Според Јашар-Настева (1979: 40) „редупликацијата игра значајна улога во случаи кога се сака нешто да се потцени или исмее.“

Покрај синонимијата лав и арслан, среќаваме употреба и на брав за овен, како во приказната „Болен здрав носи“:

- (22) Ха, сега брави, ќе ве јадам – му рекол волкот – и двата.
 – Е, ќе не јадиш, волчко – му рекле бравите – туку знаеш што ќе те молиме?

Во приказната „Браот со позлатениот рогои“ запишана од Цепенков во Зборникот на народни умотворби, ги среќаваме формите:

- (23) Помеѓи *бравите* имал саде еден *браф* со позлатени погои.

...

Кајата, кога му се фалел за *браоџ*, му се на фалел првиот каја и за офчарот, оти му бил верен и салам.

Според Речникот на македонската народна поезија (1983: 166) брав е *овен; одделна овца, коза и сл.*

Во приказната „Дран прчко, недодран, лисица и бумбар“, *прчко* се употребува синоним за *јаре*:

- (24) Си имал еден старец тројца синои и три ќерки; си имал и едно *јаре*, што многу го милуал стариот, од синои си поеќе.

...

Откоа 'и изакла старио сите синои и ќерки, сам стар го зеде *јрчка* и отиде да го пасит; како го паси прчка, како го носи по најубаата шума, вечерта, едно го донесол дома, и прао отишло по јаглењето и ватило да фризит јаглење уште поеќе.

– А бре, *јрчко*, да би гаолот те зел да би – му рекол дедо – зашто пак вечерва ми гризиш јаглење?

Според Толковниот речник на македонскиот јазик, основното значење на *јрч* е јарец, а деминутивот прчко означува фалбација. Во оваа приказна, деминутивот прчко со кој се именува јарето, истовремено го опишува и неговиот карактер.

Низ приказните се среќава и синонимната употреба на глушец и стаорец (или глувци и стаорци). Во приказната „Арсланот, мачорот и мачорчето“ се забележува оваа синонимија:

- (25) – Со кое прао ми давате мене месо испогането од *глувци*, да го јадам, бидејќи сум ви цар? Еве, за првпат ќе ви простам, ама уште еднаш ако ми даите, лошо ќе ве расипам! Вака да си знаите, лошо ќе ве расипам! – им рекол арслано.

...

На тоа згора, беа се собрале поголемците да размислат како да му се бара некое чаре на *стаорциите*.

Според Толковниот речник на македонскиот јазик, глушец е 'мал глодач со долга тенка опашка што живее во близина на луѓето или во полињата' (Том 1, 2003: 350), додека стаорец е 'вид голем глушец' (Том 5, 2011: 554).

Во народните приказни се среќава и збирната именка стока:

- (26) ... да *стаокаџа* од Тумбурли-бега: овци, крави, волои, билои, и друзи огон не ќе 'и горит, што ќе доит лошото на луѓето нека доит на *стаокаџа*.

Во македонските народни приказни забележуваме богата палета ликови од животинскиот свет. Преку приказните го следиме животот на животните во нивниот свет, тие се плашат, се радуваат, гладуваат, се борат за парче леб (или за парче од друго животнче), одат на ацилак, прават свадби и крштемки и си прават сплетки едни на други, исто како и луѓето. Борбата за опстанок е двигателот во народните приказни. Преку содржината на приказните, понекогаш на хумористичен начин, се критикува општеството, или уште поточно, се отсликува. Ликовите што постојано се повторуваат во приказните можат да се интерпретираат како луѓе: во високите слоеви на општеството се поголемите „сверки“ како лавот (арсланот), мечката, волкот и лисицата, под нив се наоѓаат мачките, кучињата, штрковите, односно обичниот свет, а на дното се ежовите, кртовите и глувците (стаорците), односно оние што се на маргините на општеството (во приказните насликани под земја). Покрај богатата семантика

на приказните за животните, ја забележуваме и богатата лексика поврзана со нив. Синонимијата, редупликацијата и деминутивите придонесуваат кон разубавување на текстот и на приказните, а големиот број турцизми и дијалектизми отвораат и натамошни прашања за истражување.

Литература

Јованова-Грујовска, Е. 2012: Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективноценка во македонскиот јазик, Скопје.

Конески, Б. 1986: *Македонскиот XIX век, јазични и книжевно-историски прилози*, Култура, Скопје.

Октај, А. 2014: „Зборовните групи во турските говори од Југозападна Македонија и влијанието на македонскиот јазик врз нив“, *Романисџика и балканисџика, Зборник на трудови во чест на проф. д-р Пејтар Аџанасов по повод 75 години од животој*, Скопје.

Пановка, Р. 1978: „Перспективата на прозниот јазик на Марко Цепенков“, *Симпозиум посветен на животој и делото на Марко Цепенков*, МАНУ, Скопје, 343–346.

Пенушлиски, К. 1973: *Приказни за животни, Македонско народно творештво*, Македонска книга, Скопје.

Речник на македонскиот народен јазик, Том I (А-Г), 1983, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Толковен речник на македонскиот јазик 1-6, 2003-2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Kahraman, T. 2012: “Türkçedeki Belirtme Öbeklerinin Türleri Ve Bunların Adlandırılması” in *Turkish Studies*, Vol. V, Issue 2.

Moira, Y. 1995: “Identity Avoidance in Phonology and Morphology”, *Conference on Features in Optimality Theory at the University of Arizona*, Arizona.

Summary

In this paper we analyze the Macedonian folk narratives collected by Cepenkov and Shapkarev in which the main characters are the animals. These narratives appear as a metaphor for the human society and its issues. In the analyzed narratives, we take interest in the lexemes regarding the animals, their relations and relationships in their world, the vocative forms which are used for referring the animals as well as the synonyms used for some animals. We also notice a few words from the Turkish language which are repeatedly used in this narratives.

Македонка Додевска¹

ИМЕНУВАЊЕ НА ПОСАТКИТЕ И НИВНАТА СЕМАНТИКА ВО ГОВОРОТ НА СЕЛО ЦРНИЛИШТЕ И НА СЕЛО ЃУЃАНЦЕ

Апстракт: Предмет на истражување ќе бидат лексемите за именување на посатките и нивната семантика во говорот на село Црнилиште и на село Ѓуѓанце. Класификацијата на собраниот дијалектолошки материјал ќе биде во соодветство со тематските подрачја **Стан/Куќа и нејзините делови** и **Уредување на куќата и посатки**, собран според Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас. Она што ме поттикна на ова научно истражување е богатата лексика од називи од сферата на посатките во говорот на овие две овчеполски села.

Клучни зборови: посатки, лексика, семантика, говор, лексичко богатство.

Вовед

Селата Црнилиште и Ѓуѓанце се овчеполски села. Овчеполскиот говор, според класификацијата на Видоески (Стојка Бојковска и др. 2008), спаѓа во североисточните македонски дијалекти. „Црнилиште го зафаќа јужниот дел од Овчеполската Котлина. Се дели на Горно и Долно, а денес селото брои 120 куќи со вкупно 459 жители. Ѓуѓанце, чијшто говор исто така е предмет на анализа го зафаќа северниот дел од Овчеполската Котлина. Се дели на Горно и Долно, а во него живеат 177 жители. Село Црнилиште, според кажувањето на информаторите, е старо и постои уште од турско време. Името го добило од придавката **црн** со значење *‘место со црnilo’*, а бот. **црnilo** со значење *‘вио болест кај жиијата и.н. зламна’* од (стсл. **цр̀nilo**) (Иванова 1996: 143). Турското име на Црнилиште е Дириле. Селото Ѓуѓанце името го добило според личното име Ѓуѓан < Ѓуѓ (о) + ан од Ѓурѓо (Иванова 1996, 142)“ (Додевска 2013, 4–5).

Предмет на истражување во нашиот труд се именувањата на посатките и нивната семантика во говорот на Црн и на Ѓуѓ. Материјалот за анализа во овој труд е собиран според *Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас* (Видоески 2000).

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, makedonkadodevska@yahoo.com

При истражувањето и пишувањето на трудот е собиран дијалектолошки материјал во с. Црнилиште и во с. Ѓуѓанце. Снимените текстови, поставените прашања и одговорите во кои се опишани посатките, рачно се запишани во тетратка, потоа се транскрибирани со фонетска транскрипција, а потоа се внесени во електронска верзија.

Посатки и уредување на куката

Лексемата **суд** ‘*саг*’ е општословенска и прасловенска лексема: стсл. *сждѣ*. Повеќе за семантичките карактеристики на оваа лексема, за хомонимските односи, развојот на значењата и нејзината етимологија има во трудот на Светлана Давкова-Ѓоргиева (2009: 13–22). Скок (Skok 1973, 355–356) ја регистрира во хрв. и срп. *posuda*, пол. *sąd*, слов. *sod*, буг. *сад*. Во ТРМЈ (Конески 2011: 272) како прво, приведено е следново значење: 1. ‘*посатка во кујна*’. Другите две значења се од доменот на **анатомијата** ‘*орѓан во вид на цевка низ која се движат ѝтечносии (крв, лимфа) кај човекои и живоииниие*’ и **ботаниката** ‘*орѓан кај расиенијаииа низ кој се движи водаииа*’ и означуваат садови според функцијата (делови од телото) во организмот на луѓето, животните и растенијата (Николовска, Додевска 2018: 47–48).

Лексемата **бардак** употребена е со значењето ‘*земјен саг за вода*’ во говорот на Ѓуѓ. Лексемата **бардак** се среќава во Толковниот речник на македонскиот јазик со значењето ‘*земјен или бакарен саг со рачка и дулец за вода, вино или за ракија*’ (ТРМЈ I: 90) и во Речникот на македонскиот јазик со значењето ‘*глинен саг за ѝтечносии со една или две рачки и дулец за ѝшење или сииање*’ (Мургоски 2005: 34). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 56) лексемата **бардак** е регистрирана со значењето ‘*йомала, или мала сииомна со една рачка и со дуиче за ѝшење вода*’. Имаме работа со лексема од турско потекло, со значење (тур. **bardak**) ‘*саг од кој се ѝше вода*’ (Јашар-Настева 2001: 68).

Лексемата **букле** Црн, **букол** Ѓуѓ се среќава со значењето ‘*дрвен саг за носење вода, обично се ѝовара на коњ*’. Лексемата **буклија** (дем. **букле**) во Толковниот речник на македонскиот јазик е толкувана со значењето ‘*дрвен саг за вода или за вино со синцир за носење иреку рамо или за ѝоварање на добииок*’ (ТРМЈ I: 194), а во Речникот на македонскиот јазик лексемата **букар** е толкувана со значењето ‘*дрвен саг за вода*’ (Мургоски 2005: 62). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 66) лексемата **буклија** е регистрирана со значењето ‘*дрвен длабок кружен и малку сииоснаии саг за носење вода од йодалеку, обично се ѝовара на коњ*’.

Лексемата **ваган** во говорот на Црн се среќава со значењето ‘*месиио каде сиио сииојаии саговииие за вода*’. Лексемата **ваган** во Толковниот речник на македонскиот јазик се среќава со значењата 1. ‘*саг од кој се јаде, чинија*’, 2. (дијал.) ‘*йомала мера од шиник*’ (ТРМЈ I: 202), а во Речникот на македонскиот јазик оваа лексема се среќава со значењето (дијал.) ‘*чинија, најч. од дрво*’ (Мургоски 2005: 65). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 81) лексемата **ваган** е

регистрирана со значењето *‘олабок дрвен сад, во кој се шолче лук но и иштерки иечени’*.

Со лексемата **фиљушка** Црн, **в'иличка** Ѓуѓ се означува *‘предмет со кој јадеме месо’*. Лексемата **виљушка** во Толковниот речник на македонскиот јазик е регистрирана со две значења 1. *‘дел од приборот за јадење, со зајци, шито служи за набоднување на храната’*, 2. *‘направа со зајци која служи како алат или е држач за одредени предмети’* (ТРМЈ I: 247), а во Речникот на македонскиот јазик лексемата **виљушка** е регистрирана со повеќе значења 1. *‘направа со рачка и два или повеќе шилци шито се користат при јадење или гоишење’*, 2. *‘хоризонтални метални шилци кај виљушкар’*, 3. *‘делот од телефонот врз кој се става слушалката кога не се користи’*, 4. *‘виљушката држач на ѓркало од велосипед’* (Мургоски 2005: 78). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 108) лексемата **виљушка** е регистрирана со значењето *‘дел од приборот за јадење, кој има зајци со кои го боцкаме месото’*.

Лексемата **фуџан** Црн, **вилџан** Ѓуѓ во овие два говора е позната со значењето *‘чаша од која ијеме кафе’*. Оваа лексема во ТРМЈ (VI: 242) е толкувана како *‘сад од кој се ијие кафе, чај, шербет или салет, првобитно без рачка’*, а во РМЈ се среќава со значењето *‘мала шолја за кафе’* (Мургоски 2005: 870). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 90) лексемата **фиџан** е регистрирана со значењето *‘мал олабок сад порано без, подоцна со рачка од кој се ијие кафе’*. Од двете наведени толкувања се гледа дека се работи за турцизам (арап. **filcan**, **fincan**) со значење *‘чаша за кафе и за млеко’*. Во денешно време за оваа лексема се користи заемката **шоља** (герм.) со значење *‘фиџан за млеко’*, навлезена преку српскохрватскиот јазик (Јашар-Настева 2001: 68).

Лексемата **вршник** Црн, Ѓуѓ означува *‘железен сад шито се клава врз црејната за да се исече лебот’*. Лексемата **вршник** регистрирана е во ТРМЈ (I: 317) со значењето *‘метален ѓоклоец под кој се ијече леб и др.’*, а во РМЈ оваа лексема е регистрирана со две значења 1. *‘сач’*, 2. *‘нейодносливо жешко време’* (Мургоски 2005: 98). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 161) лексемата **вршник** е регистрирана со значењето *‘железен ѓоклоец шито се става врз црејната/ѓодницата за да се исече лебот на ѓој начин шито врз него се става (ѓој се ѓосијува) ијел, на средината на сачот има мал ошвор’*.

Со лексемата **к'арта** се означува *‘ѓркалезен сад за вино’* во говорот на Црн и на Ѓуѓ. Лексемата **карта** се среќава со значењето *‘ѓлоснат дрвен сад во форма на мајарка во кој се служи вино, се кани на свадба и сл.’* (ТРМЈ II: 487), а во Речникот на македонскиот јазик оваа лексема е употребена со значењето *‘дрвен сад за вино во облик на ѓркалезно ѓлоснато шише’* (Мургоски 2005: 305). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 74) лексемата **карта** е регистрирана со значењето *‘дрвен ѓркалезен олабок сад’*.

Лексемата **грне** во говорот на Црн се среќава со значењето *‘сѓецијален земјен сад за вино’*, истата лексема се среќава и со друго значење *‘ѓркалезен земјен сад за гоишење’* во говорот на Црн и на Ѓуѓ. Лексемата **грне** во

Толковниот речник на македонскиот јазик е толкувана со значењето ‘земјен сад ишћо се корисћи за ѿодѿишћување храна’ (ТРМЈ I: 380), а во Речникот на македонскиот јазик оваа лексема се среќава со повеќе значења 1. ‘*длабок ишћкалезен земјен сад за ѿишћвење*’, 2. ‘*ишћредмеи со облик на или ишћио ишћиесеишћува нашћрне*’, 3. (бот.) ‘*оишћровно расиенение со леишћливи и влакнесишћи лисћиови, и неишћријашћен мирис*’ (Мургоски 2005: 123). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 120) лексемата **грне** е регистрирана со значењето ‘*висок, длабок и надуен земјен сад, со каишћак на оишћвороишћ, со една рачка и со ѿолемина до 2 кг*’.

Лексемата **кал’еница** во говорот на Црн и на Ѓуѓ употребена е со значењето ‘земјен сад од кој јадеме манџа’. Во Толковниот речник на македонскиот јазик лексемата **каленик (каленица)** употребена е со значењето ‘земјен сад во вид на чинија’ (ТРМЈ II: 455), а во Речникот на македонскиот јазик оваа лексема ја среќаваме со значењето ‘земјена или дрвена ишћодлабока чинија’ (Мургоски 2005: 296). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 82) лексемата **каленица** е регистрирана со значењето ‘земјен (ишћорейшћко дрвен) длабок сад со ишћовеќе намени, но и како сад во кој се ишћолче лук’.

Лексемата **к’отел** Црн, **кот’ал** Ѓуѓ употребена е со значењето ‘ишћѿолем бакарен сад за шћреење вода, се обесува на ошћнишћише на синџир’. Во ТРМЈ (II: 617) лексемата **котел** е толкувана со следниве значења 1. ‘*ѿолем мейшћален сад за ѿишћвење или шћреење вода со ишћркалезен облик, со широко дно и рачка одозгора за закачување*’, 2. (техн.) ‘*зашћворен сад во којишћио водаишћа со зашћревавање се ишћрейшћвора во ишћареа*’. Во РМЈ лексемата **котел** се среќава со две значења 1. ‘*ѿолем длабок цилиндричен сад за вриење вода на оишћворен ошћан*’, 2. ‘*сад или аишћарашћ за зашћревавање вода, осб. за снабдување на центишћрално шћреење*’ (Мургоски 2005: 343). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 140) лексемата **котел** е регистрирана со значењето ‘*ѿолем кружен мейшћален односно бакарен сад кој во ишћобѿашћишћише куќи бил калаисан, со шћирок оишћвор и една дршка одозгора, зафаишћена за две јамки, ишћосишћавени една сишћроишћи друшћа, во шћорниоишћи дел ишћод рабоишћи на кошћелоишћи*’.

Со лексемата **т’ачник** Црн, **к’ацало** Ѓуѓ се означува ‘наишћрава за ишћолчење лук’. Лексемата **толчник** е регистрирана во ТРМЈ (VI: 78) со следниве значења 1. ‘*дрвена наишћрава со ишћроширен долен дел за ишћолчење во аван, лучница, каленица и др.*’, 2. (бот.) ‘*дел од цвеишћоишћи од кој се образува ишћлод ишћо оишћлодувањеишћио со цвеишћен ишћрав*’. Во РМЈ (Мургоски 2005: 825) оваа лексема се јавува со две значења 1. ‘*ишћредмеишћи во облик на ишћалка за ишћолчење во аван*’, 2. (бот.) ‘*женскиишће органи на цвеишћи*’. Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 76) лексемата **толчник** е регистрирана со значењето ‘*дрвен ишћредмеишћи, во долниоишћи дел ишћошишћрок, а во шћорниоишћи ишћошћесен*’.

Лексемата **п’одница** Црн, **подн’ица** Ѓуѓ се среќава со значењето ‘земјен сад во форма на ишћейсија во која се ишћече леб’. Во Толковниот речник на македонскиот јазик лексемата **подница** употребена е со значењето ‘земјен сад во кој се ишћече леб со вриник, ишћреишћна’ (ТРМЈ IV: 196), а во Речникот на македонскиот јазик лексемата **подница** се среќава со значењето (диајл.)

‘црејна’ (Мургоски 2005: 577). Кај Давкова-Горгиева (2009: 155) лексемата **подница** е регистрирана со значењето ‘*џлинен сад за ѝечење леб*’.

Лексемата **ран’ија** во говорот на Ѓуѓ употребена е со значењето ‘*џолем коџел во кој се џрее вода за ѝерење*’. Лексемата **аранија** во ТРМЈ (I: 54) се среќава со значењето ‘*џолем бакарен коџел*’, а во РМЈ лексемата **аранија** употребена е со значењето ‘*џолем бакарен сад*’ (Мургоски 2005: 21). Кај Давкова-Горгиева (2009: 142) оваа лексема е регистрирана со значењето ‘*бакарен сад, коџел*’. Од наведените толкувања се забележува дека се работи за лексема од турско потекло, **аранија** (тур. **harani**) (Јашар-Настева 2001: 68).

Со лексемата **сад** Црн, **суд** Ѓуѓ се означува ‘*садови за домаќинсѝвоѝо*’. Лексемата **сад** употребена е со следниве значења: 1. ‘*ѝосаѝка во кујна*’, 2. (анат.) ‘*орџан во вид на џевка низ која се движаѝ ѝелесниѝе ѝечносѝи (крв, лимфа) кај човекоѝ и животоѝниѝе*’, 3. (бот.) ‘*орџан кај растѝенијаѝа низ кој се движи водата*’, 4. ‘*младо засадено лозје*’, 5. в. ‘*овоѝѝарник*’ (ТРМЈ V: 272). Во РМЈ лексемата **сад** е регистрирана со повеќе значења: 1. ‘*ѝуѝлив ѝредмеѝ осб. за ѝечносѝ како чинија, шолја, ѝише, ѝѝн.*’, 2. ‘*садови*’, 3. (анат.) ‘*канал ѝѝн., ѝѝѝо содржи или ѝренесува крв или оруџи ѝечносѝи*’, 4. ‘*куѝија, ѝросѝор или месѝо за сѝавање или чување на неѝѝо*’, 5. в. ‘*овоѝѝарник*’, 6. ‘*новозасаден лозов насаџ*’ (Мургоски 2005: 713).

Лексемата **теп’ија** Црн, **тепсија** Ѓуѓ употребена е со значењето: ‘*широк, бакарен или бронзен сад во кој се џоѝви зелник, се ѝрави баклава и слично*’. Во ТРМЈ (VI: 51) лексемата **тепсија** се среќава со следниве значења: 1. ‘*џолем, ѝлиѝок сад за ѝечење*’, 2. ‘*количина од јадење ѝодџоѝвено во ѝаков сад*’. Во РМЈ лексемата **тепсија** е регистрирана со значењата: 1. ‘*ѝлиѝка ѝркалезна ѝава најч. за ѝечење ѝѝѝи ѝѝн.*’, 2. ‘*неѝѝо ѝѝо наликува на ѝеѝсија осб. ѝерен*’ (Мургоски 2005: 39). Повторно имаме работа со лексема од турско потекло, **тепсија** (тур. **tepsi**) (Јашар-Настева 2001: 69). Кај Давкова-Горгиева (2009: 128) лексемата **тепсија** е регистрирана со значењето ‘*џолем но ѝлиѝок бакарен сад во кој обично се ѝечело зелник и ѝѝѝа, ѝонекоџаѝ и баклава, во фурни*’.

Со лексемата **к’уп** Ѓуѓ се означува ‘*ѝркалезен земјен сад за џоѝвење*’. Лексемата **к’уп** се среќава со значењето ‘*џлабок земјен сад со ѝесно џрло и со две рачки од сѝраниѝе*’ (ТРМЈ VI: 152), а во РМЈ оваа лексема е употребена со значењето ‘*земјен сад со каѝак на џорнаѝа сѝрана и две рачки*’ (Мургоски 2005: 845). Од наведените толкувања се забележува дека се работи за турцизам и во овој случај, **к’уп** (тур. **küp**) (Јашар-Настева 2001: 68). Кај Давкова-Горгиева (2009: 72–73) лексемата **к’уп** е регистрирана со значењето ‘*џлабок земјен сад со две рачки од сѝрана, во неџо се чувало вино и оруџо*’.

Со лексемата **џезве** Црн, Ѓуѓ се означува ‘*сад во кој се вари кафе*’. Лексемата **џезве** во Толковниот речник на македонскиот јазик се среќава со значењето ‘*сад со долџа рачка во кој се вари кафе*’ (ТРМЈ I: 564), а во Речникот на македонскиот јазик е употребена со две значења: 1. ‘*мал мѝѝален сад со*

долга рачка, најч. за варење кафе’, 2. ‘седенка со добро јадење, ѝшење, ѝесни иѝн., софра’ (Мургоски 2005: 173). Кај Давкова-Ѓоргиева (2009: 89) лексемата **ѓезве** е регистрирана со значењето ‘мал бакарен сад, со долга дршка за варење и сервирање кафе’. Повторно имаме работа со турцизам, **ѓезве** (тур. **cezve**) (Јашар-Настева 2001: 69).

Заклучок

Со спроведеното истражување на дел од материјалот се доаѓа до заклучок дека лексиката што се користи за именување на називите на посатките, во говорот на овчеполските села – Црнилиште и Ѓуѓанце главно е од словенско потекло, но се среќава и лексика од туѓо (несловенско) потекло.

Преку анализата на материјалот целта е да се претстават називите на посатките во овчеполскиот говор како дел од лексичкото богатство, како и да се претстави фреквентноста на турските лексеми во македонскиот јазик и денес, преку одделни примери.

Овде ја користам можноста да им изразам голема благодарност на информаторките Ратка Јованова и Ѓева Тодоровска за богатиот дијалектолошки материјал; тие ми помогнаа да прикажам дел од лексиката поврзана со називите на посатките во говорот на с. Црнилиште и на с. Ѓуѓанце, Светиниколско.

Литература

- Давкова-Ѓоргиева, С. 2009: Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик, *Посебни изданија, кн. 68*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Додевска, М. 2013: Овчеполскиот и словенечкогоришкиот (горичански) дијалект – две паралели во јужнословенскиот јазичен свет, *Маѓистерски ипруо*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Јашар-Настева, О. 2001: Турските лексички елементи во македонскиот јазик, *Посебни изданија, кн. 31*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Мургоски, З. 2005: *Речник на македонскиот јазик*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Николовска, В., Додевска, М. 2018: *Лексикаѝа ѝри ѝпроизводсѝво на млечни ѝродукѝи во ѝоворѝи на с. Црнилиште и на с. Ѓуѓанце – Светиниколско*, Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија, том 1, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Белград; Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“, Скопје.

Толковен речник на македонскиот јазик I–VI, 2003–2014, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Summary

The subject of research will be the lexemes for naming the vessel and their semantic in the speech Crn and Gjugj. The classification of the collected dialectological material will be in accordance with the thematic areas **Apartment/House and its parts and House decoration and vessel**, collected according to the Questionnaire for collecting material for the Macedonian dialect atlas. What motivated me to this scientific research is the rich lexicon of names from the field of vessel in the speech of these two Ovchepole villages.

Through the analysis of the material, the goal is to present the names of the vessel as part of the lexical wealth, as well as to present the frequency of Turkish lexemes in the Macedonian language even today, through separate examples.

УДК 811.163.3(049.3)

**НАЈНОВИТЕ ИЗДАНИЈА НА
ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“**

(Македонски јазик, год. LXXI, Винсент графика, Скопје, 2021; Македонистика, бр. 20, Винсент графика, Скопје, 2021; Владимир Цветковски, Јазичиџе во конџакиџ во балканскиоџ ареал – џуџаџа лексика во колоквијалниоџ македонски јазик во Биџола, Винсент графика, Скопје, 2021; Лидија Тантуровска, Јазичен бележник II, Винсент графика, Скопје, 2021; Мери Јосифовска, Аџиџроџонимскиоџ сисџем во Крушевско, Скопје, 2021; Речник на црковнословенскиоџ јазик од македонска редакџија, III, 14, КА ЕЛ ЕС-принт, Скопје, 2021)

Ми претставува пријатна обврска да ги претставам најновите изданија на Институтот за македонски јазик во изминатата 2021 година.

Промоџијата на шетте институтски изданија ја започнуваме со последниот број на списанието **Македонски јазик**, год. LXXI – орган на Институтот со меѓународен редакџиски одбор и главен и одговорен уредник Снежана Велковска (сега во пензија), Г.Цветановски, (заменик одговорен уредник); К.Топлиска-Евроска (секретар) Е.Јованова-Грујовска, Е.Стоевска-Денчова, В.Миовска, Н.Анџријевска, членови од нашата средина и Елена Веришникова (Русија), Милан Михаљевиќ (Хрватска), Вера Смоле (Словенија), Ана Цихнерска (Полска), Станислав Станковиќ (Србија). Минатата 2021 год., од печатницата *Винсентџ графика*, излезе од печат седумдесет и вториот број на списанието „Македонски јазик“ кое беше посветено на втемелувачите на македонскиот јазик: Крсте Мисирков, Блаже Конески и Благоја Корубин. Во списанието на околу двесте страници се застапени рубриките: Поводи, Статии, Прикази, Хроника и рубриката IN MEMORIAM.

Во статиите (вкупно 6), се разработуваат прашања од различни области од македонската наука за јазикот (синтакса, фонетика/фонологија, лексикологија, дијалектологија, ономастика).

Првата статија со наслов *Немаркирана џромена на валенџијаџа кај македонскиџе џлаџоли* е коавторски труд од Елени Бужаровска и Лилијана Митковска. Авторките во оваа статија ги разгледуваат македонските глаголи кои може да се употребат во различни синтаксички структури без тоа да се

сигнализира со некој граматички маркер. Ваквата промена на глаголската валенција, според нив, е важна типолошка особина на македонскиот јазик, со која тој се издвојува од другите словенски јзици воедно укажувајќи дека тоа е забележано уште од Конески и подоцна кај други автори. Во ова истражување испитани се тенденциите во современиот стандардноколоквијален јазик. Со цел да се утврди дали постојат некои закономерности во доменот на лабилните глаголи од синтаксичко-семантички аспект се анализираат околу 160 забележани глаголи. Анализата се базира на класификации предложени во поновите истражувања во рамките на типолошката лингвистика. Авторките потенцираат дека поради спецификата, испитувањето на оваа особина на македонскиот јазик може да даде придонес во расветлувањето на проблематиката за валенциските промени кај глаголите од типолошки аспект.

Анализа на *Ујојџребајџа на џравојиснајџа норма во џисменијџе рабојџи џо џредмејџој Македонски јазик и лијџерајџура во среднојџо образование*, прави Марина Даниловска. Прегледот на грешките коишто најчесто се забележуваат е направен врз корпусот од писмените работи на учениците од средните училишта: СОУГ „Кирил Пејчиновиќ“ и од ОСМУ „Никола Штејн“ од Тетово, кои посетуваат настава на македонски и на албански наставен јазик, со цел да се потенцираат кои се најчестите правописни грешки што ги прават учениците (и оние со македонски како мајчин јазик и оние со македонски како немајчин јазик). Посебен акцент е ставен на: пишувањето на одредени самогласки и согласки, употребата на големата и на малата буква, обележувањето на надредниот знак и правописните правила засновани на фонетските промени кај согласките со цел да се потенцираат кои се најчестите правописни грешки што ги прават учениците (и оние со македонски како мајчин јазик и оние со македонски како немајчин јазик). Од направената анализа авторката заклучува дека најчесто се прават грешки кај разделеното пишување на сложените релативни сврзници со спојување на заменките кој, чиј со што; како и слеано пишување на негацијата не со формите на глаголот и со глаголскиот прилог, а, исто така, учениците мошне ретко го бележат и надредниот знак, а прават грешки и при пишување на запирката. На самиот крај Даниловска истакнува дека од големо значење е наставникот да обрне особено внимание на писмените работи, посебено на часовите за подготовка и за поправка на писмената задача.

Од областа на македонската дијалектологија во овој број на списанието „Македонски јазик“ се застапени две статии: едната е од Македонка Додевска чиј предмет на интерес се фонетско-фонолошките особености на еден североисточен македонски дијалект – овчеполскиот, т. е. во говорот на село Црнилиште и во говорот на село Ѓуѓанце. Се работи за дијалектен материјал собран на терен од страна на авторката.

Втората е од Васил Дрвошанов кој во разгледуваниот напис *Именувањџа на јажејџо во македонскијџе зовори*, врз основа на дијалектен материјал од тематското подрачје ’транспорт и комуникација’, ги анализира лексемите за именување на јажето ’она со што се врзува товарот на самарот’.

Притоа, констатира дека на македонската дијалектна територија суштествуваат десетина називи што се должи првенствено, на долговековната расцепканост на македонскиот дијасистем.

Статијата на Љубица Станковска *Етимологијата на неколку имиња на раселени села во Оштина Дебарца* е од областа на ономастиката. Во оваа работа авторката се осврнува на етимологијата на имињата на 8 раселени села во гореспоменатата општина: Годивола, Гров, Елевци, Кладораби, Невадово, Неговиште, Помишле и Ралиново.

Владимир Цветковски во статијата *Семантиката на лексемиите омаи и пашчан и нивно то покло* ги анализира семантичките промени што настанале и сè уште се прават во гореспоменатите лексеми од нивното влегување во македонскиот јазик до денес. Се осврнува и на лексемата *чоколадо* која според авторот исто така, претрпела измени во нејзината графиска форма.

Во рубриката Поводи Лидија Тантуровска во својата работа со наслов *За македонските работи и За македонските работи* (95 години од раѓањето на Крсте Мисирков) се осврнува на делото на Крсте Мисирков или како што вели авторката „за оној што, на самиот почеток од 20 век, напиша стотици страници за посебноста на македонскиот народ, за националниот сепаратизам, за автономијата на Македонија како одделна етнографска и политичка единица, за македонската култура, за народноста на Македонците, за македонскиот национализам итн., и особено за посебноста на македонскиот јазик“; Марија Коробар Белчева пишува за *Еден нејознат ракопис на Конески*, необјавен текст во ракопис со наслов „Вапцаров меѓу македонските писатели“, пронајден во оставнината на Перо Коробар; Во написот *100 години од раѓањето на Благоја Корубин* Снежана Велковска ја проследува работата на Благоја Корубин, човек што цел живот го посвети на изучувањето, на промовирањето и унапредувањето на македонскиот јазик. Јованка Кепеска, дава преглед на *Научната осџавина на Круме Кејески* (75-години од првата Македонска граматика, 1946 година); Веселинка Лаброска пишува по два поводи: Едниот *По повод деведесетгодишнината на академик Зузана Тојолињска*, истакнат научен деец автор на над 500 научни трудови, меѓу кои повеќе од 20 монографии, објавени на разни јазици, и вториот *По повод седумдесетгодишнината на д-р Васил Дрвошанов* кој даде значаен придонес во истражувањата од областа на македонскиот јазик, пред сè од областа на македонската дијалектологија, како и во збогатувањето и во унапредувањето на целокупната дејност на Институтот за македонски јазик. Снежана Велковска во оваа рубрика уште еднаш се јавува како автор пишувајќи по повод *Електронско издание на Толковниот речник на македонскиот јазик (Поздравна реч од промоцијата, одржана на 5 мај 2021 година во Институтот за македонски јазик)*, а Елена Јованова-Грујовска пишува по повод *Одбележувањето на 5 Мај – Деној на македонскиот јазик и промоција на електронското издание на Толковниот речник на македонскиот јазик (поздравна реч)*.

Рубриката Прикази содржи 9 прилози.

Четири од нив се однесуваат на речници. Димитар Пандев дава исцрпен приказ на *Речникомѝ на црковнословенскиоѝ јазик* од македонска редакција (книга трета, свеска четиринаесетта). Речникот е резултат од актуелната дејност на Одделението за историја на македонскиот јазик, од нејзините членови, пред сѐ, авторите на свеската, Наталија Андријевска, Георги Георгиевски и Катица Трајкова, на главниот уредник Наталија Андријевска и редакцијата во состав, исто, Наталија Андријевска, Лилјана Макаријовска и Емилија Црвенковска; Македонка Додевска го претставува речникот од Коста Пеев „За периферните македонски говори, врз речникот од збирките народни песни од Серско, Демирхисарско, Драмско и дијалектен текст од Солунско (приредувач Лидија Аризанковска) издадено во рамките на институтското списание „Македонистика“; Људмил Спасов и Филип Белчев се осврнуваат на коавторскиот труд *Речникомѝ на синоними* од Толе Белчев и Снежана Веновска Антевска, а Филип Белчев е автор и на приказот *Мал речник на ѝуѝиѝе зборови во македонскиоѝ јазик* од Толе Белчев, Снежана Веновска-Антевска и Елена Јованова-Грујовска. Два прикази се однесуваат на монографии. Гоце Цветановски се јавува како автор на приказот за монографскиот труд *Суѝрасеѝменѝална фонетѝика и фонологија* во коавторство на: Ирена Савицка, Бранислав Геразов, Веселинка Лаброска, Ана Цихнерска и Агата Травињска; Људмил Спасов се осврнува на трудот од Елизабета Бандиловска *Лексички ѝоѝледи за јазикомѝ*. Зборникот од трудови од меѓународниот научен собир *Преѝходнициѝе како современици; Македонскиоѝ јазик во сѝоробениѝе линѝвистѝички исѝражувања* во рамките на манифестацијата Денови на Благоја Корубин е претставен од Снежана Петрова-Џамбазова, која е автор и на приказот за книгата од Васил Дрвошанов *Дијалекѝолошки анализи*. Катица Топлиска Евроска ги прикажува најновите изданијата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ за 2020 година.

Рубриката Хроника брое три прилози во кои се проследени собираите со научен и јазичнолитературен карактер во тековната година. Борче Арсов ја проследува работата на *54. Леѝина школа на Меѝународниоѝ семинар за македонски јазик, лиѝература и кулѝура* (15 август – 2 септември 2021), како и работата на *Отворениѝе денови на Инсѝиѝиѝуѝоѝ за македонски јазик* и на VI по ред меѓународна научна конференција *Македонскиоѝ јазик – извор на научни исѝражувања* (18 – 22 октомври 2021 г.). Мери Јосифовска во овој број на списанието ја претставува работата на дваесет и петтата јубилејна традиционална манифестација *Денови на Благоја Корубин*, поврзана со одбележувањето на 100 годишнината од раѓањето на Благоја Корубин што се реализираше во рамките на Отворените денови на Институтот и работниот дел од Меѓународниот научен собир *Благоја Корубин – вѝемелувач на македонскиоѝ сѝандарден јазик. Јазикомѝ во ѝрактѝикаѝа*.

Во рубриката IN MEMORIAM авторите Снежана Велковска и Димитар Пандев од душа и срце испишаа писание за нашите драги колеги, Снежана Веновска-Антевска и Трајко Стаматоски, кои за жал не се повеќе меѓу нас. Не

потсетија на двајца видни лингвисти македонисти кои со својот прецизен поглед врз јазичниот материјал и беспрекорно оформената научна концепција ја изодеа својата творечка врвица во лингвистиката, а со своите проучувања и трудови предизвикаа значаен интерес во нашата, но и во странската лингвистичка средина. Марјан Марковиќ, пак, не потсети на делото на академик Предраг Пипер, член на МАНУ надвор од работниот состав, истакнат славист, познавач и проучувач на македонскиот јазик.

Списанието **Македонистика** бр. 20 во 2021 година излезе од печат од печатницата Винсент Графика. Во овој број на списанието „Македонистика“ на околу 250 страници се претставени два труда на Борче Арсов и еден труд на Игор Радев, како и две библиографии: *Комплетна библиографија на академик Зузана Тојолињска во чест на нејзината 90-годишнина* и *Комплетна библиографија со крајка биографија на проф. 9-р Васил Дрвошанов во чест на неговата 70-годишнина*.

Првиот труд на Борче Арсов носи наслов *Именувањето на Исус Христос во преводите на Новиот завет на современ македонски јазик од втората половина на 19 в.* Предмет на овој труд на Арсов се првите преводи на Новиот завет на македонски современ јазик од XVIII и XIX век: Кониковското, Кулакиското, Бобошчанското и Трлиското евангелие. Сите тие се напишани со грчко писмо и секој од нив е поврзан со одреден дијалект од југоисточната група македонски дијалекти. Авторот дава преглед на формите што се користат за именување на Исус Христос во сите четири текста и тие се споредбено поврзани со современиот превод на Новиот завет на македонски современ јазик. Анализата што ја направил авторот покажува дека од сите текстови, оние од Кониковското и од Трлиското евангелие се поблиски до старословенската традиција во однос на именувањето на Исус Христос. Текстовите на Кулакиското евангелие, а особено оној на евангелието од Бобошчица се послободни во изборот на именките, номиналните групи и речениците што се користат за именување на Исус Христос.

Во вториот труд *Македонскиот јазик како странски – настава со физичко присуство наспрема настава од далечина (искуства предизвици и перспективи)* Борче Арсов ги претставува своите искуства како професор по македонски јазик како странски, и тоа на Летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, РС Македонија и на Државниот универзитет во Аризона, САД. Во анализата се вклучени искуствата од ангажманите на авторот во 2020 година, односно од наставата по македонски јазик како странски одржана од далечина (онлајн), во споредба со искуствата од наставата одржана со физичко присуство во 2019 година. Во двата случаја се анализира работата во рамките на двете погоре споменати институции. Врз основа на однапред спроведена анкета Арсов ни ги претставува неговите согледувањата како професор, предизвиците со кои тој се соочувал и перспективите на предавањето

на македонскиот јазик како странски, но и размислувањата на неговите слушатели.

Игор Радев во својата работа *Поетскиот Јазик на Лавови* или *Како да се Транскрибира Кинескиот Јазик* најпрво дава исцрпна анализа со историјат на транскрипцијата на кинеското писмо на латиница, укажувајќи на предизвиците и тешкотиите кои произлегуваат од оваа работа а се во врска со фонетиката на стандардниот кинески литературен јазик (нарекуван уште мандарински), а тоа е строгиот слоговен систем. За споредба целокупниот слоговен репертоар, којшто без остаток ја опфаќа изразноста на кинескиот јазик, се состои точно од 411 слога, а за споредба, бројот на слогови, со кои при вообичаена употреба се служи англискиот, изнесува над единаесет илјади. Потоа Радев се задржува на системот за фонетско транскрибирање на стандардниот кинески јазик во македонска кирилица констатирајќи дека секој систем на транскрибирање може само да понуди не до крај совпаѓачки паралели меѓу гласовите во двата јазика.

Третото институтско издание, коешто денес го претставуваме, е монографијата од Владимир Цветковски: *Јазичието во контакти во балканскиот ареал – исуштаа лексика во колоквијалниот македонски јазик во Бишола*, кн. 89 од едицијата *Посебни изданија*. Оваа монографија донесува цело богатство на лексички материјал од градот Битола, како показател за меѓусебните влијанија на балканските јазици од една страна, а од друга страна, за начинот на збогатување на колоквијалниот израз во Битола со заемки од различно потекло, а што сведочи за богатите културни влијанија што ги имал македонскиот народ во овој регион и за отвореноста на лексичкиот систем да прими нови лексеми, но и да ги адаптира според своите фонетски и зборообразувачки правила. Книгата се состои од 5 дела во кои авторот Владимир Цветковски не само што дава продлабочен преглед на заемките од различно потекло во битолскиот говор, туку тоа го прави со голема љубов што произлегува од фактот дека се работи за роден дијалект, па целата монографија изобилува со етнолингвистички податоци, драгоценци за развојот на македонскиот колоквијален јазик.

Книгата *Јазичен бележник II* од Лидија Тантуровска е четвртото институтско издание коешто денес ќе го претставиме и е од едицијата *Јазикот наш денешен* кн. 90. Самиот наслов *Јазичен бележник II* укажува на постоењето на книгата *Јазичен бележник*, исто така институтско издание, од истата едиција, со бр. 22, објавено во 2013 г. По објавувањето на оваа прва книга, „острото око“ на авторката Тантуровска продолжило и понатаму будно да ги следи актуелните јазични прашања од областа на македонската лингвистика и така да пополни нови 266 страници со дваесет и четири прилози во својот втор јазичен бележник. Задржувајќи го концептот од првата книга, и во оваа книга се вклучени јазични прилози коишто авторката ги разработувала последните десетина години. Предмет на интерес на Тантуровска се: правописни, морфолошко-синтаксички, лексичко-лексиколошки јазични прашања од македонскиот јазик, како и социоллингвистички и стилски јазични прашања. Се

надеваме дека будното око на Тантуровска и понатаму ќе ги следи актуелните јазични прашања и очекуваме уште една третата книга од *Јазичниот бележник*.

Шестото, последно институтско издание, што денес е предмет на нашава промоција е значаен труд од областа на ономастиката, поточно од областа на антропонимијата. Станува збор за монографијата *Антропонимскиот систем во Крушевско* кн. 91 од едицијата *Посебни изданија*. Авторка на оваа монографија Мери Јосифовска.

Во овој труд авторката дава комплетен научен опис на сите антропоними во крушевскиот регион со комплетен регистар на антропонимите од оваа област.

Антропонимскиот материјал што е опфатен во оваа студија брои околу 3 000 ономастички единици, кои распоредени по категории ја даваат следната слика: 1 207 лични имиња, повеќе од 500 прекари и 1 323 презимиња. Оваа бројка се однесува како на синхрониски, така и на дијахрониски план. Имено, во оваа студија е дадена фактичката антропомастичка состојба за речиси целиот 20. век.

Тргувајќи од фактот дека Крушевско е компликувано подрачје за антропомастички истражувања, со оглед на националниот состав на населението авторката била исправена пред не лесната задача при обработката на антропонимскиот систем: да го разгледува посебно системот кај Македонците, но и кај Власите и муслиманите, како тие се проникнуваат меѓу себе, какви влијанија трпат едните од другите итн., зашто секоја од овие заедници има свои карактеристики во системот на именувањето на луѓето. Користењето на двата извора, едниот, од матичните книги на родените (оригинални и обнивени по Ослободувањето) речиси за целиот XX век и другиот, од теренските истражувања, на авторката ѝ овозможиле да изведе објективни и сугурни заклучоци, зашто без теренски истражувања Јосифовска не би можела да дојде до целосна слика на богатата хипокористика на личните имиња, а речиси до никаква слика за категоријата на прекарот, особено за оние прекари што не се засведочени во презимињата.

И на крајот на оваа промоција на институтските изданија да си посакаме и следната година повторно да се видиме во овој амфитеатар, со нова промоција на уште повеќе отпечатени изданија.

Светлана Давкова-Ѓоргиева¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, davkovas@yahoo.com

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД НАУЧНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА
„МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА НАУЧНИ
ИСТРАЖУВАЊА“
(20–21 октомври, 2021), Скопје, 2022**

Во рамките на шестите по ред Отворени денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, беше одржана Меѓународната научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“ (на 20 и на 21 октомври 2021 г.), а годинава се отпечати и Зборникот на трудови. Ваквите меѓународни научни конференции се од посебно значење за афирмацијата на македонскиот јазик и на македонската култура не само дома туку и надвор од нашата земја. Учеството на голем број научни работници, како од земјава, така и од странство, го потврдуваат тоа.

Зборникот на трудови од оваа научна конференција, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје е подготвен од уредувачкиот одбор во состав: д-р Елена Јованова-Грујовска, директор на Институтот, д-р Лидија Тантуровска, претседател на Одборот, д-р Борче Арсов, секретар, д-р Катица Трајкова, д-р Весна Костовска и д-р Снежана Петрова-Цамбазова. Печатењето на Зборникот е финансирано од Министерството за образование и наука.

Првата статија со наслов **Преглед на лексиката на овчеполската машка и женска народна носија** е коавторски труд на Лидија Аризанковска и Македонка Додевска. Авторките, поттикнати од богатата машка и женска народна носија како важен сегмент од обичаите и верата на населението коешто живее во Овче Поле, се осврнуваат на лексиката поврзана со облеката и облекувањето, обувките и накитот, која е карактеристична за овчеполската народна носија. Оваа лексика, констатираат авторките, сведочи за богатиот фолклор на македонскиот народ изразен преку богатиот лексички фонд на македонскиот јазик; таквата лексика со текот на времето ќе добие статус на застарена лексика, односно историска, а можеби и термилошка, но секако, и таа останува да биде дел од богатата македонска традиција и од етнолошки и од јазичен аспект.

Група автори стојат зад трудот со наслов **Правилноста на акцентирањето кај невронските системи за синтеза на говор на македонски јазик**. Елена Веловска, Бојан Софрониевски, Виолета Аргирова, Мартин Величковски, Веселинка Лаброска и Бранислав Геразов го објаснуваат поимот *синтеза на говор* (преобразба на текст во говор; целта е да се создаде говор

многу близок до природниот за произволен пишан текст). Системите за синтеза на говор можат да им помогнат на слепите лица за олеснет пристап до: електронските содржини, компјутерите и паметните уреди. На наглувите лица и лицата со вокална попреченост, овие системи можат да им овозможат говорна комуникација. Една од важните карактеристики на системите за синтеза на говор е акцентирањето. Правилното акцентирање на зборовите, истакнуваат авторите, е важно за добивање на висококвалитетен синтетизиран говор.

Александра Ѓуркова во статијата со наслов **Црковнословенската традиција и кратката словенска граматика на Григор Прличев** се осврнува на Граматиката, пишувана во 1868 година, во која Прличев има за цел да ги оформи и да ги претстави основите на еден општословенски јазик, на којшто потоа ги преведува своите дела „Сердарот“ и „Скендербеј“, како и Хомеровите „Илијада“ и „Одисеја“ од старогрчки јазик. Направената анализа покажува дека Прличев целосно ги зема старословенскиот и црковнословенскиот јазик како основа во изнесувањето на јазичните особености, граматичките правила итн. Важно е да се има предвид дека тој многу често ги толкува старословенските форми со форми од народниот македонски јазик.

Светлана Давкова-Ѓоргиева и Веселинка Лаброска во прилогот со наслов **Географска дистрибуција и етимолошко-семантичка анализа на неколку именувања од семантичкото поле 'риби' во македонските дијалекти**, врз основа на дијалектен материјал ги анализираат називите со кои се именува 'рбетник што живее во вода, дише на жабри и се движи со перки', поточно се задржуваат на именувањата *риба*, *пастрмка*, *кран* и *јагула*, како и на називите со кои се именуваат 'јајцата што ги исфрла рибата' (*ајвар*, *укри*). Акцентот е ставен на именувањето за 'риба што живее во бистри планински реки и е многу вкусна', *пастрмка*. Анализираниот дијалектен материјал покажува употреба на називот *пастрмка*, во голем број фонетски и морфолошки варијанти, но се регистрираат и други лексички разновидности на македонскиот јазичен ареал: *стрпка*, *мрена*, *белица*, *летница*. Притоа, впечатлива е и употребата на односново именување со определба како: *стрва риба*, *мренка риба*, *чиста риба*, *оритска риба*, *шарена риба*, *рекарка риба*. Покрај ареалната слика на дадените називи на македонскиот лингвистички ареал, дадени се и етимолошки толкувања, со осврт на семантиката, а регистрирана е и нивната застапеност во македонскиот стандарден јазик.

Во статијата **Дијалектолошки прилози на академик Блаже Конески** авторот Васил Дрвошанов разгледува три дијалектолошки прилози од богатиот опус на академик Блаже Конески. Притоа, авторот забележува дека сите написи Конески ги темели на длабока анализа, поткрепувајќи ги своите заклучоци на цврста аргументација со исклучителна точност и прецизност. Авторот констатира дека, во своите трудови Конески осветлува прашања на дијалектолошки план согледани во поширок јазичен контекст, имајќи ги предвид влијанијата од различни јазици и култури, особено од балканските јазици и култури, што се одразиле во сите сегменти од македонскиот дијалектен систем. Авторот констатира дека прилозите на академик Блаже Конески по

начинот на интерпретацијата на дијалектниот материјал претставуваат модел за толкување на различни прашања од областа на дијалектологијата.

Целта што пред себе си ја поставуваат авторките Виолета Јанушева и Марија Стојаноска во својот труд **Конески, Речникот на македонскиот јазик и пишаната практика** е да се согледа односот на речникот на македонскиот јазик и пишаната практика имајќи ги предвид ставовите на Конески. Тргувајќи од познатите ставови на Конески за насоката во која треба да се развива македонскиот јазик, за важноста на збогатувањето на речникот на македонскиот јазик со сопствени средства и можности, авторките со жалење констатираат дека истражувањето покажува дека, речникот се збогатува, најчесто, со преземање туѓи зборови што се далеку од народната основа на македонскиот јазик за која се залага Конески.

Предмет на интерес на авторките Елена Јованова-Грујовска и Весна Костовска во статијата **Нестандардната лексика во поезијата на Блаже Конески** е лексиката, или поточно нестандардната лексика во поезијата на Конески. На лексички план, специфичното во поетскиот израз на Конески е употребата на архаизмите, црковнословенизмите, турцизмите, дијалектизмите, разговорната лексика, но и на неологизмите како индивидуален израз. Во пеењето на Конески, истакнуваат авторките, забележителна е употребата на нестандардната лексика, најчесто заради стилска маркираност на изразот.

Во статијата **За еден ракопис на Конески за Вапцаров** Марија Коробар-Белчева го претставува новооткриениот ракопис на Блаже Конески насловен како „Вапцаров меѓу македонските писатели“. Ракописот е од 1947 година и ги содржи размислувањата на Конески за значењето и улогата на Вапцаров за македонската литература и за подигање на македонската национална свест. Конески истакнува дека Вапцаров има клучна улога во формирањето на Македонскиот литературен кружок во Софија. Од неговата поезија зрачи љубов кон природата на Македонија, кон неговата татковина.

Предмет на интерес на трудот **Лексиката на егејските говори од етнолингвистички аспект** од авторките Лилјана Макаријоска и Мери Цубалевска е етнокултурната лексика на егејските говори, врз основа на материјалот од изданија во кои е собрано богатото културно наследство (народни приказни, песни, обичаи и др.) од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско). Македонските говори во егејскиот дел од Македонија имаат непроценливо значење за проучувањето на историјата и за дијалектологијата на македонскиот јазик, презентираат повеќе архаични јазични особености, па одамна го привлекуваат вниманието на научната јавност. Од областа на материјалната култура на пр., авторките izdelуваат интересни називи на деловите од народната носија, називи на делови од покуќнината, односно садови и др., како и од областа на свадбените обреди и обичаи, од областа на посмртната обредно-обичајна практика и сл.

Милица Миркуловска во статијата **Неологизмите во делата на Станислав Лем и нивниот превод на македонски јазик** се задржува на

лексиката во книгата „Киберјада“ од Станислав Лем. „Киберјада“ претставува исклучителна книга, мајсторски изведена на оригиналниот полски јазик. Во неа се среќаваат многу термини, изобилство на нови непостоечки зборови, во чиешто значење треба да се проникне. Електронските жители што го населуваат Космосот, нивните доживувања, местата каде што се движат, опишани во оваа книга се именувани со неологизми, временски и просторно многу оддалечени од денешниот читател, што претставува преведувачки предизвик на релација полски – македонски. Имено, специфичната лексика што ја ползува Станислав Лем во своите дела, понекогаш, задачата на преведувачот ја претвора во невозможна мисија, истакнува авторката. Самиот преведувач, треба во целост да се пресели во непостоечките светови, во непостоечкото време и простор, чијашто стварност Лем ја опишува и именува на толку сликовит начин. Преведувачот треба да го преслика сиот тој свет на јазикот на којшто преведува и да ги најде еквивалентите прифатливи за еден читател во конкретен простор и време.

Димка Митева во прилогот **Бегол поглед на зборовната група прилози во приказните на Марко Цепенков – семантичка класификација** посочува две обработки на тема – прилозите. Првата обработка е направена од Блаже Конески во неговата Граматика, 1954 (под наслов: *Значењето на прилозите*) и втората обработка се однесува на прилозите среќавани во приказните на Марко Цепенков, направена од страна на авторката. При тоа се има предвид нивната поврзаност со другите зборовни групи. Заклучокот е дека ситуацијата со прилозите во приказните на Марко Цепенков е речиси иста со онаа во современиот македонски јазик. Посочени се извесен број прилози, среќавани во јазикот на приказните на Марко Цепенков, izdelени, како што е вообичаено, по своето основно значење.

Во статијата **Мисирков во јубилејните реминисценции на кодификаторите на македонскиот јазик (со посебен осврт врз рефератите на Блаже Конески)** Димитар Пандев, од аспект на форензичката лингвистика, врши реактуализација на работата на комисиите за јазик и правопис (од крајот на ноември 1944 до почетокот на мај 1945 г.) по однос на идентичноста на нивните поставки за јазик со принципите заложени од Мисирков и претставени во книгата „За македонските работи“. Воедно, низ призмата на современата социолингвистика се разгледува рецепцијата на улогата на К. П. Мисирков во кодификацијата на македонскиот јазик, врз основа на текстолошка анализа на јубилејните реферати за животот и делото на Крсте Петков Мисирков што ги говореле дел од кодификаторите на македонскиот јазик, т. е. членовите на Комисијата за јазик и правопис (Блаже Конески, Крум Тошев и Васил Иљоски) на свечени собири организирани во чест на Мисирков. Корпусот реферати се разгледува од реторички и од стилистички аспект.

Обемната статија на Фроса Пејоска Бушуро **Битовниот театар и усната вградена поезија: незаборавна изрека** се однесува на усната поезија (песните), како кратка форма, која ги отвора и затвора драмите на Македонскиот битов театар (1848 – 1950). Присутна и во текстот, таа

претставува составен дел од наративниот дискурс и од неговата структура. Првиот претставник на овој вид театар, којшто се појавува за време на османлиското владеење е Јордан Хаџи Константинов-Џинот. Битовиот театар е замислен и создаден со единствена цел, да биде искажан и изведен на сцената пред целната публика – Македонците. Сцените се одвиваат во рурални или во урбани средини. Пеењето (песната), припаѓајќи на системот на усното творење, како глас „го надминува кажаното (говорот)“ (П. Зумтор 2008). Пеењето е „незаборавниот збор“ и се поистоветува со сентенција или со цитат што пренесува заедничка вистина. Во однос на државните форми на акултурација и негација, театарот претставува сцена каде што политиката го наоѓа својот глас (*vox populi*) и го истакнува постоењето на еден народ преку неговиот глас што сведочи.

Авторите Људмил Спасов, Борче Арсов и Далибор Јовановски во статијата **Уште еден поглед кон авторството на преводот на Кониовското евангелие од грчки на македонски јазик** ги наведуваат сите постојни различни мислења за авторството на преводот на Кониовското евангелие од грчки на македонски јазик и се обидуваат да покажат дека, сепак, преведувачот на Евангелието (првата рака) и натаму останува непознат и претпоставуваат дека е некој роден зборуваач на долновардарските говори.

Во монографијата целосно посветена на Кониовското евангелие (2008), Линдстет, Спасов и Нуорлуото (ред.) покажаа дека постојат две раце во ракописот и дека првата рака го претставува вистинскиот преведувач, кој е непознат, а само втората рака е на Павел Божигропски, кој се јавува само како редактор на првата рака. Генчо Банев тврди дека фактичкиот преведувач на Кониовското евангелие е Натанаил Зографски/Кучевишки /Охридски и Пловдивски. Авторите овде ги наведуваат сите постојни мислења за авторството на преводот, обидувајќи се да покажат дека преведувачот на Евангелието (првата рака) и натаму останува непознат.

Целта на авторките Марина Спасовска и Марина Даниловска во трудот со наслов **Глаголските конструкции во „Лозје“ од Блаже Конески** е да ги прикажат глаголските конструкции што се застапени во збирката „Лозје“, нивните основни и вторични значења, но и нивната фреквенција. Од направената анализа тие констатираат дека се најзастапени формите на сегашното време, бидејќи авторот ги раскажува настаните како сезнаечки набљудувач. Од минатите времиња најзастапен е *сум*-перфектот, со сите негови значења (основното и контекстуалните варијанти), потоа имперфектот, па аористот (но во основното значење). Во значителен број примери има употреба на предминатото време. Во однос на новите конструкции развиени под влијание на балканските јазици, позастапена е *сум*-конструкцијата, за разлика од *има*-конструкцијата. Што се однесува на аналитичките форми со *ќе* доминираат примерите со идното време, наспрема оние со минато-идното време. Авторките заклучуваат дека Конески мошне умешно ги ткае своите раскази, во кои употребува широк спектар на глаголски конструкции, со кои вешто нè води низ приказните.

Во текстот **Споредбен поглед кон појавата на глаголицата и на кирилицата** авторот Зоран Спасовски паралелно ја следи појавата и развојот на кирилицата и појавата и развојот на глаголицата и потоа изведува заклучоци од таа споредба. Очигледно е, истакнува авторот, дека настаните со појавата на глаголицата, нејзиниот автор, нејзината намена и нејзиното поле на употреба (меѓу Словените) се многу појасни отколку тие во врска со кирилицата, која веројатно првенствено била наменета за средновековните Бугари. Начинот на кој се развивале двете азбуки упатува на тоа дека се работи за два посебни просветителски процеси: еден за Словените и еден за Бугарите, смета авторот. Не е јасно кога, како и зошто кирилицата постигнала превласт во однос на глаголицата.

Во трудот **За глаголите со лексичка негација во македонскиот јазик** Мариче Стојанова се осврнува на негацијата, поточно на одреден број глаголи со лексичка негација во македонскиот јазик и, меѓу другото, прави анализа на фазните глаголи, како на пример: недорече, недопее итн., кои се забележани во Правописниот речник и во Толковниот речник на македонски јазик.

На чествувањето на 100-годишнината од раѓањето на Блаже Конески во 2021 година и прогласувањето на оваа година како година на Блаже Конески, се однесува и текстот на Вера Стојчевска-Антиќ **Кон историјата на македонскиот јазик**. Авторката се посветува на континуираниот однос на Блаже Конески кон историјата на македонскиот јазик, кој длабоко студиозно го проследува со широко познавање на ракописното наследство од старословенскиот период, преку црковнословенските редакции на словенските јазици, со пројавите на културен план во 19. век, сè до кодификацијата на литературниот македонски јазик и натамошниот негов развој. Во секој случај, потенцира авторката, делото на Блаже Конески, не случајно, допрело во светот. Неговата плодотворна дејност оставила длабоки траги во повеќе македонски развојни дејности: јазик, книжевност, поезија, превод, препев, историја, култура, општество во развој.

Употребата на прилошкиот израз од типот „во живо“, наспроти прилогот „директно“ и сл., кој се среќава, пред сè, во медиумите, е предизвикот за Лидија Тантуровска да се зафати со оваа тема. Во статијата **За некои прилошки изрази**, укажувајќи и на различните размислувања, авторката своето истражување го насочува кон: – времето на појавата и причината за појавата на прилошкиот израз, – анализа за неговата неприфатливост според нормата на македонскиот јазик, – соодветен предлог. Авторката предлага: „...ако сакаме да употребиме соодветен прилог од коренот „жив-“, нашиот предлог би бил „наживо“. Секако, кон него, можеме да ги допуштиме и заборавениот прилошки израз: „директен пренос“, односно прилогот „директно““.

Во статијата **Изразување на минатите дејства во говорот на селото Урвич** авторот Дарко Томовски ги прикажува начините и формите преку кои се изразуваат минатите дејства во говорот на селото Урвич, а за анализа се земени примери од непосредно теренско истражување. Разгледани се и разработени можните влијанија, кои придонеле за дадената состојба, која е специфична и

единствена на македонската јазична територија. Исто така, во приказот за изразувањето на минатите дејства е направена и паралела со состојбата во регионот Гора во Косово. Сето ова, истакнува Томовски, сведочи дека говорот на селото Урвич со начините на изразување на минатоста претставува една автохтона јазична оаза: тука, од една страна, се испрепелеле фонетските и морфолошките особености, од друга страна, се судриле влијанијата од соседните говори и од стандардниот македонски јазик, што резултирало со систем на парадигми и на значења, единствен на македонската јазична територија.

Статијата на Миљана Чопа со наслов **Језичка анксиозност код студената србистике при учењу македонског језика** се однесува на јазичната анксиозност, појава што може да се опише како чувство на неугодност, напнатост или некој вид непријатност, која се јавува кога говорникот се наоѓа во ситуација на одреден начин да го употребува јазикот што не го владее целосно. Предметот на ова истражување е појавата на јазичната анксиозност кај студентите на србистика, кои во рамките на оваа студиска програма го слушаат курсот по македонски јазик. Резултатите добиени во ова истражување би можеле да им бидат од полза на наставниците по македонски јазик, кои би можеле да го искористат за да ја редуцираат или да предупредат за оваа појава. Исто така, резултатите можат да бидат значајни и за понатамошните истражувања на јазичната анксиозност, земајќи го предвид фактот дека истражувања на оваа појава во случаи кога мајчиниот и странскиот јазик што се учи се дел од истиот дијалектен континуум, досега не се вршени.

Вера Смоле и Карин Марц во статијата **Pastirska leksika na jugozahodu slovenskega prostora** се задржуваат на неколку лексеми од сточарската лексика, од одгледувањето на ситен добиток – овци и кози), Се разгледуваат извесен број лексеми, кои, според авторките, од Балканот се прошириле и во неколку области од југозападната словенечка територија, за разлика од северозападната, каде што истите не се среќаваат.

Предмет на анализа во статијата на Тарик Ќушиќ со наслов **Erlangenski rukopis – izvor makedonskog usmenog stvaralaštva: jezičko istraživanje** е една збирка усни народни песни, за кои се смета дека настанале кон крајот на 17 и почетокот на 18 век, и дека повеќето потекнуваат од Босанска краина, Славонија и Војводина. Во овој труд, покрај изнесениот општ увид во досегашните истражувања на Ерлангенскиот ракопис, авторот издвојува и јазично анализира песни за кои смета дека веројатно се со македонска провиниенција.

На крајот, со задоволство можеме да им го препорачаме овој Зборник на сите проучувачи на македонскиот јазик.

Еленка Стоевска-Денчова¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, elenkastoevskadencova@yahoo.com

УДК 81'373.23(497.787)(049.3)

ВРЕДЕН АНТРОПОНОМАСТИЧКИ ТРУД

(Мери Јосифовска. *Антропоимискиот систем во Крушевско*.
Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2021)

Името на Мери Јосифовска во научните кругови е познато како истражувач од научната дисциплина ономастика и тоа од подрачјето на топомастиката и од подрачјето на антропомастиката. Нејзиното име е присутно три децении не само како авторка на ономастички написи во македонската и во странската периодика туку и како учесничка со свои реферати на конгреси, конференции и научни собири во земјава и во странство. Покрај тоа што Јосифовска е коавторка на трудот *Речник на личниџе имиња во македонскојто народно џворешјво* (Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2008), таа е авторка и на нејзиниот самостоен научен труд *Топонимјата на Крушевско* (Скопје: Книгоиздателство МИ-АН, 2019).

Овој пат нашето внимание го привлече нејзиниот нов самостоен научен труд *Антропоимискиот систем во Крушевско* составен од неколку целисти: „Увод“, „Лични имиња“, „Прекари“ и „Презимиња“. Ним им претходи Предговор, а трудот е заокружен со Заклучок, Регистар на антропонимите, Список на користените скратеници и Библиографија.

Во краткиот Предговор Јосифовска укажува на фактот дека поднасловената монографија, всушност, е нејзиниот истоимен магистерски труд одбранет во 2005 година. Авторката изразува благодарност до нејзиниот ментор за идејата „да се обработи антропонимискиот систем во еден конкретен регион на македонската јазична територија, којшто подоцна би претставувал подлошка за следната пообемна тема – *Топонимјата на Крушевско*“ со што ќе „се заокружи целокупното онимиско благо во конкретен регион“¹.

Во „Уводот“ (3–20) авторката ја дава географската положба и ги определува границите на Крушевскиот Регион, дава податоци за населението и за неговата етничка структура, ја проследува историјата на Крушево и Крушевско, ја дава етимологијата за името на градот Крушево и неговото значење, нè запознава со антропонимјата во Крушевско, ги наведува изворите и покарактеристичните дијалектни црти на крушевскиот говор, а, исто така, нè

¹ Проектот, на наша радост, е заокружен во 2013 година со одбраната на докторската дисертација „Топонимјата на Крушевско“, особено со нејзиното публикување во 2019 година.

информира и со методолошкиот принцип применет во разгледуваната монографија.

Првин Јосифовска ја дава географската положба на Крушево, еден од највисоките градови на Балканот, којшто лежи на западната планинска периферија на Битолско-Прилепската Котлина, на источниот дел од висорамнината Железник, во горниот изворен тек на Крушевската Река, а потоа ги определува границите на Крушевскиот Регион.

Во однос на населението и на неговата етничка структура, авторката забележува дека општината Крушево во 1991 година ги опфаќа градот Крушево и селата: Арилево, Горно Дивјаци, Долно Дивјаци, Пуста Река, Острилци, Кочишта, Растојца, Алданци, Бирино, Бучин, Врбоец, Милошево, Пресил, Свето Митрани, Белушино, Јакреново, Саждево, Селце, Борино, Житоше, Локвени, Норово и Турско / Подвис, во кои имало 12 620 жители, посочувајќи го бројот на жителите за секое населено место. Притоа, таа забележува дека населението е со различна етничка припадност и со различна верска определба, нагласувајќи дека во градот се изделуваат две големи етнички целисти: Македонци и Власи (Балкански Романци, Аромани, Каравласи, Цинцари), кои се со иста православна вероисповед, а во селата: Арилево, Бучин, Врбоец, Горно Дивјаци, Долно Дивјаци, Кочишта, Острилци, Подвис, Пуста Река, Растојца, Свето Митрани и Селце живеат само Македонци, додека во селата: Алданци, Белушино, Борино, Житоше, Јакреново, Локвени, Норово, Пресил и Саждево живее мешано население со муслиманска вероисповед. Јосифовска нотира дека во селото Милошево живеат Македонци, Срби и Хрвати, а селото Бирино, во кое живееле Македонци, е иселено, речиси, пред половина век.

Јосифовска ја проследува историјата на Крушево и Крушевско, нагласувајќи дека Крушево не е нова населба, настаната во XVIII век, туку дека Крушево е населба многу постара од XVIII век, за што податок има од 1467/68 година. Потврда за тоа дека Крушево настанало пред доаѓањето на Власите на овие простори дава и Селишчев во своето дело *Македонские кодекси XVI–XVIII веков*, каде што ја наведува формата *кѣшево*.

Во врска со потеклото на името на градот Крушево и неговото значење, Јосифовска ја дава етимологијата, укажувајќи на фактот дека „во денешниот облик на ојконимот Крушево е заложен топоним со присвојно значење, а добиен од некогашната придавска синтагма **Крушево Село*. Со испуштање на именскиот дел од синтагмата (компонентата *село*) дошло до супстантивизација на придавката **Крушево*, која продолжила да функционира во јазичниот систем како елиптично име“. Името на населбата, според неа, „е образувано од личното име *Круш/-е,-о* со додавање на присвојниот придавски суфикс *-ев* во форма за среден род *-ево*“. Повикувајќи се на Станковска, личното име авторката го доведува во врска со името на растението *круша* 'Pirus communis', т.е. дека тоа е желбено име 'да биде сочен и сладок како круша', а допушта тоа да биде и деминутивно образување со формантот *-ш-*, односно со суфиксите *-ше/-шо* од имињата *Крум* и *Крунослав*. Доколку во основата на ојконимот *Крушево*, забележува авторката, се наоѓа л.и. *Круш/-е,-о*, тогаш тој ќе се вброи во

ојконимите со посесивно значење и ќе означува ’место или село коешто му припаѓало на *Круш/-е,-о*’.

Во однос на антропонимијата во Крушевско авторката изделува два типа сопствени имиња: а) официјални или службени и б) неофицијални или народни имиња.

Во врска со сопствените имиња Јосифовска го дава следното толкување: „Во официјалните сопствени имиња спаѓаат оние имиња кои се задолжителни за секој поединец и чиешто установување е утврдено со законската регулатива. Тоа се личното име, како ненаследна категорија и презимето, како наследна категорија. Тие ја сочинуваат двочлената именска формула со која се идентификува секој граѓанин на нашата држава“, додека „во неофицијалните или народни имиња спаѓаат оние имиња коишто не се запишани во матичните книги на родените“. Кај неофицијалните или народните имиња, забележува таа, се истакнуваат прекарите како извонредно богата категорија преку која се назира усната традиција во народното творење на луѓето од овој регион и хипокористичните лични имиња. Авторката нотира дека хипокористичите како официјални имиња поретко се среќаваат кај Власите што не е случај во практиката на именување кај Македонците.

Како извори Јосифовска ги наведува матичните книги на родените и теренските извори. Притоа, таа укажува на тоа дека за потребите на овој труд е собран сиот антропонимски материјал со исклучок на андронимите што егзистира на овој простор, почнувајќи од 1900 до 1996 година. На тој начин Јосифовска собрала вкупно околу 3 000 антропоними, нагласувајќи дека „категијата на прекарот ги опфаќа само прекарите кај Македонците од Крушевско“.

Во врска со дијалектните особености на крушевскиот говор авторката забележува дека овој говор спаѓа во прилепско-битолската група, којашто е влезена во основата на македонскиот стандарден јазик, така што крушевскиот говор нема значајни отстапувања од јазичната норма.

Во врска со методолошкиот принцип применет во разгледуваната монографија, авторката нè информира дека е користен реконструктивниот метод, односно етимолошката анализа, при што укажува на тоа дека споредбено-историскиот пристап го надополнува со социолингвистичка анализа на сопствените имиња, т.е. дека онимите се разгледуваат во сооднос со религијата, културата, националната историја и со традицијата.

Во целостта „Лични имиња“ (21–92) авторката ја проследува појавата на личните имиња и нивниот развој. Имено, таа забележува „дека личните имиња се појавиле во прастари времиња кога, всушност, се создавал и јазикот“ од потребата за јазична комуникација и „идентификација во случаите кога се зборува за трето лице“. Јосифовска нотира дека фондот на личните имиња во текот на историјата бил определуван од народните верувања и од традицијата, а подоцна тој бил определуван од црквата и од државниот апарат. Христијанските лични имиња се адаптирале според правилата и законитостите на македонскиот јазик, така што тие денес се чувствуваат како македонски.

Во антропонимскиот систем на Крушевско авторката izdelува три различни номенклатури: лични имиња кај Македонците, лични имиња кај муслиманите и лични имиња кај Власите.

Првин Јосифовска ги разгледува личните имиња кај Македонците, истакнувајќи дека личните имиња вообичаено се класификуваат од лексичко-семантички или од структурно-граматички аспект и укажува на тоа дека „најприменувана се покажа граматичката класификација на личните имиња, а во нејзини рамки и откривањето на семантиката на имињата“. Таа ја прифаќа методологијата на Милевски, кој словенските лични имиња што потекнуваат од индоевропските ги дели на три големи групи: сложени, прости или апелативни и изведени или суфиксирани, односно ја прифаќа методологијата на Пјанка, кој имињата, според потеклото, ги дели на: имиња од словенско потекло (при што разликува сложени и прости) и имиња од туѓо потекло (каде што ги вклучува христијанските имиња, имињата од западноевропските јазици, имињата од ароманско потекло и несловенските имиња навлезени преку рускиот јазик), izdelувајќи ја како посебна, најголема и најтипична групата на хипокористични лични имиња.

Личните имиња од словенско потекло, забележува авторката, претставуваат прасловенско наследство и континуитет на индоевропскиот систем на именување. Овие имиња, и покрај многуте промени што ги претрпеле во текот на историјата, сè уште добро се зачувани кај сите словенски народи, т.е. во сите словенски јазици. Притоа, Јосифовска личните имиња од словенско потекло ги дели на две групи: 1) сложени лични имиња и 2) апелативни лични имиња, расчленувајќи ги двете групи во подгрупи.

Сложените лични имиња во Крушевскиот Регион според структурата Јосифовска ги дели на единаесет подгрупи, а апелативните имиња од семантички аспект ги класификува во две групи: пожелни и заштитни имиња. Од морфолошки, односно од структурен аспект кај апелативните имиња авторката разликува два вида апелативни основи: именски и придавски.

Од туѓите имиња авторката забележува дека во македонскиот личноименски систем најбројни се христијанските лични имиња, коишто претрпеле низа прилагодувања за што сведочат многубројните хипокористици во официјална, т.е. во паспортна употреба. Потврда за тоа се л.и. *Димитри/-j, -ја* и *Георѓи/-j, -ја* од кои има над двесте изведенки.

Најблиски до христијанските лични имиња се имињата-заемки од грчкиот јазик, сп. *Десџина* < грч. име *Δέσπινα* < апел. *δέσποινα* 'господарка, владетелка, госпоѓа', *Кирија* < грч. *Κυρία* < *κυρία* 'госпоѓа', *Секула* < ром. *secul* 'силен, суров', *Сџавре* < грч. *σταυρός* 'крст, еквивалент на нашето име Крсте / Крсто', *Темелко* < им. *џемел* 'основа' < грч. *Θεμέλιον* 'оној кој е основен' + суф. *-ко*, *Флора* < лат. *Floa* 'божица на цвеќето и на пролетта во римската митологија' (хип. *Флорија*, *Флорина*, *Флоринка*, *Флорјанка*).

Во туѓите имиња авторката ги вклучува новите лични имиња, наречени уште модерни или странски, коишто се навлезени во нашиот систем, главно, од западноевропските јазици во последните пет-шест децении, сп. англиски

(*Кенеди, Мери, Оливер*), германски (*Роберт, Роберта, Каролина, Снежана*), француски (*Анеџа, Виолетта, Денис, Жаклина, Моника*), италијански (*Андреа, Андреана, Лоран, Рубин*), шпански (*Аниџа, Исабела*). Кон овие имиња Јосифовска ги приклучува новите лични имиња навлезени од рускиот јазик по книжевен пат (*Весна, Иџор, Наџаша, Олџа, Соња, Тања, Таџјана*) како и новите грчки и латински имиња (*Валенџина, Викџорија, Марин, Марјан*).

Јосифовска се осврнува и на деривацијата на личните имиња кај Македонците во Крушевско, под која подразбира образување секундарни или изведени имиња од примарните или полнојазичните лични имиња. Авторката забележува дека скратувањето на имињата е карактеристично за македонскиот ономастички систем, засегајќи ги словенските лични имиња (простите и сложените) и имињата од несловенско потекло (христијанските и модерните). Таа се повикува на Пјанка, кој разликува фонолошка, зборообразувачка, лексичко-семантичка и синтаксичка деривација, од кои најчеста е зборообразувачката деривација. Јосифовска нотира дека зборообразувачката деривација, всушност, е суфиксална и е карактеристична за апелативната лексика, истакнувајќи дека суфиксите со кои се образуваат хипокористичите претежно се апелативни, од кои повеќето имаат словенско потекло.

Мошне важно е да се забележи укажувањето на Јосифовска дека суфиксалната деривација во антропонимијата има две функции: 1) родова (морфолошка) функција, кога со помош на определени форманти се образуваат женски имиња од машки и обратно, сп. *Горјана < Горјан, Драџана < Драџан, Дукадинка < Дукадин, Зоран < Зора* итн. и 2) стилистичка функција, којашто почесто е деминутивно-хипокористична, а поретко е аугментативно-пејоративна.

По разгледувањето на личните имиња кај Македонците, Јосифовска ги анализира личните имиња кај муслиманите. Авторката ги објаснува времето, причините и патиштата на доселувањето на муслиманите во Крушевско. Мошне важно е да се истакне дека „муслиманите имаат не само своја типична национална култура и традиција, ами и свој антропонимски систем, кој по многу нешта се разликува од македонскиот, а и од словенскиот воопшто“. Така, Македонците со исламска вероисповед биле приморани да ја сменат својата номинална традиција, подведувајќи се на муслиманскиот систем на именување.

Во врска со потеклото на личните имиња кај муслиманите се укажува на фактот што тие потекнуваат од следните несловенски јазици: арапскиот, старохебрејскиот, персискиот и од турскиот јазик, коишто по својата внатрешна структура се различни од македонскиот јазик и бараат прилагодување на македонските јазични закони. Од антропонимскиот систем кај муслиманите во Крушевско авторката приведува 72 машки лични имиња и 78 женски лични имиња со етимологија, значење и нивно структурно толкување.

По анализата на личните имиња кај Македонците и на личните имиња кај муслиманите, Јосифовска ги разгледува и личните имиња кај Власите, при што нотира дека личноименскиот систем кај Власите во извесна мерска генетски е близок со системот што е применуван кај Македонците во

Крушевско. Потенцира дека личните имиња кај Власите воопшто не се проучувани во македонската ономастика. Затоа „истражувањето на влашките лични имиња и презимиња во овој труд претставуваше посебен предизвик, проследен со низа тешкотии“. Основните карактеристики на влашките имиња во Крушевско авторката ги сведува на неколку заклучоци, одделно за машките и за женските имиња.

Во врска со машките влашки имиња Јосифовска забележува дека тие се црковни (христијански) со грчка, латинска или еврејска провениенција, така што единственото македонско име *Сџојан* се смета за инцидентно. Во официјалната комуникација влашките имиња се употребуваат во својата полна форма, што значи дека деминутивно-хипокористичните форми се користат ретко во домашната средина и за искажување блискост меѓу пријателите, роднините, соседите и сл. Суфиксалната деривација, нотира Јосифовска, е поинтересна и побогата. Таа може да биде галовна и неутрална.

Како што споменавме, во рамките на неофицијалните или народните имиња во Крушевско Јосифовска ги вклучува и прекарите (93–115), коишто се појавиле многу рано, независно од појавата на личните имиња и на презимињата. Авторката нотира дека прекарите им биле познати и на старите Римјани. Таа забележува дека појавата на прекарите била поттикната „од потребата за што подобра идентификација на луѓето, со оглед на фактот што презимето како стабилна категорија се зацврстило кај нас дури во последните векови (...) Дури и денес, кога имаме утврдена и стабилна идентификувачка формула од лично име и презиме, сè уште постојат средини во кои прекарот е личноименска категорија без која не може да се оствари успешна и целосна комуникација меѓу луѓето“. Мотивите за создавањето на прекарите, забележува авторката, можат да бидат најразлични, но најчесто се личните карактеристики на луѓето, некоја карактеристична случка, нивната професија, потеклото и сл. Покрај тоа што ги откриваат карактеристиките на своите носители, Јосифовска нотира дека прекарите го откриваат и карактерот на своите создавачи, луѓе кои не се само креативни и духовити туку и зајадливи и подбивни.

Јосифовска прекарите ги дели во три групи: 1) индивидуални прекари (*Б'омбола, К'уша, П'ејело, Р'аче, Ш'унда*), 2) фамилијарни прекари (*Барајј'арофци, Газил'ајнофци, Км'ејшофци, Р'ачефци*) и 3) колективни прекари (според маалата, работни колективи, училишта, партии и сл.). Во монографијата Јосифовска опфаќа 419 прекари, кои од семантички аспект ги дели на две групи: 1) индивидуални (лични) прекари и 2) фамилијарни (семејни) прекари, коишто ги расчленува на неколку подгрупи.

Индивидуалните (лични) прекари Јосифовска ги дели во дванаесет семантички подгрупи: 1) прекари што изразуваат надворешни особини на именуваните лица, 2) прекари што изразуваат карактерни црти (внатрешни особини) на именуваните лица, 3) прекари образувани според начинот на зборувањето, 4) прекари настанати според некој карактеристичен настан во животот, 5) прекари образувани според занимање, професија, занает или хоби

(навика), 6) прекари што го изразуваат социјалниот статус, 7) прекари настанати според имиња или прекари на популарни ликови од филмови (најчесто цртани), стрипови и др., 8) прекари настанати според антропоними (л.и., през. или прек.) на познати личности од јавниот, политичкиот и културниот живот, 9) прекари образувани според лични имиња (полни и хип. форми), 10) прекари настанати според етнички имиња, ктетици и топоними, 11) прекари настанати според најразлични причини (чисто формална класификација), 12) нејасни прекари.

По анализата на индивидуалните (лични) прекари Јосифовска ги разгледува фамилијарните (семејни) прекари. Притоа, таа забележува дека кај фамилијарните прекари во загради го дава и презимето на фамилијата – носител на прекарот и населбата. До колку фамилијарниот прекар има свој парник индивидуален прекар авторката упатува на тој прекар. Кога ист прекар носат две или повеќе фамилии, кои генетски се сродни, во загради ги наведува презимињата на сите фамилии, но ваквите фамилијарни прекари не треба да се поистоветуваат со колективните прекари, коишто се сосема поинаков тип прекари.

На крајот од целостта „Прекари“ Јосифовска заклучува дека прекарот во Крушевско добро се чува и се негува. Потврда за тоа таа наоѓа во застапеноста на прекарот кај помладата генерација, дури и кај децата, за разлика од помалото присуство на прекарот кај женскиот пол. Оправданоста од проучувањето на прекарите авторката го гледа во фактот што тие „кријат единствени јазични податоци и факти што се драгоцен извор за историјата на македонскиот јазик, па и пошироко, за историјата на словенските и на балканските јазици“, бидејќи македонскиот јазик низа векови бил во контакт со нив. Во прекарите се откриваат подзаборавени или сосема исчезнати зборови и форми, а особено на дијалектизми со што се збогатува лексичкиот фонд на македонскиот стандарден јазик. Заклучоците Јосифовска ги завршува со цитат од Стаматоски: „Проучувањето на прекарите има повеќестрано значење – не само за историјата на јазикот и дијалектологијата, туку и многу пошироко: за културно-националната историја“.

Во целостта „Презимиња“ (117–172) Јосифовска нотира дека „презимето е постојана, неменлива и наследна категорија“, чија прецизна функција е да идентификува определена личност во определена маса луѓе. „Презимето се разликува од личното име и од прекарот, а заедно со нив прави една целина од специфични јазични изрази кои се составен дел на јазичниот систем и кои подлежат на негови правила“.

Во антропонимскиот систем на Крушевско Јосифовска изделува три генетски различни типови презимиња. Тоа се презимињата кај Македонците, кај муслиманите и кај Власите, коишто имаат свои специфики во однос на лексичките основи, на зборообразувачките модели и сл., а наедно имаат и типолошки сличности, како што е, на пр., образувањето презимиња од т.н. *nomina agentis*. Авторката забележува дека на дијахрониски план презименскиот

систем зависел од владејачката администрација којашто го наметнувала својот презименски модел, особено во поглед на суфиксите.

Јосифовска прво ги разгледува презимињата кај Македонците во Крушевско, истакнувајќи дека тие се „типично македонски презимиња“, односно типично словенски презимиња, коишто се образуваат од лично име или од прекар со додавање на структурните презименски суфикси. Од структурно-семантички аспект таа презимињата ги дели на неколку групи и подгрупи: 1) презимиња образувани од лично име: а) презимиња образувани од полна (основна) форма на личното име, б) презимиња образувани од скратена (изведена) форма на личното име; 2) презимиња образувани од прекар: а) презимиња образувани од прекари кои носат информација за физичкиот изглед на луѓето, б) презимиња образувани од прекари што изразуваат некаква карактерна црта на луѓето, в) презимиња образувани од прекари кои означуваат предмети од духовната и од материјалната култура, г) презимиња образувани од прекари кои носат информација за растителниот свет на областа во која настанале тие презимиња, д) презимиња образувани од прекари кои настанале според занимање или професија на луѓето, е) презимиња образувани од прекари кои содржат информација за општествениот статус на луѓето, е) презимиња образувани од прекари кои носат информација за местото од каде што се доселени луѓето (етнички имиња), ж) презимиња образувани од прекари со друго значење; 3) презимиња со нејасна етимологија.

По анализата на презимињата кај Македонците, авторката ги разгледува презимињата кај муслиманите. Слично на македонските презимиња и презимињата кај муслиманите авторката од структурно-семантички аспект ги класифицира во неколку групи и подгрупи: 1) презимиња образувани од лично име: а) презимиња образувани од полна (основна) форма на личното име, б) презимиња образувани од скратена (изведена) форма на личното име; 2) презимиња образувани од прекар: а) презимиња образувани од прекари што изразуваат некаква карактерна црта на луѓето, б) презимиња образувани од прекари кои настанале според занимање или професија на луѓето, в) презимиња образувани од прекари кои носат информација за физичкиот изглед на луѓето, г) презимиња образувани од прекари кои содржат информација за општествениот статус на луѓето.

По анализата на презимињата кај Македонците и на презимињата кај муслиманите, авторката ги разгледува презимињата кај Власите. Притоа, таа нотира дека презименскиот систем на Власите генетски се разликува од македонскиот презименски систем, бидејќи тие имаат несловенски презименски модел. Во основата на презимињата кај Власите Јосифовска забележува дека може да биде заложено лично име или прекар, па оттаму презимињата ги дели на две групи: 1) презимиња образувани од лично име со две подгрупи: а) презимиња образувани од полна (основна) форма на личното име и б) презимиња образувани од скратена (изведена) форма на личното име; 2) презимиња образувани од прекар и 3) презимиња со нејасна етимологија.

Во Заклучокот (173–176) Јосифовска ги истакнува констатациите, споменати во разработените поглавја на монографијата, а во Регистарот на антропонимите (177–260) ги подредува антропонимите по категории одделно – лични имиња, прекари и презимиња и ги уазбучува и до секој од нив во заграда дава дополнителни информации за просторната и за временската лоцираност на името и за неговата фреквентност, а доколку се работи за необично и за ретко лично име во поглед на категоријата род, тогаш по името во заграда дава една од кратенките ж.и. (за женско име) или м.и. (за машко име), додека кај прекарите и кај презимињата дава информација за нивната просторна лоцираност.

Трудот е заокружен со Список на користените скратеници (261–266), којшто се состои од два дела: Скратеници на 95 граматички, ономастички, стилистички и други ознаки и Скратеници на 25 топоними, односно со Библиографија (267–275) од 67 библиографски единици од домашни и од странски автори, главно, од соодветната област што ѝ даваат научна потпора на монографијата.

По деталната анализа на трудот *Антропоимискиот систем во Крушевско* во обработка на Мери Јосифовска не само што се спаси од заборав целокупното антропоимиско благо во конкретен регион на македонската јазична територија поради тоа што луѓето ги напуштаат родните огништа туку се зголемија нашите сознајби за географската положба на Крушевскиот Регион, за населението и за неговата етничка структура со различна верска определба, за неговата историја и за миграциските движења, за покарактеристичните дијалектни црти на крушевскиот говор, којшто нема значајни отстапувања од јазичната норма и др.

Нашите сознајби се збогатија во однос на антропонимијата во Крушевско и во поглед на антропонимијата воопшто. Со примената на современите славистички методологии во македонската антропомастика Јосифовска одделно ги разгледува различните номенклатури на Македонците и на други етникуми во Македонија во трите категории: лични имиња, прекари и презимиња, класификувајќи ги антропонимите од лексичко-семантички, од структурно-граматички и од етимолошки аспект во групи и подгрупи со што ни го олеснува разбирањето на разгледуваната комплексна материја. Притоа, треба да се истакне фактот дека сите теориски поставки Јосифовска богато ги илустрира со свеж антропоимиски материјал забележан од авторката на теренот и научно ги поткрепува со наводи од познати македонски и странски антропомастичари и од научници од сродни области. Со монографијата *Антропоимискиот систем во Крушевско*, со вредниот антропомастички труд, Мери Јосифовска отвора можности за проучувања на антропонимијата во другите македонски региони со цел да се согледа целокупното богатство на македонскиот народ како дел од големото семејство словенски народи, а, исто така, да се согледаат и контактите на македонскиот народ во балканската несловесна средина на антропоимиско поле. Со оглед на фактот што монографијата *Антропоимискиот систем во Крушевско* е прва одделна студија за целокупниот антропоимиски систем во конкретен регион во

македонската ономастика, изработена од македонскиот научник Мери Јосифовска, нема сомнение дека таа ја пополнува големата празнина во македонската наука за јазикот, особено во македонската ономастика и дека ќе биде патоказ за идните проучувачи на антропонимијата во Македонија.

Васил Дрвошанов²

---

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје (научен советник / редовен професор во пензија), vasildrvoshanov@yahoo.com

УДК 811.163.3'27(049.3)

УДК 811.163.3'38(049.3)

КОН „ЈАЗИЧЕН БЕЛЕЖНИК II“ ОД ЛИДИЈА ТАНТУРОВСКА

Осум години по објавувањето на „Јазичен бележник“ од Лидија Тантуровска, осум години во кои авторката пишува за многу јазични теми, или поточно кажано, со нејзините зборови од воведот во новата книга, насловен *Нека ми биде дозволено* таа „понира длабоко до најскришните места на јазичниот систем за да го разоткрие јазичниот идентитет во подробности“, во 2021 година се објавува „Јазичен бележник II“, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во едицијата „Јазикот наш денешен“, книга 32.

„Јазичен бележник II“ на 266 страници одговара на јазични прашања од областа на правописот, морфологијата, синтаксата, лексикологијата, како и од социолингвистиката. Книгата е поделена на седум целини со интригантни наслови, кои одгатнуваат дел од содржината на текстовите вклучени во нив. Тие седум целини се насловени: *Мисирков, Конески; Македонскиот јазик – сѐожер на македонскиот народ; За свейот на ѝриказниѝе и за уиѝе ѝо неѝиѝо; Пишаната реч меѓу ѝочки и зайѝрки; Транс...; Од лексикоѝрафијата и Комуникаѝи.*

Во првиот дел, *Мисирков, Конески* се сместени текстовите: „Уште еднаш за Мисирков“, „Химна на/за македонската традиционална жена (100 години од раѓањето на Блаже Конески)“ и „Ракување на Конески со Рацин (100 години од раѓањето на Конески)“. Во првиот текст, авторката се навраќа на делото на Мисирков, на Мисирковиот немирен дух како филолог, јазичар и залагач за македонскиот јазик, како и кон неговата идеја за разработувањето на вештачки јазици. Во вториот текст, посветен на стогодишнината од раѓањето на Конески, Тантуровска зборува за поетскиот јазик во песните на Конески во кои се опеваат жените, и оние во традиционалните стеги, и оние слободните. Притоа, „Убавите жени“, авторката ја класификува како химна за/на македонската традиционална жена. Во третиот текст, повторно посветен на Конески, Тантуровска навлегува во едно интимно, интерпоетско *ракување* помеѓу великаните на македонската поезија: Неделковски, Рацин и Конески.

Вториот дел, *Македонскиот јазик – сѐожер на македонскиот народ* е составен од два текста. Првиот, „За традицијата, за идентитетот и за современата состојба на македонскиот јазик“ отвора прашања за (зачувувањето на) идентитетот на македонскиот јазик во актуелната политичка состојба,

притоа споменувајќи ја неговата традиција и од дијахрониска и од синхрониска гледна точка. Во вториот текст „За лингвистичкиот и за социолингвистичкиот аспект на македонскиот јазик“, Тантуровска зборува за граматичката структура на македонскиот јазик и за промените на некои јазични нивоа, како и за факторите, кои влијаеле врз нив. Исто така, ја утврдува посебноста на македонскиот јазик преку генеалогскиот, типолошкиот и социолингвистичкиот критериум. Во продолжение го споменува сите важни и клучни години за македонскиот јазик, од Мисирков, преку кодификацијата, до денес.

Во третиот дел, *За приказниите и за уштите по нешто*, Тантуровска пишува за македонските (народни) приказни и за некои од ликовите во нив, за македонскиот фолклор и за потребата од продлабочени истражувања и речници поврзани со народниот јазик. Насловот на првиот текст од ова поглавје, „Митскиот лик Баба Рога“ издава дел од неговата содржина. Централен лик во овој текст е Баба Рога. Авторката го бара потеклото на оваа личност и нејзината поврзаност со Баба Јага, која ја среќаваме во другите култури. Баба Рога не се среќава како лик во народните приказни запишани од Цепенков, но истражувањето со спроведена анкета на 70 испитаници потврдува дека Баба Рога е позната во македонската култура и е претставена како лоша, непривлечна жена, најверојатно вештерка. Во вториот текст „За поврзаноста на детскиот фолклор со образованието (по предметот македонски јазик) се зборува за важноста на приказните во едукативната дејност. Се изделуваат игрите, кои се среќаваат во фолклорното наследство на Цепенков, како и мудроста во приказните на Цепенков, Шапкарев, Миладиновци и други, кои се пренесуваат од генерација на генерација. Исто така, брзозборките се важни за артикулацијата и моториката при изговорот кај децата. Кон овој текст се надоврзува наредниот, „Фолклорот и учењето македонски јазик како странски“ во кој се укажува истовремено и на потребата и на важната улога на фолклорните записи во наставата за странци. Преку темите обработувани со ова творештво се покриваат теми од културата на часовите, а истовремено се усвојуваат методски единици од лексиката и од граматиката на македонскиот јазик. Во текстот „Мултикултурализмот во пословиците“, Тантуровска го величи делото на д-р Боне Величовки и зборува за согледбите кон идентичноста на пословиците во повеќе култури. Во наредниот текст „Потреба од терминологски речник во фолклористиката“, авторката, преку низа илустрирани примери упатува кон потребата од понатамошни истражувања во областа на терминологијата поврзана со фолклорот. Во областа на терминологијата е и следниот текст „За една промена во сродничката терминологија“ во која Тантуровска ги истражува називите за сродните врски со направена анонимна анкета на триесет скопјани. Резултатот од анкетата покажува дека називите за сродните врски треба да се зачуваат со помош на нови речници пред да исчезне богатата низа зборови што постои во нашиот јазик потчинувајќи се на новите трендови. Во текстот „За тајните јазици“, преку големиот влог на Поленаковиќ, Видоески, Јашар-Настева, Корубин, се заклучува дека тајните јазици се дел од слоевитото богатство на фолклорот, но дека полка се губат кон што придонесува и исчезнувањето на приватноста во модерниот свет. Во претпоследниот текст од ова поглавје „За Шеќерното дете

од Славко Јаневски“, Тантуровска ја анализира оваа позната книга за деца и го вбројува Јаневски меѓу врвните раскажувачи како Андересен и браќата Грим. Последниот текст во ова поглавје „Нешто за електронските сликовници и друга лектира за деца, на босански јазик“, Тантуровска укажува на потребата на двојазични оригинални текстови (на македонски и на босански јазик), кои се во согласност со образовните планови и програми.

Во наредното поглавје, *Пишаната реч меѓу ѝточки и зайирки*, низ четири текста се зборува на интерпункцијата во македонскиот јазик. Во текстот на „Крајот беше...“, Тантуровска ги разгледува трите точки како интерпункциски знак и ја наведува важноста на вклучувањето на интерпункцијата како изразно јазично средство во стилистиката. „Василиса Прекрасна“ претставува анализа на интерпункцијата во оригиналот на руски јазик и во преводот на македонски. И во наредните два текста „За едно стилско обележје“ и „Пишаната реч меѓу запирки и точки“, Тантуровска се осврнува кон интерпункциските проблеми во македонскиот јазик.

Насловот на наредното поглавје, *Транс...*, особено го привлекува читателот. Во ова поглавје се сместени три текста: „Транслитерацијата во словенските јазици (потреба и употреба)“, „Можеме ли да зборуваме за транссловенизација во стилистиката?“ и „Кирилица в латинском обличий“. Првиот текст се занимава со предавањето на кириличните букви на латиница во повеќе словенски јазици, со особен осврт кон македонските, и важноста на оваа проблематика, особено во административни постапки (пр. вадење биометриски пасоши). Вториот текст ја поставува стилистиката на релација со преводот и со препевот, и со поимот транссловенизација се отвора ново научноистражувачко поле преку кое се доловува креативната работа на преведувачот од еден на друг словенски јазик при пренесување на смислата на оригиналниот текст. Во последниот текст од ова поглавје исто така се зборува за транслитерацијата од македонска кирилица на латиници и се даваат примери со лични имиња и презимиња и топоними.

Во поглавјето *За лексиколоџијата* сместен е текстот „За лексикографската обработка на антонимите во македонскиот јазик“, каде што се дава теоретската заднина и приказ на „Речникот на антонимите во македонскиот јазик“ во кој се опфатени најупотребуваните, семантички истородните и стилски неутралните антонимни парови и се прикажуваат примери со именки, придавки, прилози. Се зборува и за различната префиксација и за антонимните парови кај интернационализмите и турцизмите.

Последното поглавје *Комуникации* се состои од два текста: „За (не)комуникацијата – вербалната и невербалната и уште по нешто“ и „Невербалната комуникација и учењето странски јазик“. Во првиот текст, Тантуровска зборува за опозицијата вербална и невербална комуникација и разликата во гестовите, мимиките и говорот на телото кај различни култури (на пример во поздравувањето), како и важноста на визуелните средства во невербалната комуникација. Овој текст се надополнува со наредниот, воедно и последен во оваа книга, во кој се истакнува значењето на невербалната комуникација при усвојувањето странски јазици.

Во 24 текстови, Тантуровска успеала да ги допре речиси сите јазични прашања и предизвици во актуелната лингвистика и македонистика. Со својата разновидност на поставените прашања и со обемот на разгледаните теми, јазичниот бележник на Лидија Тантуровска претставува значаен придонес во македонската лингвистика.

Марија Пандева¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, marijapandeva1994@gmail.com

УДК 811.163.3'373(049.3)

**ПРОМОЦИЈА НА КНИГАТА „ЛЕКСИКОЛОГИЈА НА
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК“
ОД СИМОНА ГРУЕВСКА-МАЦОСКА, МИ-АН, СКОПЈЕ 2022**

„Лексикологија на македонскиот јазик“ од Симона Груевска-Мацоска излегува во време кога македонската лексикографија го достигнала својот евидентен подем.

И веднаш да истакнам: автор со завидна лексикографска дејност, бездруго, не само што може туку и треба да го систематизира своето практично знаење во чисто теориско и нагледно да го претстави сето тоа преку карактеристични примери, кои секако ќе им послужат на идните генерации, преку лексикологијата.

Затоа, оваа книга е полифункционална, и бездруго предизвикува широк интерес. Денес нема интелектуалец што не пројавил интерес за зборовите и нивното место во речникот, исто како што треба да имаме предвид дека лексикографијата при сè што се потпира врз лексикологијата, тешко се двои од граматиката, а уште помалку од правописот и правоорот. Од системот на јазикот, но и од системот на азбуката. Лексикологијата е своевидна парадигма на сето она што во јазикот беспрекорно **функционира**, или да употребиме синоними: **се тегне** (долг како народна песна, што би рекол Димитар Митрев), **тера** (зашто зборот треба да се чува добро врзан, што би рекол Блаже Конески), **тече** (како надојдена вода во стерна) и **се тиска** (меѓу редови, па оди откри им го значењето на зборвите меѓу редови во различните функционални стилови).

Кога го истакнувам ова имам предвид дека гордост на македонската лингвистика се неколку речници во чие проектно остварување како соработник учествувала и Симона Груевска-Мацоска.

Почнав, всушност, од Интенционално-синтаксичкиот речник и предмалку ви ги наведов, поточно, ги искористив, сами ми дојдоа, или едноставно ги вклопив, глаголите што во шестиот том на Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи ги има обработено токму Симона. А тоа се глаголи за кои може да се направи цел еден докторат, ако им се пристапува од различни аспекти, зашто сè се ова исконски зборови, од памтивек, кои зазеле строга позиција во лексичкиот фонд на македонскиот јазик.

Да прецизирам, Груевска-Мацовска се вклучува и во проектот што е финализиран во „Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи“, би рекле, строго научно поставен врз принципите на модерната синтакса, која јасно ги прецизира можностите на структурата на јазикот и овозможува семантичко-стилистичко разгранување на македонската реченица.

Да не ги пренебрегнеме и другите речници:

Речникот на македонската народна поезија, еден бездруго логистички речник, во кој е собран речнички материјал од народниот јазик поетски обработен и стабилизиран на различни историски рамништа, што овозможило низ него да се засили основната стилска особеност на богатење на јазичниот фонд, – имено, синонимијата, особено лексичката, што било тема и на нејзината докторска дисертација.

Таа е дел од тимот што го изработи „Толковниот речник на македонскиот јазик“ во шест тома, проект од национално значење.

Дозволете ми, како постојан читател на овој Речник, да апострофирам некои од речничките статии што во овој Речник ги обработила токму Мацовска, прво во првиот том, што значи веднаш се вклучила во овој проект, каде што меѓу зборовите уазбучени на А ги обработила зборовите од **ансамбл** до **ашчиски**, па да истакнам дека убаво навлегла во полисемијата, но и во метафориката на зборот **ансамбл**: *На вечерата дојде цел ансамбл од ѝрекарсни ѓоспоѓици*, и да прецизирам дека овој збор ќе го најдеме во *Лексиколоѓијата*, сместен стабилно меѓу зборовите од францускиот јазик, исто како што зборот **артист** ќе го најдеме меѓу зборовите од италијанскиот јазик, како збор од областа на уметноста, но таму во таа точка ќе најдеме и зборови што ги нема во Толковникот, и тука ни се отвора едно крупно прашање со кое ги сопоставуваме лексикографијата и лексикологијата, толковните и специјалните речници. Еден од можните одговори што овде ни се отвора е дека во речник особено место имаат зборовите што покрај честата употреба имаат свои синоними или пак развиваат повеќезначност. Но во *Лексиколоѓијава* на Мацовска ќе најдеме зборови што само би го оптовариле Толковникот, окационализмите, но затоа пак убаво го илустрираат спектарот италијанизми во областа на уметноста по потекло италијанизми. Тоа како да одите на јазична гозба и од сè гризнете само по еднаш и во мали количини.

Или, интересот зароден при загледувањето во јазикот на фолклорот, наоѓа свое место и во обработката на буквата г, во примери од типот **гајтан веѓи** и **веѓи гајтанлии**. За ексцерпција на вакви примери логистика бездруго е не само инсистирањето туку и непренебрегнувањето на карактеристичните зборови од македонскиот јазик, што отвораат значајни теми и од областа на морфологијата и лексичката синтакса, како што е неменливоста по род на придавката **гајтанлија**.

Искуството здобиено преку изработката на докторската дисертација, потврдено и надоградено со вклученоста во лексикографските проекти на Институтот за македонски јазик резултираат и со монографијата „Лексичката

синонимијата во македонскиот стандарден јазик“, излезена од печат во 2009 година, а веќе во следната нејзина книга насловена „Социолингвистички огледи“ го следиме оној интерес кон лексикологијата што ќе преовладеа во книгата што денес ја промовираме.

Така, во воведното поглавје „Предмет на проучување на лексикологијата“, Маџоска од позиции на современата антропоцентрична лингвистика и современите социолингвистички проучувања истакнува: „Развојот на лексиката е непосредно поврзан со човековите пројави во сите области, како и со општествениот развој. Не може да се проучува лексичкиот фонд без да се познаваат општествените услови и влијанија во дадениот временски период“.

Книгата што денес ја промовираме го апсолвирала во своите страници сето она што Симона Груевска-Маџоска макотрпно го истражувала следејќи ги врските меѓу зборовите во јазичниот систем што наоѓа свој одраз во стилистиката преку синонимијата, но следејќи ги зборовите и како врска меѓу човекот и општеството, што наоѓа одраз во нејзините социолингвистички огледи.

Впрочем, ниту една од лингвистичките дисциплини што воспоставуваат нужна врска со лексикологијата во издигнувањето на зборот во јазикот и на неговото стабилизирање во речникот не е пренебрегната во воведот во лексикологијата, па на мошне мал простор авторот ни ја отвора панорамата на проблемите, на загатките и на задачите што се предимензионираат (како низ сферно огледало) и сеопфатно се проучуваат во одделни области на науката за јазикот, од лексичката семантика до компјутерската лингвистика, од која на преден план, според авторката, логично, во смисла на логичката семантика, произлегуваат компјутерската лексикологија и компјутерската лексикографија. Со други зборови, овие истражувања денес сè уште се незамисливи без јазично чувство, за да се долови значењето на зборот, и, се разбира, без багаж од апсолвирани текстови за да се долови смислата, имено мигот кога поривот почнува да прашува за смислата. Чиста пресметка што само треба да се вметне во програма. Но, некој треба да ја внесе.

Маџоска теориски го поставува зборот меѓу општествената концепција на јазичниот знак, логичкосемантичката и психолингвистичката, за да ја заокружи со функционално лингвопоетичката, односно комуникативната концепција на јазичниот знак, а методолошки се определува современите постструктуралистички и когнитивни проучувања на зборот.

Не е едноставно да се воспостави врската меѓу нукулеот на структурализмот најавен кај Сосир и плафонот на когнитивизмот. Ако се држиме до глаголот **тегне** што го извлековме од интенцијално-синтаксичкиот речник, па ја проследиме неговата употреба во народниот јазик, доаѓаме до когницијата кај што најмногу се тегне, таму се кине, а ако ја имаме предвид логистичката функција на јазикот на науката, токму таму се насочува интересот на проучувачот. Оттаму, Маџоска, особено внимание им посветува на лексичко-семантичките и на формалните односи меѓу зборовите во јазичниот систем,

како едно од основните прашања на лексикологијата, но остава простор и за оние прашања за кои живо е заинтересирана пошироката публика, како што е потеклото на зборовите и сферата на нивната употреба, од кои произлегува и националнојазичната светс на зборувачите на еден јазик, но и културата на однесувањето на човекот што доаѓа до израз преку културата на говорот.

Впрочем, не е мал бројот на современите лингвисти кои го проучувале зборот, меѓу нив е и Конески, кои јавно и јасно истакнувале дека дека најтешко е да се проучува зборот. Или како што вели Сосир, јазичниот знак се менува затоа што се продолжува односот меѓу означувачот и означеникот, би рекле, дури и до недоглед, но затоа тука е фразеологијата, која ете знае да отвори простор за секое едно зацврстено значење во свеста на човекот, а човекот е човек, ако не го гази зборот. И така може во недоглед да зборуваме со фразеологизми, особено во фатички, т.е. чисто контактни функции во кои се наметнува натпревар не само меѓу зборувачите, туку и меѓу јазиците. Зашто, најнепреведливи се.

Би имале уште многу да зборуваме за оваа убаво скроена и стокмена книга, со прегледен регистар на поими, што суштински се поврзани меѓусебе во метајазикот на лексикологијата и, се разбира, лексикографијата. Но, во интерес на времето...

Димитар Пандев¹

---

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ – Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

УДК 811.163.1'36(075.8)(049.3)

**ПРОМОТИВНА РЕЧ ЗА УЧЕБНИКОТ ОД
ЕМИЛИЈА ЦРВЕНКОВСКА
„СТАРΟΣЛОВЕНСКА ГРАМАТИКА“
Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ, Скопје, 2021
(16 декември 2021 г. на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“
во Скопје)**

Старословенската граматика во контекст на јубилејов, но и на филологијата воопшто ќе ја започнам со оној стих што е во основата на славистиката „Во почетокот беше зборот“ имено првиот стих од Евангелието по Јоаван и ќе продолжам со „Блажени се оние кои не видоа, туку само слушаа, а поверуваа“.

И продолжувам во насока на историското доближување на „Старословенска граматика“ од Емилија Црвенковска и на надраснување на претходниот опит во совладувањето на нужно неизбежната историска поддршка за сестрано проучување на славистичката проблематика и, секако, на македонистиката..

Генерации слушатели по предметот Старословенски јазик на сите славистички катедриим верувавме на приказничните зборови на библиотекарот Јозаф Асемани, по кого е именувано и Асемановото евангелие; како и на В. И. Григорович, со чијашто потрага по светогорските манастири се поврзуваат Зографското и Мариинското евангелие, како и со интуитивните, но и суштински продлабочените проучувања на редица слависти од времето на на Јозеф Добровски преку Ватрослав Јагиќ до наши дни. Овие палеослависти ја имаа доблеста да ги имаат в рака старите ракописи и директно од нив, како од непресушен извор да ги откриваат тајните на граматиката што произлегува од библиските и од другите богослужбени книги. Нивна заслуга, но и на нивните соработници, се дел од нив да се литографираат, да се преснимуваат, па за научни потреби да се приопштуваат до пошироката славистичка јавност, но и да го привлечат вниманието на помладите, имено на студентите, кои како свој животен позив ја одбираат токму славистиката. Но сето тоа било во еден мал и ограничен тираж.

Денес, пак, предизвик е за старословенската граматика да се зборува со помош на најсовремените технички средства.Имено, учебникот покрај изложувањето на основниот и на дополнителниот материјал за совладување на старословенската граматика, да понуди виртуелен излез во светот на

технолозијата, од каде што ќе можат да се видат убавината и раскошноста на старите пергаменти во кои се врежани трагите од старото македонско културно наследство евидентирано во славистиката токму со своето македонско потекло. А токму тоа го нуди старословенската граматика на Црвенкоска.

Учебникот на Црвенковска со својата насловна страница ни ја отвора линијата на Зографското евангелие, имено тргнува по излезната линија на манастирот Зограф, центар со меѓународно значење што традицијата го поврзува со комитопулите, т.е. со Самуил и неговите браќа, со нукулеот на монашката република низ која ќе исциркулира сета плодотворна литература од сите страни на светот, а корифеите на славистиката ќе ја канонизираат во старословенската граматика.

Старословенската граматика на Црвенковска од книжевните вретоци на монашката република нè води низ клучните извори на општословенска граматика, секогаш доволно врели за уште некое изненадување од штотуку откриените ракописи и од новите проучувања во областа на палеославистиката, секогаш да се открие уште еден детаљ со кои ќе се отстранат по некоја од ѕвездичките во старите граматика. Црвенковска нè сосредоточува во граматичката структура на старословенскиот јазик и ни отвора некои од видците кои досега не биле предмет на универзитетската настава на старословенски јазик.

Со оглед на тоа што станува збор за универзитетски учебник, нужно е да се одбележи дека неговата содржина соодветствува на основната цел, на лесен и прифатлив начин да ги воведат студентите во клучните прашања од словенската филологија, да го сосредоточи нивното внимание во граматичката структура на старословенскиот јазик и да овозможи натамошно продлабочено проучување на историјата на македонскиот јазик и на дијахрониската лингвистика.

Во согласност со тоа, во уводниот дел низ историска панорама мошне прецизно е претставено словенското јазично семејство и историската припадност на современите словенските јазици кон ова семејство, врз основа на лингвистичките теории за заеднички пражазик, како на словенските, така и на индоевропските јазици, за развојот на јазиците, што нужно води од синтетизам кон аналитизам, за литературните јазици, како и за социолингвистичките процеси преку кои се отсликува современата состојба на словенските литературни јазици. Сето ова е поставено во функција на истакнување на основната историска и социолингвистичка вредност на старословенскиот јазик како прв книжевен јазик на Словените, кој според своите основни карактеристики е јужнословенски јазик.

Во поглавјето „Историски преглед“ нагласена е улогата на творците на првиот книжевен словенски јазик и на словенската писменост, светите Кирил и Методиј, и е засведочена преку најзначајните извори за нивната дејност, што довело до создавање посебна наука за старословенскиот јазик. Во овој дел прецизно се обработени основните теориски прашања на оваа наука, имено, за народната основа на старословенскиот јазик, меѓу кои се кристализира македонската теорија, и за потеклото и структурата на старословенските азбуки, особено на глаголицата. Во ракописот споредбено и мошне прегледно се претставени двете словенски азбуки (глаголицата и кирилицата) и другите

графички особености на словенската писменост, што се поткрепува и со референтни податоци за најзначајните старословенски споменици, како и со нивната поврзаност со македонската јазична територија. Историски, во овој дел, се проследува и натамошниот развој на старословенскиот јазик преку одделни редакции, со особен осврт врз македонската редакција на старословенскиот јазик.

Во учебникот, секое јазично рамниште на старословенскиот јазик е претставено преку соодветните подрачја, па така централен дел претставуваат поглавјата „Фонетика“ и „Морфологија“, а соодветен простор им е посветен и на прашањата од областа на синтаксата и лексиката.

Поглавјето „Фонетика“ логички се надоврзува на претходното подрачје во кое се обработени азбуките, се нагласува податокот дека двете писма се фонетски, што отвора можност за прецизно претставување на гласовниот систем на старословенскиот јазик, како и за гласовните закони што се својствени за старословенскиот изговор, како и за гласовните промени што се вршеле во односниот временски период. Оттаму, при определбата на гласовната вредност што се поврзува со соодветните графеми во двете азбуки, особено внимание му е посветено на развојот на вокалите, преку методот на споредба со состојбата во индоевропскиот прајазик и во други стари јазици, и на оформувањето на консонантскиот систем на старословенскиот јазик како резултат на повеќе консонантски промени во структурата на слогот и на зборот.

Во ракописот јасно е нагласена специфичноста на старословенската фонетика во однос на другите индоевропски јазици, што особено доаѓа до израз преку консонантите кои се добиени преку фонетски промени специфични за старословенскиот јазик кои, разбирливо, се одразуваат и на морфолошко рамниште.

Во воведот во поглавјето „Морфологија“ се наведува поделбата на зборовите во зборовни групи, нивните меѓусебни врски и класификација според формата на зборот. Објаснети се основните поими од морфологијата, што е неопходен предуслов за нивно структурно претставување.

Секоја зборовна група во ова поглавје е мошне прегледно и исцрпно претставена. Станува збор за мошне сложена граматичка материја, која авторката, врз основа на своето долгогодишно наставно искуство, соодветно ја претставила без да испушти ниту една особеност, која понатаму би била од корист при совладувањето на историската граматика на македонскиот јазик, како и на споредбената граматика на словенските јазици, почнувајќи од систематизацијата на формите според основи, шематското претставување на промената на менливите зборови, и илустрирањето на употребата на формите во старите споменици.

Авторката особено внимание им посветува и на неменливите зборови, пристапувајќи им и од функционален аспект, што е во согласност со најновите проучувања во областа на функционалната лингвистика. Напоменуваме дека на оваа проблематика досега не ѝ се посветувало толку внимание, па овој ракопис ја отвора перспективата и за попродлабочено проучување на структурата на старословенскиот јазик од функционален аспект, особено во синтаксичката проблематика.

Оттаму, сосема логично како посебно поглавје во овој ракопис е изделува синтаксата. Овој дел е насловен „Основни особености на синтаксата“ при што мошне детално е претставена синтаксата на падежите, која произлегува од нивното значење. Употребата на секој падеж е илустрирана со повеќе примери од старословенските текстови, кои осовременети на македонски јазик, ја доловуваат смислата на текстото и функцијата на падежната форма.

Иновација во ракописот е издвојувањето на зборовниот фонд на старословенскиот јазик во посебно поглавје „Лексика“, во кое старословенската лексика во согласност со современата лингвистика се дефинира како лексика на „корпусен јазик“ и се разгледува не само традиционално, според потеклото, туку и од аспект на теоријата за семантички полиња, како и од теориите за заемки и калки и за јазична (лексичка) варијантност. Сето тоа го прави овој ракопис модерен и во тек со современите трендови во науката за јазикот.

Ракописот е надополнет со богат илустративен материјал од бројни старословенски ракописи и е од „отворен“ тип. Имено, поттикнува и овозможува електронско пребарување и поврзување со соодветни сајтови во кои нагледно се претставени овие, инаку, материјалитешко достапни за увид.

Техничките квалитети на изданието ја надополнуваат неговата научна и содржинска вредност.

Учебникот на Емилија Црвенковска „Старословенска граматика“ се надоврзува на нејзината претходна „Старословенска читанка“ (2019) исто во издание на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, како и на бројните трудови, одделните монографски изданија, како и научни статии од областа на старословенскиот јазик и неговата граматика и, пошироко, од областа на палеославистиката, на споредбената граматика на словенските јазици и на историјата на македонскиот јазик. Научните сознанија до кои дошла како научник кому оваа проблематика му е професионална и животна определба, беспрекорно се вклопени во овој учебник, зад кој како поддршка стои и богато наставно искуство.

Димитар Пандев¹

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“, УКИМ – Скопје, d.pandev@flf.ukim.edu.mk

УДК 091:003.349(497.7:100)"09/18"(049.3)

**ДВОТОМНО ИЗДАНИЕ ЗА МАКЕДОНСКОТО РАКОПИСНО
НАСЛЕДСТВО ВО СТРАНСКИ РАКОПИСНИ ЗБИРКИ**
(Ѓорѓи Поп-Атанасов „Словенски ракописи од Македонија
во странски ракописни
збирки X – XIX век“ и „Палеографски албум“, МАНУ, Скопје 2017,
2020).

Издавачката дејност на Македонската академија на науките и уметностите е збогатена со извонредно двотомно издание „Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X – XIX век“ и „Палеографски албум“ на врвниот палеославист, акад. Ѓорѓи Поп-Атанасов, неуморен, посветен истражувач, единствен во однос на пристапот кон текстовите и од книжевен, текстолошки, но и од јазичен аспект.

Тој несебично се вклучува во расправите за сите прашања поврзани со палеославистиката, а неговиот научен интерес е насочен кон истражувањата во врска со кирилometодиевскиот превод на Библијата и ширењето на библиските книги во македонската писмена традиција, со глаголската писмена традиција, а посебно се задржува и на одделни периоди од македонската средновековна писменост, на делото на сесловенските просветители, браќата Кирил и Методиј и нивните ученици, на големите македонски светители и книжевници, Климент и Наум Охридски.

Поп-Атанасов посветува посебно внимание на дејноста на повеќе средновековни културни средини: особено на оние чија дејност е поврзана со Слeпченскиот и Кратовскиот црковно-книжевен центар, ја истражува Слeпченската ракописна збирка, збирката на манастирот „Св. Архангел Михаил“ во Лесново, но и црковното ракописно наследство на Бигорскиот манастир „Св. Јован Крстител“, на Полошкиот манастир „Св. Ѓорѓи“, на Шишевскиот манастир „Св. Никола“, на манастирот „Успение Богородично – Трескавец“, на манастирот „Успение Богородично“ – Матка и др.

Автор е и на повеќе трудови за средновековните творци, преку кои во манастирските книжевни центри се ширела духовната просвета, се одвивала жива препишувачка и преведувачка дејност, па манастирите се претвориле во културни жаришта со богати фондови од словенски пергаментни ракописи, како

на пр. Слеченскиот манастир со богатата збирка ракописи, кои биле користени и како предлошки за пишување на нови ракописни книги и тоа за потребите на манастирот – за црковните богослужби, па и за духовно усовршување на монашкото братство. Ракописната збирка била збогатувана со ракописни книги со различна содржина, а богатата илуминиција на ракописите (со минијатури, заставици и иницијали во византиски, тератолошки и балкански стил) потврдува дека манастирите биле исклучително авторитетни центри.

Сознанијата од својата научноистражувачка работа Поп-Атанасов ги има објавено во 20-ина книги, меѓу кои: „Ракописни текстови на македонски народен говор“ (1985), „Речник на старата македонска литература“ (1989), „Кичевскиот октоих, македонски книжевен споменик од XIII век“ (2000), „Палеографски албум, I, Словенски ракописи во Македонија XIII – XVIII век“ (2000), „Палеографски албум II, Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X – XIV век“ (2003), „Македонска книжевна традиција“ (2001), „Средновековна македонска химнографија IX – XIII век“ (2007), „Старословенски кирилometодиевски извори“ (2011), „Македонската глаголица“ (2015) и др., во коавторство: „Скрипторски центри во средновековна Македонија“ (1997), „Творци на средновековната македонска книжевност“ (2004) и др. Тој е приредувач на „Избрани дела“ на акад. Владимир Мошин во 10 томови (2002–2013) и на „Црковната поезија на св. Климент Охридски“ (2008). Неговите дела претставуваат огромен придонес не само за македонската туку и пошироко за славистичката наука.

Новото двотомно издание претставува своевидна круна на неговата долгогодишна научна работа. Во првата книга се содржани: Воведни зборови (5–13), описи на Глаголички ракописи (25–38), на Кирилични ракописи X – XIX век (39–418), Недатирани ракописи (419) или вкупно 814, како и индекси: Индекс на институции каде што се чуваат ракописите (421–423), Индекс на ракописи со посебно име (424–426), Индекс на лични имиња (427–437), Индекс на топоними (438–442), Индекс на цркви и манастири (443–445), Предметен индекс (446–454).

Поп-Атанасов во воведот го истакнува македонското ракописно наследство како основа за палеославистички проучувања и неопходен изворен материјал за словенската писмена традиција. Мошне рано македонските ракописни книги го привлекле вниманието на странските истражувачи и колекционери, а меѓу првите кои пројавиле интерес бил хрватскиот културен деец Антун Михановиќ, кој посетил повеќе македонски цркви и манастири, меѓу кои и Лесновскиот манастир, па во неговата збирка од Архивот на ХАЗУ дури 10-ина ракописи имаат лесновско потекло.

Во 40-тите години на XIX век и рускиот палеославист и колекционер Виктор Григорович посетил повеќе македонски манастири, на пр. Слеченскиот манастир „Св. Јован Крстител“, манастирот „Успение Богородично“ – Трескавец и др. Денес основниот дел од неговата збирка со македонски ракописи се чува во државните библиотеки во Москва и Одеса, а меѓу нив се на пр. Охридскиот апостол, Григоровичевиот паримејник и др. Слеченскиот манастир, го посетил

архимандритот Антонин Капустин, како и Буковскиот и Трескавечкиот манастир во кој регистрирал 15-ина ракописи.

Јордан Иванов, за време на својот престој во Македонија, формирал збирка од 39 ракописи, кои подоцна од Универзитетот во Софија, во 1943 год. ги предал во библиотеката на БАН, во која има уште 25 ракописи од македонско потекло, што го привлекуваат вниманието на палеославистите.

Рускиот научник Александар Гилфердинг во 1868 год. посетил повеќе македонски цркви и манастири, на пр. Лешочкиот, Марковиот, Карпинскиот, Лесновскиот манастир и др. за кои имал сознанија дека располагаат со богати ракописни збирки, а се смета дека македонската колекција од неговата збирка има над 150 целосни кодекси или фрагменти. Делови од колекцијата има во Државниот историски музеј во Москва, во Рускиот државен архив за древни акти, во Руската државна библиотека во Москва и во Руската национална библиотека во С. Петербург.

За време на својот престој во Македонија (1850 – 1877) Стефан Верковиќ, посетувајќи ги македонските цркви и манастири откупувал или добивал како подарок старословенски и византиско-грчки ракописи и создал збирка од 100-ина ракописи, а делови од неа се главно во белградската Народна библиотека, во Архивот на Југословенската академија на науките и уметностите во Загреб и во државната Јавна библиотека во С. Петербург. И српскиот колекционер Стеван Димитриевиќ, собраните ракописи од скопскиот регион, кон крајот на XIX век и почетокот на XX век, ги подарил на белградската Народна библиотека.

Во почетокот на XX век во Македонија престојувале српските колекционери Сима Томиќ и Светозар Томиќ, кои пројавувале интерес за ракописното книжевно наследство, собирале старословенски ракописи, а три од пронајдените (апостол, октоих и псалтир) продале на Државниот историски музеј во Москва.

Активни колекционери на македонски ракописни книги биле и македонските преродбени дејци: Кирил Пејчиновиќ, Димитар Миладинов и Јордан Хациконстантинов-Џинот, кој имал богата ракописна збирка со 76 стари ракописи. Пејчиновиќ создал богата ракописна збирка во Марковиот манастир, пренесена во Лешочкиот манастир „Св. Атанасиј“ (па дел од овие ракописи, земени од А. Гилфердинг, во 1868 биле однесени во Русија, а повеќето од збирката биле преместени во Белград). За разлика од Пејчиновиќ, Д. Миладинов и Џинот собраните ракописи од македонските цркви и манастири ги испраќале во црковни и световни институции надвор од Македонија – Миладинов во цариградската егзархиска црква „Св. Стефан“ и на Српското научно друштво во Белград, а Џинот во белградската Народна библиотека и Српското научно друштво.

Поп-Атанасов посочува дека во периодот пред балканските војни со колекционерска дејност се занимавале и: Васил Икономов од Лазарополе, Јанош Алексејев, Г. П. Бојациев, Георги Владикоецов и Димитар Матов од Велес, Лазар Дума од Битола, Никола Поп-Стефанов од Кичево, Ефтим Спространов од

Охрид, Атанасие Петров од Скопје, а најобемни збирки имале Алексиев кој 26 ракописи му понудил за откуп на Министерството за просвета во Белград, како и Икономов кој ѝ продал на софиската Народна библиотека 21 ракопис.

Повеќе ракописи биле изнесувани од Македонија за време на балканските војни и Првата светска војна. На пр. во 1913 српските воени власти ги однеле последните ракописи од збирката на Лесновскиот манастир (30 кодекси и 10 ракописни фрагменти), кои биле однесени во Семинарот за српски јазик при Универзитетот во Белград, а подоцна во белградската Универзитетска библиотека, каде што се наоѓаат и денес.

За време на Првата светска војна скопскиот егзархиски митрополит Неофит однел 30 македонски ракописи од библиотеката на Скопската митрополија како и од други цркви и манастири, а во 1923 му ги подарил на Црковниот музеј при Светиот синод на Бугарската православна црква.

Во т. н. Груикева збирка со вкупно 293 ракописни книги, спаѓаат и македонските ракописи од скопскиот музеј кои Радослав Груиќ, директор на Музејот на Јужна Србија во Скопје, меѓу двете светски војни, ги собрал од манастирите од Македонија или му биле подарувани во музејот, па подоцна ги подарил на Српската православна црква во Белград, каде што се наоѓаат и денес.

Во книгата се евидентирани 16 ракописи во делот Глаголички ракописи: Асеманово евангелие, Зографско евангелие, Мариинско евангелие, Синајски псалтир, Синајски евхологиј, Клоцов зборник, Охридски глаголички листови, Македонски глаголички листови, Синајски мисал, Псалтир на Димитар Олтарник, Бојански, Синајски, Зографски, Лантов и Хлудовски палимпсест, Синајски мал минеј, и 797 во делот Кирилични ракописи (подредени според векови X век: Зографски листови, Ватикански палимпсест, Ресенски фрагмент од триод, Македонски кириличен лист, Листови на Ундолски, Супрасалски зборник, Хилендарски листови, Савина книга, Новгородски (купријановски) листови, X – XI век: Битолски листови, Фрагмент од посен триод, XI век: Драготински палимпсест, Добромирово евангелие, Слеченски апостол, XI – XII век: Битолски триод, Охридски апостол, XII век: Григоровичев паримејник, Кустендилски палимпсест, Аргиров триод, Драготински апостол, Струмички октоих, Бојанско евангелие, Зографски апостол итн. до XIX век) и тоа со основни податоци за ракописите, писмото, правописните особености, содржината на ракописот, орнаментиката, повезот, записите, податоци за потеклото и местото на чување на ракописот и секако преглед на литературата за ракописот.

Според Индексот на институции каде што се чуваат ракописите, можеме да заклучиме дека најмногу, дури 177 ракописи се чуваат во Народната библиотека „Св. Кирил и Методиј“ во Софија, 139 во Народната библиотека во Белград, 69 во Државниот историски музеј во Москва, 65 во Универзитетската библиотека „Светозар Марковиќ“ во Белград, 59 во Руската Национална библиотека во Санк Петербург, 43 во Црковниот историско-архивен институт во Софија, 39 во Бугарската академија на науките, 35 во Хрватската академија на

науките и уметностите, 35 во Народната библиотека на Србија во Белград, 20 во Зографскиот манастир итн.

На пр. од збирката во Хрватската академија на науките и уметностите се евидентирани ракописи кои се веќе издадени, а голем дел од нив го привлекуваат вниманието на истражувачите на црковнословенската писменост, од XIII век: Македонско евангелие на поп Јован, Загрепски македонски триод, Радомирово евангелие, Вранешнички апостол, Иловичка крмчија, Битолски изборен октоих, Михановиќев октоих, од XIII – XIV век: Лесновско (Калиниково) евангелие, Богданово евангелие, Радичев апостол, од XIV век: Битолски служебник, Требник со номоканон, Михановиќев апостол, Чети минеј за декември-август, Чети минеј за септември-ноември, Македонско евангелие, од XIV – XV век: Минеј за јануари, Октоих, од XV век: Жеглиговски зборник, од XVI век: Служебник со апостоли и евангелија, Октоих со акатист и молитви, Догматики паноплија, Житошко евангелие, Лесновски пролог, Лесновско евангелие, Цветен триод, Минеј за декември.

Во збирката од БАН се евидентирани на пр.: Ресенски фрагмент од триод, Битолски триод, Ќустендилски триод, Слоештички патерик, Паренезис на Св. Ефрем Сирски, Велешки зборник, Слово на Григориј Богослов, Дамјанов пролог, Евстратиев Пентикостар и др.

Во Индексот на ракописи со посебно име се евидентирани вкупно 191 ракопис, а броевите во Индексот го означуваат редниот број на ракописите во ова издание. Дел од нив веќе имаат посебни изданија (Берлински зборник, Битолски триод, Вранешнички апостол, Григоровичев паримејник, Дечански псалтир, Загрепски триод, Македонско евангелие на поп Јован, Орбелски триод, Радомиров псалтир, Радомирово евангелие, Струмички апостол и др.), други биле предмет на лингвистичка анализа или биле предмет на компаративни истражувања од книжевен или лингвистички аспект.

Врз основа на Индексот на ракописи со посебно име може да се проследи поврзаноста на ракописите со одделни културни средишта, односно книжевни центри кои се дел од нивното именување, на пр.: Лесновски Ковачиќев пролог, Лесновски минеј, Лесновски паренезис, Лесновски поменик, Лесновско (Калиниково) евангелие; Слепченски апостол, Слепченски зборник, Слепченски патерик, Слепченски поменик, Слепченски фрагмент од триод, Слепченско евангелие итн.

Според Индексот на цркви и манастири можеме да заклучиме дека значаен дел од ракописите се поврзува со дејноста и ракописниот фонд на: Лесновскиот манастир, Карпинскиот манастир „Св. Богородица“, Осоговскиот манастир, Слепченскиот манастир „Св. Јован Крстител“, Марковиот манастир, Полошкиот манастир „Св. Ѓорѓи“ и др.

По издавањето на првата книга од едицијата, како насушна потреба се јавува издавање на Палеографски албум на македонските ракописи во странските ракописни збирки, што ќе овозможи идентификација на фрагментите од ракописите и расветлување на развојот на македонското кирилско писмо. Претходно, во палеографскиот албум на проф. Мошин, издаден

во Скопје во далечната 1966 год., меѓу ракописите од јужнословенско потекло на мал простор се претставени и македонските ракописи, а во трудот „Палеографски албум I“ од Поп-Атанасов е направен избор на репродукции од 92 ракописни книги од XIII – XVIII век, што се чуваат во Македонија и кои биле достапни за обработка.

Втората книга „Палеографски албум“, содржи репродукции од евидентираниите ракописи од првата книга, како и воведни зборови во кои авторот укажува на некои основни податоци во врска со карактеристиките на писмото на македонското ракописно наследство. Се истакнува посебноста на македонската (обла) глаголица, со заоблени нацрти на буквите, како и на застапеноста на редови испишани со глаголица во кирилски ракописи, односно на спорадичната употреба на глаголицата до XIII/XIV век. Писмото на најстарите кирилски ракописи е од уставен тип (до средината на XIV век), буквените знаци се во дволинискиот систем и геометриски правилно оформени, а има поограничена употреба на скратеници и надредни знаци. Овој тип писмо може да биде исправено (ретко), или наклонето налево или надесно, но во македонската писменост преовладува надесно наклонетото уставно писмо. Уставното писмо се заменува со полууставно со послободен начин на пишување, нарушен геометриски, дволиниски систем и без буквена симетрија, со почеста употреба на скратеници, лигатури, надредни знаци, калиграфски издолжувања. Во текот на XVI век во Кратовскиот и Слеченскиот книжевен центар се оформуваат посебни типови полууставно писмо – брзопис што овозможува забрзано пишување, па во XVII и XVIII век паралелно се употребува полуустав – брзопис.

Буквените нацрти се користат за датирање на недатираните ракописи, а според истражувачите најкарактеристични се: а, в, ж, и, к, м, н, т, ц, ч и ђ и тоа врз основа на наклонетоста на стеблото, формата на котелецот (заоблен, остроаголен), редуцијата на горниот или долниот дел од нацртот, односно симетријата и дволинискиот простор. Сепак, најголема разновидност од палеографски аспект има во пишувањето на носовките (има дури пет-шест различни нацрти на малата носовка, а дополнително и јотирани форми). Датирањето се врши според видот на писмото: глаголица, кирилица; устав, полуустав, брзопис, според материјалот на кој е напишан ракописот: пергамент, хартија; според правописот: јусов (до XIV век), рашки, ресавски (од XV век), според водените знаци итн.

Двотомното издание „Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X – XIX век“ од акад. Ѓорѓи Поп-Атанасов претставува основа за споредбени проучувања на словенските ракописи од македонско потекло и се надеваме дека овој исклучително вреден труд ќе го зголеми интересот за проучување на нашето ракописно наследство, уништено во воени пустошења, политички превирања, но и оттуѓено од ризниците на културното наследство, од македонските манастирски фондови.

Несомнена е потребата од организирано прибирање, каталогизација на

богатото македонско ракописно наследство, издавање на црковнословенските ракописи од македонско потекло, кои поради својата архаичност и јазичните особености се од особено значење за историјата на македонската писменост, но и пошироко за славистичката наука.

Во согласност со потребите и барањата на современиот свет за дигитализација на ракописите, би испратиле порака за трајна заштита од заборавот на ракописното наследство со создавање дигитални библиотеки, по примерот на Слеченскиот манастир со повеќе од двесте ракописи, во кои се вбројуваат и многу значајни ракописи постари од XVI век. Преку дигитализацијата на своевиден начин ќе воскреснат манастирските библиотечни фондови со ракописи што го носат белегот на јазикот, на народните говори на нашите книжевни дејци и ќе станат подостапни за попродабочено истражување од различни аспекти.

Лилјана Макаријоска¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје
makarijoska@yahoo.com

УДК 811.163.3(045)(049.3)
УДК 821.163.3(045)(049.3)
УДК 930.85(497.7)(045)(049.3)

МЕМОРИЈА ЗА ИДНИНАТА

(проф. д-р Васил Дрвошанов: Автори и дела VII, Бата прес, Скопје, 2021)

Книгата „*Авџори и дела, 7*“ е најновото дело на лингвистот, критичарот и поетот Васил Дрвошанов, со коешто се надополнува мозаикот на континуираното научно документирање на творештвото на интелектуалците посветени на македонството, од минатото и сегашноста, како огледало за идните генерации – носители на интелектуалниот развој на општеството. Едицијата *Авџори и дела*, е резултат на сестраната творечката дејност на авторот Васил Дрвошанов, кој уште далечната 2001 година, со објавувањето на својот прв труд од овој мозаик на меморијата, го насети мигот за неопходното хронолошко научно анализирање и архивирање на делата на докажаните творци од областа на македонството.

Самиот автор на едицијата *Авџори и дела*, во предговорот на ова издание, многу јасно упатува на сопствената творечка мисија: „Анализираните дела се специфични и единствени во македонистиката. Повеќето од нив сосема малку или воопшто не ѝ се позната на македонската поширока јавност. Нашата цел е да ги осветлиме помалку познатите и непознатите, но и повеќето познати автори и нивните дела на македонистички теми“.

Книгата „*Авџори и дела 7*“ содржи *Предговор* од авторот, а понатаму следуваат содржините: *Добронамерни укажувања, Фолклорој е духовно богајсџво на македонскиој народ, Кулџурнајџа мисија на разџговорникојџ, Гласој на совесџа, Дијалекџолошки џрррр со еџнолошки џризнак, Темелни линџвистџички и еџнолошки џррррчувања, Нови наоди во македонскајџа книжевностџ и кулџура, Поџврррр за македонско-срџискиџе научни врски, Македонистџички и славистџички џрилози, Авџенџични џриказни, Богајџа и широка џублицистџичко-научна дејностџ, Дијалекџолошко дело со џрајџна научна вредностџ, Чейџива за џосвеџенициџе на македонскојџо дело.*

Во наведените содржини се анализираат и документираат самостојни или колективни монографии од хуманистичките дисциплини: лингвистика, книжевност и културна историја, чијшто заеднички признак е македонството. Анализираните трудови се објавувани во периодот од 2004 до 2021 година, од македонски и од странски потврдени автори, главно, научници (З. Тополињска,

М. Марковиќ, А. Панчевска, С. Миленковска, Д. Јанкулоски, А. Н. Соболев, А. А. Новик, А. Ј. Русаков, М. В. Домосилецкаја, В. Б. Колосова, А. С. Дугушина, Д. С. Ермолин, М. С. Морозова, С. Ристески, В. Тоциновски, М. Каранфиловски, Д. Петровска, И. Котев, В. Пачемски, И. Глигоровски, Н. Доминовиќ и М. Георгиева-Петриќ).

Во рамките на културната историја, авторот Дрвошанов се задржува на трудот „*Пред карикаџурата: Асоцијации*“, од проф. д-р Стојан Ристески со што, во своето „огледало за иднината“ тој ги вклучува неговите размислувања и новите сознанија со историска конотација за една карикатура на Василие Поповиќ-Цицо (создадена во октомври 1944 година). Уште два прилога од оваа книга (*Гласот на совестиа* и *Бојата и широка јублицисџичко-научна дејност*) се посветени на истиот автор како сведоштва за неговата плодна творечка дејност и за неговите добронамерни размисли.

Значаен дел од оваа книга, насловен *Фолклорот е духовнобојата* на македонскиот народ е посветен на нашиот „современи Цепенков“ - Иван Котев, поточно на неговото дело „*Македонски народни јословици и јојворки од Струмица и Струмичко*“ (Струмица: ЛУ Библиотека „Благој Јанков Мучето, 2012). Авторот Дрвошанов, преку темелниот научен осврт кон овој особено значаен труд за македонството, упатува дека „Благодарение на пасионираниот паремиолог Иван Котев, вљубеникот во македонскиот фолклор, се спасени од заборава дел од кратките жанрови од струмичкиот ареал пред налетот на новото време, во кое глобализацијата го става на маргините фолклорот како дел од културите на т.н. мали народи, во кои секако, спаѓа и македонскиот народ“.

Од лингвистички аспект, проф. д-р Васил Дрвошанов, се задржува на неколку дела што имаат особена важност за проучувањето и за промовирањето на македонскиот јазик.

За „*Лингвистичкиот ајлас на македонскиите дијалекти (сопоре материјалиите на ојшјословенскиот лингвистички ајлас - ОЛА* (Ур. Марјан Марковиќ. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2020)“, авторот Дрвошанов, во прилогот *Дијалектолошко дело со ирајна научна вредност* ја истакнува непроценливата научна вредност на ова капитално дело за македонскиот јазик: „*Лингвистичкиот ајлас на македонскиите дијалекти (сопоре материјалиите на ојшјословенскиот лингвистички ајлас - ОЛА)* претставува најголем чекор на македонските дијалектолози што ги пречекорува просторните и временските меѓи на македонската наука за јазикот, особено на дијалектологијата на македонскиот јазик. Ова дело, не само што има трајна научна вредност, коешто спасува од заборава дел од македонското лексичко богатство концентрирано во еден труд, туку се става во одбрана на македонскиот јазик и идентитет, на македонската себепрепознатливост, на македонската нација и култура и во заштита на македонството во најблагородната смисла на зборот“.

Својот приказ, со наслов *Темелни лингвистички и етнологишки истражувања*, авторот го посветува на особено значајната колективна монографија што е авторизиран превод на руското издание *Голо Брдо (Gollobordë), Албанија: материјалов балканској ексидицији РАН и СПбГУ 2008-2010 г.* Под редакцијата на Андреја Н. Соболева и Александра А. Новика. Санкт-Петербург: „Наука“ – München: Verlag Otto Sagner, 2013. Российская академия наук. Институт лингвистических исследований, Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера), Санкт-Петербургский государственный университет, Филологический факультет.

Главниот редактор, проф. д-р Васил Дрвошанов, на овој авторизиран превод на руското издание, *„Голо Брдо, Од материјалиите на балканској ексидицији на РАН и СПбДУ во 2008–2010 година“*. Ред. Андреј Н. Соболев и Александар А. Новик. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Санкт-Петербург: „Наука“, 2018) упатува дека: „Монографијата *Голо Брдо* е изработена од руски научници под главна редакција на Андреј Н. Соболев и на Александар А. Новик, чие исходиште е словенскиот аспект во споредба со состојбата во Албанија на лингвистички и на етнографски план. Притоа, се користени паралели не само со албанскиот јазик и со албанската етнологија, туку дијалектниот и етнологишкиот материјал од Голо Брдо е споредуван со состојбата во Бугарија и во Србија на лингвистички и на етнографски план“.

Под насловот *Дијалектологишки истражување со етнологишки истражник* се анализира монографијата *„Тетовскиот говор – особености и лексика од областа на казанискиот занает (според искажувањата на еден тетовски казанџија)“* од Дијана Петровска (Тетово: Напредок, 2017). Авторот Дрвошанов, со својот прецизен увид за овој научен труд, ни го претставува дијалектолошкиот материјал преку којшто авторката Дијана Петрова документира и анализира, а со тоа и спасува од заборав дел од богатата македонска професионална лексика.

Во својот труд „Автори и дела VII“, Дрвошанов ја вклучува и книгата *„Македонистика и славистика“* од д-р Максим Каранфиловски, упатувајќи дека „материјата што е предмет на делото, првпат се презентира собрана во ваков вид во македонистиката“. Делото *„Македонистика и славистика“* содржи 39 труда од областа на македонистиката и славистиката што се групирани во 4 целини: македонистика, македонистиката во странство, македонскиот јазик во споредба со другите словенски јазици и славистика, и претставува значаен труд за промовирање на македонскиот јазик.

За *Зборникот* што е посветен на **опсцената лексика** во македонскиот и во српскиот јазик, авторот дава опсежен приказ во делот *Пошврда за македонско-српскиот врска*. Овој Зборник произлезе од *Меѓународниот научен собир „Опсцената и другата колоквијална лексика во српскиот и македонскиот јазик“*, одржана во Ниш на 19 април 2019 година. Во него се

застапени 29 реферати од македонски и српски автори, од кои 11 се од македонски автори.

Во делот што е насловен *Културна мисија на разговорниот*, авторот се осврнува на *Хрватско-македонскиот разговорен прирачник* (Zagreb: Dominović, 2014). Се работи за прв труд од ваков вид во хрватската применета лингвистика. Воведниот дел и преводот на овој разговорник се на Марија Георгиева Петрик. Од анализата на Прирачникот, заклучокот е дека тој претставува вистински, едноставен олеснувач во комуникацијата на корисниците за коишто е наменет.

За книгата „*Златоусно слово*“ од Васил Тоциновски (Битола: Битолски книжевен круг, 2018) авторот Дрвошанов во прилогот насловен *Нови наоди во македонската книжевност и култура*, ја документира и анализира содржината на овој „плод на нови сознaji од областа на литературната наука“. За ова дело, што претставува обединување на дваесетина написи што се поврзани со македонството во книжевноста, а се презентирани на меѓународни или на македонски научни собири или објавувани во странски книги, списанија и зборници, д-р Васил Тоциновски ја доби наградата „Книжевен круг“.

Во оваа книга, е претставен и новинарот и публицист Васил Пачемски, овојпат како согледувач на македонското секојдневие и реалност преку своите 13 современи раскази, посветени на „малиот човек“ од нашето опкружување. И самиот наслов „*Приказни од оној на душата*“ го содржи мотивот на авторот Пачемски, во ова негово прозно дело проткаено со димензијата на човечност.

Во написот *Четири за јосветениците на македонското дело* се зборува за книгата на Иван Глигоров, истражувачки новинар, сценарист, водител и уредник на Образовната програма на Македонската телевизija. Тој, во свето дело „*Македонска историска чиианка*“ донесува повеќе од шеесет теми, од неговите тв-емисии што ги има подготвувано за истоимената серија што се емитуваше на Македонската телевизija речиси три години, во кои активно учество зеле триесетина активни личности.

На крајот, резимирајќи го седмиот дел од овој документаристички научен потфат *Автори и дела*, за македонството во лингвистиката, книжевноста и културната историја на проф. д-р Васил Дрвошанов, ќе изразиме искрена желба авторот и понатаму да создава и со ваков темелен пристап да го дополнува мозаикот на нашата колективна меморија поради тоа што таа е менталното јадро на јавната свест преку кое се идентификуваме како поединци, но и како колектив.

Весна Костовска¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, vesnakostovska63@gmail.com

УДК 929.52Спасов(049.3)
УДК 811.163.3:929Спасов, Љ.(049.3)

Ј•А•С. ГОДИНИ ПЛОДНИ (Људмил Спасов, Антолог, Скопје 2021)

Во 2021 г. во издание на „Антолог“ излезе од печат книгата „Ј•А•С. Години плодни“ од Људмил Спасов. Станува збор за издание од 242 страници, кое, во својата основа, има автобиографска содржина, но, како што споменува и самиот автор во воведот, текстот на ваквата книга не му припаѓа на ниту еден жанр, но и ниту еден жанр не е оддалечен од овој текст. Изданието е поддржано од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ – Скопје и од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, а го носи и логото „2021 – Година во чест на Блаже Конески“.

Книгата содржи работна биографија на авторот, вклучувајќи и поважни настани што особено придонеле во неговата кариера. Понатаму, се дава детална библиографија по години и по теми, а вклучени се и темите и датумите на предавањата што авторот ги одржал на странските универзитети. Во продолжение е даден преглед на рецензии што се објавени по повод некои негови студии или книги во кои тој се јавува како автор или како уредник. Во книгата се претставени и издвоени мислења на некои поранешни кандидати на кои тој им бил ментор на магистерските и на докторските студии, а таа завршува со извадоци од рецензии по повод неговите избори во различните универзитетски звања, составени од негови професори или колеги.

Првиот поголем дел од книгата, кој, всушност, претставува автобиографија, е мошне интересен и сликовит, и буквално и фигуративно. Првото, зашто авторот вклучува колор фотографии и факсимили, коишто самиот ги издвојува како важни за својот живот и за својата кариера, а второто, зашто Спасов покажува особена дарба за раскажување и, на начин својствен само за него, хронолошки ги подредува случувањата од својот живот. Овде се вклучени настани и фотографии од приватниот живот на авторот, од најмладите денови, па сè до оние поврзани со неговата работа како професор, истражувач и верен и доследен наследник на работата на својот учител, Блаже Конески.

Во екстензивната библиографија, на 74 страници, Спасов ги наведува сите свои научно-стручни трудови, почнувајќи од првите свои статии во 1970 г., па сè до последните трудови, издадени пред печатењето на оваа книга. На тој начин, имајќи ја книгава в раце, секој читател, всушност, има патоказ за тоа

каде може да пристапи до особено значајна литература во авторство на еден од врвните активни македонисти на денешницава.

Особено впечатлив е делот од книгата, каде што свое видување за професорот Људмил Спасов даваат неговите магистранди и докторанди, некогашни студенти, а сега негови блиски соработници и колеги. Пристапот во сите издвоени мислења е сличен и, речиси сите, почнуваат со нивната прва средба со Спасов, а потоа со првата професионална соработка, продолжувајќи со претставување на ликот и на делото на авторот од нивната перспектива, односно за неговото значење во трасирањето, пред сè, на нивниот професионален живот, но и при себеоткривањето и како македонисти и како зрели интелектуалци, преку сознанијата што од него ги добивале низ годините.

Книгата „Ј•А•С. Години плодни“ претставува особено интересно четиво, кое, најчесто во прво лице, ни го претставува ликот и делото на авторот, Људмил Спасов. Со оваа книга авторот му овозможува на секој читател да нурне, пред сè, во неговиот професионален живот, а, дозирано и сосема умесно, му го доближува и својот приватен живот. Оттаму, книгата претставува и еден вид приказ за тоа како треба да изгледа патот на секој иден професор, научник, човек, кој, свесно или несвесно, тежнее да се вброи меѓу носечките столбови на македонистиката, дома и во светот.

Борче Арсов¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, borcea@imj.ukim.edu.mk

**ВИОЛЕТА ЈАНУШЕВА, КВАЛИТАТИВНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА
ВО НАУКАТА ЗА ЈАЗИКОТ****Педагошки факултет, Универзитет „Св. Климент Охридски“ во
Битола, Битола, 2022**

Имајќи предвид дека секое научно истражување има длабоки корени во човековиот порив да се разбере сложеноста на светот околу нас со цел да им се помогне на другите, дека истражувањето е организиран и систематски процес што се презема за подобро да се разбере еден проблем за да се дополни постојното знаење за него и за да се подобри практиката, станува јасно дека научното истражување е значајно само ако влијае во практиката. Според тоа, секое научно истражување треба да создава знаење и да придонесува за развојот на науката и на општеството во целина, како и за подобрувањето на постојната практика. Ако кон ова се додадат согледувањата на авторката за незадоволителните компетенции на студентите да планираат и да спроведат квалитативно истражување, што произлегуваат од нејзината долгогодишна и плодна научноистражувачка дејност, но и фактот дека речиси сите учебници што се посветени на видовите истражувања им даваат предност на квантитативните истражувања, тогаш е повеќе од јасна потребата од една ваква книга. Всушност, со неа се прават пионерски чекори за афирмација на квалитативните истражувања во науката за јазикот во РСМ, а тоа, несомнено, ја зголемува нејзината актуелност.

Текстот е поделен на два дела: „Теоретски основи на квалитативните истражувања во науката за јазикот“ и „Пишување на квалитативното истражување (научна статија, магистерски труд и докторска дисертација)“.

Првиот дел „Теоретски основи на квалитативните истражувања во науката за јазикот“ е составен од 8 глави.

Во првата глава, авторката ги запознава читателите со видовите истражувања, ставајќи акцент на најважните карактеристики на квантитативните, квалитативните и комбинирани (квантитативно-квалитативните) истражувања и наведувајќи ги нивните предности и недостатоци. Втората глава ги претставува особеностите на најпознатите квалитативни истражувања (етнографијата, студијата на случај и акциските истражувања), а третата се однесува на квалитативните и комбинирани истражувања во науката за јазикот и на критиките за овие истражувања. Во четвртата глава се објаснуваат поимите примерок и популација во истражувањето. Оваа глава е значајна од аспект на фактот што во квалитативните истражувања примерокот најчесто се определува

во текот на собирањето на податоците за анализа и на тоа што во студентската истражувачка практика се забележуваат голем број недостатоци. Преку сопствено истражувачко сценарио, авторката дава придонес кон размислувањата за комплексноста на определувањето на примерокот и за разликите при неговото определување во квантитативните и квалитативните истражувања. Петтата глава ги опфаќа начините (методите, процедурите, стратегиите) за собирање на податоците во квалитативните истражувања. И оваа целина се покажува како особено важна, првенствено, поради фактот што и овој дел најчесто не се споменува при пишување на квалитативното истражување. Секако, има разлика меѓу поимите метод, процедура, стратегија и техника во педагошка смисла, но овде таа разлика не се зема предвид зашто акцентот е ставен на тоа да се покаже дека има различни начини да се соберат податоците за истражувањето и дека во научната литература за овие начини може да се сретнат наведените поими. Овде се наведени најпознатите начини за собирање на податоците (набљудување, интервју, анкета), но и голем број други. Шестата глава се однесува на карактеристиките на втемелената теорија што се сфаќа и како начин за собирање податоци, но и како метод за анализа на собраните податоци согледана преку истражувањата на Корбин и Страус (Corbin & Strauss, 1990). Во овој дел, особено внимание му е посветено на кодирањето, и истражувачите се воведуваат во поимите отворено, аксијално и селективно кодирање и пишување белешки, што се особено корисни при анализата на квалитативните податоци. На ваков начин, читателите учат да ги „кршат“ собраните податоци на помали делови, а потоа од помалите делови, по пат на сличности и разлики на кодовите и концептите, да фомираат категории и на крајот да развијат теорија. Седмата глава ги опфаќа анализата на дискурсот и критичката анализа на дискурсот како посебни методи за анализа на собраните податоци. Во осмата глава се наведени други начини за анализа на собраните податоци и, покрај тематската анализа, конверзациската анализа, кодирањето и пишувањето белешки, со особено внимание се разгледува општиот квалитативен интерпретативно/индуктивен метод употребен кај голем број познати истражувачи (Merriam, 2009; Creswell, 2009; Sandelowski, 2010; Kahlke, 2014; Harding & Whitehead, 2016). Важноста на овој метод се согледува во тоа што дава одредена ширина во анализата на податоците, односно се дозволува истражувачот да не се држи стриктно до една од познатите методологии за анализа на податоците и во собирањето и во анализата на податоците. Главната особеност на овој метод е примената на индуктивното мислење, што доведува до создавање идеи од собраните податоци.

Вториот дел, „Пишување на квалитативното истражување (научна статија, магистерски труд и докторска дисертација)“, се состои од 6 глави кои се однесуваат на аспектите на квалитативното истражување во науката за јазикот и на нивните карактеристики. Ако се има предвид дека во македонската научноистражувачка практика преовладуваат квантитативните истражувања, дека истражувачите се многу малку запознаени со карактеристиките на квалитативните истражувања, како и дека нивната истражувачка практика покажува голем број недостатоци токму во пишувањето на квалитативното истражување, овој дел е особено важен и ги насочува истражувачите кон

аспектите што може да ги содржи квалитативниот напишан извештај, како и кон нивното содржинско и јазично оформување. На почетокот, се определуваат составните делови на напишаниот извештај за квалитативното истражување (научна статија, магистерски труд и докторска теза) и студентите ја согледуваат важноста на индуктивното размислување. Потоа, се преминува кон откривање на спецификите на апстрактот и кон насоки за неговото соодветно оформување, во однос на неговата содржина и на јазикот, првенствено, имајќи го предвид фактот дека истражувањата на авторката покажуваат дека во научноистражувачката практика често се забележуваат тешкотии при пишувањето на апстрактот.

И воведот е исклучително значаен елемент од напишаниот извештај за квалитативното истражување во науката за јазикот. Покрај воведните информации за темата што се обработува, во воведот се наведуваат истражувачкото прашање/истражувачките прашања и целта и важно е да се согледа разликата меѓу прашањето што се истражува и целта на самото истражување. Значајно е и тоа што авторката нуди сопствен модел што им помага на истражувачите да го изберат и да го конкретизираат истражувачкото прашање. Во овој дел, исто така, истражувањето се поставува во поширок истражувачки контекст што дава сознанија за тоа дали појавата е веќе истражувана, кои аспекти се истражувани, кои аспекти не се истражувани, за начинот на кој ѝ се пристапува со тековното истражување и сл.

Понатаму, во овој дел, се претставуваат и придонесот и ограничувањата на истражувањето, а пожелно е да се дадат општи информации и за методолошкиот пристап кон истражувањето. Во четвртиот дел се даваат насоки за пишување на методолошките аспекти на истражувањето, што се потпираат на напишаното во теоретскиот дел и што се однесуваат на начините за собирање и анализа на податоците, а делот пет го опфаќа пишувањето на анализата, резултатите, дискусијата.

Од гледна точка на фактот дека во научноистражувачката практика многу често недостига дискусијата за резултатите од истражувањето, овој дел се претставува како мошне важен.

Особено е значајно тоа што по секоја целина од првиот и вториот дел, се дадени активности преку кои истражувачите имаат можност практично да ги применат теоретските сознанија.

Делот „Користената литература“ опфаќа вкупно 455 извори, што се однесуваат на највлијателните истражувачи во полето на квалитативните истражувања, како и на трудовите од авторката и е целосно соодветен на содржините во текстот.

Имајќи предвид дека во текстот за првпат се претставуваат видувањата на голем број истакнати квалитативни истражувачи во различни области, а особено во науката за јазикот и дека е присутна и самостојна обработка на одделни сегменти од авторката, овој текст покажува актуелност и оригиналност.

Терминологијата се надврзува на општоприфатената термилошка лексика кај квалитативните истражувања во науката за јазикот. Јазикот и стилот

се одликуваат со карактеристиките на научно-учебничкиот потстил, а текстот покажува и висок степен на кохерентност.

Оттука, оваа книга може да ја користат сите студенти од прв, втор и трет циклус студии што студираат во различни области поврзани со науката за јазикот за да се здобијат со знаења и вештини за спроведување квалитативни истражувања во науката за јазикот и затоа најтопло ја препорачувам.

Људмил Спасов¹

Литература

- Corbin, J., & Strauss, A. 1990: Grounded theory research: procedures, canons and evaluative criteria, *Qualitative Sociology*, 13(1), 1–19.
- Creswell, J. W. 2002: *Educational research: planning, conducting and evaluating, quantitative and qualitative approaches to research*, Upper Sadle River, Merrill/Pearson Education, NJ.
- Harding, T., & Whitehead, D. 2016: Analyzing data in qualitative research, In: Schneider, Z. & Whitehead, D. (eds.), *Nursing and midwifery research: methods and appraisal for evidence-based practice*, 5th ed., ch. 8, Elsevier.
- Kahlke, M. R. 2014: Generic qualitative approaches: pitfalls and benefits of methodological mixology, *International Journal of Qualitative Methods*, 13(1), 37–52.
- Merriam, S. B. 2009: *Qualitative research: a guide to design and implementation* CA: Jossey-Bass, San Francisco.
- Sandelowski, M. 2010: What's in a name? Qualitative description revisited, *Research in Nursing & Health*, 33(1), 77–84.

---

¹ Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, ljspasov@ukim.edu.mk

УДК 811.163.3(062)(049.3)

**ОТВОРЕНИ ДЕНОВИ НА
ИНСТИТУТОТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
(17 – 21 октомври 2022 г.)
VII МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
– ИЗВОР НА НАУЧНИ ИСТРАЖУВАЊА“
(19 – 20 октомври 2022 г.)**

Седмите *Отворени денови на Институтот за македонски јазик* годинава се одржаа во периодот од 17 до 21 октомври 2022 г. Како и секоја година, во рамките на оваа манифестација, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје одбележуваше значајни јубилеи. Годинава, тоа беа следниве: 70 години од граматиките на Хорас Лант и на Блаже Конески и 100 години од раѓањето на Тодор Димитровски – лингвист, книжевен историчар, теоретичар и преведувач.

Свеченото отворање на манифестацијата се случи на 17 октомври 2022 г. (понеделник) во Амфитеатарот на Институтот за македонски јазик, со почеток во 12 часот. Манифестацијата ја отвори проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, а поздравни обраќања имаа и проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, г. Јетон Шаќири, министер за образование и наука и г. Димитар Ковачевски, претседател на Владата на РС Македонија. За годинешните јубилеи свои излагања имаа проф. д-р Људмил Спасов и проф. д-р Олгица Додевска-Михајловска. Во рамките на отворањето на манифестацијата, традиционално, беа промовирани најновите изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, а промоторка беше проф. д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева. Како и секоја година, на отворањето присуствуваа голем број медиуми, со чијашто помош македонската јавност беше информирана за програмата и за текот на седмите *Отворени денови на Институтот за македонски јазик*.

Вториот ден од манифестацијата (18.10.2022 г.) му беше посветен на јазикот на младите и на истоимената трибина, чијшто модератор беше проф. д-р Веселинка Лаброска, покрај неа, со свои излагања се претставија и проф. д-р Искра Пановска-Димкова, д-р Блага Панева, проф. Љупка Боцевска, проф. Марија Лозаноска и м-р Филип Белчев. Особено значајно е што поголем дел од

публиката го сочинуваа ученици од неколку средни училишта од територијата на Град Скопје, кои активно се вклучија и во плодната дискусија.

На 19 и на 20 октомври 2022 г. во рамките на *Отворениите денови*, по седми пат, се одржа традиционалната Меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“. По две години хибридно одржување (со физичко присуство и со учество од далечина), годинава целосната програма на Конференцијата беше изведена само со физичко присуство во просториите на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје.

На VII меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“ беа пријавени вкупно 42 реферати во авторство на 60 учесници од шест земји: С Македонија, Босна и Херцеговина, Словенија, Србија, Турција и Хрватска. Меѓународниот организациски одбор на Конференцијата беше предводен од претседателката, проф. д-р Лидија Тантуровска, и беше во состав од: проф. д-р Елена Јованова-Грујовска (директорка на Институтот), проф. д-р Борче Арсов (секретар на Меѓународниот организациски одбор), проф. д-р Катица Трајкова, проф. д-р Веселинка Лаброска, проф. д-р Александра Гуркова, проф. д-р Весна Костовска и проф. д-р Снежана Петрова-Џамбазова; членови на Одборот од странство: д-р Вера Смоле (Љубљана), д-р Емине Инанир (Истанбул), д-р Макеј Кавка (Краков), д-р Ален Калајџија (Сараево), д-р Жарко Бошњакović (Нови Сад), д-р Наталија Бороникова (Перм), д-р Бранко Тошовиќ (Грац), д-р Станислав Станковиќ (Косовска Митровица) и д-р Борјана Прошев-Оливер (Загреб); почесни членови на Одборот: д-р Мито Аргировски, д-р Љубица Станковска, д-р Марија Коробар-Белчева, д-р Димка Митева, д-р Васил Дрвошанов и д-р Стоја Поп-Атанасова.

Изборот на двете централни теми на годинешната Конференција беше мотивиран од јубилеите: 70 години од објавувањето на „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ од Хорас Ланг, исто толку години од објавувањето на првиот дел од „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески и 100 години од раѓањето на Тодор Димитровски. Темите на пријавените реферати, покрај од јубилеите во централните теми, произлегуваа и од други контрастивни и компаративни проучувања поврзани со традиционалните поттеми на Конференцијата: Словенско ракописно наследство, Дијалектолошки истражувања, Граматички истражувања, Лексиколошки истражувања, Стилистички истражувања и Социолингвистички истражувања.

На отворањето на Конференцијата (19.10.2022 г.) поздравни говори имаа: проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје и проф. д-р Лидија Тантуровска, претседателка на Меѓународниот организациски одбор на Конференцијата. Во рамките на отворањето беше промовиран и Зборникот на трудови од минатогодишната, VI меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“ (протор: проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова).

Веднаш по отворањето, според програмата, започна работниот дел, и тоа во 3 претпладневни сесии: по една во амфитеатарот и во салата за седници на Институтот за македонски јазик и уште една во салата за седници на Институтот за македонска литература. Времето на претставување на рефератите беше ограничено на 10 минути, а на крајот од секоја сесија имаше предвидено и време за дискусија.

Со првата претпладневна сесија (од 11 до 13 часот), во амфитеатарот на ИМЈ, претседаваа проф. д-р Борче Арсов и проф. д-р Марина Спасовска, а своите 6 реферати ги претставија вкупно десетмина учесници: **Димитар Пандев и Марија Пандева** („Панорамски поглед врз ексцерпцијата во *Грамајикајџа на македонскиот литературен јазик* на Конески (прв дел), со посебен осврт врз првото издание од 1952 година“), **Андријана Павлова и Борче Арсов** („Инвентарот на глаголските форми во македонскиот јазик низ призмата на Конески (1967) и на Лант (1952)“), **Марина Спасовска и Марина Даниловска** („’Дистанцираните форми’ во граматиките на Хорас Лант и на Блаже Конески“), **Сунчица Трифуновска Јаниќ** („Изразување на негацијата во *Грамајикајџа на македонскиот литературен јазик* од Блаже Конески“), **Февзудина Сарачевиќ и Лилјана Митковска** („Анализа на интерактивниот дискурс во граматиките на Конески и на Лант“) и **Славчо Ковилоски** („Културно-историските елементи во воведот и предговорот на *Грамајикајџа на македонскиот литературен јазик* од Хорас Лант“).

Истовремено, во салата за седници на Институтот за македонски јазик се одржуваше втората претпладневна сесија, а со неа претседаваа проф. д-р Лидија Тантуровска и проф. д-р Људмил Спасов. На оваа сесија се претставија вкупно десетмина учесници со 6 реферати: **Људмил Спасов и Далибор Јовановски** („Личноста и делото на Константин Миладинов во јужнословенското милје (во чест на 100 години од раѓањето на Тодор Димитровски“), **Лидија Тантуровска** („За една јазична појава обработена од Тодор Димитровски“), **Димка Митева** („Научни мигови од животот на проф. Тодор Димитровски“), **Веселинка Лаброска и Катица Трајкова** („Називите за обетки во македонскиот јазик низ историјата“), **Катица Топлиска-Евроска и Олгица Додевска-Михајловска** („Благите јадења во традиционалните празнувања (етнолингвистички пристап“)) и **Лилјана Макаријоска и Мери Цубалевска** („Лексиката во романот *Долна земја* од Благоја Ристески-Платнар“).

Со третата паралелна претпладневна сесија во салата за седници на Институтот за македонска литература претседаваше проф. д-р Александра Ѓуркова, а своите 5 реферати ги претставија осуммина учесници: **Елени Бужаровска** („Кондиционалните конструкции со *околку* во македонскиот јазик и нивната улога во „враќањето“ на потенцијалното *би*“), **Христина Ангелеска и Александра Ѓуркова** („Модалните зборови во романот *Две Мариш* од Славко Јаневски“), **Давор Јанкулоски** („За афирмацијата на конструкциите со *има* и *н/и* партицип во македонската литература“), **Бојан Софрониевски, Бранислав Геразов и Веселинка Лаброска** („Алгоритам за

акцентирање на зборови за системи за синтеза на говор“) и **Снежана Петрова-Џамбазова** („Јазикот и лектурата во современата македонска проза“).

По паузата за ручек, работниот дел на Конференцијата продолжи во 15 часот, и тоа со две паралелни попладневни сесии.

Првата попладневна сесија се одржа во амфитеатарот на Институтот за македонски јазик. Со оваа сесија претседаваа проф. д-р Елена Јованова-Грујовска и проф. д-р Весна Костовска, а се претставија петмина учесници со 4 реферати: **Елена Јованова-Грујовска** и **Весна Костовска** („Опсцената лексика во македонските народни еротски приказни“), **Виолета Николовска** („Метафоризацијата во полисемијата воопшто и во поезијата“), **Искра Тасевска Хаци-Бошкова** („Книжевноестетските и стилските можности на литературата за деца“) и **Васка Ташова** („Лингвостилистички особености на епитетот во современата македонска проза“).

Со втората попладневна сесија во салата за седници на Институтот за македонски јазик претседаваше проф. д-р Снежана Петрова-Џамбазова, а своите 5 реферати ги претставија седуммина учесници: **Лилјана Макаријоска** и **Бисера Павлеска-Георгиевска** („Семејниот животен циклус (раѓање, стапување во брак и смрт) во македонската фразеологија“), **Фани Стефановска-Ристеска** („Семантичка анализа на фраземите со компонента *куче* во македонскиот и во полскиот јазик“), **Кристина Димовска** („Видови на паремиолошки искази и нивни примери во македонскиот превод на *Двете кули* од Џон Толкин“), **Кристина Тодоровска** и **Људмил Спасов** („Споредба на начините на изразување на категоријата вид меѓу македонскиот и албанскиот јазик“) и **Марија Пандева** („Субјунктивот во клетвите и во благословите во македонскиот и во шпанскиот јазик“).

Следниот ден, 20 октомври 2022 г. се одржа последната сесија¹ од Конференцијата, со која претседаваа проф. д-р Веселинка Лаброска и проф. д-р Катица Трајкова. На оваа сесија се претставија вкупно петнаесетмина учесници со 8 реферати: **Васил Дрвошанов** („Кон турцизмите од областа на хидрографијата во македонските говори“), **Ален Калаџија** („*Suglasnik h etimološkog porijekla u bosanskoj jezičkoj tradiciji i normi: s mogućim uporednicama u slavenskim jezicima*“), **Дијана Столац** и **Весна Граховац-Пражиќ** („*Rukopisna baština Šime Starčevića*“), **Александра Гецовска** („Етимологијата и македонските граматика“), **Стефан Спасовски**, **Благоја Тодоровски**, **Бранислав Геразов**, **Томислав Каргалов**, **Веселинка Лаброска** и **Зоран Ивановски** („Систем за преведување македонски текст во знаковен јазик“), **Ника Павлетиќ** и **Миљана Чопа** („*Jezikovna anksioznost pri makedonskih govorcih pri učenju slovenščine kot tujega jezika*“), **Јасмин Хоџиќ** („*Makedonski i bosanski jezik između jezičke pravde i jezičkog imperijalizma*“) и

¹ Според програмата на Конференцијата, беа предвидени две претпладневни сесии но, со оглед на откажувањето на неколку учесници поради здравствени или други причини непосредно пред одржувањето на Конференцијата, сите учесници од програмата за 20 октомври се претставија во една сесија.

Магдалена Симионска („Примената на стандардите на етичко однесување во науката во делото *Еџика на наукаџа* на Дејвид Б. Ресник во Република Северна Македонија“).

Веднаш по последната сесија, во 12:15, се одржа затворањето на Конференцијата.

На VII меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања“ учествуваа вкупно 50 учесници со 34 реферати. Меѓународниот организациски одбор на Конференцијата ги охрабри и учесниците што не успеаја да ги презентираат пријавените трудови да ги достават своите реферати за печатење.

По затворањето на Конференцијата, сите учесници, но и најголем дел од вработените во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, се упатија на дводневна екскурзија во Дојран со попатна посета на археолошкото наоѓалиште „Стоби“. Во хотелот „Истатов“, на 21 октомври се одржа и последната активност од годинешните *Отворени денови на Инстџиџиџиџи за македонски јазик*, и тоа со одбележувањето *ден на српскиот јазик во РС Македонија*. На настанот пригодни обраќања имаа проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Н.Е. Невена Јовановиќ, амбасадорка на Р Србија во РС Македонија, г. Дарко Качаков, претставник од Општина Дојран, проф. д-р Софија Милорадовиќ, директорка на Институтот за српски јазик при САНУ од Белград, Р Србија и г-а Розита Благојевиќ, директорка на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците. Со рецитирање поезија на српски јазик се претставија и ученици од ООУ „Страшо Пинџур“ од с. Јосифово, Валандовско, кои го изучуваат српскиот јазик во рамките на своето основно образование.

Манифестацијата *Отворени денови на Инстџиџиџиџи за македонски јазик* останува еден од најважните настани на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје. И со одржувањето по седми пат, Институтот ги потврдува и ги зацврстува своите основни начела: проучување, афирмација и заштита на македонскиот јазик во земјата и во светот.

Борче Арсов²

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, borcea@imj.ukim.edu.mk

УДК 811.163.3(062)(049.3)

ДЕНОВИ НА БЛАГОЈА КОРУБИН
„ЛЕКСИКАТА ВО НАРОДНИТЕ ГОВОРИ – СОСТОЈБИ И
ПРЕСПЕКТИВИ“
(17–18 ноември, 2022, Струга)

Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, во рамките на традиционалната манифестација *Денови на Благоја Корубин*, годинава, по дваесет и шести пат организираше Меѓународен научен собир. „Лексиката во народните говори – состојби и перспективи“ беше темата на дводневната научна средба која се одржа на 17 и 18 ноември во конгресната сала на хотелот „Макпетрол“ во Струга. Д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје го отвори Собирот, а пригодно воведно обраќање имаше и претседателката на организацискиот одбор д-р Олгица Додевска-Михајловска.

На годинешниот Меѓународен научен собир имаше пријавено вкупно 40 учесници со 32 реферати, од кои 11 беа коавторски. Собирот беше организиран во два дена, во вкупно четири, тематски распределени сесии, по две во двата работни дена во чии рамки беа прочитани вкупно 20 реферати.

Лидија Тантуровска и Ана Витанова-Рингачева беа претседавачи на првиот ден од Собирот. Прв референт којшто го започна работниот дел од Научниот собир беше Димитар Пандев со својот реферат за *Народнојазичнаиѝ лексика во јазикоиѝ на охридскииѝ раскажувачи*. Потоа, следуваа реферати кои ја обработуваа дијалектната и народната лексика кај наши писатели. Првиот од нив беше коавторскиот текст на Лилјана Макаријовска и Мери Цубалевска со наслов *Дијалектнаиѝ лексика во тиворештивоиѝ на Благоја Ристевски-Плајнар*. Васка Ташова реферираше за *Дијалектнаиѝ лексика во ѝпрозаиѝ на Пејѝре М. Андреевски*, а Ана Витанова-Рингачева имаше излагање на тема *Народнаиѝ лексика во делоиѝ на Миѝлко Манчуков – извор на автентичен јазичен израз (врз ѝпримери од орамтѝе „Големоиѝ смок“, „Сенкаиѝ“ и „Пустѝа земја“*. Следниот блок од три реферати се однесуваше на јазикот на Марко Цепенков.

Првото излагање беше коавторски труд на Кристина Тодоровска, Елена Јованова-Грујовска и Весна Костовска на тема *Експресивнајќа лексика во народниите приказни на Цејенков*. Следна беше Андријана Павлова која го претстави коавторскиот реферат со проф. Осман Емин под наслов *За некои иџурцизми во Авџобиографијата на Марко Цејенков*. Третиот реферат од овој тематски блок беше на Фани Стефановска-Ристеска којашто настапи со темата *Лексикајќа во иџурискиот еснаф*. Следуваа три коавторски трудови на различни лексички теми. Коавторките Марина Спасовска и Марина Даниловска во заедничкиот реферат се задржаа на *Лексичкиите дијалектизми од областа облека и обука во Тејово и Тејовско*. Катица Трајкова го изложи заедничкиот труд со Веселинка Лаброска под наслов *Називиие за злајник во македонскајќа народна иџроза*, а Македонка Додевска и Дарко Томовски се претставија со *Еџимологијата и значењето на називиие 'богајисџиво' и 'големџија' во македонскиите зовори*. Последниот реферат од првиот работен ден се однесуваше на *Лексемиие 'благо' и 'слајко' во македонскиот јазик* на коавторките Катица Топлиска-Евроска и Олгица Додевска-Михајловска, по кој следувааше плодна и интересна дискусија.

Вториот работен ден започна со претпладневна сесија на која претседаваа Лилјана Макаријоска и Марина Спасовска. Оваа сесија, во првиот дел, беше посветена на македонската фразеологија од различни аспекти. Прво беше излагањето на соавторките Лилјана Макаријоска и Бисера Павлеска-Георгиевска на тема *Дијалектнајќа лексика во македонскајќа фразеологија*. Потоа, следувааше Олгица Додевска-Михајловска којашто се задржа на фразеологијата на еден наш говор во својот реферат *Од фразеологијата на кумановскиот зовор*, а Марија Антевска во коавторство со Филип Белчев ги претставија клетвите и благословите во некои македонски драми во заедничкиот труд под наслов *Госџод да...* Свое излагање на Собирот имаше нашиот фолклорист и собирач на народни умотворби Иван Котев под наслов *Лексикајќа во народниите иџговорки и иџсловици од Сџирумица и Сџирумичко со џематџика Госџод – светици и зрев – иџрошка*. Вториот дел од втората работна сесија почна со Лидија Тантуровска со рефератот *Нешџо за именскајќа зруџа во народниите приказни*, а за *Уџоџребата на да-консџирукијата во „Силјан Шџиркоџ“* реферираше Марија Пандева. Следните две излагања се однесуваа на ономастички теми. Во првата тема, Мери Јосифовска се задржа на *Македонско-иџурски ономастички иџаралели*, а во втората, Зоран Спасовски зборувааше *За иџрезименскиите модели во македонскиот јазик*. Последен референт на овој Научен собир беше Филип Белчев со излагањето на тема *Медиумска (не)иџсменосџ* по што повторно се отвори богата дискусија.

Меѓународниот научен собир протече и се затвори обележан со изразено задоволство на учесниците од разноликоста и од содржајноста на претставените реферати, како и од плодните, интересни дискусии што се развиваа по секоја од работните сесии, но и во меѓувреме, на паузите. Традиционално, претставените и пријавените реферати ќе бидат објавени во зборник, со кој, несомнено, ќе се збогати македонската наука за јазикот.

Филип Белчев¹

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, profesor091@yahoo.com

УДК 811.163.3(062)(049.3)
УДК 821.163.3(062)(049.3)

XLIX МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

XLIX меѓународна научна конференција на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, традиционално се одржа во Охрид во периодот од 4 до 5 септември 2022 година. Годинава, покрај добро етаблираните научници и истражувачи од земјата и од странство, на Конференцијата учествуваа и млади кадри, докторанди на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.

Конференцијата ја отвори директорката на Семинарот, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, а потоа следувааше промоција на Зборникот од XLVIII меѓународна научна конференција. Промоторите на Зборникот, проф. д-р Станислава-Сташа Тофоска-Јанеска и проф. д-р Трајче Стамески, кратко и концизно се осврнаа на рефератите од минатогодишната Конференција, поттикнувајќи го интересот кај слушателите и учесниците на Конференцијата.

По промоцијата на Зборникот, директорката на Семинарот, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, накратко ја промовираше монографијата „Македонска литература XX-начала XXI века. Очерки истории“ од акад. Ала Шешкен. Како што истакна Мојсова-Чепишевска, академик Шешкен важи за една од најдобрите странски познавачи на современата македонска книжевност, а ова нејзино дело, покрај тоа што се одликува со непроценлива научна вредност, е од особено значење затоа што ја претставува историјата на македонската литература на руски јазик, доближувајќи ја така до поширокиот круг слависти. По ова, започна Конференцијата, во чиешто рамки, како и секоја година, паралелно беа одржани две секции: лингвистичка секција и секција за литература и култура.

Координатори на лингвистичката секција беа проф. д-р Елена Јованова-Грујовска и проф. д-р Лидија Тантуровска. Главните теми на оваа секција беа инспирирани од јубилеите: 70 години од објавувањето на „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ на Блаже Конески, 120 години од раѓањето на Васил Иљоски и 70 години од раѓањето на Горан Стефановски, а беше опфатена и една поопшта тема за македонскиот јазик наспроти другите јазици.

Овие теми поттикнуаа голем интерес како кај домашните, така и кај странските лингвисти. Па така, беа пријавени вкупно 32 реферати, а покрај учесниците од Македонија, имаше и учесници од универзитетите и од

институтите во Србија, Хрватска, Унгарија, Косово, Турција, Русија, Чешка, Босна и Херцеговина и Полска.

Првата сесија, пред сè беше посветена на „Граматаката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески. Првото излагање претставуваше коавторски труд на Димитар Пандев, Бобан Карапејовски и Марија Пандева, коишто ја претставија својата „Скица за граматака на македонскиот литературен јазик врз примери од македонската литература од 1952 г. до 2022 г. (по стапките на Блаже Конески и современите граматички теории)“. На оваа тема се надоврза и темата на Диана Столац, која говореше за предизвиците при составувањето на првите граматики. Људмил Спасов, пак, во своето излагање изнесе интересни и досега непознати податоци за тоа „Како се обновиле славистичките конгреси по Втората светска војна и настапот на Блаже Конески на Белградскиот меѓународен славистички состанок (15 – 21.9.1955)“.

Граматаката на македонскиот литературен јазик на Блаже Конески, го поттикна интересот и кај странските истражувачи. Јордана Марковиќ од Универзитетот во Ниш, во рефератот под наслов „Терминолошки синоними у Граматици македонског књижевног јазика (*Грамаџика на македонскиоџ лиџераџурен јазик*) Б. Конеског“ се осврна на терминолошките синоними во Граматаката на Конески. Јазичниот израз во македонските граматики, беше предмет на интерес на Лидија Тантуровска. Лилјана Митковска и Февзудина Сарачевиќ, пак, во својот реферат низ примери и статистички податоци ги прикажаа начините на интеракција со потенцијалните читатели во *Грамаџикаџа* на Конески и во *Синџаксаџа* на Минова-Ѓуркова, правејќи споредба на стратегиите што ги користат двајцата автори. За вредноста и за значењето на Македонската граматака на Франтишек Вацлав Мареш зборуваше Емилија Црвенковска, додека пак, рефератот на Николче Мицкоски и Димитар Пандев го сврте фокусот кон лингвистичката терминологија во македонските граматики. По ова следуваше споредбена тема, односно рефератот на Силвана Симовска под наслов „Македонската граматака од Блаже Конески во споредба со Германската граматака од Јакоб Грим“. Сесијата заврши со реферат на една особено актуелна тема – „За софтверска инфраструктура за електронски јазични корпуси – примери на добри практики“ од Бранислав Геразов и Николче Мицкоски.

Втората сесија започна со рефератот под наслов „Процесот кон анализам во заменскиот систем на современиот македонскиот јазик“ на Марјан Марковиќ, кој се осврна на состојбите и тенденциите во современиот македонски јазик во однос на заменскиот систем. Звонко Никодиновски го претстави глаголското гнездо СТАВА во македонскиот јазик, додека пак, Бојан Петревски зборуваше за метадискурсниите парентетски реченици во говорниот јазик. Сесијата ја затвори Марија Антевска со нејзиниот реферат на тема „Овошјето и овошните растенија во македонската фразеологија“, низ кој преку структурно-семантичка анализа го претстави големото богатство фразеолошки изрази со овошје и овошни растенија во македонскиот јазик.

Во третата сесија, рефератите беа пред сè на тема *Јазикоџ во драмскиџе џексџови*, а со свои реферати настапија: Елена Јованова-Грујовска и Весна

Костовска со реферат на тема „Колоквијалноста во стандардниот јазик преку умешноста на Горан Стефановски“; Лилјана Макаријоска и Бисера Павлеска-Георгиевска – „Фразеологијата во македонското драмско творештво“; Радица Никодиновска – „Анализа на италијанскиот превод на културоспецифичните елементи во избрани драми на Горан Стефановски“; Блага Панева – „Стилот во драмите на Васил Иљоски успешен модел за развивање на јазичните вештини кај средношколците“, а во сесијата беа вклучени и две теми од областа изучување втор/ странски јазик, и тоа: Андријана Павлова – „Теории и стратегии за усвојување на информациската структура во наставата по втор/странски јазик и нивната можна примена во наставата по македонски јазик како странски“; Александер Урком и Златко Панзов – „Podučavanje srpskog i makedonskog jezika kao stranog na Univerzitetu Lorand Etveš -poteškoće u nastava i predlozi za poboljšanje nastava i metodološkog pristupa u radu“.

Четвртата и петтата сесија се одржаа вториот ден, на 5 септември 2022. Четвртата сесија беше на тема Македонскиот јазик наспроти другите јазици. Во рамките на оваа сесија беа опфатени следните реферати: Марина Спасојевиќ – „Особености видског парњаштва у српском и македонском језику: упоредни поглед“; Мирјана Илиќ – „Концептуализација жене у српском и македонском на примерима из лексикографске грађе“; Елени Бужаровска и Лилјана Митковска – „За еден вид пресупонирани прашања во македонскиот и во англискиот јазик“; Станислав Станковиќ – „Утицај српскога језика на македонске говоре у Јужном Банату“; Зоја Шенѓудер – „Компаративна анализа на македонските, руските и турските поговорки“; Олга Панкина–„Превод на личните именки од македонски на руски“; Емилија Бојковска и Емина Авдиќ – „Преведување наслови. Со истите или со други зборови?“; Кристина Дуфкова – „Промена на код во современи македонски филмови и нивниот одраз во чешките поднаслови“.

Во последната сесија беа опфатени ономастички теми, и настапија: Елка Јачева-Улчар – „Презимето кај Македонците како сведоштво за историјата на Македонија“; Мери Јосифовска – „Улогата на ономастичката лексика во збогатувањето на литературниот јазик“; Амира Турбиќ-Хаџагиќ и Ценита Хавериќ – „Меѓујежиќки контакти i kulturalne razmjene u bosanskohercegovačkim i makedonskim prezimenima“. Сесијата ја затвори Мареќ Мареј со реферат на тема „Фонетиката на една словенска заемка во албанскиот јазик низ призмата на македонската топонимија во Грција“.

По завршувањето на секоја сесија следуваше дискусија, од коишто произлегоа идеи за нови теми за следната конференција.

Паралелно со лингвистичката секција се одвиваше и секцијата за литература и култура, чиј координатор беше проф. д-р Лорета Георгиевска-Јаковлева. Главните теми и на оваа секција беа поврзани со јубилеите: 120 години од раѓањето на Васил Иљоски и 70 години од раѓањето на Горан Стефановски, а општата тема беше македонската култура наспрема другите литератури и култури. Во рамките на оваа секција беа опфатени вкупно 32 реферати, што тематски беа распределени во 6 сесии, и тоа, четири во првиот ден и две во вториот ден. Учесници беа од Македонија, Русија, Турција, Србија

и Унгарија. Темите и рефератите предизвикаа интерес за дискусија и поттикнаа нови идеи.

На крај, можеме да заклучиме темите и рефератите од оваа Конференција отворија нови видици и поттикнаа плодни дискусии. Беа изнесени навистина важни научни согледби и од областа на јазикот и од областа на литературата. Целокупната организација и реализација на Конференцијата се одвиваше на високо ниво. Рефератите ќе бидат објавени дополнително во зборник посветен на оваа Конференција, во издание на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје.

Марија Антевска¹
Андријана Павлова²

---

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, marija.antevska@gmail.com

² Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, andrijana_pavlova@yahoo.com

УДК 811.163.3(062)(049.3)

УДК 821.163.3(062)(049.3)

LV ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА (17 АВГУСТ – 2 СЕПТЕМВРИ 2022 ГОДИНА)

Во периодот од 17 август до 22 септември 2022 година, во организација на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје беше одржана 55. Летна школа. Летната школа се одвиваше во просториите на Конгресниот центар на УКИМ, во Долно Коњско, Охрид.

Свеченото отворање на 55. Летна школа се одржа на 19 август 2022 на терасата на Конгресниот центар. Свои свечени обраќања имаа претседателот на Република Северна Македонија, г. Стево Пендаровски, ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, проф. д-р Никола Јанковски и директорката на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска. По свечените обраќања, беа одржани и две промоции. Проф. д-р Борче Арсов го промовираше Зборникот на предавањата од 54. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, а проф. д-р Анета Дучевска ги промовираше новите и дополнети изданија на учебниците по македонски јазик за странци – „Тешкото“ од проф. д-р Симон Саздов, „Лозје“ од доц. д-р Гордана Алексова и „Везилка“ од проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска. Во соработка со Факултетот за електротехника и информатички технологии е започнат проектот за аудиодигитализација на учебниците по македонски јазик за странци. Учебникот „Везилка“ веќе е достапен во аудиозапис, а другите аудиозаписи се очекуваат во текот на наредната академска година.

На Летната школа учествуваа 52 странски македонисти од 13 земји: Грција, Република Кореја, Руска Федерација, Словачка, Словенија, Србија, Германија, Полска, Франција, Хрватска, САД, Унгарија, Чешка. Учесниците присуствуваа на 54 лекторски часа распоредени во текот на Летната школа. Часовите се одржуваа во внатрешните простории на „Конгресен центар“, како и на терасите на хотелот.

Семинаристите беа распоредени во шест групи водени од шест лектори. Почетното рамниште за јазик го водеа лекторите м-р Марија Пандева (А1) и проф. д-р Борче Арсов (А2), средното рамниште за јазик го водеа лекторите доц. д-р Бојан Петревски (Б1) и доц. д-р Гордана Алексова (Б2), напреднатото рамниште за јазик го водеше доц. д-р Бобан Карапејовски, а напреднатото рамниште за литература го водеше м-р Иван Антоновски. На лекторските часови, како основни беа користени учебниците по македонски јазик за странци, и тоа: „Тешкото“ од Симон Саздов за почетното рамниште, „Лозје“ од

Гордана Алексова за средното рамниште, „Златоврв“ од Анета Дучевска за напредното рамниште и „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска за литература и култура. Во фокусот на часовите по литература и култура беше творештвото на Горан Стефановски.

По лекторските часови, учесниците на Летната школа присуствуваа на предавањата на професори од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, од Технолошко-металуршкиот факултет и од Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ при УКИМ. Во периодот од 22 до 25 август се одржа преведувачка работилница водена од проф. д-р Лидија Танушевска која предизвика голем интерес и плодни дискусии.

Во рамките на Летната школа се одржаа и три промоции. На 24 август беа промовирани книгите „Охридски раскажувачи“ и „Книга за Светите браќа Кирил и Методиј“ приредени од авторите Димитар Пандев и Славе Ѓорѓо Димовски во соработка со Општина Охрид. Промотор на книгата „Охридски раскажувачи“ беше асс. м-р Иван Антоновски, а доц. д-р Бобан Карапејовски ја промовираше „Книга за Светите браќа Кирил и Методиј“. Утредента, на 25 август, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска ја промовираше книгата „Македонска литература XX - начала XXI века. Очерки истории“ од проф. д-р Ала Шешкен, член на МАНУ надвор од работниот состав.

Учесниците на Летната школа традиционално следеа и курс за народни ора во организација на АКУД „Мирче Ацев“. Инструктор за народните ора беше Сашко Јовановски, а курсот траеше од 22 до 26 август.

Во програмата беа вклучени и посетата на 33. Поетска ноќ во Велестово, каде што семинаристите имаа можност да се запознаат со македонски современи писатели и да ја погледнат изложбата на Никола Пијанманов. Во организација на УКИМ го посетија манастирот „Св. Наум“, а под покровителство на општина Вевчани, учесниците го посетија мултикултурниот центар „Коста Србакоски“ во Вевчани и Вевчанските извори. Овогодишната Летна школа беше спонзорирана и од македонските фирми: „Алколоид“, „Изворска вода“ и винаријата „Тиквеш“ кои обезбедија чаеви, води и вина со логото на 55. Летна школа за сите учесници.

Учесниците на оваа Летна школа се вратија во родните земји со нови знаења, пријателства и со можности за нови соработки со сите македонисти (и домашни и странски). Семинаристите ги запишаа своите мисли, цртежи и пораки во Книгата на впечатоци што традиционално се пополнува секоја година, а од нив слободно можеме да заклучиме дека уште една генерација македонисти се вљубиле во македонскиот јазик, во Охрид и во Македонија, со желба за натамошно учење и учество на претстојната Зимска школа, и на наредните летни и зимски школи.

Марија Пандева¹

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, marijapandeva1994@gmail.com

За издавачот:
д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Лектура:
Редакцијата

Компјутерска обработка:
Александар Штерјев

Тираж:
300 примероци

Печат:
Графо Пром Битола